- *ประวัติศาสตร์บาดแผลและปมปัญหามลพิษ“แม่น้ำพอง”*
- *ความหวังของ “ห้วยน้ำพุ” ในวันที่ความเป็นธรรมไม่ส่งผลในทางปฏิบัติ*
- *บ้านหนองพะวา –ความพยายามกอบกู้ทุ่งสังหารแห่งมลพิษ*
- *พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชน ต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม*
- *ความพยายามปกป้อง “ธาตุทอง” จากการเป็นที่รองรับขยะ*
- *“ผู้ใหญ่ซิ้ม”หญิงแกร่งผู้ไม่เคยหยุดสู้*

สสส
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

EUROPEAN UNION

TRANSITION

ARNIKA

พลเมืองสู้มลพิษ

เรื่องราวและบทเรียนของนักสู้พลเมือง ในพื้นที่ประสบปัญหามลพิษ 6 แห่งของประเทศไทย

พลเมืองสู้มลพิษ

เรื่องราวและบทเรียนของนักสู้พลเมือง ในพื้นที่ประสบปัญหามลพิษ 6 แห่งของประเทศไทย

ปุณญธร จึงสมาน: ผู้เขียน
มูลนิธิบูรณะนิเวศ: จัดพิมพ์

พลเมืองสู้มลพิษ

เรื่องราวและบทเรียนของนักสู้พลเมือง ในพื้นที่ประสบปัญหามลพิษ 6 แห่งของประเทศไทย

มูลนิธิบูรณะนิเวศ

พลเมืองสู้มลพิษ

เรื่องราวและบทเรียนของนักสู้พลเมือง ในพื้นที่ประสบปัญหามลพิษ 6 แห่งของประเทศไทย

พิมพ์ครั้งแรก: *กรกฎาคม 2566*

ผู้เขียน: *ปุณญธร จีงสมาน*

บรรณาธิการ: *สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์*

บรรณาธิการผู้อ่านรายแรกและให้ข้อเสนอแนะนำเพื่อการปรับปรุง (first reader):

อภิญญา ตันทวีวงศ์ เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และดาวัลย์ จันทรหัสดี

ทีมงานผู้อ่านรายแรกและพิสูจน์อักษร (proof reader):

กาญจนา ยาอุด, ฐิติกร บุญทองใหม่, ชุติมณฑน์ โถวสกุล และนิชชาวัลย์ บุบผาชาติ

จัดพิมพ์:

มูลนิธิบูรณะนิเวศ

Ecological Alert and Recovery-Thailand (EARTH)

211/2 ซอยงามวงศ์วาน 31 ถนนงามวงศ์วาน

ตำบลบางเขน อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี 11000 โทรศัพท์: 02 952 5061 โทรสาร: 02 952 5062

E-mail: earth@earththailand.org Website: www.earththailand.org

สสส
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

สนับสนุนการจัดพิมพ์โดย: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ภาพถ่าย (เว้นแต่ที่ระบุเป็นอย่างอื่น): มูลนิธิบูรณะนิเวศ และประชาชนในพื้นที่

ถ่ายภาพปก ออกแบบปกและรูปเล่ม: กานต์ ทัศนภักดิ์

พิมพ์ที่: บริษัทสำนักพิมพ์สื่อตะวัน จำกัด โทรศัพท์: 087 331 6459

หนังสือเล่มนี้ได้รับการสนับสนุนการจัดพิมพ์จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
ความคิดเห็นและผลงานที่ปรากฏในรายงานเล่มนี้ ไม่ได้สะท้อนหรือเป็นความคิดเห็นของผู้สนับสนุนทุน

สารบัญ

คำนำ 4

คำขอบคุณ 6

บทนำ: สมรภูมิมลพิษ 10

1 ประวัติศาสตร์บาดแผล และปมปัญหามลพิษ “แม่น้ำพอง” 15

2 ความหวังของ “ห้วยน้ำพุ” ในวันที่ความเป็นธรรมไม่ส่งผลในทางปฏิบัติ 53

3 บ้านหนองพะวา – ความพยายามกอบกู้ทุ่งสังหารแห่งมลพิษ 81

4 พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชน ต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม 115

5 ความพยายามปกป้อง “ธาตุทอง” จากการเป็นที่รองรับขยะ 153

6 “ผู้ใหญ่ซิ้ม” หญิงแกร่งผู้ไม่เคยหยุดสู้ 175

บทส่งท้าย 208

ภาพรวมลำดับการเกิดเหตุการณ์หลักของ 6 กรณีในแต่ละปี ระหว่าง พ.ศ. 2548 - 2566 218

จากบรรณาธิการ 230

คำนำ

นับตั้งแต่ที่เริ่มทำงานศึกษา ติดตาม และต่อสู้กับปัญหามลพิษอุตสาหกรรมมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ทำให้พบเห็นและได้เก็บรับเรื่องราวมากมายที่มีคุณค่า โดยเฉพาะเรื่องราวของประชาชนหลายพื้นที่ที่ต้องแบกรับภาระอันหนักอึ้งในการต่อสู้กับปัญหามลพิษ เรื่องราวเหล่านี้ควรค่าที่จะนำมาถ่ายทอดเล่าสู่สังคมวงกว้างให้ได้รับรู้ แต่ด้วยข้อจำกัดหลายอย่างด้วยกัน ทำให้ไม่สามารถทำสิ่งที่ต้องการได้ จนกระทั่งคุณปุณญธร จึงสมานได้มาทำหน้าที่นี้และสามารถถ่ายทอดออกมาได้อย่างมีมิติอันลึกซึ้งและรอบด้าน กลายเป็นผลงานหนังสือชื่อ “พลเมืองสู้มลพิษ” โดยมีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องราวและบทเรียนของนักต่อสู้พลเมืองในพื้นที่ประสบปัญหามลพิษ 6 แห่งของประเทศไทย

หนังสือเล่มนี้เป็นเสมือนบันทึกทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบทบาทการต่อสู้เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของประชาชนตัวเล็กๆ ซึ่งบอกเล่าตั้งแต่ “ประวัติศาสตร์บาดแผลและปมปัญหามลพิษ ‘แม่น้ำพอง’" ที่เริ่มเกิดปัญหาขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2529 หรือเกือบสี่ทศวรรษที่ผ่านมาจนกระทั่งในปัจจุบันเกือบตลอดสายของแม่น้ำพองยังคงมีสภาพเสื่อมโทรมจากปัญหาน้ำทิ้งของโรงงานอุตสาหกรรม และชาวบ้านในอำเภอน้ำพองยังคงต้องต่อสู้ต่อไป ด้วยความหวังว่าแม่น้ำพองจะได้รับการฟื้นฟูให้ดีขึ้น

หนังสือเล่มนี้ยังได้รวบรวมเรื่องราวการต่อสู้กับปัญหามลพิษจากกิจการบำบัด-กำจัด-รีไซเคิลของเสียที่จัดเป็นประเด็นร่วมสมัย ได้แก่ กรณี “ความหวังของ ‘ห้วยน้ำพุ’ ในวันที่ความเป็นธรรมไม่ส่งผลในทางปฏิบัติ” กรณี “บ้านหนองพะวา ความพยายามกอบกู้ทุ่งสังหารแห่งมลพิษ” กรณี “พนมสารคาม การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม” และกรณี “‘ผู้ใหญ่ซิ้ม’ หญิงแกร่ง (แห่งสระบุรี) ผู้ไม่เคยหยุดต่อสู้” ทั้ง 4 กรณีนี้ แม้ว่าปัญหาเกิดขึ้นต่างพื้นที่ต่างจังหวัดกันก็ตาม แต่ขยะอันตรายจำนวนมากที่ก่อปัญหามลพิษคุกคามชุมชนท้องถิ่นเกิดจากการขาดความรับผิดชอบของภาคเอกชน และความไม่สามารถของภาครัฐในการกำกับดูแลกากอุตสาหกรรมที่เกิดเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ นับตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลเร่งรัดการดำเนินงานภายใต้นโยบายการกระจายอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค และการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก หรือในชื่อที่เรียกกันทั่วไปว่า โครงการอิสเทิร์นซีบอร์ด

อีกประเด็นหนึ่งที่ได้มีการรวบรวมอยู่ในหนังสือเล่มนี้คือ ปัญหามลพิษจากการค้าขยะข้ามแดน โดยเฉพาะการส่งออกขยะพลาสติกและกากอิเล็กทรอนิกส์ เข้ามารีไซเคิลในประเทศไทย ได้แก่ กรณี “ความพยายามปกป้อง ‘ธาตุทอง’ จากการเป็นที่รองรับขยะ”

มูลนิธิบูรณะนิเวศ ซึ่งได้เริ่มต้นทำงานต่อสู้กับปัญหามลพิษอุตสาหกรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 ในชื่อกลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม และได้ทำงานนี้อย่างต่อเนื่องในช่วง 25 ปี ที่ผ่านมา เรายังคงทำงานเพื่อสนับสนุนประชาชนในพื้นที่ต่างๆ ที่ต่อสู้และเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องชีวิตและสิ่งแวดล้อมจากการคุกคามของมลพิษอุตสาหกรรมต่อไป บทบาทของพลเมืองเหล่านี้มีคุณูปการและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการรักษาวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความยั่งยืนต่อไป จึงควรอย่างยิ่งที่จะได้รับการจารึกไว้

การถ่ายทอด-บอกต่อด้วยความขอบคุณ จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่เราตั้งใจทำขึ้นในครั้งนี้

มูลนิธิบูรณะนิเวศต้องขอขอบคุณทุกแหล่งทุน ผู้มีส่วนในการสนับสนุนการทำงานของเรามาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนัก 2 และสหภาพยุโรป ที่ทำให้เราสามารถสนับสนุนการต่อสู้ของประชาชนได้เต็มที่และมีโอกาสแสวงหาความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญด้านมลพิษและสารอันตรายต่างประเทศ อย่างสมาคมอาร์นิกา เป็นต้น การทำงานต่อสู้กับปัญหามลพิษจำเป็นต้องใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญจากนักวิชาการเฉพาะด้าน ทั้งในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมวิเคราะห์-สังเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ทั้งนี้ รวมถึงขอขอบคุณเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐผู้มีส่วนช่วยเหลือชุมชนในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ด้วย

เราหวังว่า หนังสือ “พลเมืองสู้มลพิษ” เล่มนี้จะทำให้ผู้อ่านทุกคนได้รับประโยชน์จากข้อมูลและเรื่องราวที่ถ่ายทอดออกมาอย่างตั้งใจ และเป็นหนังสือที่มีคุณค่าต่อคนรุ่นต่อๆ ไปที่จะเข้ามาร่วมต่อสู้เคลื่อนไหวเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมของเรา

มูลนิธิบูรณะนิเวศ

คำขอบคุณ

การจัดทำหนังสือเล่มนี้ไม่อาจสำเร็จลุล่วงด้วยดี หากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลเหล่านี้

ขอขอบคุณคุณเพ็ญโฉม แซ่ตั้ง ผู้อำนวยการมูลนิธิบูรณะนิเวศ ผู้ที่มอบหมายงานชิ้นนี้แก่ผม ซึ่งตอนนั้นเป็นเพียงอาสาสมัครของมูลนิธิฯ งานชิ้นนี้เป็น “งานใหญ่” ชิ้นแรกที่ผมได้ทำที่นี่ พี่เพ็ญโฉมเป็นคนที่เข้าใจวัตถุประสงค์และขอบเขตของงานชิ้นนี้มาตั้งแต่ต้น ผมจึงต้องพึ่งพาพี่เพ็ญโฉมเสมอเมื่อเกิดความสั่นคลอนในการทำงาน

คุณสุกรานต์ โรจนไพรวงศ์ บรรณาธิการของหนังสือเล่มนี้ เข้ามารับหน้าที่ในการตรวจทาน ปรับแก้ วิพากษ์วิจารณ์งานชิ้นนี้ตั้งแต่ปีที่แล้วจนมันเสร็จสมบูรณ์ ด้วยความที่หนังสือเล่มนี้เป็นครั้งแรกที่ผมต้องเขียนงานยาวขนาดนี้ และในบางคราวเนื้อหาของมันยังสะท้อนความไม่ชัดเจนในความคิดและความเข้าใจในประเด็นของผมเอง เชื่อว่าหน้าที่ของพี่สุกรานต์คงไม่ง่ายเลย จึงต้องขอขอบคุณในความใจเย็นด้วยครับ

ขอขอบคุณประกายกานต์ พันเพชร และณัฐชยาน์ หอมสมบัติ ที่ช่วยผลิตกราฟิกแผนที่แสดงที่ตั้งโรงงานและชุมชนในแต่ละบท ทั้งสองคนได้เติมเต็มองค์ประกอบที่ช่วยให้เนื้อหาที่ซับซ้อนเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณคุณกานต์ ทัศนภักดิ์ ที่ช่วยจัดรูปเล่มหนังสือเล่มนี้ ขอบคุณภาพถ่ายที่สวยงามจากพี่กานต์ที่ช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพความเสียหายที่เกิดจากมลพิษอุตสาหกรรม และพลวัตที่ล้อมรอบปัญหาดังกล่าว

ขอขอบคุณคุณอภิญญา ตันทวีวงศ์ ที่ช่วยอ่านต้นฉบับ ความเห็นของคุณอภิญญาช่วยให้ผมและทีมของมูลนิธิบูรณะนิเวศเห็นจุดเด่นและข้อบกพร่องของหนังสือ ทั้งข้อเสนอแนะของคุณอภิญญายังช่วยให้เราปรับปรุงหนังสือเล่มนี้จนเสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณคุณดาวัลย์ จันทรหัสดี เจ้าหน้าที่อาวุโสและที่ปรึกษาชุมชนของมูลนิธิฯ ที่ให้ความเห็นแก่หนังสือเล่มนี้ การได้ร่วมงานกับคุณดาวัลย์ในสมรภูมิมลพิษช่วยให้ผมเข้าใจการทำงานกับชุมชน อันเป็นมิติสำคัญในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ไม่เพียงในสังคมไทย แต่ในสังคมโลก

ขอขอบคุณฝ่ายวิทยาศาสตร์ของมูลนิธิฯ ได้แก่ ฐิติกร บุญทองใหม่, ชุติมณฑน์ โถวสกุล, นิชชาวัลย์ บุบผาชาติ, ณัฐวุฒิ นนกระโทก, และอัครพล ตีบไธสง ที่ช่วยให้ความเห็นต่อหนังสือเล่มนี้ การเขียนเรื่องมลพิษอุตสาหกรรมต้องใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ผมไม่ค่อยมี แต่ก็ได้เพื่อน/พี่/น้องทั้งห้าท่านนี้ช่วยแนะนำ

ขอขอบคุณคุณกาญจนา ยาอุด พี่ฝ่ายการเงินที่อยู่ทำงานดึกจนได้เห็นผม “ปั่น” งานชิ้นนี้ไม่น้อยครั้ง ขอบคุณที่อยู่ออฟฟิศเป็นเพื่อนผมในคืนเหล่านั้น และขอบคุณหนังสือมือสองมากมายที่มอบให้ผมอ่าน

ขอขอบคุณอดีตเจ้าหน้าที่มูลนิธิบูรณะนิเวศ ทั้งที่เคยให้คำแนะนำทางวาจาแก่ผมในช่วงแรก ๆ ที่ผมเริ่มทำงานชิ้นนี้ และที่ช่วยรวบรวมหรือผลิตชุดข้อมูลต่าง ๆ ออกมาเป็นเอกสาร รายงาน และหนังสือ อันเป็นขุมทรัพย์ทางข้อมูลที่ผมใช้ในการผลิตงานชิ้นนี้

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณพลเมืองสู้มลพิษทุกท่าน ไม่เพียงแต่คนที่ผมได้สัมภาษณ์ แต่รวมไปถึงคนที่ผมได้พบปะ พูดคุย หรือได้สังเกตการทำงาน การที่พวกท่านต้องสละเวลา ทรัพย์สิน และความสงบสุข ในบางกรณีต้องเสี่ยงชีวิต เพื่อเรียกร้องสิทธิที่พวกท่านพึงได้รับคือภาพสะท้อนของสังคมที่อยุติธรรมและบิดเบี้ยว การต่อสู้ของพวกท่านมีผลช่วยให้การรุกคืบของมลพิษอุตสาหกรรมในประเทศไทยต้องเผชิญอุปสรรค ผมคงไม่ใช่คนเดียวที่เป็นหนี้บุญคุณพวกท่านจากการต่อสู้ที่ยังไม่สิ้นสุดนี้

ปุณญธร จึงสมาน
มกราคม 2566

บทนำ: สมรภูมิมลพิษ

ปัญหามลพิษอุตสาหกรรมในประเทศไทยกำลังเข้าขั้นวิกฤติ

ในระยะเวลาเพียงหนึ่งปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2565) สังคมไทยได้เห็นหายนะทางสิ่งแวดล้อมซึ่งเกิดจากการรั่วไหลของมลสารจากโรงงาน และปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับของเสียอุตสาหกรรม มากมายหลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์น้ำมันรั่วลงอ่าวไทยครั้งใหญ่ในเขตจังหวัดระยองเมื่อต้นปี (ซ้ำรอยเหตุการณ์น้ำมันรั่วลงอ่าวไทยในปี พ.ศ. 2556) เหตุการณ์เพลิงไหม้ในโรงงานรีไซเคิลที่กักเก็บกากอุตสาหกรรมเป็นหมื่นถัง ในพื้นที่ตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี[1] (เดือนมิถุนายน) เหตุการณ์สารเคมีรั่วไหลจากโรงงานพลาสติกในจังหวัดนครปฐมที่ส่งกลิ่นเหม็นข้ามมาถึงเขตกรุงเทพมหานคร (เดือนกันยายน) ทั้งยังพบการลักลอบทิ้งกากอุตสาหกรรมนับสิบครั้ง[2] โดยครั้งหนึ่งมีปริมาณของเสียที่ถูกลักลอบทิ้งหลายหมื่นตัน

นอกจากจะสร้างความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลก มลพิษอุตสาหกรรมยังสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนจำนวนมาก การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมส่งผลให้เกิดชุมชนที่ต้องกลายสภาพมาเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้โรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยชุมชนเหล่านี้อาจคาดหวังว่าโรงงานที่เข้ามาเป็น “เพื่อนบ้าน” ของพวกเขาจะมีการเตรียมและดำเนินมาตรการที่ลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพให้น้อยที่สุด พวกเขาอาจหวังอีกว่าเมื่อขึ้นชื่อว่าเป็นเพื่อนบ้านกัน ก็ต้องเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน แต่ในความเป็นจริงของสังคมไทยการปฏิบัติตามกฎหมายสิ่งแวดล้อมและการเคารพในสิทธิของชุมชนเป็นสิ่งที่ผู้ประกอบการหลายรายละเลยหรือกระทั่งหลีกเลี่ยง

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันมีโรงงานหลายรายที่ทำทุกสิ่งอย่างภายใต้กรอบของกฎหมาย แต่ก็ยังก่อมลพิษสร้างความเดือดร้อนแก่ชุมชน สะท้อนถึงความอ่อนแอของระบบการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

---

[1] ทั้ง ๆ ที่ศาลได้พิพากษาให้บริษัทเจ้าของโรงงานดำเนินการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมแล้ว ตั้งแต่ปลายปี 2563 (อ่านรายละเอียดกรณีนี้ได้ในบทที่ 2 เรื่อง “ความหวังของ “ห้วยน้ำพุ” ในวันที่ความเป็นธรรมไม่ส่งผลในทางปฏิบัติ”)

[2] กรมควบคุมมลพิษระบุว่า ในช่วงครึ่งแรกของปี 2565 มีการลักลอบทิ้งกากอุตสาหกรรมทั้งหมด 7 ครั้ง เกิดที่ภาคกลาง 3 ครั้ง ภาคตะวันออก 3 ครั้ง และภาคอีสาน 1 ครั้ง ส่วนในช่วงครึ่งหลังของปี ปรากฏข่าวการลักลอบทิ้งกากอุตสาหกรรมเพิ่มมาอีก โดยเหตุเกิดที่จังหวัดฉะเชิงเทรา 1 ครั้ง และจังหวัดระยอง 2 ครั้ง

และระบบการควบคุมการประกอบกิจการโรงงาน ส่วนหนึ่งคือการขาดแคลนกฎหมายสำคัญ เช่น พ.ร.บ. การรายงานและเปิดเผยข้อมูลการปล่อยและเคลื่อนย้ายสารมลพิษ หรือกฎหมาย PRTR (Pollutant Release and Transfer Register) ซึ่งหากมีการกำหนดสาระของกฎหมายและดำเนินการตามหลักสากลก็จะทำหน้าที่รับประกันสิทธิของประชาชนในการเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับสารมลพิษต่าง ๆ ที่โรงงานปล่อยสู่สิ่งแวดล้อมหรือขนย้ายไปกำจัด

นอกจากนั้น โครงสร้างกฎหมายปัจจุบันยังเต็มไปด้วยข้อบทที่ลดทอนความเข้มข้นในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนอีกด้วย เช่น ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการ ซึ่งต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และหลักเกณฑ์ วิธีการ ระเบียบปฏิบัติ และแนวทางการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2558 ซึ่งยกเลิกมาตรการการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment – EIA) สำหรับโรงไฟฟ้าที่ใช้ขยะมูลฝอยเป็นเชื้อเพลิงทุกขนาด และคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ 3/2559 ซึ่งยกเว้นการบังคับใช้กฎหมายว่าด้วยผังเมืองและกฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาคารในเขตเศรษฐกิจพิเศษ รวมทั้งคำสั่งหัวหน้า คสช. ที่ 4/2559 ซึ่งยกเว้นการบังคับใช้ผังเมืองสำหรับกิจการคลังน้ำมันและโรงงานรีไซเคิลที่ประกอบกิจการเกี่ยวข้องกับการกำจัดมูลฝอย

กฎหมายที่อ่อนแอในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนเหล่านี้ มุ่งเป้าส่งเสริมการพัฒนาของโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อเป้าหมายในระดับใหญ่กว่านั้น คือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แม้ว่าในหลายกรณีที่ยกไว้ข้างต้น ผู้ออกกฎหมายอาจกล่าวได้ว่า อุตสาหกรรมที่ตนส่งเสริมมีความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาระดับชาติด้วย เช่น การกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค การผลิตเพื่อทดแทนหรือลดการนำเข้า การจ้างงาน หรือแม้แต่วิกฤติขยะล้นเมือง แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า การลดทอนอำนาจของรัฐในการเข้าควบคุมผู้ประกอบการย่อมเปิดช่องให้ผู้ประกอบการที่ “คิดสั้น” ซึ่งให้ความสำคัญกับผลกำไรในปัจจุบันโดยไม่คำนึงถึงการรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้สำหรับอนาคต พวกเขาสามารถที่จะทดสอบขีดจำกัดของข้อกฎหมาย ด้วยการปล่อยมลพิษในจำนวนที่สูงขึ้น (แต่ไม่เกินค่ามาตรฐานที่กฎหมายกำหนด) และลิดรอนสิทธิของประชาชนที่อยู่มาก่อน (โดยไม่ฉีกกรอบของกฎหมาย)

ถึงกระนั้น ภายใต้ข้อกฎหมายที่หย่อนและอ่อนแอเช่นนี้ ยังมีผู้ประกอบการหลายรายที่ไปไกลกว่า (หรืออาจจะมักง่ายกว่า) ด้วยการเลือกหรือใช้แนวทางการกระทำผิดกฎหมายอย่างอุกอาจ แต่กลับไม่ต้องรับผิดชอบอะไรจริงจัง

> “ปัจจุบันมีโรงงานหลายราย
> ที่ทำทุกสิ่งอย่างภายใต้กรอบของกฎหมาย
> แต่ก็ยังก่อมลพิษสร้างความเดือดร้อนแก่ชุมชน
> สะท้อนถึงความอ่อนแอของระบบการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม
> และระบบการควบคุมการประกอบกิจการโรงงาน”

กรณีการลักลอบทิ้งกากอุตสาหกรรมในที่สาธารณะเป็นตัวอย่างที่ดีของปรากฏการณ์นี้ ซึ่งในกรณีเหล่านี้ ภาครัฐก็ยังขาดศักยภาพในการตามจับผู้กระทำผิด หรือแม้เพียงการรวบรวมข้อมูลของกากอุตสาหกรรมที่รั่วไหลสู่สิ่งแวดล้อมไปแล้ว ซึ่งเข้าข่ายเป็นเพียงเรื่อง “วัวหายล้อมคอก” ทว่าหลายครั้งยังสามารถปรากฏปัญหา “คอก” สร้างไม่เสร็จจริง หรือสร้างได้ไม่แข็งแรงพอ หรือกระทั่งมีการละเลยที่จะล้อมคอกเสียด้วยซ้ำ ที่หนักที่สุดคือ ยังมีผู้เกี่ยวข้องบางส่วนที่มีทัศนคติไม่เห็นความสำคัญที่จะต้องล้อมคอกหรือยังคงเกี่ยงงอนว่าจำเป็นต้องคิดคำนวณเรื่องผลกำไรหรือเทียบผลได้/เสียให้ชัดเจนเสียก่อน หลักการป้องกันไว้ล่วงหน้า หรือ Precautionary Principle ไม่ใช่สิ่งที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเห็นพ้องเป็นเอกฉันท์

อันที่จริงความล้มเหลวของหน่วยงานรัฐในการลงโทษผู้ประกอบการที่สร้างความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมและละเมิดสิทธิของประชาชนนั้น มองอย่างเบาที่สุดก็คือการทำหน้าที่ที่หละหลวมนั่นเอง หรือมากกว่านั้นก็อาจเป็นการละเลยหรือการละเว้นหน้าที่

ขณะที่ปัญหาบานปลายและศักยภาพในการควบคุมหย่อนยาน จึงแทบไม่ต้องกล่าวถึงการแก้ไขปัญหา การเยียวยาประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ และการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมให้ดีดังเดิม เป้าหมายเหล่านี้ยังไม่เคยบรรลุผลอย่างแท้จริงในสังคมไทย แม้ในกรณีที่ศาลมีคำสั่งให้ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมไปแล้ว เรายังเห็นหน่วยงานรัฐอิดออดไม่ยอมรับในหน้าที่ที่ตนควรต้องปฏิบัติ

ด้วยเหตุนี้ พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษอุตสาหกรรมในประเทศไทยจึงกลายเป็น “สมรภูมิ” ในลักษณะหนึ่ง สมรภูมินี้ไม่ใช่ที่ซึ่งมีนักสู้สองฝ่ายหรือหลายฝ่ายรบราฆ่าฟันกัน หากแต่เป็นสมรภูมิแห่งการเผชิญหน้าต่อสู้ระหว่างฝ่ายที่ประกอบกิจการอันก่อให้เกิดการทำลายล้างอีกฝ่ายจนฝ่ายที่ถูกรุกรานหรือละเมิดส่วนใหญ่ต้องพยายามดิ้นรนหาทางที่จะหยุดยั้งการกระทำดังกล่าวนั้นและเรียกร้องหาการแก้ไขในผลลัพธ์ด้านลบที่เกิดขึ้นแล้ว ทั้งนี้ เพื่อพิทักษ์สิทธิของตนและชุมชน รวมถึงปกป้องและ/หรือฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและทรัพยากรต่าง ๆ ที่พวกเขาจำเป็นต้องพึ่งพิงอาศัย

> พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ
> จากมลพิษอุตสาหกรรมในประเทศไทย
> จึงกลายเป็น “สมรภูมิ” ในลักษณะหนึ่ง
> สมรภูมินี้ไม่ใช่ที่ซึ่งมีนักสู้สองฝ่ายหรือหลายฝ่ายรบราฆ่าฟันกัน หากแต่เป็น
> สมรภูมิแห่งการเผชิญหน้าต่อสู้
> ระหว่างฝ่ายที่ประกอบกิจการอันก่อให้เกิดการทำลายล้างอีกฝ่าย
> จนฝ่ายที่ถูกรุกรานหรือละเมิดส่วนใหญ่ต้องพยายามดิ้นรน
> หาทางที่จะหยุดยั้งการกระทำดังกล่าวนั้น

การใช้คำ “สมรภูมิ” และ “การสู้รบ” อาจเป็นคำที่ดูรุนแรงไปอยู่บ้าง แต่หากพิจารณาสถานการณ์ในพื้นที่ที่ปนเปื้อนมลพิษอุตสาหกรรมทุกวันนี้ ก็จะพบว่าประชาชนหลายคนมองการร้องเรียน การชุมนุม การยื่นฟ้อง การเจรจาต่อรองกับผู้ก่อมลพิษ เป็นการต่อสู้แบบหนึ่งอย่างไร้ข้อกังขา เนื่องจากต่างฝ่ายต่างมีจุดยืนและเป้าหมายในลักษณะอยู่คนละขั้วตรงข้ามหรือขัดแย้งกัน การจะบรรลุผลประโยชน์หรือสิ่งที่ฝ่ายหนึ่งต้องการมักต้องแลกมาด้วยการที่อีกฝ่ายเสียประโยชน์หรือถูกจำกัดความต้องการ การเผชิญหน้าและการต่อสู้จึงเสมือนเป็นผลลัพธ์ที่ยากหลีกเลี่ยง

ว่ากันตามข้อเท็จจริงโดยทั่วไป ต้นทางของการสู้รบนี้ ส่วนใหญ่แล้วเริ่มจากการกระทำของผู้ประกอบกิจการอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้ชุมชนต้องได้รับความเสียหาย (ยากที่จะปฏิเสธว่าการปล่อยมลพิษสู่อากาศ แหล่งน้ำ และที่ทำกินของคนคนหนึ่งมิได้เป็นความรุนแรงในรูปแบบหนึ่ง ดังนั้น เมื่อเกิดการกระทำรุนแรงต่อกลุ่มคนหรือชุมชน จึงถือได้ว่าเป็นการก่ออาชญากรรม) จากนั้น เมื่อเหตุมลพิษเกิดขึ้นแล้ว ชุมชนโดยทั่วไปมักจะพยายามร้องเรียนให้มีการแก้ไขปัญหา ในขั้นตอนนี้ หากหน่วยงานรัฐทำหน้าที่กำกับดูแลให้โรงงานหยุดยั้งการกระทำที่เป็นเหตุของมลพิษและแก้ไขปัญหา ความร่วมมือระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องก็อาจจะเกิดขึ้น แทนที่จะเป็น “การต่อสู้” จนทำให้“สมรภูมิ” ปรากฏขึ้นมา

แต่สังคมไทยไม่ใช่โลกอุดมคติ เสียงเรียกร้องของชุมชนมักถูกละเลย จนทำให้ปัญหาของพวกเขาไม่เพียงไม่ได้รับการแก้ไข/ป้องกัน แต่ยังขยายตัวและหนักหน่วงบานปลาย บางครั้งเป็นเวลายาวนานหลายทศวรรษ ณ จุดนี้เองที่การร้องเรียนซึ่งควรเป็นกลไกระงับความขัดแย้งทางสังคมกลับกลายเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเผชิญหน้าของคู่ขัดแย้ง ติดตามมาด้วยการต่อสู้ที่ยืดเยื้อ และแล้วหลายพื้นที่ปนเปื้อนสารพิษในประเทศไทยก็แปรเปลี่ยนเป็นสมรภูมิที่อาบด้วยความระทมทุกข์และน้ำตา อีกทั้งบางครั้งยังปะปนไปด้วยเลือด

> “เมื่อเหตุมลพิษเกิดขึ้นแล้ว
> ชุมชนโดยทั่วไปมักจะพยายามร้องเรียนให้มีการแก้ไขปัญหา
> ในขั้นตอนนี้ หากหน่วยงานรัฐทำหน้าที่กำกับดูแล
> ให้โรงงานหยุดยั้งการกระทำที่เป็นเหตุของมลพิษและแก้ไขปัญหา
> ความร่วมมือระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องก็อาจจะเกิดขึ้น
> แทนที่จะเป็น “การต่อสู้” จนทำให้“สมรภูมิ” ปรากฏขึ้นมา”

ภายใต้มายาคติบางประการที่ยังคงดำรงอยู่ในชุดความคิดของสังคมไทย เช่น ผลข้างเคียงแห่งการพัฒนาที่ยากจะหลีกเลี่ยง การเสียสละของส่วนน้อยแลกกับผลประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องยอมรับ ฯลฯ ทำให้ชาวชุมชนผู้รับผลกระทบที่ส่วนใหญ่ถูกสถานการณ์บังคับให้ผันตัวมาเป็นนักสู้ นอกจากต้องทนทุกข์กับมลพิษที่ทำร้ายร่างกายและวิถีชีวิตแล้ว เมื่อลุกขึ้นต่อสู้ก็อาจต้องประสบกับความไม่เข้าใจ การไม่ยอมรับ หรือแม้แต่การเข้าใจผิดและการกล่าวโทษ

หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมเรื่องราวการต่อสู้จาก “สมรภูมิมลพิษ” 6 แห่งในประเทศไทย ได้แก่ **อำเภอน้ำพอง** จังหวัดขอนแก่น, **ตำบลน้ำพุ** อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี**, บ้านหนองพะวา** ตำบลบางบุตร อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง**, อำเภอพนมสารคาม** จังหวัดฉะเชิงเทรา, **ตำบลธาตุทอง** อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี และพื้นที่สามตำบลใน**จังหวัดสระบุรี**ที่ได้รับผลกระทบจากบ่อขยะของบริษัทใหญ่มานานถึงสามทศวรรษ

ในสมรภูมิเหล่านี้ พลเมืองกำลังลุกขึ้นสู้ภัยมลพิษด้วยหลัก “วิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง” (Citizen Science) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการทำให้วิทยาศาสตร์เป็นประชาธิปไตย (Democratization of Science) ตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา และพัฒนาขึ้นมากับกระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ซึ่งทำให้ประชาชนคนทั่วไปสามารถเข้าถึงข้อมูลมากขึ้น

ในบริบทของปัญหามลพิษอุตสาหกรรมในประเทศไทย วิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองมุ่งเน้นลดสภาพผูกขาดของกระบวนการและการผลิตข้อมูลวิทยาศาสตร์ของนักวิชาการและหน่วยงานรัฐ วิทยาศาสตร์ในตัวมันเองมีพลังทั้งในแง่ของการแก้ไขปัญหาและในแง่ของวาทกรรมสังคม ข้อมูลวิทยาศาสตร์จึงเป็น “อำนาจ” ในรูปแบบหนึ่ง ในยุคแห่งการพัฒนายั่งยืนที่ให้ความสำคัญกับสิทธิของชุมชนและการมีส่วนร่วม ชุมชนจึงต้องเข้าถึงอำนาจที่ว่านั้นได้เช่นกัน เพื่อจะสามารถนำไปใช้ในการ

> ในบริบทของปัญหามลพิษอุตสาหกรรมในประเทศไทย
> วิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองมุ่งเน้นลดสภาพผูกขาด
> ของกระบวนการและการผลิตข้อมูลวิทยาศาสตร์
> ของนักวิชาการและหน่วยงานรัฐ
> วิทยาศาสตร์ในตัวมันเองมีพลังทั้งในแง่ของการแก้ไขปัญหา
> และในแง่ของวาทกรรมสังคม
> ข้อมูลวิทยาศาสตร์จึงเป็น “อำนาจ” ในรูปแบบหนึ่ง

ต่อรองกับหน่วยงานรัฐและผู้ก่อมลพิษ ที่สำคัญเหนืออื่นใดคือ เพื่อปรับเปลี่ยนการต่อสู้และสมรภูมิจากการใช้อำนาจทางกายภาพและอำนาจรูปแบบอื่น ๆ มาสู่การใช้อำนาจข้อมูล ความรู้ ความเป็นเหตุเป็นผล และพลังการสนทนา

ในทางปฏิบัติ วิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองคือการเสริมสร้างองค์ความรู้ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษอุตสาหกรรมเกี่ยวกับผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของพวกเขา การเสริมศักยภาพในการลงพื้นที่ตรวจสอบการปนเปื้อน การเก็บตัวอย่างสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น ซึ่งกระบวนการเหล่านี้จะต้องได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายประชาสังคมอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อมวลชน องค์กรพัฒนาเอกชน หรือนักวิชาการ เพราะเครือข่ายเหล่านี้จะเป็นผู้ที่ช่วยแลกเปลี่ยนความรู้ ทั้งยังช่วยในการขยายผลข้อมูลที่คนท้องถิ่นรวบรวม ด้วยการช่วยสื่อสารต่อสาธารณะและผู้กำหนดนโยบาย การเชื่อมโยงกับหน่วยงานรัฐ กระทั่งการฟ้องคดีในชั้นศาล

ในหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะนำเสนอความเป็นมาของปัญหาและเส้นทางการร้องเรียนของชุมชนทั้ง 6 สมรภูมิ ยังมีการนำบทสัมภาษณ์ของนักสู้พลเมืองในแต่ละชุมชนมานำเสนอไว้ด้วย เพื่อเป็นการสะท้อนประสบการณ์ ทัศนคติ และความรู้สึกที่พวกเขามี หลังจากที่ได้ใช้ชีวิตท่ามกลางสมรภูมิมลพิษมานาน

หวังว่าเรื่องราวของพวกเขาจะช่วยปลุก “มิติมนุษย์” ภายในตัวเราให้เข้มแข็งและเข้มข้นขึ้น

เพื่อที่จะสามารถผสานพลังปัญญาเยี่ยงมนุษย์ร่วมกัน ในท่ามกลางวิกฤติการณ์มลพิษที่กัดกร่อนประเทศไทยและทั่วโลกอยู่ทุกวันนี้

แม่น้ำพอง
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

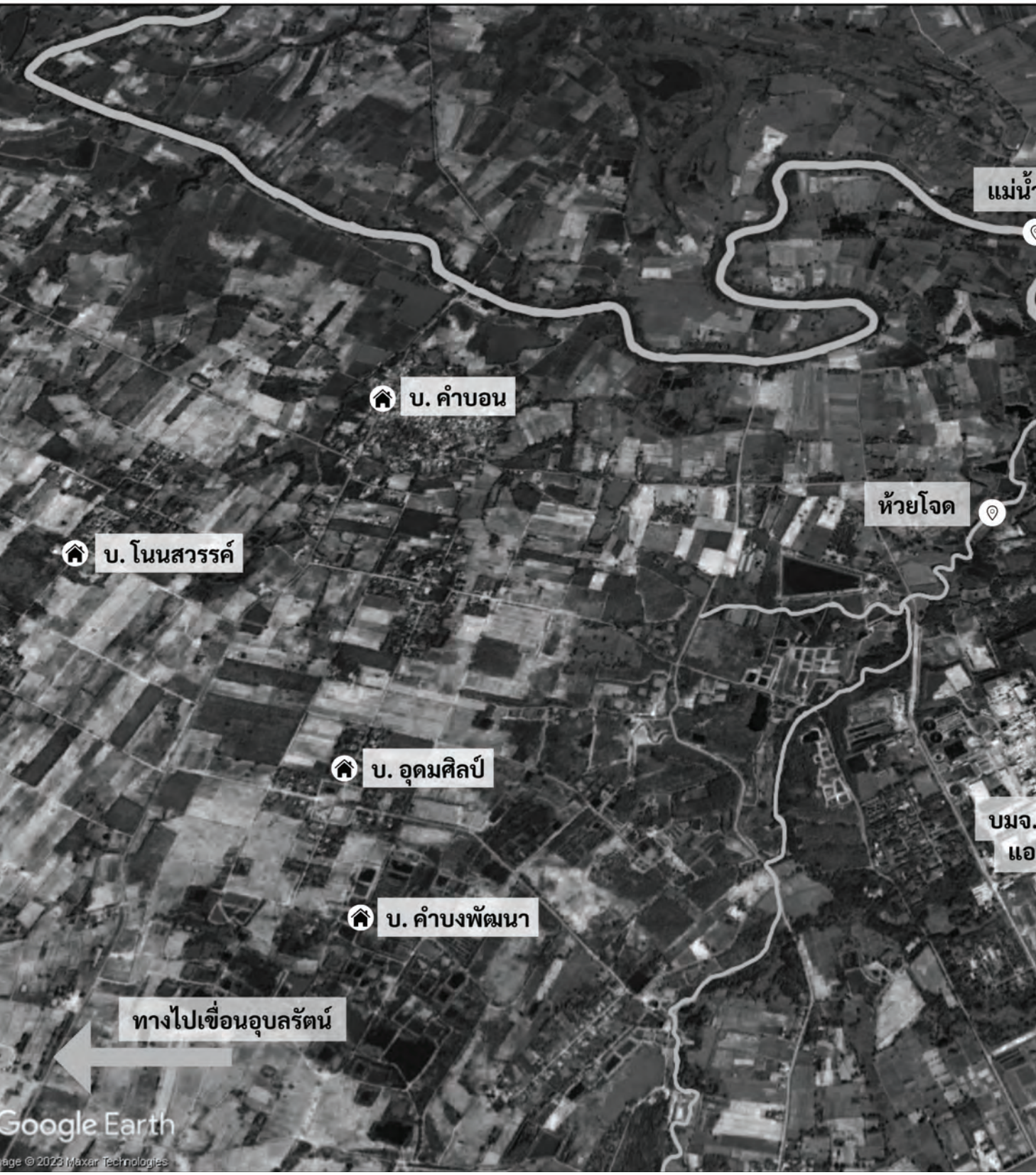

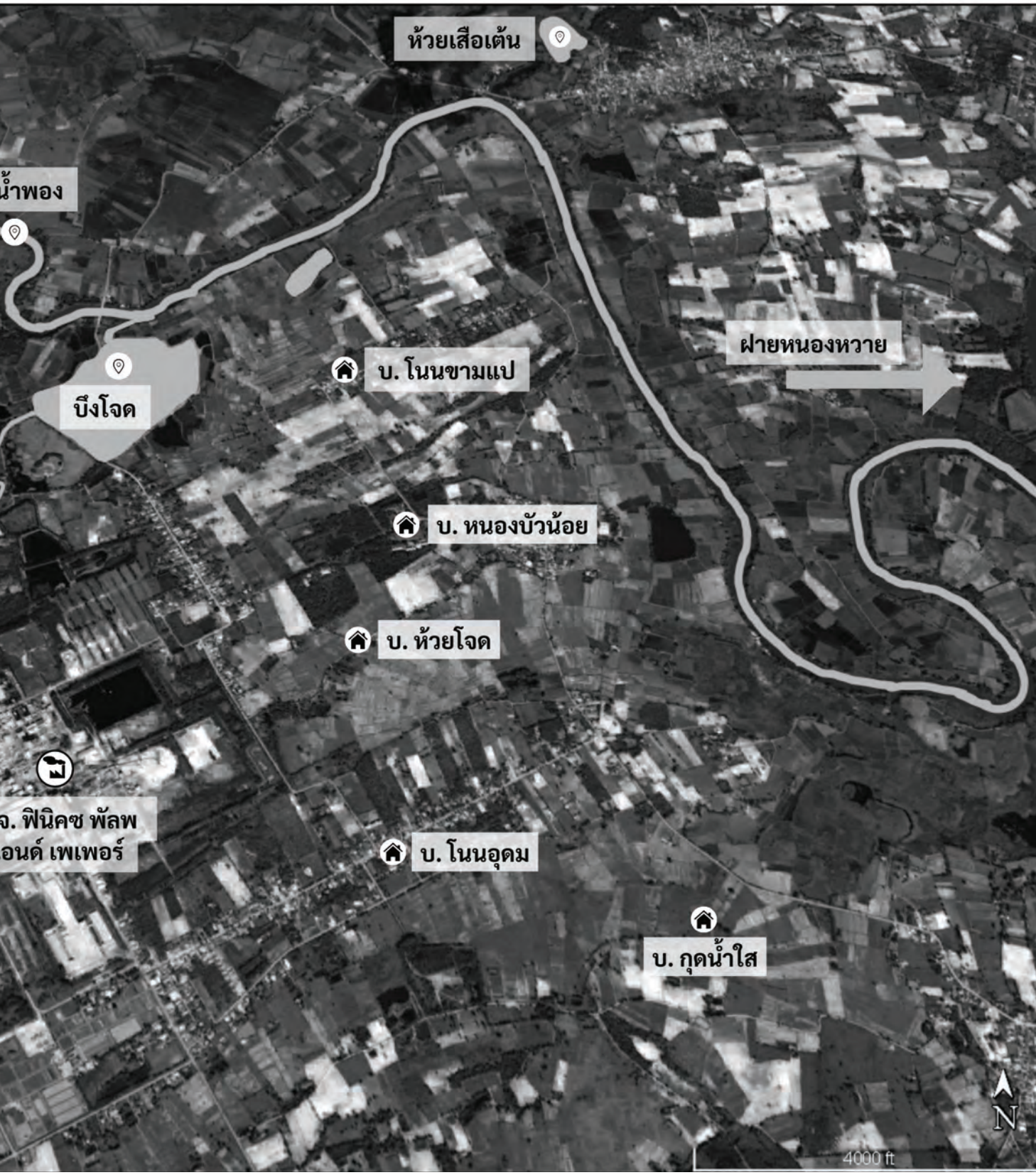
1 ประวัติศาสตร์บาดแผล และปมปัญหามลพิษ “แม่น้ำพอง”

“แม่น้ำพอง” เป็นลำน้ำสายสำคัญสายหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีจุดเริ่มต้นที่น้ำตกขุนพอง ภูกระดึง จังหวัดเลย ไหลในทิศทางจากตะวันออกไปตะวันตก เข้าสู่เขื่อนอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น แล้วไหลต่อผ่านอำเภอน้ำพอง อำเภอเมืองขอนแก่น ก่อนจะบรรจบเข้ากับแม่น้ำชีที่บ้านหนองแสง ตำบลโพนงาม อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ตลอดเส้นทางกว่า 250 กิโลเมตรที่ไหลผ่านประมาณครึ่งหนึ่งหรือ 125 กิโลเมตร คือส่วนที่ไหลอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น “แม่น้ำพอง” จึงเป็นเสมือนสายเลือดที่หล่อเลี้ยงชีวิตของประชาชนจังหวัดขอนแก่นมานานหลายชั่วอายุคน

ช่วงทศวรรษ 2500 แม่น้ำพองในจังหวัดขอนแก่นไหลเข้าสู้ห้วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่าน อันเป็นผลมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม อาทิ การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์และโครงการชลประทานอื่น ๆ ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอัตราการไหลของน้ำ การลดลงของสายพันธุ์สัตว์น้ำ และการย้ายถิ่นฐานของประชาชนในพื้นที่ ต่อมาช่วงทศวรรษ 2520 ชายฝั่งแม่น้ำพองเริ่มมีโรงงานอุตสาหกรรมผุดขึ้นมา ในแง่หนึ่ง การเกิดขึ้นของโรงงานเหล่านี้นำภาพแห่งความเจริญก้าวหน้าทางสังคมและเศรษฐกิจมาสู่พื้นที่ แต่ในอีกแง่หนึ่ง สิ่งที่มากับโรงงานก็คือปล่องควันและท่อน้ำเสียซึ่งปลดปล่อยสารมลพิษสู่สิ่งแวดล้อมและที่ทำกินของประชาชน

แม่น้ำ
บ. คำบอน
ห้วยโจด
บ. โนนสวรรค์
บ. อุดมศิลป์
บมจ.
แอ
บ. คำบงพัฒนา
ทางไปเขื่อนอุบลรัตน์
Google Earth
age © 2023 Maxar Technologies

แผนที่แสดงที่ตั้งโรงงานและพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ
ที่มา: มูลนิธิบูรณะนิเวศดัดแปลงจาก Google Map

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 แม่น้ำพองได้กลายเป็นสมรภูมิการต่อสู้เรียกร้องสิทธิของประชาชนในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งได้รับผลกระทบจากการประกอบกิจการโรงงานเยื่อกระดาษของบริษัท ฟินิคซ พัลพ แอนด์ เพเพอร์ จำกัด (มหาชน) (บริษัทฟินิคซฯ) เหตุการณ์ยืดเยื้อยาวนานข้ามทศวรรษจนกระทั่งได้เกิดเหตุนองเลือดขึ้นในปี 2546 เมื่อสำเนา ศรีสงคราม ประธานชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพอง และหนึ่งในแกนนำประชาชนในพื้นที่ ถูกยิงเสียชีวิต

ในบทแรกของหนังสือนี้ จึงขอเริ่มด้วยการถอดประวัติศาสตร์บาดแผลที่ซ่อนอยู่ใต้ผิวน้ำพองอันสงบนิ่ง ซึ่งจะเผยให้เห็นถึงการต่อสู้ของประชาชนในพื้นที่ที่ได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์บาดแผล... “แด่นักสู้ผู้จากไป”

ในปี พ.ศ. 2560 ภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองที่ไม่สงบนิ่งของประเทศไทย ลุก ดักเกิลบี (Luke Duggleby) ช่างภาพสารคดีชาวอังกฤษ ได้จัดนิทรรศการภาพถ่ายในหัวข้อ “แด่นักสู้ผู้จากไป” (“For Those Who Die Trying”) เพื่อรำลึกถึงเหล่านักสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย ที่ถูกสังหารหรือบังคับให้สูญหายในช่วง 45 ปีที่ผ่านมา ผู้ที่ถูกรำลึกในนิทรรศการนี้มีทั้งสมชาย นีละไพจิตร, ประจบ เนาวโอภาส, พอละจี รักจงเจริญ (บิลลี่) ฯลฯ

หนึ่งในภาพของนิทรรศการแสดงรูปถ่ายของชายหนุ่มคนหนึ่ง ตั้งอยู่บนผืนหญ้าเรียบ ๆ เว็บไซต์ Hard Stories โปรยคำอธิบายภาพดังกล่าวไว้ว่า

> *“**นายสำเนา ศรีสงคราม**[1] อายุ 38 ปี ถูกยิงเสียชีวิตเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2546 บ้านลำน้ำพอง จ.ขอนแก่น เขาเป็นประธานชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพอง อ. อุบลรัตน์ จ. ขอนแก่น เป็นแกนนำคัดค้านผลกระทบจากลำน้ำพองเน่าเสียของโรงงานผลิตกระดาษ”*

ผืนหญ้านี้คือจุดที่สำเนาถูกยิงเสียชีวิต จากรายงานข่าวทำให้ทราบได้ว่า มือสังหารอ้างตนว่าเป็นตำรวจเก่า ขณะนี้ทำงานเป็นเอ็นจีโอ ได้เข้ามาคุยกับสำเนาที่หน้าบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่บ้านคำบงพัฒนา ตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์ ในจังหวะที่สำเนาหันไปดูลูก คนร้ายได้ชักปืนจ่อยิงสำเนาที่หัวในระยะเผาขน สำเนาเสียชีวิตทันที

สำเนาเป็นประชาชนคนธรรมดาคนหนึ่งซึ่งร่วมกับประชาชนคนอื่น ๆ ในท้องถิ่น เคลื่อนไหวต่อสู้เกี่ยวกับปัญหาน้ำเสียของลำน้ำพอง มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 แต่เมื่อปัญหาและการต่อสู้ยืดเยื้อนานเข้า สำเนาก็ยกระดับขึ้นเป็นแกนนำ

---

[1] การเน้นความทำโดยบรรณาธิการ

สำเนา ศรีสงคราม นักอนุรักษ์ลำน้ำพองผู้ล่วงลับ ภาพจากงานนิทรรศการ “แด่นักสู้ผู้จากไป”
ภาพ: Luke Duggleby / Protection International

> เหตุการณ์ลอบสังหารสำเนา ศรีสงคราม
> เป็นหนึ่งตัวอย่างรูปธรรมของความรุนแรงที่เกิดขึ้น
> ในพื้นที่แห่งการเรียกร้องความเป็นธรรม
> และเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์บาดแผลแม่น้ำพอง
> ซึ่งคงฝังลึกในความทรงจำของหลายคน
> ที่มีส่วนร่วมในขบวนการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมลุ่มแม่น้ำพอง

อาชญากรรมการสังหารสำเนาเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์บาดแผลแม่น้ำพอง ซึ่งคงฝังลึกในความทรงจำของหลายคนที่มีส่วนร่วมในขบวนการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมลุ่มแม่น้ำพอง อย่างไรก็ตาม บาดแผลที่ว่านี้ไม่ได้ปรากฏในมิติสังคมเพียงเท่านั้น หากแต่ยังปรากฏในรูปของสารมลพิษที่ปนเปื้อนแม่น้ำพองอยู่ทุกวันนี้ด้วย

แม่น้ำพองและโรงงานของบริษัทฟินิคซ พัลพ แอนด์ เพเพอร์ จำกัด
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

น้ำพอง ห้วยโจด และโรงงานผลิตเยื่อกระดาษ

ช่วงทศวรรษ 2520 นายทุนชาวอเมริกันและบริษัทสัญชาติอินเดียเข้ามาจัดตั้งโรงงานผลิตเยื่อกระดาษในอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ภายใต้ชื่อบริษัทฟินิคซ พัลพ แอนด์ เพเพอร์ จำกัด (มหาชน) โดยมุ่งเป้าผลิตเยื่อกระดาษคุณภาพดีจากปอแก้ว ซึ่งเป็นพืชที่เกษตรกรในพื้นที่ปลูกกันอย่างแพร่หลาย

ที่ตั้งโรงงานบริษัทฟินิคซฯ อยู่ไม่ไกลจาก “ห้วยโจด” ลำน้ำสาขาที่ไหลไปรวมกับแม่น้ำพอง ก่อนที่ลำน้ำสองสายนี้จะบรรจบกัน ยังมีบึงขนาดใหญ่ชื่อ “บึงโจด” คั่นกลาง หลังจากที่ได้รับน้ำจากห้วยโจด แม่น้ำพองไหลต่อไปถึงฝายชลประทานหนองหวาย ซึ่งอยู่ติดกับถนนมิตรภาพ ทางหลวงแผ่นดินสายหลักของประเทศที่พาดผ่านจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แม่น้ำพองและห้วยโจดมีความสำคัญอย่างมากต่อกระบวนการผลิตเยื่อกระดาษของบริษัทฟินิคซฯ ซึ่งต้องใช้น้ำในการสกัดลิกนิน (delignification) และการล้างเยื่อไม้ (washing wood fiber) นอกจากนี้ห้วยโจดยังเป็นจุดทิ้งน้ำเสียที่ปนเปื้อนสารอินทรีย์จากการผลิต (organic byproducts) โดยส่วนใหญ่คือสารประกอบคลอรีน (Chlorine Compounds) และไดออกซิน (some dioxins)

บริษัทฟินิคซฯ เริ่มดำเนินกิจการในปี พ.ศ. 2525 โดยมีกำลังการผลิต 70,000 ตันต่อปี

ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์
Photo by Karnt Thassanaphak

ต่อมาบริษัทฯ ประสบปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบ อาจเป็นเพราะในช่วงนั้น เกษตรกรในพื้นที่จำนวนมาก เปลี่ยนไปปลูกมันสำปะหลัง ทำให้วัตถุดิบปอแก้วมีจำนวนน้อยลงและแพงขึ้น ในปี 2528 บริษัทฯ จึงได้เริ่มทำสัญญาจ้างเกษตรกรในพื้นที่ปลูกยูคาลิปตัส ในขณะเดียวกัน ตัวโรงงานเองได้หันมาใช้ไม้ยูคาลิปตัสและไม้ไผ่เป็นวัตถุดิบ การเพิ่มขึ้นของราคากระดาษในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1980 และการที่บริษัทฟินิคซฯ มีแหล่งวัตถุดิบที่เสถียรขึ้น ทำให้บริษัทเริ่มทำกำไร ต่อมาในปี 2531 โรงงานได้ขยายกำลังการผลิตเป็น 100,000 ตันต่อปี

การเพาะเลี้ยงปลาในกระชังริมแม่น้ำพอง
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

น่าสนใจว่า การขยายกำลังการผลิตนี้เคยถูกสันนิษฐานว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยของปัญหามลพิษในแม่น้ำพอง ดังที่หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวันรายงานว่า *"จากการขยายกำลังผลิตของโรงงานเป็น 1 แสนตัน/ปี ในปี 2531 ระบบน้ำเสียมีปัญหาไม่สามารถบำบัดได้ตามมาตรฐานที่กำหนด ทำให้น้ำทิ้งมีปริมาณมาก และความสกปรกสูง"*

ปัญหาแม่น้ำพองเน่าเสีย ยุคแรก

จากคำบอกเล่าของประชาชนในพื้นที่ ก่อนการมาถึงของโรงงาน ห้วยโจดและบึงโจดเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีความรุ่มรวยทางทรัพยากรอย่างมาก จึงเป็นทั้งแหล่งน้ำและแหล่งทำกินสำคัญของประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะประชาชนในตำบลกุดน้ำใส อำเภอน้ำพอง และตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

ต่อมาผลกระทบจากมลพิษอุตสาหกรรมส่งผลให้น้ำในห้วยโจดและบึงโจดเสื่อมสภาพลง ในส่วนของแม่น้ำพองเองก็ได้เริ่มประสบปัญหาน้ำเน่าเสียมาตั้งแต่ปี 2529 แต่ในระยะต้น ๆ นั้นยังเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเพียงระยะสั้นเป็นครั้งคราว

จนกระทั่งในเดือนมีนาคม 2535 ได้เกิดเหตุน้ำพองเน่าเสียครั้งใหญ่ ซึ่งจากที่หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวันประมวลเหตุการณ์ไว้ ระบุว่า เหตุดังกล่าวเป็นผลมาจาก *“เกิดกรณีเพลิงไหม้โรงงานไม้อัด บ. เอ็มที เอฟ บอร์ด จำกัด เมื่อเดือน มี.ค. 2535 ส่งผลให้กากน้ำตาลจากถังเก็บน้ำตาลโรงงานน้ำตาลขอนแก่นรั่วลงลำน้ำพอง ซึ่งอยู่ใต้ฝายชลประทานหนองหวาย ส่งผลให้ปลาน้ำพองตายตลอดจนในน้ำชีและน้ำมูล ตายเป็นระยะทาง 338 กม. ประมาณ 400 ตัน เป็นปลา 89 ชนิด”*

หนึ่งเดือนหลังจากนั้น ประชาชนที่อาศัยรอบโรงงานผลิตเยื่อกระดาษของบริษัทฟินิคซฯ ก็ได้เข้าร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่นว่า โรงงานได้ปล่อยน้ำเสียลงห้วยโจด บึงโจด และแม่น้ำพอง ส่งผลให้น้ำเน่าเสียจนประชาชนไม่สามารถใช้อุปโภคและบริโภคได้ตามปกติ ภายหลังผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่นได้มีคำสั่งให้บริษัทหยุดดำเนินกิจการเป็นเวลา 60 วัน และปรับปรุงบ่อบำบัดน้ำเสีย

ต่อมาในเดือนพฤษภาคม 2535 ปลอดประสพ สุรัสวดี อธิบดีกรมประมงในขณะนั้น ยังได้แจ้งดำเนินคดีกับบริษัทฟินิคซฯ ในข้อหาปล่อยวัตถุมีพิษลงในแหล่งจับสัตว์น้ำ ก่อให้เกิดอันตรายกับสัตว์น้ำ และทำการเปลี่ยนแปลงที่จับสัตว์น้ำ ซึ่งภายหลัง คือวันที่ 26 เมษายน 2536 ศาลได้พิพากษาลงโทษปรับบริษัทฟินิคซฯ 20,000 บาท แต่เพราะบริษัทรับสารภาพ จึงลดโทษเป็นการปรับเงินจำนวน 10,000 บาท

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเดือนพฤษภาคม 2536 เหตุปลาตายลอยเป็นแพในแม่น้ำพองก็เกิดซ้ำอีกครั้ง ตั้งแต่บึงโจดไปจนถึงหน้าฝายชลประทานหนองหวาย – เป็นระยะทางราว 15 กิโลเมตร นอกจากนี้ ยังพบว่าน้ำมีสภาพเน่าเสีย และมีตะกอนขุ่นขาว โดยจุดที่ได้รับผลกระทบสูงสุดคือแม่น้ำพองบริเวณหน้าฝายชลประทานหนองหวาย ซึ่งพบว่ามีปลาตายตลอดระยะทางราว 5 กิโลเมตร จำนวนมากกว่า 3,000 กิโลกรัม

ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

เหตุการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การจัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีลำน้ำพองเน่าเสีย ซึ่งมีข้อสรุปในเวลาต่อมาว่า เหตุน้ำเน่าเสียเกิดจากเขื่อนอุบลรัตน์ปล่อยน้ำน้อยไป และฝนตกชะล้างน้ำเสียจากบึงโจดลงแม่น้ำพอง รวมทั้งมีการลักลอบปล่อยน้ำเสียจากโรงงานผลิตเยื่อกระดาษ สอดคล้องกับข้อมูลจากรายงานสถานการณ์แม่น้ำพองปี 2536 ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ที่ระบุว่า จากการตรวจสอบของราชการ บริษัทฟินิคซฯ ยอมรับว่าได้ปล่อยน้ำเสียลงลำน้ำจริง เนื่องจากเข้าใจว่าเขื่อนอุบลรัตน์จะปล่อยน้ำตามปกติ ประกอบกับฝนตก จะช่วยทำให้น้ำเสียเจือจางได้ แต่ไม่เป็นไปตามที่คาดการณ์

ในเดือนมิถุนายน 2536 กองควบคุมน้ำ การประปาส่วนภูมิภาค ได้ร่วมกับบริษัทแพนโอเชี่ยน เทรดดิ้ง จำกัด และ “Pastuer Institute of Lyon” จากประเทศฝรั่งเศส ทำการศึกษาผลกระทบจากน้ำทิ้งโรงงานผลิตเยื่อกระดาษ ผลการศึกษาระบุ *“พบว่ามีสารปนเปื้อน Dioxin ในรูปของ 2,3,7,8- Tetrachlorodibenzo-p-dioxin หรือ 2,3,7,8-TCDD ปริมาณ 4 ไมโครกรัม/ลิตร”*

แน่นอนว่า บริษัทฟินิคซฯ ไม่ยอมรับผลการศึกษาที่พบสารไดออกซินนี้ แต่ในอีกหลายปีต่อมา ทางบริษัทก็ต้องดำเนินการติดตามตรวจสอบปริมาณสารไดออกซินในน้ำเสียของโรงงานและในแหล่งน้ำธรรมชาติใกล้เคียง เพื่อรายงานต่อคณะกรรมการไตรภาคี เนื่องจากมีผลการศึกษาของหน่วยงานอื่น ๆ อีกหลายแห่งที่ระบุถึงการค้นพบสารประเภทนี้เป็นระยะ ๆ ที่สำคัญคือ ผลการตรวจของบริษัทเองเมื่อช่วงปี 2543 และ 2544 ก็พบสารไดออกซินในทุกตัวอย่างจากทุกจุดที่ตรวจ เพียงแต่ว่าพบในปริมาณที่ต่ำมากอย่างผิดปกติ เมื่อเปรียบเทียบกับผลการตรวจของหน่วยงานอื่น

กรกฎาคม 2537 ได้เกิดเหตุน้ำเสียปลาตายในแม่น้ำพองอีกครั้ง โดยมีจุดเริ่มต้นตั้งแต่บึงโจดเช่นกัน แต่คราวนี้ความเสียหายเลยฝายหนองหวายไปอีก ทั้งนี้ มีข้อสันนิษฐานทางวิชาการระบุถึงต้นเหตุปลาตายในครั้งนี้ว่า เขื่อนอุบลรัตน์ได้มีการระบายน้ำในปริมาณมากกว่าปกติ ทำให้กระแสน้ำพัดตะกอนที่สะสมจากน้ำเสียของบริษัทฟินิคซฯ ขึ้นมา

รายงานข่าวของหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวันในช่วงหลายปีหลังจากนั้น กล่าวถึงสภาพการสะสมตะกอนของแหล่งน้ำธรรมชาติ ทั้งห้วยโจด บึงโจด และลำน้ำพองจนถึงบริเวณหน้าชลประทานหนองหวายว่า *“กลายเป็นแหล่งสะสมตะกอนกากของเสียต่าง ๆ จำนวนมหาศาลของโรงงานฟินิคซฯ เช่น ปูนขาว, น้ำหล่อเย็น, ยาฆ่าแมลงที่ใช้กับกองไม้ รวมทั้งสารเคมีอื่น ๆ ที่เกิดจากกระบวนการการผลิตเยื่อกระดาษ”*

รายงานข่าวชิ้นเดียวกันนั้นยังกล่าวถึง “คุณภาพ” แม่น้ำพองช่วงที่มักเกิดปัญหาไว้ว่า *“การศึกษาของมหาวิทยาลัยขอนแก่นระบุว่า ลำน้ำพองช่วงท้ายเขื่อนอุบลรัตน์-ชลประทานฝายหนองหวาย ความยาวประมาณ 35 กม. มีสภาพวิกฤติที่สุด จัดอยู่ในระดับคุณภาพน้ำประเภทที่ 3 ค่อนไปทางประเภทที่ 4* [2] *โดยเฉพาะฝายบึงโจดที่รับน้ำทิ้งจากฟินิคซฯ มานาน และหน้าฝายหนองหวายนั้น*

[2] ตามประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2537) เรื่อง กำหนดมาตรฐานคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำผิวดิน ได้กำหนดแบ่งคุณภาพของแหล่งน้ำออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้: **ประเภทที่ 1** ได้แก่ แหล่งน้ำที่คุณภาพน้ำมีสภาพตามธรรมชาติ โดยปราศจากน้ำทิ้งจากกิจกรรมทุกประเภท และสามารถเป็นประโยชน์เพื่อ (1) การอุปโภคและบริโภค โดยต้องผ่านการฆ่าเชื้อโรคตามปกติก่อน (2) การขยายพันธุ์ตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตระดับพื้นฐาน (3) การอนุรักษ์ระบบนิเวศน์ของแหล่งน้ำ **ประเภทที่ 2** ได้แก่ แหล่งน้ำที่ได้รับน้ำทิ้งจากกิจกรรมบางประเภท และสามารถเป็นประโยชน์เพื่อ (1) การอุปโภคและบริโภค โดยต้องผ่านการฆ่าเชื้อโรคตามปกติก่อนและผ่านกระบวนการปรับปรุงคุณภาพน้ำทั่วไปก่อน (2) การอนุรักษ์สัตว์น้ำ (3) การประมง (4) การว่ายน้ำและกีฬาทางน้ำ **ประเภทที่ 3** ได้แก่ แหล่งน้ำที่ได้รับน้ำทิ้งจากกิจกรรมบางประเภท และสามารถเป็นประโยชน์เพื่อ (1) การอุปโภคและบริโภค โดยต้องผ่านการฆ่าเชื้อโรคตามปกติและผ่านกระบวนการปรับปรุงคุณภาพน้ำทั่วไปก่อน (2) การเกษตร **ประเภทที่ 4** ได้แก่ แหล่งน้ำที่ได้รับน้ำทิ้งจากกิจกรรมบางประเภท และสามารถเป็นประโยชน์เพื่อ (1) การอุปโภคและบริโภค โดยต้องผ่านการฆ่าเชื้อโรคตามปกติและผ่านกระบวนการปรับปรุงคุณภาพน้ำเป็นพิเศษก่อน (2) การอุตสาหกรรม **ประเภทที่ 5** ได้แก่ แหล่งน้ำที่ได้รับน้ำทิ้งจากกิจกรรมบางประเภท และสามารถเป็นประโยชน์เพื่อการคมนาคม

ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

มีคุณภาพน้ำประเภทที่ 4 ซึ่งเหมาะสำหรับเดินเรือเท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากน้ำพองช่วงดังกล่าวมีการสะสมปริมาณของเสียอยู่ใต้ท้องน้ำมานาน ตะกอนมากที่สุดอยู่ในบริเวณบึงโจดและหน้าเขื่อนหนองหวาย"

ในทศวรรษ 2540 ปัญหาน้ำพองเน่าเสียยังดำเนินต่อไป โดยในช่วงปลายปี 2540 – 2542 ได้เกิดเหตุปลาในกระชังของประชาชนในพื้นที่และปลาในธรรมชาติตายไม่น้อยกว่า 7 ครั้ง

อย่างไรก็ตาม ปัญหาแม่น้ำพองเน่าเสียไม่ใช่ปัญหาเดียวที่หลายคนเชื่อมโยงกับการประกอบกิจการของบริษัทฟินิคซฯ อีกหนึ่งประเด็นที่ควรต้องกล่าวถึงคือผลกระทบของ "โปรเจคกรีน"

“โปรเจคกรีน” กับผลลัพธ์ที่ไม่ “กรีน”

ในเดือนสิงหาคม 2535 หลังจากที่ถูกสั่งหยุดดำเนินกิจการไปราวสี่เดือนเนื่องจากปัญหาวิกฤติมลพิษทางน้ำ บริษัทฟินิคซฯ ก็ได้รับอนุญาตให้เปิดดำเนินกิจการ[3] ต่อด้วยการได้รับอนุมัติรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรือ EIA (Environmental Impact Assessment) โครงการขยายโรงงานระยะที่ 2 อันเป็นที่มาของโรงงานผลิตเยื่อกระดาษโรงที่ 2 ที่ทำให้กำลังการผลิตเพิ่มเป็น 200,000 ตันต่อปี ซึ่งแน่นอนว่า ปริมาณน้ำเสียย่อมเพิ่มขึ้นด้วย

ในขณะเดียวกัน กลุ่มประชาชนท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชน พากันเรียกร้องให้กรมโรงงานอุตสาหกรรมและบริษัทฯ มีมาตรการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง นำมาสู่การต่อรองและตั้งเงื่อนไขในกรณีการอนุมัติขยายกำลังการผลิต จนเกิดเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งก็คือ ทางโรงงานจะต้องหยุดปล่อยน้ำลงแม่น้ำพองอย่างเด็ดขาด โดยมีข้อเสนอให้นำน้ำเสียที่เกิดจากกระบวนการผลิตและผ่านการบำบัดแล้ว ไปรดแปลงต้นไม้

หลักการที่ก่อให้เกิด “โปรเจคกรีน” (Project Green) หรือ “โครงการสีเขียว” ที่ทำให้การอนุมัติขยายโรงงานเกิดขึ้นได้อย่างชอบธรรมท่ามกลางวิกฤติมลพิษช่วงปี 2535 ต่อเนื่องจนถึงปี 2536 แต่สำหรับผลลัพธ์ที่จะได้จากเงื่อนไขที่กำหนดนั้น ตามกรอบเวลาที่กำหนดว่าจะต้องไม่มีการปล่อยน้ำสู่ลำน้ำพองเลยก็คือในเดือนกรกฎาคม 2539

[3] ข้อมูลจาก Chris Sneddon. 2022. ระบุว่ากรมโรงงานอุตสาหกรรมอนุญาตให้บริษัทเปิดดำเนินกิจการในเดือนมิถุนายน 2535

ท่อระบายน้ำจากพื้นที่โรงงานสู่ห้วยโจด
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

ส่วนก่อนหน้านั้น ยอมให้มีการแยกน้ำเสียที่ผ่านการบำบัดแล้วเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งปล่อยลงแม่น้ำพองโดยตรง อีกส่วนนำไปใช้ในในโปรเจคกรีน

จึงไม่น่าแปลกใจที่ว่า ในปี 2537 เมื่อโรงงานแห่งที่ 2 ก่อสร้างเสร็จพร้อมกับบ่อบำบัดน้ำเสียขนาดที่รองรับน้ำเสีย 60,000 ลูกบาศก์เมตรต่อวัน ปัญหาน้ำพองเน่าเสียและปลาตายก็ยัง

ปะทุขึ้นอีกในเดือนกรกฎาคม อย่างไรก็ตาม ทิศทางของการระบุสาเหตุถูกมุ่งไปที่การระบายน้ำของเขื่อนอุบลรัตน์ในปริมาณที่มากกว่าปกติ จนกระทั่งทำให้กระแสน้ำพัดพาเอาตะกอนจากท้องน้ำขึ้นมาทำน้ำเน่าเสียฉับพลัน ปลาและสัตว์น้ำจึงปรับตัวไม่ทัน

ส่วนในช่วงปี 2538 – 2539 อาจถือเป็นช่วงที่แม่น้ำพองค่อนข้างอยู่ในความสงบนิ่ง สิ่งมีชีวิตที่เกี่ยวข้องก็พลอยได้พัก ข่าวคราวน้ำเน่าเสียและปลาตายหายไป แต่วิกฤติน้ำทิ้งจากโปรเจคกรีนกลับเข้ามาแทนที่

นวัตกรรมของโปรเจคกรีนคือการนำน้ำเสียจากโรงงานผลิตเยื่อกระดาษบริษัทฟินิคซฯ ซึ่งเดิมทีถูกปล่อยลงลำห้วยโจดและลำน้ำพอง มาหล่อเลี้ยงสวนยูคาลิปตัสที่ปลูกไว้รอบโรงงาน ในเชิงทฤษฎี โครงการนี้ดูจะเป็นการแก้ปัญหาที่ลงตัว เพราะนอกจากจะช่วยลดปัญหามลพิษในลำน้ำที่กระทบประชาชนในพื้นที่แล้ว ยังช่วยหล่อเลี้ยงต้นยูคาลิปตัสซึ่งเป็นวัตถุดิบในการผลิตให้เติบโต แต่ประเด็นความซับซ้อนของเรื่องอยู่ที่ว่า สวนยูคาฯ เป้าหมายของโปรเจคกรีนไม่ใช่สวนของบริษัทฟินิคซ หากเป็นสวนและที่ดินของเกษตรกรรายย่อยที่เดิมดำรงบทบาทเป็นแหล่งป้อนวัตถุดิบ แต่ภายใต้เงื่อนไขใหม่นี้ต้องรับบทเป็นแหล่งรับน้ำเสียด้วย

ในทางปฏิบัติจริง โปรเจคกรีนจึงสร้างปัญหาชุดใหม่ เนื่องจากบริษัทฟินิคซฯ ปล่อยน้ำเสียที่มีการกล่าวอ้างว่า “นำมาใช้ใหม่ได้” ลงสวนยูคาลิปตัสเป็นปริมาณมาก บ่อยครั้งที่น้ำเสียเหล่านี้ไหลล้นสู่ไร่นาของประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงที่มิได้ร่วมโครงการ หลังจากนั้นไม่นาน ประชาชนในพื้นที่พบว่า ต้นข้าวในที่นาของตนมีสภาพเหี่ยวเฉา ขณะที่ปลาในบ่อเลี้ยงเริ่มลอยตาย

แม้แต่เกษตรกรยูคาลิปตัสที่เข้าร่วมโครงการโปรเจคกรีนก็มีปัญหาเช่นกัน โดยมีการเปิดเผยว่า ในช่วงแรกพวกเขาเข้าใจว่าโรงงานจะให้เกษตรกรเป็นผู้กำหนดปริมาณน้ำที่จะปล่อยลงสวนยูคาฯ ทว่าตั้งแต่ที่เริ่มโครงการมา บริษัทฟินิคซฯ ได้ปล่อยน้ำมามากกว่าที่ต้นยูคาลิปตัสต้องการ

ระหว่างปี 2538 – 2539 ประชาชนตำบลกุดน้ำใส อำเภอน้ำพอง และตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์ ได้มีการร้องเรียนถึงผลกระทบของโปรเจคกรีนถึงสามครั้งด้วยกัน ได้แก่ ในเดือนมิถุนายนและกันยายน 2538 และในเดือนกรกฎาคม 2539 ประเด็นหลัก ๆ ที่มีการร้องเรียนคือ การสูญเสียต้นข้าว ความเสียหายของไม้ผล การเสื่อมสภาพของดินเกษตร รวมไปถึงการสูญเสียพื้นที่ฝังศพในป่าช้าสาธารณะ เพราะน้ำจากโปรเจคกรีนไหลซึมเข้าไปในดิน การร้องเรียนของประชาชนทั้งสองตำบลในช่วงนี้รวมไปถึงการชุมนุมหน้าศาลากลางจังหวัดขอนแก่นด้วย

> “ในปี 2538 การประปาส่วนภูมิภาค
> ได้ตัดสินใจลงทุน 200 กว่าล้านบาท เพื่อโยกย้ายที่ตั้งของจุดสูบน้ำดิบ
> ไปอยู่เหนือจุดที่เป็นที่ตั้งโรงงานของบริษัทฟินิคซฯ
> เพื่อให้ประชาชนชาวเมืองขอนแก่นคลายกังวล
> ในเรื่องการปนเปื้อนของสารไดออกซิน”

ทางด้านการประปาส่วนภูมิภาคได้ตัดสินใจลงทุน 200 กว่าล้านบาท ในปี 2538 เพื่อโยกย้ายที่ตั้งของจุดสูบน้ำดิบไปอยู่เหนือจุดที่เป็นที่ตั้งโรงงานของบริษัทฟินิคซฯ เพื่อให้ประชาชนชาวเมืองขอนแก่นคลายกังวลในเรื่องการปนเปื้อนของสารไดออกซิน

สำหรับการตอบสนองของบริษัทฯ ต่อการร้องเรียนปัญหาจากโปรเจคกรีน ได้แก่ การยอมจ่ายเงินชดเชยค่าเสียหายและจัดตั้งโครงการส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างถนนและประปาหมู่บ้าน การส่งเสริมอาชีพ ฯลฯ เพื่อลดกระแสการร้องเรียนและการต่อต้านโครงการ

หลังจากการปะทุของปัญหาจาก “โปรเจคกรีน” หลังช่วงปี 2539 เป็นต้นมา ปัญหาแม่น้ำพองเน่าเสียและปลาตายก็วนกลับมาอีกประดุจดังฝันร้ายที่ซ้ำซาก แต่คราวนี้มีตัวละครใหม่เพิ่มเข้ามา นั่นคือ “ปลากระชัง”

การเลี้ยงปลาในกระชังภายในลำน้ำพองได้รับการส่งเสริมจากบริษัทกรุงเทพฟาร์มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ จำกัด ของเครือเจริญโภคภัณฑ์ หรือซีพี ตั้งแต่ปลายปี 2539 ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมากจากชาวบ้านตำบลกุดน้ำใส อำเภอน้ำพอง กระชังปลาจำนวนมากจึงผุดขึ้นในช่วงบริเวณใต้เขื่อนอุบลรัตน์จนถึงฝายหนองหวาย อันเป็นจุดเกิดเหตุดั้งเดิมนั่นเอง

สำหรับการเกิดเหตุใหม่ลักษณะเดิมในสถานที่เดิม หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวันได้ประมวลไว้ว่า ระหว่างปี 2540 – ต้นปี 2542 เกิดเหตุการณ์ปลาธรรมชาติและปลากระชังในลำน้ำพองตาย อย่างน้อย 7 ครั้ง ในมุมมองของชาวบ้านต่างเชื่อว่าสาเหตุหลักมาจากการรั่วไหลของโปรเจคกรีนและการฟุ้งกระจายของตะกอนพิษที่สะสมในท้องน้ำ ไม่ว่าจะมีอะไรเป็นตัวกระตุ้นก็ตาม แต่สำหรับคณะกรรมการที่หน่วยราชการแต่งตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงมักอ้างสาเหตุที่เป็น

ปลายเหตุและเหตุเฉพาะหน้า เช่น สภาพลำน้ำพองที่วิกฤติอยู่แล้ว ความคดเคี้ยวของลำน้ำทำให้เกิดการสะสมตะกอน เรื่องอากาศที่ครึ้มฟ้าครึ้มฝนทำให้ค่าออกซิเจนละลายน้ำ (DO) ลดลง ส่วนทางด้านบริษัทฟินิคซฯ มักยืนกรานปฏิเสธว่าโรงงานของตนไม่ได้เป็นต้นเหตุ แต่ในคราวหนึ่งได้เคยยอมจ่ายเงิน “เพื่อมนุษยธรรม”

แม้บริษัทจะพยายามแก้ต่างในประเด็นเรื่องการก่อมลพิษ แต่ปลายเดือนกรกฎาคม 2541 บริษัทฯ ถูกรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมสั่งหยุดดำเนินกิจการโรงงานผลิตเยื่อกระดาษโรงที่ 1 เป็นเวลา 180 วัน ด้วยเหตุผลว่า มีการไหลซึมของน้ำจากโปรเจคกรีนลงสู่ลำน้ำพอง มีการรั่วไหลจากท่อน้ำทิ้งและกองไม้ไผ่ และปัญหายาฆ่าแมลงที่ใช้กับวัตถุดิบของโรงงานถูกชะลงแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ดำรงมาเกือบ 10 ปี อย่างไรก็ตาม ในเดือนสิงหาคมปีเดียวกัน โรงงานก็ได้รับอนุญาตให้เริ่มดำเนินกิจการอีกครั้ง เท่ากับว่า การหยุดดำเนินกิจการเกิดขึ้นเป็นเวลาประมาณหนึ่งเดือนเท่านั้น

ในช่วงกลางทศวรรษ 2540 ทั้งการตรวจสอบและโต้แย้งเกี่ยวกับปัญหาแม่น้ำพองเน่าเสียและปลาตาย ตลอดจนปัญหาโปรเจคกรีน ยังคงดำเนินต่อไป โดยถึงแม้มีผลบางส่วนที่บ่งชี้ว่าการดำเนินการของบริษัทฟินิกซฯ มีความบกพร่อง หรือกระทั่งผิดเงื่อนไขท้ายใบอนุญาตประกอบกิจการผิดเงื่อนไข EIA ฯลฯ กิจการของบริษัทฟินิกซฯ ก็ยังดำเนินต่อเนื่องมาเรื่อย ๆ มีหยุดยั้งบ้างเพียงช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ในขณะที่แผนการขยายกิจการก็เกิดขึ้นเป็นระยะเช่นกัน ดังเช่นที่ได้เริ่มมีแผนการสร้างโรงงานแห่งที่ 3 ตั้งแต่ปี 2543 โดยกำหนดสร้างในปี 2546 และมีการจัดทำ EIA ในช่วงปี 2544 แต่แล้วก็เกิดความเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างการบริหารของบริษัทขึ้นเสียก่อน

ในส่วนของภาคประชาชนและหน่วยงานบางส่วนก็ได้ต่อสู้เพื่อเปิดโปงปัญหาและสาเหตุของปัญหา เรียกร้องการเยียวยาความเสียหาย การแก้ไขปัญหา ฯลฯ มาโดยตลอดเช่นกัน รวมถึงการดำเนินการเพื่อเอาผิดและหยุดยั้งการกระทำของบริษัทฟินิคซฯ

ในระดับของการดำเนินคดี มีการดำเนินการทั้งในส่วนของปัญหาน้ำเสียและปลาตายจำนวนมากเมื่อปี 2536 ซึ่งอัยการจังหวัดขอนแก่นเป็นผู้ฟ้องร้องบริษัทฟินิคซฯ การฟ้องร้องของกลุ่มประชาชนที่สูญเสียปลาในกระชัง ซึ่งได้ยื่นฟ้องเรียกร้องค่าเสียหายจากบริษัทฯ ในปี 2540 คดีอาญาที่กรมชลประทานฟ้องบริษัทฐานปล่อยน้ำเสียเกินมาตรฐานลงทางน้ำชลประทานในปี 2541 และกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้จัดตั้งคณะกรรมการรวบรวมหลักฐานดำเนินคดีกับบริษัทฯ ตามมาตรา 96 และ 97 ของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และต่อมาอัยการได้ยื่นฟ้องบริษัทฯ ทั้งในคดีอาญาและคดีแพ่ง

พื้นที่เกษตรบางส่วนที่ได้รับผลกระทบ
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

แต่ดูเหมือนวิธีการต่อสู้ใด ๆ ก็ไม่อาจนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ผลลัพธ์อย่างมากที่สุดก็เพียงตอบสนองเหตุที่เกิดเป็นส่วน ๆ บรรเทาอาการเป็นครั้งคราว ดังเช่นผลการพิพากษาคดีที่อัยการฟ้องเหตุน้ำพองเน่า/ปลาตายเมื่อปี 2536 หลัง 8 ปีผ่านไป ด้วยการสู้กันจนถึงชั้นศาลอุทธรณ์ ศาลได้พิพากษาในปี 2544 ให้จำเลยมีความผิดและลงโทษปรับ 100,000 บาท

การกลายร่างของฟินิคซฯ

ระหว่างที่ประเด็นปัญหามลพิษลำน้ำพองกำลังเป็นที่ถกเถียงกันในแวดวงสิ่งแวดล้อมนั้น บริษัทฟินิคซฯ ก็ได้เผชิญความวุ่นวายในโลกธุรกิจด้วยเช่นกัน

ตามที่ Michele Zack รายงานในนิตยสาร Asia Week บริษัทฟินิคซฯ มีทั้งปัญหาความไม่ลงรอยกันระหว่างผู้บริหารและผู้ถือหุ้น ตลอดจนความพยายามของนักการเมืองจาก “กลุ่ม 16” ในการเข้าซื้อหุ้นและครอบงำกิจการของบริษัทฯ ส่วน Keith Barney ระบุในงานเขียนของเขาว่า นายทุนชาวอเมริกันซึ่งเป็นประธานบริษัทฯ เคยกล่าวอ้างว่า ข่าวเรื่องปัญหามลพิษถูกสร้างขึ้นมาเพื่อกดราคาหุ้น

โครงร่างเก่าของบริษัทฟินิคซฯ ค่อย ๆ หายไป เมื่อประธานคนดังกล่าวตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งพร้อมกรรมการอีกจำนวนหนึ่งในปี 2542 หุ้นของบริษัทฟินิคซฯ ตกสู่มือของกลุ่มทุนอินเดีย ก่อนที่บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) หรือ SCG (Siam Cement Group) จะเริ่มเข้ามาซื้อหุ้นในช่วงปี 2544

ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

ต่อมาในปี 2545 บริษัทฟินิคซฯ ยังได้รับการรับรองมาตรฐาน ISO9002 ซึ่งเป็นมาตรฐานสากลที่รับรองคุณภาพขององค์กรในด้านระบบการผลิต การติดตั้ง และการบริการ แต่ด้วยปัญหาผลกระทบที่เกิดกับประชาชนยังไม่หมดลง จึงได้มีการจัดตั้งอนุกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาในกรณีดังกล่าว ในขณะเดียวกัน บริษัทก็กำลังพยายามซื้อที่ดินจากประชาชนในพื้นที่เพื่อเปลี่ยนเป็นสวนยูคาลิปตัสสำหรับโปรเจคกรีน แต่ประชาชนที่เป็นเจ้าของที่บางส่วนไม่ยอมขาย ส่วนใหญ่ด้วยเห็นว่าที่ดินของตนยังอุดมสมบูรณ์ ส่วนประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบยังคงเรียกร้องให้บริษัทฯ ชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นมาแล้ว

เสียงเรียกร้องดังต่อเนื่องมาถึงปี 2546 ในปีนั้น จึงได้มีการนัดประชุมคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงความเสียหายจากโครงการโปรเจคกรีน เพื่อจ่ายค่าชดเชยแก่ชาวบ้านที่เดือดร้อนจากโครงการ ในวันที่ 27 พฤษภาคม ทว่าสองวันก่อนการประชุมนั้นเอง ก็ได้เกิดเหตุลอบสังหาร สำเนา ศรีสงคราม หนึ่งในแกนนำของชาวบ้าน ดังที่เกริ่นไว้ข้างต้น

สองปีหลังจากนั้น SCG ได้เข้ามาบริหารโรงงานฟินิคซฯ อย่างเต็มตัว

บทความชิ้นหนึ่ง – ปรากฏในเว็บไซต์ https://www.prosofthcm.com/ ซึ่งระบุต้นทางของเนื้อหาว่ามาจากสำนักข่าวกรุงเทพธุรกิจ - กล่าวถึงเป้าหมายของ SCG ในการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของโรงงานว่า “การเข้ามารับช่วงต่อธุรกิจที่เปรียบเสมือนนกปีกหัก บินต่อไปไม่ได้ จากปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษและความขัดแย้งกับชุมชนรอบข้างบริเวณที่ตั้งโรงงาน อ. น้ำพอง จ. ขอนแก่น ในปี 2548 จึงเป็นความท้าทายของคนปูน ที่ต้องการพลิกฟื้นจากน้ำเสียสู่น้ำดี จากธุรกิจที่ “แบ่ง” ผลกำไรวงใน สู่ธุรกิจที่ “ปัน” โอกาสให้วงนอก”

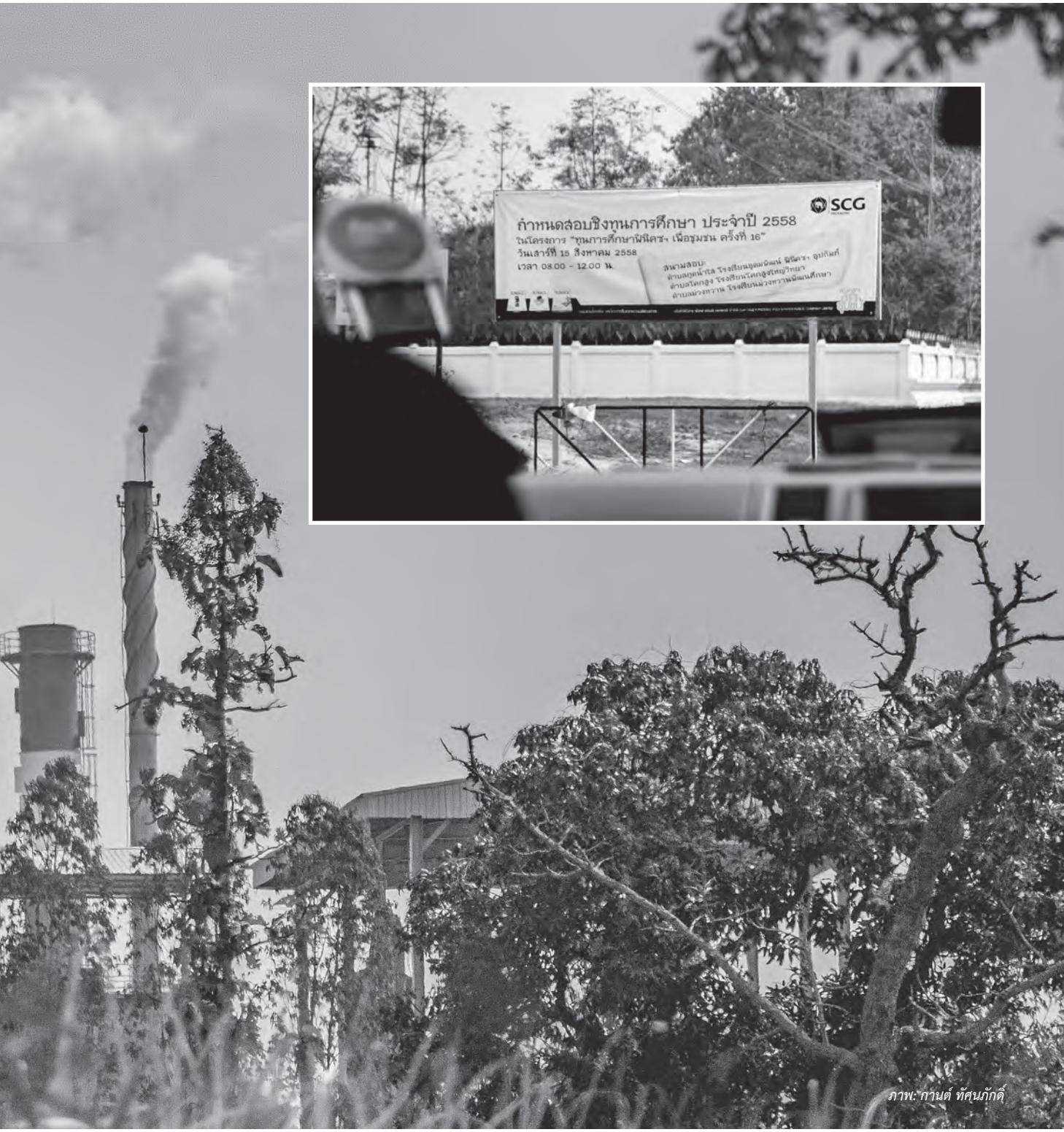
ภายใต้การบริหารของ SCG โรงงานเยื่อกระดาษแห่งนี้ขยายตัวขึ้นอีก โดยมีการเพิ่มกิจการโรงงานผลิตพลังงานไฟฟ้า การผลิตเส้นใยจากพืช เพิ่มกำลังการผลิตอีกราว 60,000 ตัน และเพิ่มเตาเผาปูนขาวด้วย

ในส่วนการเคลื่อนไหวของประชาชน แหล่งข้อมูลบางรายระบุว่า หลังจากที่เกิดเหตุลอบสังหารสำเนา ขบวนการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่น้ำพองก็เกิดความระส่ำระสาย มีการแตกขบวน มีความขัดแย้ง และเงียบหายไปพอสมควร

ปัจจุบัน พื้นที่ตำบลกุดน้ำใสเต็มไปด้วยป้ายของ SCG ร่องรอยของโครงการเพื่อความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม หรือ Corporate Social Responsibility (CSR) ปรากฏให้เห็นอยู่กลาดเกลื่อน

หลายปีผ่านไป เรื่องราวความขัดแย้งระหว่างขบวนการอนุรักษ์ลำน้ำพอง ผลการกระทำของบริษัทฟินิคซฯ กระทั่งเรื่องราวของสำเนา ศรีสงคราม เลือนหายจากความทรงจำของคนหมู่มาก บางคนกล่าวว่า เหตุการณ์ทั้งหมดถือเป็นตำนานในประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมไทย แต่คำกล่าวเช่นนี้อาจบดบังความจริงที่ว่า ปัญหามลพิษในพื้นที่ยังไม่สิ้นสุด ประวัติศาสตร์บาดแผลยังคงอยู่

ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

งานสืบชะตาลำน้ำพอง จัดที่ ต. โคกสูง อ. อุบลรัตน์ จ. ขอนแก่น เมื่อ 22 ธันวาคม 2565
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

บาดแผลแม่น้ำพองในปัจจุบัน

เสียงปืนที่ดังขึ้นที่บ้านของสำเนา ศรีสงคราม ในปี 2546 เกิดขึ้นท่ามกลางข้อสงสัยมากมายหลายประการ รายงานข่าวของสำนักข่าวประชาธรรมระบุว่า ชาวบ้านยืนยันว่า สำเนาไม่มีความขัดแย้งส่วนตัวกับใคร ในขณะเดียวกัน มีการตั้งคำถามว่า บทบาทของเขาในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ลำน้ำพอง และการเจรจาต่อรองกับบริษัทฟินิคซฯ ในเรื่องการซื้อขายที่ดินรอบโรงงานเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการลอบสังหารนี้หรือไม่

ต่อประเด็นนี้ เว็บไซต์ World Rainforest Movement ระบุว่า เนื่องจากบริษัทฟินิคซฯ มีข้อตกลงกับหน่วยงานในสังกัดกระทรวงอุตสาหกรรม ว่าจะต้องส่งน้ำเสียที่บำบัดแล้วลงสวนยูคาลิปตัส (โปรเจคกรีน) บริษัทฯ จึงมีความจำเป็นต้องหาที่ดินรองรับน้ำเสีย อุปสรรคในการหาที่ดินคือเกษตรกรที่อาศัยอยู่บนที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ไม่ยอมขาย โดยพวกเขาได้รับแรงสนับสนุนจากชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมลำน้ำพองซึ่งสำเนาเป็นประธาน

เหตุการณ์ลอบสังหารสำเนา ศรีสงคราม เป็นหนึ่งตัวอย่างรูปธรรมของความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งการเรียกร้องความเป็นธรรม โดยมีผลกระทบคือเหยื่อต้องสูญเสียชีวิต ครอบครัวเหยื่อสูญเสียคนรัก และชุมชนสูญเสียสมาชิกที่เป็นผู้นำ กล่าวคือ มีผลกระทบต่อโครงข่ายสังคมในทุกระดับ ดังนั้น นี่จึงเป็นมิติสำคัญของบาดแผลแม่น้ำพอง

อย่างไรก็ตาม บาดแผลของแม่น้ำพองยังรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของตัวแม่น้ำเอง นั่นคือ การตกค้างและการสะสมของสารพิษ ซึ่งบ่อนทำลายระบบนิเวศที่รุ่มรวยของลำน้ำสายนี้ ปัจจุบัน มีคนบางกลุ่มที่กล่าวว่า สุขภาพของแม่น้ำพองยังแข็งแรงดี หรือปัญหามลพิษกำลังลดลง

มูลนิธิบูรณะนิเวศและสมาคมอาร์นิก้าลงพื้นที่เก็บตัวอย่างสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ อ.น้ำพอง จ. ขอนแก่น
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

แต่ในปี 2565 เมื่อเจ้าหน้าที่มูลนิธิบูรณะนิเวศเดินทางไปสำรวจพื้นที่และพูดคุยกับประชาชนในเขตลุ่มน้ำพอง ยังคงปรากฏว่ามีเกษตรกรที่ประสบปัญหาไม่มีน้ำสะอาดใช้ เนื่องจากเป็นผู้อาศัยใกล้บริเวณโรงงานอุตสาหกรรม และได้พบชาวนาที่เล่าด้วยความฉงนสงสัยว่า เหตุใดมือของตนจึงปรากฏผื่นภายหลังจากลงไปดำนา ซึ่งแพทย์ระบุว่าผื่นนั้นอาจเป็นสัญญาณของโรคมะเร็งผิวหนัง

ด้วยประวัติที่โชกโชนมลพิษ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ปัจจุบันลำห้วยโจดและบึงโจดได้เสื่อมสภาพลงไปอย่างมาก

ที่ผ่านมา มีงานวิชาการที่มุ่งเน้นติดตามตรวจสอบการปนเปื้อนในแหล่งน้ำทั้งสองไม่ใช่น้อย หนึ่งในนั้นคือ การลงพื้นที่ตรวจสอบสิ่งแวดล้อมในพื้นที่แม่น้ำพอง ของมูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH) ร่วมกับสมาคมอาร์นิก้า (Arnika Association) จากสาธารณรัฐเช็ก เมื่อปี 2559 ผลจากการตรวจสอบ

มูลนิธิบูรณะนิเวศและสมาคมอาร์นิก้าลงพื้นที่เก็บตัวอย่างสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ อ.น้ำพอง จ. ขอนแก่น
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

ครั้งนั้น พบการปนเปื้อนของสารโลหะหนักบางชนิดในห้วยโจดและบึงโจด ต่อมาสององค์กรนี้ยังได้ตรวจพบสารไดออกซินในไข่ไก่ในพื้นที่อำเภอน้ำพองอีกด้วย

น่าสนใจว่า ประเด็นการปนเปื้อนของสารไดออกซินได้ถูกพูดถึงมาหลายครั้งแล้วในบริบทของมลพิษอุตสาหกรรมลำน้ำพอง ซึ่งสารไดออกซินนั้นเป็นชนิดหนึ่งของสารมลพิษตกค้างยาวนาน หรือ POPs (Persistent Organic Pollutants) ที่มีคุณสมบัติตามชื่อ นั่นคือเป็นกลุ่มสารที่มีศักยภาพคงอยู่ในสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตได้เป็นระยะเวลายาวนาน และอาจส่งผลกระทบร้ายแรงต่อสุขภาพสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ รวมถึงมนุษย์ด้วย

การพบในไข่ไก่จึงบ่งบอกว่า สารอันตรายร้ายแรงชนิดนี้เข้าไปอยู่ในห่วงโซ่อาหารของมนุษย์เรียบร้อยแล้ว

เสียงจากนักสู้ปัจจุบัน

บางคนอาจคิดว่า ประวัติศาสตร์บาดแผลของแม่น้ำพอง ไม่ว่าจะเป็นโศกนาฏกรรมการเสียชีวิตของสำเนา ศรีสงคราม หรือปัญหามลพิษในพื้นที่ที่สั่งสมรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ น่าจะเป็นเหตุผลเพียงพอที่จะทำให้ประชาชนในพื้นที่ถอดใจและหยุดต่อสู้ ทว่าในปัจจุบัน ประชาชนในพื้นที่จำนวนหนึ่งยังคงพยายามเรียกร้องความเป็นธรรมและสิทธิที่ตนพึงได้รับ

หนึ่งในพลเมืองนักสู้ที่หลงเหลืออยู่ในสมรภูมินี้คือ**ณัฐภรณ์ แสงโพธิ์** ซึ่งได้เข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแม่น้ำพองตั้งแต่ตอนที่สำเนายังมีชีวิตอยู่ และมีบทบาทในการติดตามปัญหามลพิษอยู่เรื่อยมา ในปี 2563 ณัฐภรณ์ได้เข้ามามีบทบาทในการคัดค้านโครงการขุดลอกบึงโจด ซึ่งเป็นโครงการที่สร้างความกังวลแก่ประชาชนบางส่วนว่า จะทำให้สารมลพิษที่ยังตกค้างในบึงนี้ฟุ้งกระจายออกมา

การต่อสู้ของณัฐภรณ์และประชาชนในพื้นที่จึงเป็นเสมือนความพยายามในการยับยั้งการลุกลามของบาดแผลแม่น้ำพอง ซึ่งดำรงอยู่ในรูปของตะกอนพิษในท้องน้ำ ความพยายามนี้มีจุดประสงค์เพื่อไม่ให้ประวัติศาสตร์บาดแผลกลายเป็นความเจ็บปวดในปัจจุบัน

> *“ดิฉัน ณัฐภรณ์ แสงโพธิ์ เป็นกลุ่มชาวบ้านที่เฝ้าระวังปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมครั้งแรก ๆ ที่ฉันได้เข้าร่วมคือตอนที่ชาวบ้านรวมตัวกันเมื่อปี 2540 เกิดปัญหาครั้งแรกในเรื่องของการขุดเจาะบ่อก๊าซ Esso - ปตท. เรื่องมลพิษเรื่องกลิ่นเหม็น ก็เลยลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องสิทธิในพื้นที่ ซึ่งตอนนั้นเราก็มีกลุ่มชาวบ้านอยู่ตำบลม่วงหวาน ตำบลกุดน้ำใส ตำบลโคกสูง รวมตัวกันในเรื่องกลิ่นของช่วงนั้น*
>
> *“ต่อมาก็ได้รับรู้ถึงปัญหาของชาวบ้านโซนของตำบลโคกสูง-กุดน้ำใส ก็มีปัญหาเรื่องของน้ำเสียจากโรงงานผลิตเยื่อกระดาษที่มีการปล่อยลงลำห้วยสาธารณะ คือลำห้วยโจด*
>
> *“ตอนนั้นชาวบ้านถูกผลกระทบเรื่องน้ำเสียของโครงการโปรเจคกรีน สมัยนั้นมีผลกระทบทางการเกษตรจากน้ำเสียของโครงการบริษัทฟินิคซฯ ต่อมาก็เฝ้าระวัง มีการเรียกร้องสิทธิ ช่วยชาวบ้านทำงานในด้านที่ถูกผลกระทบ”*

หลังจากที่สำเนาถูกสังหาร กลุ่มชาวบ้านที่หลงเหลืออยู่ได้มีการติดตามตรวจสอบปัญหามลพิษในแม่น้ำพองอย่างต่อเนื่อง ในปี 2563 ชื่อของ “บึงโจด” และ “ห้วยโจด” ได้กลายมาเป็นประเด็นสำคัญอีกครั้ง จากการที่ชลประทานหนองหวายมีโครงการขุดลอก โดยมีการให้เหตุผลว่าเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเก็บกักน้ำหรือแก้มลิงสำหรับเก็บน้ำในฤดูน้ำหลาก

ณัฐภรณ์ แสงโพธิ์ นักสิ่งแวดล้อมเพื่ออนุรักษ์ลำน้ำพองในปัจจุบัน
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

"ในช่วงที่ปี 2563 ชลประทานหนองหวายได้มีโครงการขุดลอกบึงโจดและทำประตูระบายน้ำ ซึ่งบึงโจดตรงนี้เป็นพื้นที่รองรับน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมมานานเป็นระยะเวลา 30 กว่าปี เป็นพื้นที่แหล่งน้ำที่สะสมกากตะกอนดินที่มีสารเคมีตกค้างตามที่เคยได้เก็บตัวอย่างดินไปตรวจแล้ว เมื่อประมาณปี 2559-2560

"ต่อมาชลประทานหนองหวายได้ดำเนินการขุดลอก ทำให้เกิดปัญหาน้ำในบึงโจดไหลทะลักลงสู่ลำน้ำพอง ทำให้น้ำพองมีกลิ่นและมีสีเหลืองขุ่น ส่งผลกระทบต่อผู้ใช้น้ำประปา พอเกิดปัญหา ชาวบ้านได้รับผลกระทบ จึงได้เดินทางเข้ายื่นหนังสือร้องเรียนกับท่านผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น ขอให้ยุติการขุดลอกบึงโจด

"ท่านผู้ว่าได้มีคำสั่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประชุมเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ที่ห้องประชุมหนองหวายน้ำพอง พร้อมกับลงดูพื้นที่ และนัดวันลงเก็บตัวอย่างดินเพื่อตรวจหาสารเคมีตกค้างในตะกอนดิน โดยเก็บ 7 ตัวอย่าง พบ 4 ตัวอย่างที่เกินค่ามาตรฐาน"

โลหะหนักที่พบในตะกอนดินประกอบไปด้วยโครเมียม ปรอท นิกเกิล และสังกะสี บริเวณที่พบการปนเปื้อนมากที่สุดคือกลางบึงห้วยโจดและจุดที่น้ำไหลออกจากบึงห้วยโจด ผลตรวจดังกล่าวปรากฏในช่วงเดือนมิถุนายน 2563 และนำไปสู่การประชุมของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ซึ่งที่ประชุมก็ได้มีมติระงับโครงการขุดลอกบึงโจดไปก่อน

นี่ควรจะเป็นจุดจบของโครงการขุดลอกบึงโจด แต่ต่อมาในวันที่ 8 พฤศจิกายน 2564 ได้มีการประชุมระหว่างหน่วยงานในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกับเทศบาลตำบลกุดน้ำใส ผู้รับผิดชอบโครงการ ผู้นำชุมชน และเครือข่ายราษฎรผู้ร้องเรียน “ขอให้หยุดโครงการขุดลอกบึงโจด” รวม 6 เครือข่าย ผลจากการประชุมดังกล่าวสรุปว่า โครงการสามารถเดินหน้าต่อไปได้ “เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนในพื้นที่”

ทั้งนี้ ที่ประชุมตกลงว่าจะต้องมีการดำเนินการในสามประเด็น ได้แก่ *“1. ป้องกันการฟุ้งกระจายของตะกอนจากบึงโจดไม่ให้ลงสู่แม่น้ำพอง โดยผันน้ำออกจากบึงโจดและปิดประตูระบายน้ำก่อนการขุดลอก 2. เบี่ยงทางน้ำของห้วยโจดที่เคยไหลลงบึงโจดให้ไหลลงแม่น้ำพองโดยตรงขณะขุดลอก 3. ดินที่ได้จากการขุดลอกบึงโจดจะไม่นำออกจากพื้นที่ แต่จะนำมาจัดทำสวนสาธารณะรอบขอบบึง และต้องไม่นำมาใช้ทำการเกษตรหรือที่อยู่อาศัย”*

ในมุมของณัฐภรณ์ โครงการขุดลอกบึงโจดยังมีข้อน่ากังวลอยู่มาก รวมถึงประเด็นความเป็นธรรม

> *“หากว่าตะกอนดินที่ปนเปื้อนสารโลหะหนักที่ถูกขุดลอกออกมาจากโรงงานในพื้นที่ โรงงานนั้นก็ต้องรับผิดชอบจัดการของเสีย แต่ในเมื่อมันเป็นโครงการชลประทาน จึงกลายเป็นการเอาภาษีประชาชนมาใช้ในการกำจัดสารพิษที่อุตสาหกรรมก่อ*
>
> *“ที่ถามว่าเรากลัวไหม ที่มาทำตรงนี้ ไอ้กลัวเราก็กลัว ใครก็กลัวตาย แต่พอเข้าไปดูลึก ๆ ข้างใน ไปสังเกตว่า คือตัวฉันอยู่นี่ตั้งแต่น้อย เราอยู่ในพื้นที่ ไอ้โรงงานอุตสาหกรรมนี่เกิดทีหลังเรานะ มันคล้าย ๆ ว่า มันมาแย่งชิงทรัพยากร แย่งชิงพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้านที่ยากจนไปเสียทั้งหมด รู้สึกว่า เราเป็นคนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุน เราก็ต้องสู้ เรียกร้องสิทธิของเรา*
>
> *“คือกลัวเราก็กลัว แต่ยังไงละ... เรารักที่จะทำตรงนี้ เข้ามาตรงนี้ เรารู้สึกว่าเราถูกเอารัด-เอาเปรียบเกินไป ชาวบ้านถูกเอารัดเอาเปรียบเกินไป คือเรายังหวังนะ ที่จะเกิดผลในการต่อสู้ แต่คิดว่ามันจะเป็นไหมก็อีกเรื่อง แต่ใจเราหวัง คำพูดของเรา... เราเข้าประชุม*

เราก็พูดแต่ความจริง เราก็เน้นความจริงออกมา เราพูดเรื่องน้ำเสีย เรื่องกลิ่นเหม็น เรื่องฝุ่นละออง มันมีจริง ๆ แต่เราหวังว่าเขาจะฟังเราบ้าง

"ตอนนี้คิดแต่ว่า ทำได้แค่ไหนก็เอาแค่นั้น ถึงจะไม่เป็นผลเลยในปัจจุบันก็ขอแค่ได้ทำ ถึงจะไม่สมบูรณ์แบบไม่เป็นรูปธรรมก็ขอให้ได้ทำขึ้นมา แต่ขอให้เขาได้รู้ว่า เรายังมีจุดยืนที่จะทำตรงจุดนี้"

การสืบทอดมรดกการต่อสู้

การต่อสู้เพื่อคัดค้านการขุดลอกบึงโจดเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความพยายามในการแก้ไขปัญหามลพิษแม่น้ำพองในปัจจุบัน ซึ่งยังคงรุนแรงและเรื้อรัง ล่าสุดพบว่า มีงานวิจัยซึ่งตีพิมพ์ในวารสารวิทยาศาสตร์บูรพาในปี 2565 ระบุว่า จากการศึกษาคุณภาพน้ำในแม่น้ำพองพบว่า มีโลหะหนักบางตัวเกินเกณฑ์มาตรฐาน (standard values) ซึ่งปัจจัยหนึ่งอาจเป็นเพราะโรงงานอุตสาหกรรมริมฝั่งแม่น้ำพอง เช่น โรงงานเยื่อกระดาษ โรงงานเหล้า โรงงานน้ำตาล โรงงานล้างทรายและกรวด อาจมีการปล่อยโลหะหนักลงลำน้ำ

หากว่าการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำพองในช่วงปี 2520 เป็นภาพสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงทางอุตสาหกรรมที่แลกมาด้วยความสมบูรณ์ของระบบนิเวศในประเทศไทยในช่วงนั้น ความรุนแรงและเรื้อรังของมลพิษน้ำพองในปัจจุบันบอกอะไรเราเกี่ยวกับสภาพสิ่งแวดล้อมและสังคมไทยทุกวันนี้... นี่เป็นคำถามที่สังคมไทยในวงกว้าง อย่างน้อยที่สุดควรต้องหาคำตอบโดยเร็ว ส่วนว่าจะทำอย่างไรกันต่อไปก็เป็นอีกขั้นตอนหนึ่ง

แต่สำหรับชาวน้ำพองอย่างณัฐภรณ์ การยืนหยัดต่อสู้เพื่อแม่น้ำสายนี้เป็นหน้าที่ที่พวกเขาต้องรับไว้ อาจเพราะสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่จำกัดทางเลือก อาจเพราะความยึดมั่นในหลักการ หรืออาจเป็นเพราะประวัติศาสตร์บาดแผลและมลพิษที่คงอยู่นั้น เป็นมรดกที่มาพร้อมกับพันธกิจหรืออุดมการณ์บางอย่าง

ปัจจุบันประชาชนในพื้นที่ รวมถึงณัฐภรณ์ได้รวมตัวกันภายใต้ชื่อ "เครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์ลำน้ำพอง" ซึ่งตั้งเป้าไว้ที่การทำงานเพื่อเฝ้าระวังติดตามปัญหามลพิษในพื้นที่ ที่ผ่านมาทางเครือข่ายฯ ได้พยายามเรียนรู้วิธีการใช้เครื่องมือตรวจวัดคุณภาพสิ่งแวดล้อมพื้นฐานจากองค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานรัฐ การเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมเป็นความพยายามที่จะเสริมสร้างความตระหนักรู้ในหมู่ชุมชน ติดอาวุธด้วยข้อมูลวิทยาศาสตร์เพื่อจะสามารถต่อรองกับหน่วยงานรัฐและภาคเอกชนได้

> พวกข้าพเจ้า ประชาชนในเขตลำน้ำพอง
> ขอประกาศว่า พวกข้าพเจ้าจะอนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำพอง
> ให้คืนความอุดมสมบูรณ์ และนำคุณภาพน้ำให้กลับคืนมา
> เพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของกุ้งหอยปูปลา พืชน้ำ
> รวมถึงการอนุรักษ์ต้นไม้ริมฝั่งน้ำ
> เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์...
> ทั้งรุ่นปัจจุบัน ส่งไปยังรุ่นลูกรุ่นหลานในอนาคต
>
> - คำประกาศเจตนารมณ์ของเครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์ลำน้ำพอง -

หลัง ๆ มานี้ นักสู้รุ่นพี่อย่างณัฐภรณ์พยายามส่งต่อองค์ความรู้เหล่านี้ให้นักสู้รุ่นน้อง เพื่อเป็นการสืบทอดมรดกความรู้ที่จะช่วยกันแก้ไขบาดแผลมลพิษในพื้นที่ต่อไปในอนาคต

เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม 2565 ณ โรงสูบน้ำชลประทานระบบท่อ บ้านคำบอน ตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์ เครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์ลำน้ำพองได้จัดงาน “สืบชะตาแม่น้ำพอง – เอิ้นขวัญน้ำ ถามข่าวปลา มาโฮมพี่น้อง ฮ่วมใจป้องแม่น้ำพอง” เพื่อรำลึกและทำบุญอุทิศส่วนกุศลถึงชาวบ้านนักสู้ด้านสิ่งแวดล้อมที่ล่วงลับ ย้อนรอยวิถีชุมชนคนลุ่มน้ำพองกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ฟังเสียงชุมชนกับทิศทางความร่วมมือในการจัดการทรัพยากร นำเสนอความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันกับภาพฝันอนาคตของแม่น้ำพอง

ในงานนี้เอง ตัวแทนเยาวชนได้อ่านเจตนารมณ์ของเครือข่ายฯ ซึ่งประดุจดังคำสัญญาที่แสดงให้เห็นว่า การต่อสู้ของชาวน้ำพองต่อปัญหามลพิษจะยังคงดำเนินต่อไป

“พวกข้าพเจ้า ประชาชนในเขตลำน้ำพอง ขอประกาศว่า พวกข้าพเจ้าจะอนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำพอง ให้คืนความอุดมสมบูรณ์ และนำคุณภาพน้ำให้กลับคืนมา เพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของกุ้งหอยปูปลา พืชน้ำ รวมถึงการอนุรักษ์ต้นไม้ริมฝั่งน้ำ เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ในการทำนา ปลูกพืช หาอยู่ หากิน หาปูหาปลา ใช้น้ำเป็นแหล่งประปาของชุมชน ทั้งรุ่นปัจจุบัน ส่งไปยังรุ่นลูกรุ่นหลานในอนาคต พวกเราพร้อมที่จะปกป้อง

ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

การปล่อยมลพิษลงลำน้ำพองอย่างไม่รับผิดชอบ และพร้อมกับจะร่วมมือกับทุกฝ่าย สร้างกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพองแห่งนี้ รวมทั้งระบบนิเวศของลำน้ำพอง

"ตลอดทั้งการปกป้องมิให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศลุ่มน้ำพองจากการยกระดับน้ำให้สูงเกินกว่าประชาชนจะรับได้ และหลังจากงานสืบชะตาแม่น้ำพอง พวกข้าพเจ้าชมรมชาวบ้านอนุรักษ์ลำน้ำพองและประชาชนขอประกาศจะผลักดันการตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำพอง โดยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะภาคประชาชน ภาคประชาสังคม เพื่อให้เกิดการเฝ้าระวังและติดตามการอนุรักษ์และการฟื้นฟูลำน้ำพองอย่างต่อเนื่อง"

บรรณานุกรม

กระทรวงอุตสาหกรรม ที่ ป.485/2536, ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน, ร.ง. 4 ลำดับที่ 1, ทะเบียนโรงงานเลขที่ 3-38(1)-1/24 ขก, ประเภทหรือชนิดของโรงงานลำดับที่ 38(1), อนุญาตให้ บริษัท ฟินิคซ์ พัลพ แอนด์ เพเพอร์ จำกัด, ลงวันที่ 30 มีนาคม 2536.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2564, 29 กันยายน). *สัมภาษณ์ ณัฐภรณ์ แสงโพธิ์*.

บรรพต ศรีจันทร์นิตย์. (2542). *การจัดการปัญหามลพิษจากโรงงานนอกนิคมอุตสาหกรรม: กรณีศึกษาลำน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น*.

บริษัท แอร์เซฟ จำกัด. (2551). *บริษัท ฟินิคซ พัลพ แอนด์ เพเพอร์ จำกัด (มหาชน) รายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการดำเนินงานและการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโครงการ โรงงานผลิตเยื่อกระดาษ (ฉบับสมบูรณ์) อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, พฤศจิกายน 2551*.

ผู้จัดการรายวัน. (2543, 3 กุมภาพันธ์). เหตุการณ์สลด 2 ทศวรรษ ฟินิคซทำลายล้างน้ำพอง. *หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน*. สืบค้นวันที่ 1 ตุลาคม 2565.

ไม่ระบุผู้เขียน. (ไม่ระบุวันที่) *การฟื้นคืนลำน้ำพอง ยกระดับเข้าสู่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น*. วิทยาลัยการปกครอง. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2565. http://iadopa.org/training/2560/Best%20Practice/6.pdf

ไม่ระบุผู้เขียน. “เอสซีจี เปเปอร์ ลมใต้ปีกนกฟินิคซ์”. Prosoft HCM. https://www.prosofthcm.com/Article/Detail/15542, สืบค้นวันที่ 10 มกราคม 2566.

สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์ (บรรณาธิการและเรียบเรียง). (2542). *สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540-41*. มูลนิธิโลกสีเขียว. 246-252.

สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์ (บรรณาธิการและเรียบเรียง). (2544). *สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542-43*. มูลนิธิโลกสีเขียว. 279-284.

สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์ (บรรณาธิการและเรียบเรียง). (2546). *สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2544-45*. มูลนิธิโลกสีเขียว. 279-280.

สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์ (บรรณาธิการและเรียบเรียง). (2548). *สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2548*. มูลนิธิโลกสีเขียว. 253.

สำนักข่าวประชาธรรม. (2546, 26 พฤษภาคม). จ่อยิงนักอนุรักษ์ลำน้ำพองดับกลางหมู่บ้าน. *ประชาธรรม*. สืบค้นเมื่อเดือนกันยายน 2564. https://prachatham.com

สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน). (2563, 1 กรกฎาคม). *ขอนแก่น – ระงับขุดลอกแก้มลิง อ.น้ำพอง หลังพบโลหะหนักปนเปื้อน*. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2566. http://gmos.gistda.or.th/?p=11656

สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 10. (2564, 9 พฤศจิกายน). กรณีราษฎรร้องเรียน ขอให้หยุดโครงการขุดลอกบึงโจด. *เว็บไซต์สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 10*. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2566. http://www.mnre.go.th/reo10/th/news/detail/101116

อังศุมา ก้านจักร และนิตย์ตะยา ผาสุกพันธุ์. (2564). การตรวจสอบติดตามคุณภาพน้ำและปริมาณโลหะหนักของแม่น้ำพองในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย. *วารสารวิทยาศาสตร์บูรพา* 26(2), 700-715. http://ojslib3.buu.in.th/index.php/science/article/view/7436

Barney, K. (2005). *At the Supply Edge: Thailand's Forest Policies, Plantation Sector, and Commodity Export Links with China*. Forest Trends.

Cumming-Bruce, N. (1999, June 16). Phoenix's Chief Resigns On Eve of Key Meeting. *The Wall Street Journal*. Searched 16 January 2023. https://www.wsj.com/articles/SB929468982500046627

Forbes. (2008, July 11). Ships, Planes, Fashion and Fun. *Forbes*. Searched 16th January 2023. https://www.forbes.com/global/2008/0721/058.html?sh=c1910b41ddc7

Hard Stories. (ไม่ระบุวันที่). แด่นักสู้ผู้จากไป. *เว็บไซต์ Hard Stories*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://hardstories.org/th/projects/for-those-who-died-trying

Pandey, U. (2001, February 9). Siam Cement Moves Closer To Taking Control of Phoenix. *The Wall Street Journal*. Searched 16 January 2023. https://www.wsj.com/articles/SB981658289236690983

Petrlik, J. (2561). *ไข่ไก่ ตัวชี้วัดการปนเปื้อนสารมลพิษตกค้างยาวนาน (POPs) ในสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย*. มูลนิธิบูรณะนิเวศ. เมษายน 2561. https://earththailand.org/th/document/146

Riverinthailand. (n.d.). *แม่น้ำพอง*. https://riverinthailand.wordpress.com/ขอนแก่น/แม่น้ำพอง

Sneddon, C. (2002). Water conflicts and river basins: The contradictions of comanagement and scale in Northeast Thailand. Society &Natural Resources, 15(8), 725-741.

Sonnenfeld, D. A. (1998). From brown to green? Late industrialization, social conflict, and adoption of environmental technologies in Thailand's pulp industry. *Organization & Environment*, *11*(1), 59-87.

Stalk, A., Frese, S. D., Alexandersen, K. W., Lund, S., & Scroll, H. (2003). *Pulp fiction* [Institute of Technology, Environment and Social Science, Roskilde University Center, Bachelor Project], 132. https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=0a89f27dbbf909086145288115fcc4a3ec61bf89

The Economist, "Pulp friction", The Economist, 13 August 1998. https://www.economist.com/business/1998/08/13/pulp-friction

Vaclav Mach และคณะ. (เมษายน 2561). *ผลกระทบของโลหะหนัก ในพื้นที่พัฒนาอุตสาหกรรมต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม รายงานผลการศึกษาโลหะหนักในตะกอนดินในพื้นที่พัฒนาอุตสาหกรรม 8 จังหวัดของประเทศไทย*. มูลนิธิบูรณะนิเวศ. https://earththailand.org/th/document/145

World Health Organization. (2016, October 4). *Dioxins and their effects on human health*. Searched 16 January 2023. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/dioxins-and-their-effects-on-human-health0

WRM Bulletin 74. (2003, September 19). *Thailand: Assassinated Village Conservationist*, World Rainforest Movement. Searched 16 January 2023. https://www.wrm.org.uy/bulletin-articles/thailand-assassinated-village-conservationist

Zack, M. (1997, June 27). Why Phoenix Can't Fly: A Thai firm is victimized by the BBC scandal. *Asia Week*. Searched 16 January 2023. http://edition.cnn.com/ASIANOW/asiaweek/97/0627/biz4.html

ลำดับเหตุการณ์สำคัญโดยย่อของกรณี “น้ำพอง”

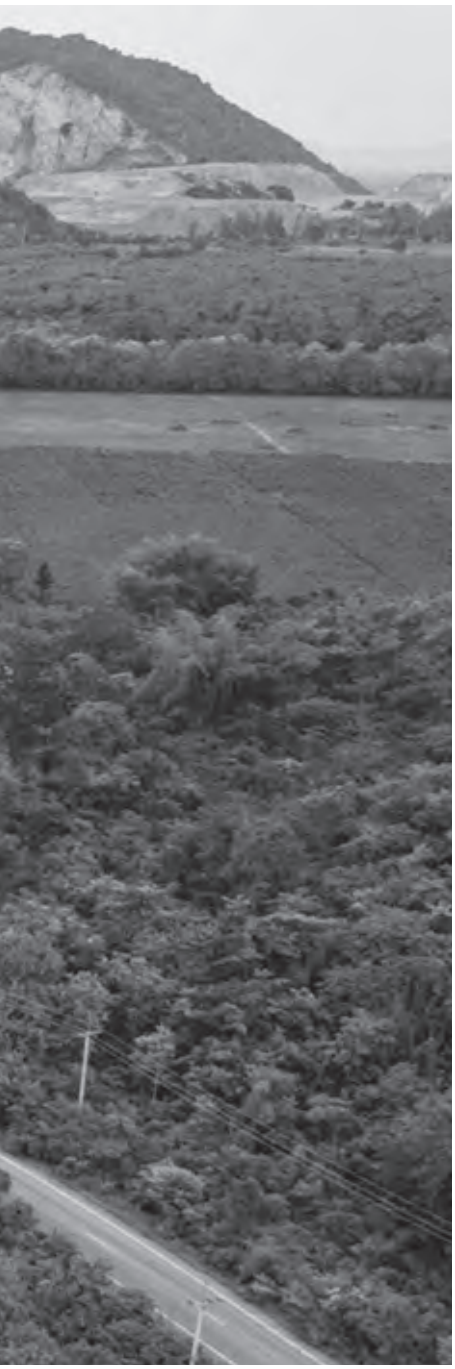
เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
2525	โรงงานเยื่อกระดาษของ บมจ. ฟินิคซ พัลพ แอนด์ เพเพอร์ เริ่มดำเนินการผลิต โดยใช้ปอแก้วเป็นวัตถุดิบ มีกำลังการผลิต 70,000 ตันต่อปี
2528	บริษัทฯ เริ่มจ้างเกษตรกรในพื้นที่ปลูกยูคาลิปตัส เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบ
2529	เกิดปัญหาน้ำในลำน้ำพองเน่าเสียเป็นครั้งคราว
2531	บริษัทเพิ่มกำลังการผลิตเป็น 100,000 ตันต่อปี
2535	น้ำพองเกิดปัญหาน้ำเน่าเสียครั้งใหญ่ มีปลาตายเป็นจำนวนมาก โดยเกิดหลายครั้งเกือบตลอดปี
เม.ย. 2535	ชาวบ้านเริ่มร้องเรียนปัญหาต่อผู้ว่าฯ ขอนแก่น ผู้ว่าฯ จึงสั่งบริษัทฯ หยุดดำเนินกิจการ 60 วัน
พ.ค. 2535	อธิบดีกรมประมง (ปลอดประสพ สุรัสวดี) แจ้งดำเนินคดีบริษัทฯ ข้อหาปล่อยวัตถุมีพิษลงในแหล่งจับสัตว์น้ำ
ก.ย. 2535	บริษัทฯ เสนอรายงาน EIA เพื่อขอเปิดโรงงานแห่งที่ 2 โดยมีแผนขยายกำลังการผลิตเกือบสองเท่า
พ.ค. 2536	เกิดเหตุปลาตายในแม่น้ำพองเป็นระยะทางราว 15 กิโลเมตร มีการจัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง ซึ่งมีข้อสรุปในเวลาต่อมาว่า เหตุน้ำเน่าเสียเกิดจากเขื่อนอุบลรัตน์ปล่อยน้ำน้อยไป
มิ.ย. 2536	มีการศึกษาน้ำทิ้งของโรงงานผลิตเยื่อกระดาษ พบว่า “มีสารปนเปื้อน Dioxin ในรูปของ 2,3,7,8- Tetrachlorodibenzo-p-dioxin หรือ 2,3,7,8-TCDD ปริมาณ 4 ไมโครกรัมต่อลิตร”
มิ.ย. 2536	ศาลสั่งลงโทษปรับบริษัทฯ 20,000 บาท จากคดีที่อธิบดีกรมประมงฟ้องเมื่อปี 2535 แต่บริษัทฯ สารภาพ จึงได้ลดโทษเป็นปรับ 10,000 บาท
2537	เกิดเหตุน้ำพองเน่าเสียและปลาตายระดับรุนแรงอีกครั้ง และกำเนิด “โปรเจคกรีน”

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
2538 - 2539	ชาวบ้านในพื้นที่เริ่มร้องเรียนผลกระทบของ “โปรเจคกรีน” หลายครั้ง ในประเด็นปัญหาหลักคือ ความเสียหายของข้าวในนาและพืชที่เพาะปลูก รวมทั้งการเสื่อมสภาพของผืนดิน จากน้ำที่ซึมออกมาจาก “โปรเจคกรีน”
2538	การประปาส่วนภูมิภาคใช้งบประมาณราว 200 ล้านบาทเพื่อย้ายจุดสูบน้ำดิบไปอยู่เหนือที่ตั้งโรงงาน
2540 - 2542	เกิดเหตุปลาในธรรมชาติและปลาในกระชังที่ชาวบ้านเลี้ยงในลำน้ำพองตาย รวม 7 ครั้ง
2544	บมจ. ปูนซิเมนต์ไทย หรือ SCG (Siam Cement Group) เข้าซื้อหุ้นบริษัทฯ
25 พ.ค. 2546	สำเนา ศรีสงคราม ถูกสังหารเสียชีวิต
2548 เป็นต้นมา	SCG เข้าบริหารโรงงานฟินิคซฯ เต็มตัว และมีการดำเนินกิจกรรม CSR จำนวนมาก
2559	มีการเก็บตัวอย่างสิ่งแวดล้อมในพื้นที่แม่น้ำพอง ผลพบการปนเปื้อนของสารโลหะหนักบางชนิดในห้วยโจดและบึงโจด ทั้งยังตรวจพบสารไดออกซินในไข่ไก่ในพื้นที่อำเภอน้ำพอง
2563	ชลประทานหนองหวายจะดำเนินโครงการขุดลอกบึงโจดเพื่อเป็นแหล่งกักเก็บน้ำ แต่ถูกคัดค้านจากหลายฝ่าย เนื่องจากห่วงใยว่า สารพิษที่ตกค้างอยู่ในบึงจะฟุ้งกระจายออกมา
2564	โครงการขุดลอกบึงโจดของชลประทานหนองหวายได้ข้อสรุปให้ดำเนินการได้ ภายใต้เงื่อนไขต้องป้องกันการฟุ้งกระจายของตะกอน ให้เบี่ยงทางน้ำในระหว่างดำเนินการไม่ให้ลงลำน้ำพอง และห้ามนำดินที่ขุดลอกออกจากพื้นที่
ธ.ค. 2565	เครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์ลำน้ำพองจัดกิจกรรม “สืบชะตาแม่น้ำพอง” หลังยุติการจัดไปนับตั้งแต่สูญเสียสำเนา ศรีสงคราม

กลุ่มโรงงานของบริษัทแวกซ์ กาเบ็จ รีไซเคิล เซ็นเตอร์ จำกัด
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

ความหวังของ “ห้วยน้ำพุ” 2
ในวันที่ความเป็นธรรมไม่ส่งผลในทางปฏิบัติ

เช้ามืดของวันที่ 16 มิถุนายน 2565 ได้เกิดเหตุเพลิงไหม้ภายในโกดังเก็บถังสีและถังน้ำมันที่ตั้งอยู่ในพื้นที่โรงงานรีไซเคิลของบริษัทแวกซ์ กาเบ็จ รีไซเคิล เซ็นเตอร์ จำกัด (บริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ) เขตพื้นที่ตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี รถดับเพลิงกว่า 80 คันจากหน่วยกู้ภัยสว่างราชบุรีได้ผลัดกันเข้าไปฉีดน้ำเพื่อดับเพลิง แต่เมื่อน้ำโดนน้ำมัน เพลิงกลับลุกโหมขึ้น ในขณะเดียวกันก็มีเสียงระเบิดดังขึ้นเรื่อย ๆ ท่ามกลางควันดำที่พวยพุ่ง

หัวหน้าชุดเฉพาะกิจปฏิบัติการบรรเทาสาธารณภัยในปฏิบัติการดับเพลิงครั้งนี้กล่าวว่า *“พอฉีดน้ำเข้าไป เราไม่ทราบว่าสารที่อยู่ข้างในนั้นเป็นสารอะไรบ้าง รู้แต่ว่าพอโดนละอองนั้นทำให้รู้สึกคันไปทั้งตัว”*

ไพฑูรย์ ปัตนา อดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำพุ – ซึ่งอยู่ติดกับตำบลรางบัว – ระบุว่า เขาเห็นควันลอยไปหลายกิโลเมตร ส่งกลิ่นเหม็น ทำให้เกิดอาการแสบจมูกและเวียนหัว และกล่าวอีกว่าโรงงานแห่งนี้รับกำจัดกากขยะอุตสาหกรรม และมีปัญหากับชาวบ้านมากว่า 20 ปี

ตลอดเวลากว่า 20 ปีที่ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ กับประชาชนในพื้นที่ ได้เกิดเหตุเพลิงไหม้ในโรงงานแห่งนี้มาแล้วอย่างน้อย 6 ครั้ง แต่ปัญหาความเดือดร้อนจากควันดำ รวมไปถึงความเสี่ยงจากการระเบิดในโกดังเก็บของเสียอุตสาหกรรมยังเป็นเพียงยอดภูเขาน้ำแข็งของความเดือดร้อนที่ประชาชนในพื้นที่ประสบมาโดยตลอด โดยเฉพาะประชาชนในพื้นที่ตำบลน้ำพุ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ที่อยู่ติดที่ตั้งโรงงานของบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ ชนิดหายใจรดต้นคอ

ความเดือดร้อนของประชาชนตำบลน้ำพุเริ่มที่กลิ่นเหม็นจากโรงงาน ขยายเป็นการปนเปื้อนของสารพิษในแหล่งน้ำธรรมชาติและบ่อน้ำดื่มน้ำใช้ของประชาชน นำไปสู่การร้องเรียนหน่วยงานรัฐตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงการถวายฎีกา และเคยมีการชุมนุมครั้งใหญ่ รวมถึงการยื่นฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมแบบกลุ่มครั้งแรกของประเทศไทย ซึ่งศาลได้มีคำพิพากษาให้ประชาชนเป็นฝ่ายชนะคดีแล้วเมื่อปลายปี 2563

แต่ชัยชนะในชั้นศาลกลับไม่ใช่จุดสิ้นสุดของเรื่องราว ปัจจุบันคำพิพากษาของศาล ซึ่งสั่งให้บริษัทฯ จ่ายค่าเยียวยาความเสียหายแก่ประชาชน และรับผิดชอบฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในพื้นที่กลับเผชิญอุปสรรคในการบังคับใช้ ท่ามกลางความเชื่องช้าและเพิกเฉยของหน่วยงานรัฐที่มีอำนาจหน้าที่

น้ำพุก่อนการเข้ามาของอุตสาหกรรม

ก่อนการเข้ามาของโรงงานรีไซเคิล ตำบลน้ำพุเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีพด้านเกษตรกรรมเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากมีแม่น้ำ ลำห้วย และแหล่งน้ำธรรมชาติอื่น ๆ ที่ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่สามารถใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพได้ ดังปรากฏประจักษ์หลักฐานในพื้นที่ชัดเจนว่า มีการปลูกพืชนานาชนิด เช่น พุทรา มันสำปะหลัง ข้าวโพด มะม่วง อ้อย ผักสวนครัว และโดยเฉพาะลำไย ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญเป็นอันดับต้น ๆ โดยมีการส่งออกไปขายต่างประเทศอีกด้วย

ธนู งามยิ่งยวด เกษตรกรวัยห้าสิบกว่า ๆ เป็นเจ้าของสวนลำไยในตำบลน้ำพุ และได้เรียนรู้วิถีการเกษตรมาตั้งแต่วัยเด็ก

> *“ผมจำได้ว่าปลูกตั้งแต่ตอนสิบขวบ... พ่อผมเป็นตำรวจ แม่ผมเป็นแม่ค้าข้าวแกง... หลังลาออก พ่อผมอยากทำธุรกิจส่วนตัว สมัยนั้น พ่อค้าแม่ค้าจะหาบผลไม้มาขายในตัวเมือง สมัยนั้นเราร้องกิน อยากกิน พ่อแม่เขาก็ประหยัด คนโบราณน่ะนะ เขาเลยคิดว่าเราซื้อที่ เราปลูกเอง เขาก็เลยซื้อที่ตรงนี้ ซื้อลำไยจากเชียงใหม่มาปลูก เป็นแห่งแรกของจังหวัดราชบุรี ก็เลยเป็นที่มาของสวนเรา พอมันออกลูกออกผล ชาวบ้านก็เริ่มปลูกตาม ตอนนี้ก็เลยกลายเป็นพื้นที่ปลูกลำไยบริเวณกว้าง คือเราก็สานต่อ พ่อปลูกไว้ เราก็หาตลาด หาที่ขาย ปลูกแล้วต้องมีรายได้สนับสนุนกันไปเรื่อย ๆ”*

สวนลำไยของธนูมีลำห้วยสายหนึ่งไหลตัดผ่าน นั่นคือ “ห้วยน้ำพุ” ซึ่งมีจุดเริ่มต้นในตำบลรางบัว และไหลผ่านตำบลน้ำพุไปบรรจบกับลำน้ำสาขาของแม่น้ำแม่กลอง อันเป็นแม่น้ำสายสำคัญของภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยที่เป็นแหล่งน้ำดิบในการผลิตน้ำประปาสำหรับป้อนให้แก่ประชาชน

ชาวกรุงเทพฯ ที่อาศัยอยู่ทางฝั่งตะวันตกด้วย ลำห้วยน้ำพุนี้เป็นเพียงหนึ่งตัวอย่างของแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีอยู่มากมายในตำบลน้ำพุ ทั้งนี้ มีตำนานเล่าว่า ชื่อของตำบลนี้มาจากตาน้ำที่ผุดขึ้นมาจากดินให้ประชาชนได้ใช้อุปโภคบริโภค

แต่สำหรับธนู ห้วยน้ำพุมีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะเป็นสายน้ำที่หล่อเลี้ยงสวนลำไยของเขาให้เติบโตดีจนได้รับการรับรองมาตรฐานของกรมวิชาการเกษตร (GAP) และยังสามารถส่งออกไปขายต่างประเทศได้อีกด้วย

ธนูเล่าถึงสภาพดั้งเดิมของพื้นที่นี้ว่า

“ปลูกลำไยไว้แทบจะทั้งหมด แล้วก็มีมะพร้าวบ้าง... คือทำสวนนั่นแหละ ก็เราอาศัยพื้นที่ตรงนี้ทำกิน คือมันอุดมสมบูรณ์มากเลย มันมีทั้งน้ำธรรมชาติที่เป็นลำธาร ลำห้วยน้ำพุ เดิมเลยเนี่ย มันสามารถที่จะใช้ทำประโยชน์ได้ทุกอย่างเลย แม้กระทั่งนำมาดื่มกิน เพราะมันเป็นน้ำธรรมชาติ ก็ทำอาชีพนี้มาตลอดเลย ไม่เคยมีปัญหา แม้กระทั่งอากาศ มันเป็นธรรมชาติมากเลย...”

แต่ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติที่สืบทอดมายาวนานแต่อดีตนั้นก็มาถึงวันที่เกิดการเปลี่ยนแปลง

“อยู่มาประมาณปี 2543 เราก็ได้ข่าวว่ามีโรงงานมีนายทุนมาซื้อที่ เพื่อจะสร้างโรงงานผลิตสี” ธนูระบุถึงจังหวะที่เกิดจุดเปลี่ยน

จาก “นิ้วเจริญ” สู่ “แวกซ์ กาเบ็จ”

วันที่ 3 ตุลาคม 2543 เป็นวันที่บริษัทนิ้วเจริญ รีไซเคิล เพนท์ จำกัด (บริษัทนิ้วเจริญฯ) ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานผลิตสีทาบ้าน น้ำมันทาแบบ อัดเศษกระดาษ อัดเม็ดพลาสติก และซ่อมถังน้ำมัน และถังอื่น ๆ ก่อนที่ต่อมาจะขอขยายกิจการเพิ่มเติม คือการผลิตแชมพู ซ่อมแซมอุปกรณ์ไฟฟ้าและเครื่องอิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ อัดเศษโลหะ เช่น เหล็ก อะลูมิเนียม ทองแดง ทองเหลือง และเศษโลหะอื่น ๆ

โรงงานของบริษัทนิ้วเจริญฯ ตั้งอยู่ตรงรอยต่อระหว่างตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง และตำบลน้ำพุ อำเภอเมือง ตั้งแต่ปี 2544 ประชาชนทั้งสองพื้นที่ได้เริ่มร้องเรียนถึงผลกระทบที่ได้รับจากโรงงานดังกล่าว โดยปัญหาที่ประสบคือกลิ่นเหม็นสารเคมี ทินเนอร์ และน้ำเสีย ผู้ร้องเรียนจากตำบลน้ำพุระบุว่า โรงงานของบริษัทนิ้วเจริญฯ เป็นต้นตอของน้ำเสียที่ไหลลงห้วยน้ำพุ

กลุ่มคนรักษ์ต้นน้ำ

แผนที่ชุ

ตำบลน้ำพุ อำเภอ

ชุมชนน้ำพุ

อเมือง จังหวัดราชบุรี

สแกนข้อมูลเพิ่มเติม

ด้วยความที่สวนของธนูมีห้วยน้ำพุไหลผ่าน เขาจึงเป็นหนึ่งในประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำเสียตั้งแต่แรก ธนูเล่าถึงเหตุการณ์ในตอนนั้นว่า

"มันก็ถึงหน้าฝนพอดี โอ้โหทีนี้ ฝนตกลงมา พาทั้งสารเคมีทั้งอะไรลงมาในลำห้วย เป็นฟองสูงประมาณเมตรห้าสิบ... คือฝนมันตกแรงมาก ชะสิ่งอะไรที่โรงงานเขากำลังทำแล้วก็มีมาทำหกทำเรี่ยราดไว้ตามพื้นผิวดินด้วย (จากการขนส่งสิ่งของเข้า-ออกโรงงาน)[1] พอฝนตก มันก็ชะลงลำห้วย

"หลังจากนั้น ผมได้สังเกตกลิ่นเหม็น และมีอาการว่า ถ้าลงไปโดนสัมผัส มันจะคันคันเสร็จเราก็เลยไปร้องเรียน เรียกผู้ใหญ่บ้านมา เรียกสื่อมา คือต้องการให้แก้ไข ผลสุดท้ายมันไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง..."

นี่เป็นจุดเริ่มต้นของการร้องเรียนซ้ำแล้วซ้ำเล่าของธนูและประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงโรงงาน ในเวลาต่อมา เฉพาะในช่วงปี 2544 – 2545 พวกเขาก็ได้ร้องเรียนปัญหานี้ไปยังหน่วยงานทุกระดับแล้ว นับตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ไปถึงส่วนกลาง ไปจนถึงนายกรัฐมนตรี

เสียงร้องเรียนของประชาชนนำไปสู่การตรวจสอบของหน่วยงานรัฐ ทำให้พบว่า การดำเนินกิจการของบริษัทนิ้วเจริญฯ มีความบกพร่องในหลายประการ เช่น ในเดือนมีนาคมปี 2545 อุตสาหกรรมจังหวัดแจ้งไปยังบริษัทฯ ว่า บริษัทฯ ได้ประกอบกิจการฝังกลบของเสียที่มีคุณลักษณะและคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2553) ออกตามความในพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 ณ บริเวณโรงงานของบริษัทฯ **โดยไม่ได้รับอนุญาต**[2] และในเดือนกันยายนปีเดียวกันนั้น อุตสาหกรรมจังหวัดแจ้งบริษัทฯ ว่า การซ่อมแซมและล้างถังก่อให้เกิดกลิ่นเหม็นจากไอระเหยของสารเคมีที่ใช้เป็นตัวทำละลายระเหยกระจายไปทั่วโรงงาน ซึ่งเป็นสภาพที่ **"...อาจก่อให้เกิดอันตรายความเสียหาย หรือความเดือดร้อนแก่บุคคลหรือทรัพย์สิน..."**[3] ทั้งในโรงงานและพื้นที่ใกล้เคียง

ทั้งนี้จากกรณีที่บริษัทฯ ได้ลักลอบฝังกลบของเสียที่ไม่ได้รับอนุญาต ซึ่งเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายโรงงานนั้น อุตสาหกรรมจังหวัดได้อนุญาตให้บริษัทฯ เปรียบเทียบปรับได้ นี่ไม่ใช่ครั้งเดียวที่บริษัทแห่งนี้กระทำผิดและถูกลงโทษด้วยการเสียค่าปรับ ในขณะที่ความเดือดร้อนในพื้นที่ก็เกิดขึ้นและคงอยู่ในลักษณะซ้ำซากเช่นเดียวกัน

---

1 การขยายความทำโดยบรรณาธิการ

2 การเน้นความทำโดยผู้เขียน

3 การเน้นความทำโดยผู้เขียน

> เสียงเรียกร้องของประชาชนไม่ได้ทำให้โรงงานปิดตัวลง
> ยิ่งไปกว่านั้น ในปีเดียวกัน
> ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานของบริษัทฯ บางส่วน
> ยังถูกปรับเปลี่ยนเป็นโรงงานลำดับที่ 106 หรือโรงงานรีไซเคิล
> และโรงงานลำดับที่ 105 หรือโรงงานคัดแยกและฝังกลบสิ่งปฏิกูล

ในที่สุด ช่วงต้นปี 2546 ประชาชนจำนวน 300 คน ได้รวมตัวกันที่วัดหนองนกกระเรียน ตำบลรางบัว เพื่อเรียกร้องให้ปิดโรงงานของบริษัทนิ้วเจริญฯ เพราะได้สร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนด้วยการปล่อยน้ำเสีย ทำสารพิษหกบนถนนหมู่บ้าน ซึ่งส่งกลิ่นเหม็นจนประชาชนหลายรายมีอาการเจ็บป่วย

เสียงเรียกร้องของประชาชนไม่ได้ทำให้โรงงานปิดตัวลง ยิ่งไปกว่านั้น ในปีเดียวกัน ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานของบริษัทฯ บางส่วนยังถูกปรับเปลี่ยนเป็นโรงงานลำดับที่ 106 หรือโรงงานรีไซเคิล และโรงงานลำดับที่ 105 หรือโรงงานคัดแยกและฝังกลบสิ่งปฏิกูล

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงใบอนุญาตประกอบกิจการที่ว่านี้ จะเกิดจากการที่กระทรวงอุตสาหกรรมเพิ่งจะมีกฎกระทรวงกำหนดประเภทหรือชนิดโรงงานลำดับที่ 105 และ 106 ในเดือนธันวาคม 2544 แต่ประเด็นที่ไม่อาจมองข้ามก็คือ ในการให้อนุญาตกับบริษัทฯ แห่งนี้ก็ควรมีการตั้งคำถามว่า สภาพของโรงงานที่เป็นอยู่สอดคล้องกับกิจการที่เปลี่ยนใหม่หรือไม่ โดยเฉพาะในเมื่อโรงงานมีประวัติการละเมิดกฎหมายโรงงานอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม ในเดือนพฤษภาคมปี 2546 นั้นเอง บริษัทนิ้วเจริญฯ ก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็น *“บริษัทแวกซ์ กาเบ็จ รีไซเคิล เซ็นเตอร์ จำกัด”* ทั้งยังเปลี่ยนวัตถุประสงค์เป็นการ *“...ให้บริการดำเนินการเกี่ยวกับการบำบัดและกำจัดวัสดุเหลือใช้ กากของเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมโดยนำมาผ่านกระบวนการรีไซเคิลแบบครบวงจร รวมถึงการให้บริการฝังกลบกากของเสียประเภทไม่อันตราย”* กล่าวคือ เป็นโรงงานรีไซเคิลกากอุตสาหกรรมอย่างเป็นทางการ

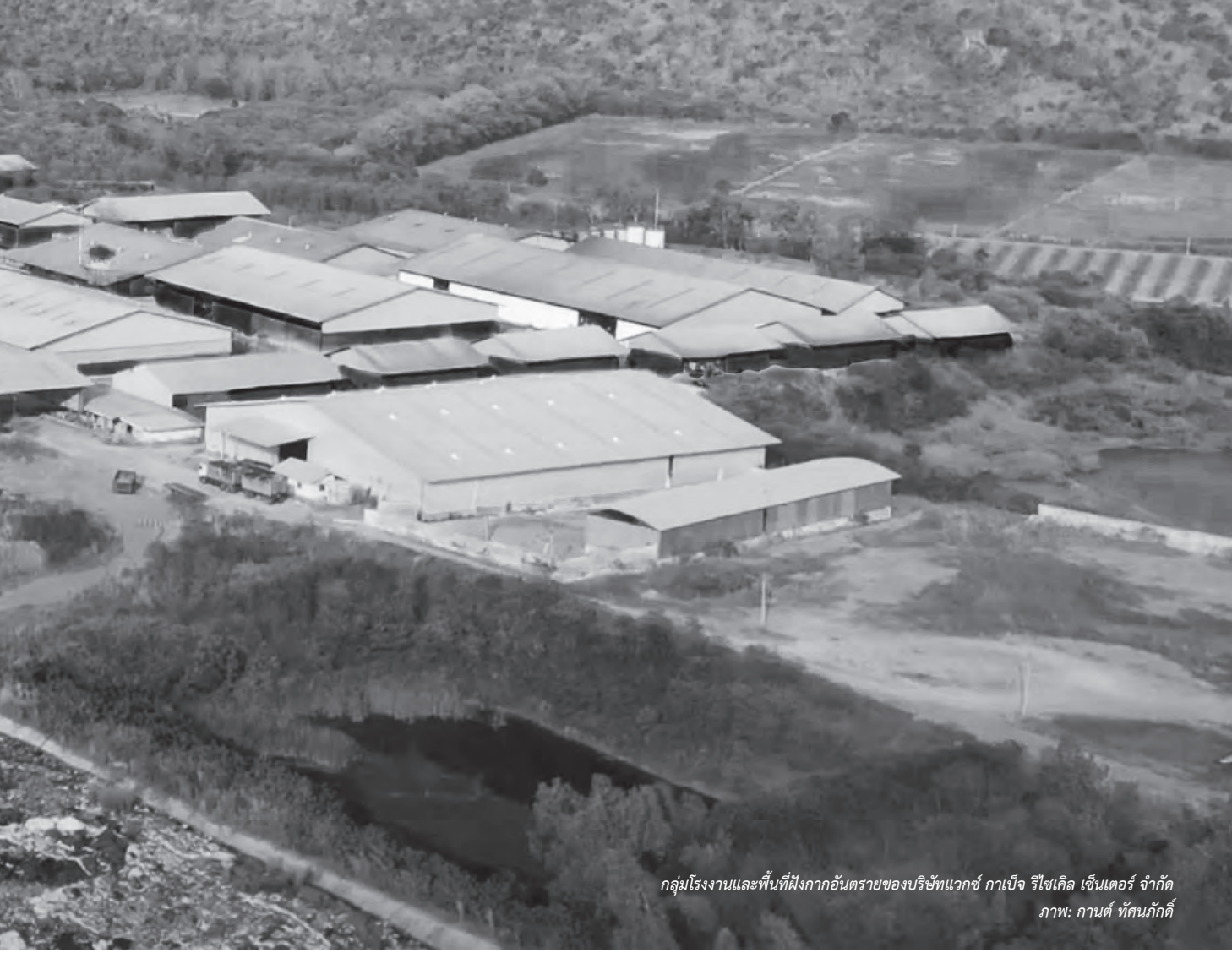
สุดท้าย ในเดือนกุมภาพันธ์ 2547 บริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ ก็ได้รับใบอนุญาตโรงงานรีไซเคิลอีกใบหนึ่ง ทำให้จำนวนใบอนุญาตประกอบกิจการที่บริษัทฯ ถือครองมีถึง 9 ใบด้วยกัน

กลิ่นเหม็นและสารพิษ - ความเสียหายขยายตัว

การได้ชื่อว่าเป็น “ศูนย์รีไซเคิล” ไม่ได้ทำให้บริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ เลิกการกระทำที่ละเมิดข้อกฎหมาย ในเดือนเมษายนปี 2547 หน่วยงานรัฐตรวจพบว่า บริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ ได้ทำการลักลอบฝังกลบขยะอุตสาหกรรมโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น

ในปีเดียวกันนี้ ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการไตรภาคี ซึ่งมีหน่วยงานรัฐ ตัวแทนโรงงาน และประชาชนในพื้นที่เข้าร่วม นี่เป็นหนึ่งในความพยายามครั้งแรก ๆ ในการแก้ไขปัญหาด้วยกลไกของคณะกรรมการ โดยธนูเป็นหนึ่งในประชาชนที่เข้าร่วมคณะกรรมการไตรภาคีในปี 2547 ด้วย และภายหลังยังได้เข้าร่วมคณะทำงานอีกมากมายหลายคณะ ล่าสุดในปี 2565 ธนูได้กล่าวต่อที่ประชุมคณะทำงานระดับจังหวัดซึ่งเพิ่งจัดตั้งขึ้นหลังเหตุเพลิงไหม้ในปีนั้นว่า *“ที่ผ่านมาคณะทำงานเหล่านี้ดูจะไม่สามารถสร้างแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืนได้เลย”*

กลุ่มโรงงานและพื้นที่ฝังกากอันตรายของบริษัทแวกซ์ กาเบ็จ รีไซเคิล เซ็นเตอร์ จำกัด
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

ความล้มเหลวของคณะกรรมการไตรภาคีและคณะทำงานของรัฐ เสียงร้องเรียนของประชาชนที่ขาดการรับฟัง เกิดขึ้นท่ามกลางความเดือดร้อนที่ธนูและครอบครัวประสบกันเป็นรายวัน

“มลพิษทางอากาศ มันหนัก... ทางอากาศมันสาหัสมาก มันเข้าโดยตรงเลย... มีคนเคยปวดหัว เวียนหัว เป็นลมไปก็มี...

“บางครั้งก็แบบ เราไปทำงานทั้งวันมาเหนื่อย กลับมาตอนกลางคืนหวังจะได้พักผ่อน แต่พอกลับมาถึงบ้านกลับต้องเจอแบบนี้ ทำให้นอนไม่หลับ เช้ามาก็ไม่มีปัญญา หมดเรี่ยวแรงที่จะไปทำงานต่อ

“อากาศที่เหม็นนั้นเหม็นมาก ๆ ตลอดเวลาทั้งวันทั้งคืน นอนกันไม่ได้ พอดีผมมีลูกพิการอยู่คนหนึ่ง ตอนนี้อายุ 34 ละ ก็ไปไหนไม่ได้ ก็อยู่ในบ้าน ไม่ได้ไปไหนเลย นอนดมสูดอากาศ อย่างน้อยผมเองยังได้ออกไปนอกพื้นที่ ไประบาย แต่เด็กที่พิการ เขานอนอยู่ตลอด ได้รับกลิ่นมาตลอด 20 ปีเลย เขาช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ก็ต้องอยู่ที่บ้าน ส่วนหนึ่งเราสงสารลูก เลยพยายามดิ้นรน”

อีกปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดของประชาชนโดยตรงคือปัญหาน้ำเสีย โดยห้วยน้ำพุและสวนลำไยของธนูเป็นพื้นที่แรก ๆ ที่ได้รับผลกระทบ ตั้งแต่ช่วงปี 2544 ที่ธนูได้ร้องเรียนถึงปัญหาน้ำเสียในห้วยน้ำพุ แต่ผ่านมาหลายปี ปัญหาน้ำเสียก็ไม่ได้รับการแก้ไข ในขณะที่สวนของธนูมีสภาพเสื่อมโทรมลงเรื่อย ๆ จนลำไยของธนูสูญเสียการรับรองมาตรฐานของกรมวิชาการเกษตร (GAP)

ปัญหาน้ำเสียในพื้นที่ไม่ใช่สิ่งที่ประชาชนประสบแบบนึกคิดไปเองเท่านั้น หากแต่ยังมีผลตรวจของหน่วยงานรัฐยืนยันอีกด้วย เช่น ในวันที่ 19 ธันวาคม 2549 กรมควบคุมมลพิษลงพื้นที่ตรวจสอบการปนเปื้อนสารเคมีในแหล่งน้ำสาธารณะ บ่อน้ำใช้ของประชาชนที่อยู่ใกล้เคียง และบ่อสังเกตการณ์ในพื้นที่โรงงาน ผลตรวจในบ่อสังเกตการณ์พบมีค่าโลหะหนัก คือ ตะกั่ว (Pb) นิกเกิล (Ni) และสังกะสี (Zn) และค่าสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOC) คือโทลูอีน (Toluene)ไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำใต้ดิน ตามประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 20 (พ.ศ. 2543) เรื่อง กำหนดมาตรฐานคุณภาพน้ำใต้ดิน

กว่าสองปีให้หลัง ในวันที่ 6 มีนาคม 2552 กรมควบคุมมลพิษได้ร่วมกับสำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดราชบุรีลงพื้นที่ตรวจสอบข้อเท็จจริง โดยได้เก็บตัวอย่างน้ำจากบ่อสังเกตการณ์ในโรงงาน และจากสระน้ำใช้ของประชาชนและในแหล่งน้ำสาธารณะ ผลตรวจพบค่านิกเกิลในสระน้ำใช้ของประชาชนและค่าตะกั่วในแหล่งน้ำสาธารณะ คือห้วยน้ำพุ ไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งน้ำผิวดินประเภทที่ 3 ตามประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2537) เรื่อง กำหนดมาตรฐานคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำผิวดิน

การเปลี่ยนแปลงทางเคมีในห้วยน้ำพุดำเนินไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของสวนลำไยของธนู ภาพแห่งความอุดมสมบูรณ์เลือนหายไปในความทรงจำ สวนกลายสภาพเป็นเสมือนป่าช้า

ต้นลำไยจำนวนมากที่เกษตรกรจำต้องให้ยืนต้นตาย
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

ชุมนุมครั้งใหญ่

ผลตรวจที่พบสารมลพิษในแหล่งน้ำของประชาชนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนรอบข้างตื่นตัวยิ่งกว่าเดิม ซึ่งไม่น่าแปลก เพราะสำหรับเกษตรกร การสูญเสียน้ำใช้เท่ากับการสูญเสียรายได้และปัจจัยหลักในวิถีชีวิต

“ช่วงหลัง ปัญหามันเพิ่มมากขึ้น น้ำเหม็นขึ้นมาก แล้วมีเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบแล้วพบสารนู่นสารนี่อยู่ในน้ำ ซึ่งแต่ก่อนไม่มี มันก็เลยมีการตื่นตัวขึ้นมาในชุมชน

“คือพวกเราส่วนมากทำเกษตร พอเราใช้น้ำไม่ได้ พวกเราแย่นะ แล้วมันไม่ได้แย่แค่การเกษตร แม้กระทั่งความเป็นอยู่ คุณภาพชีวิต ทุกอย่างมันจะตามมา คือบางคนก็ใช้น้ำไม่ได้ เขาก็หาแหล่งน้ำใหม่ไม่ได้ มันก็หมดโอกาสสำหรับเขาเลย” ธนูย้ำปัญหาและผลกระทบ

อีกหนึ่งปัจจัยที่ตอกย้ำซ้ำเติมความทุกข์ของคนในตำบลน้ำพุคือการที่ไม่มีหน่วยงานรัฐไหนที่สามารถแก้ไขปัญหาของพวกเขาได้เลย ธนูเล่าถึงประเด็นนี้ว่า

“เราก็ร้องเรียนตามระบบตามขั้นตอน จากผู้ใหญ่บ้าน ไปกำนัน ไป อบต. จนกระทั่งไปถึงจังหวัด ไต่บันไดไปเรื่อย ๆ แล้วก็คิดตลอดว่า บันไดสักขั้นที่เราไต่ไปเนี่ย มันน่าจะแก้ไขปัญหาได้สักขั้น แต่จริง ๆ ก็ไม่ใช่เลย คือเราพายเรืออยู่ในอ่าง มันไม่ไปไหนเลย”

ในปี 2556 ได้เกิดเหตุเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ในโรงงาน ก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศ สร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนจำนวนมาก ความรุนแรงของอุบัติภัยดังกล่าว กอปรกับปัญหามลพิษที่สั่งสมมาก่อน ส่งผลให้ประชาชนกว่า 1,000 คนตัดสินใจรวมตัวชุมนุมกันหน้าศาลากลางจังหวัด เพื่อเรียกร้องให้ผู้ว่าราชการจังหวัดแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง

เมษายน 2556 - ประชาชน ต. น้ำพุ ชุมนุมหน้าศาลากลางจังหวัด เรียกร้องให้แก้ไขปัญหามลพิษจากโรงงานของ บจ. แวกซ์ กาเบ็จฯ
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

หลังจากที่หน่วยงานรัฐจากหลายภาคส่วนได้เข้าตรวจสอบโรงงานหลังเหตุเพลิงไหม้ องค์การบริหารส่วนตำบลรางบัวก็ตัดสินใจไม่ต่อใบอนุญาตประกอบกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพแก่โรงงานของบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ แต่ถึงกระนั้น โรงงานก็ยังประกอบกิจการต่อไป โดยอาศัยใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานที่หน่วยงานในสังกัดกระทรวงอุตสาหกรรมยังไม่เพิกถอน

> ปี 2556 หลังจากที่หน่วยงานรัฐจากหลายภาคส่วน
> ได้เข้าตรวจสอบโรงงานหลังเหตุเพลิงไหม้
> องค์การบริหารส่วนตำบลรางบัวก็ตัดสินใจ
> ไม่ต่อใบอนุญาตประกอบกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ
> แก่โรงงานของบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ
> แต่ถึงกระนั้น โรงงานยังประกอบกิจการต่อไป
> โดยอ้างใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน
> ที่หน่วยงานในสังกัดกระทรวงอุตสาหกรรมยังไม่เพิกถอน

แม้ว่าการชุมนุมจะไม่อาจนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่ยั่งยืน แต่ประชาชนในพื้นที่ก็ดูจะยังไม่ทอดทิ้งการต่อสู้ และยังพร้อมที่จะสนับสนุนซึ่งกันและกัน เห็นได้จากในปี 2559 เมื่อธนูและไพฑูรย์ผู้เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำพุในขณะนั้น ถูกทหารใช้อำนาจตามมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 และคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 13/2559 เรียกให้ไปรายงานตัว ด้วยเหตุผลว่า ธนูกับไพฑูรย์ได้ยุยงปลุกปั่นให้ประชาชนในพื้นที่เกิดความแตกแยก

ธนูเล่าถึงเหตุการณ์ตอนนั้นว่า

“...ตำรวจเป็นร้อย ทหารเป็นร้อย มาล้อมผม... อื้อหือ ทำเหมือนผมเป็นโจรผู้ยิ่งใหญ่ เขามีหนังสือมาว่า ผมกับนายก อบต. ทำให้ประชาชนในหมู่บ้านเกิดความแตกแยก... เขาก็คุมตัวผมไปที่ห้องสอบสวน ในห้องนั้น ตำรวจทหารเต็มหมด อาวุธครบมือ... แต่จริง ๆ มันไม่น่ากลัว เพราะผมไปตรงนั้น ชาวบ้านแห่เลย...ไปล้อมโรงพักไว้ ชาวบ้านพากันไปล้อมตรงที่เขาให้ผมไปรายงานตัว

“ผมเลยถามเจ้าหน้าที่ว่า เนี่ย! คุณดูสิที่ผมทำ นี่เหรอ... นี่เหรอที่ว่าผมสร้างความแตกแยก”

สู่คดีประวัติศาสตร์

ช่วงเวลาระหว่างปี 2556 – 2560 อาจถือเป็นจุดเปลี่ยนในการต่อสู้ของประชาชนตำบลน้ำพุ ซึ่งเกิดจากปัจจัยสามประการ

ประการที่หนึ่งคือ การผลิตข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์ที่ช่วยพิสูจน์ว่า บริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ เป็นผู้ก่อมลพิษในตำบลน้ำพุ โดยในระหว่างปี 2556 – 2560 กรมควบคุมมลพิษและกรมทรัพยากรน้ำบาดาลได้ตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมทั้งในและนอกโรงงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากประชาชนในพื้นที่และองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำพุ ทั้งในการเก็บตัวอย่างสิ่งแวดล้อมและการเฝ้าระวังตรวจสอบการประกอบกิจการของโรงงาน

การร่วมมือระหว่างประชาชนตำบลน้ำพุ หน่วยงานรัฐท้องถิ่น/ส่วนกลาง และนักวิชาการ เป็นตัวอย่างที่ดีของการนำแนวคิด “วิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง” (Citizen Science) มาประยุกต์ใช้ แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับบทบาทของประชาชนในการผลิตข้อมูลวิทยาศาสตร์ เช่น ประชาชนที่ได้รับผลกระทบสามารถเฝ้าระวังและบันทึกการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น และสื่อสารข้อมูลเหล่านั้นไปยังหน่วยงานรัฐ นักวิชาการ สื่อมวลชน นักกฎหมาย และภาคประชาสังคมอื่น ๆ เพื่อนำไปขยายผลต่อไป

นักวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองคนหนึ่งของชุมชนน้ำพุก็คือธนู ซึ่งได้คอยสังเกตและติดตามพัฒนาการความเสียหายในห้วยน้ำพุและสวนลำไยของตน ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญที่จะนำมาใช้ในการพิสูจน์การกระทำผิดของโรงงานในภายหลัง ปัจจุบันธนูยังเป็นประธานของ “กลุ่มคนรักษ์ต้นน้ำราชบุรี” ที่คอยติดตามตรวจสอบและเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมในตำบลน้ำพุและจังหวัดราชบุรี

นักวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองอีกคนหนึ่งคือ**สรวิชญ์ สระเกตุ** ซึ่งเข้ามารับตำแหน่งเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายบรรเทาสาธารณภัยขององค์การบริหารส่วนตำบลน้ำพุในปี 2556 สรวิชญ์กล่าวว่า การทำงานของชุมชนน้ำพุในช่วงนั้นมีเป้าหมายคือการผลิตข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ที่มีคุณภาพ

> *“ถ้าเราต้องการให้ผู้ก่อมลพิษรับผิดชอบ เราต้องพิสูจน์ความเชื่อมโยงระหว่างมลพิษและโรงงาน เราต้องใช้หลักฐานทางวิทยาศาสตร์ เพราะความเป็นธรรมจะไม่เกิด หากเราไม่มีหลักฐานรองรับ”*

ในที่สุด ในปี 2560 หลักฐานก็ปรากฏ – กรมควบคุมมลพิษได้มีรายงานผลการตรวจวิเคราะห์ “กรณีกลิ่นเหม็นในห้วยน้ำพุ” ระบุว่า

24 ธันวาคม 2563 – ศาลแพ่งพิพากษาให้ประชาชน ต. น้ำพุ เป็นผู้ชนะคดีและสั่งให้ บจ. แวกซ์ กาเบ็จฯ จ่ายค่าเสียหายและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

"การตรวจวิเคราะห์น้ำผิวดินบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงโรงงาน พบการปนเปื้อนของสารอินทรีย์ระเหยง่าย ในบริเวณที่ติดกับโรงงานและบริเวณที่อยู่ใต้โรงงาน ในระยะประมาณ 500 เมตร โดยเป็นชนิดสารกลุ่มน้ำมัน/สารสังเคราะห์ และตัวทำละลายที่ใช้มากในภาคอุตสาหกรรม สอดคล้องกับผลที่กรมควบคุมมลพิษ เคยตรวจพบในน้ำชะขยะของโรงงาน น้ำใต้ดินในบ่อสังเกตการณ์ และบ่อน้ำของประชาชน

"ขณะที่บริเวณต้นและท้ายห้วยน้ำพุ ตรวจไม่พบสารอินทรีย์ระเหยง่าย และทุกจุดตรวจไม่พบสารฆ่าศัตรูพืชและสัตว์ ประกอบกับผลการตรวจโรงงานของกรมโรงงานอุตสาหกรรมเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2559 ก็พบการรั่วไหลหรือรั่วซึมของบ่อรวบรวมน้ำภายในโรงงานลงสู่ลำรางข้างเคียง ***จึงเป็นข้อบ่งชี้ว่า การปนเปื้อนของน้ำผิวดินมีการแพร่กระจายมาจากโรงงานของบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ***[4] *ประกอบกับโรงงานเคยประสบเหตุเพลิงไหม้มาแล้วเป็นจำนวนถึง 5 ครั้ง โดยเกิดขึ้นภายในปี 2559 ถึง 3 ครั้ง ซึ่งแสดงถึงความไม่ระมัดระวังในการประกอบกิจการของโรงงาน และส่งผลกระทบกับประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงมาโดยตลอด"*

[4] การเน้นความทำโดยผู้เขียน

ผลตรวจนี้ของกรมควบคุมมลพิษเป็นหลักฐานที่ชี้ชัดว่า โรงงานรีไซเคิลของบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ คือผู้ก่อมลพิษ

ปัจจัยที่สองคือการเสริมสร้างเครือข่ายของประชาชนตำบลน้ำพุ หลัง “พายเรือในอ่าง” มานาน ธนูและประชาชนตำบลน้ำพุได้รู้จักกับเครือข่ายประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากมลพิษอุตสาหกรรมในจังหวัดราชบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา ฯลฯ

ธนูเล่าว่า

“คือเรามองไปว่า ไอ้ตรงนี้มันเคยมีปัญหา... แล้วมันหยุดไปได้ยังไง เราก็พยายามเที่ยวดู ศึกษาว่าที่อื่นมันหยุดได้ไง โรงงานปิดตัวเอง ชาวบ้านมีความสุขได้ไง ผมก็พยายามเจาะไปหาผู้นำ กลายเป็นว่าบางครั้งเขารู้จักเราแล้ว แต่เรายังไม่รู้จักเขา เขาทำตรงนี้สำเร็จ เราก็เลยได้ตรงนี้ไปศึกษา เขาก็เลยมาช่วยเหลือเราหลายกลุ่ม จังหวัดราชบุรีมันจะมีเยอะเลย แล้วผมก็ส่งคนไปตามที่แถว ๆ ชลบุรี ตรงระยอง ให้ไปศึกษากัน”

การได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนเหล่านี้ทำให้ประชาชนตำบลน้ำพุเห็นหนทางใหม่ในการต่อสู้ ธนูเล่าต่อว่า

“พอกลับมาก็คิดกันว่า น่าจะจบตรงที่ศาลสั่งมากกว่า มันสูงสุดละ คือถ้าเราเดินวนอยู่เหมือนเดิมมันก็เหมือนอยู่ในอ่าง มันวนอยู่กับที่ มันไม่จบแน่ เราเดินอีกทีดีกว่า ไปให้สุดเลย ไปถึงศาลดีกว่า”

สุดท้ายในปี 2558 ปัจจัยที่สามก็ปรากฏ เมื่อมีการแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง โดยบัญญัติให้มีการดำเนินคดีแบบกลุ่ม ซึ่งเป็นการอนุญาตให้ผู้ฟ้องสามารถดำเนินคดีแพ่งแทนกลุ่มบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกันได้

ในที่สุด ในวันที่ 11 เมษายน 2560 ธนู งามยิ่งยวด และประชาชนตำบลน้ำพุอีกสองคน ได้ยื่นฟ้องบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ กลายเป็นคดีกลุ่มครั้งประวัติศาสตร์ เนื่องจากเป็นคดีการฟ้องร้องแบบกลุ่มทางด้านสิ่งแวดล้อมคดีแรกของประเทศ โดยมีข้อเรียกร้องคือ บริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ และกรรมการของบริษัทฯ ต้องจ่ายค่าเสียหายแก่ประชาชน และต้องทำการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมสู่สภาพเดิม

และแล้วอีกสามปีหลังจากนั้น ธนูกับพวกพ้องที่ร่วมกันเป็นโจทก์ในคดีก็ได้รับชัยชนะดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น

นอกจากการยื่นฟ้องในศาลแพ่ง ประชาชนตำบลน้ำพุยังได้ร่วมกับประชาชนตำบลรางบัวยื่นคำฟ้องต่อศาลปกครองกลาง ให้มีคำสั่งเพิกถอนใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานของบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ และให้ผู้ถูกฟ้องคดี 5 ราย ได้แก่ อุตสาหกรรมจังหวัดราชบุรี นายกองค์การบริหารส่วนตำบลรางบัว ผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรี ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม และอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม ร่วมกับบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนสู่สภาพเดิม และให้ผู้ถูกฟ้องคดีที่ 1-4 ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าชดเชย ให้แก่ผู้ฟ้องคดีที่ได้รับค่าเสียหายอีกด้วย

การเยียวยาที่มาไม่ถึง

ในการยื่นฟ้องบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ ของประชาชนตำบลน้ำพุ มูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH) ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการคำนวณค่าเสียหายจากการประกอบกิจการของบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ โดยอ้างอิงข้อมูลผลการตรวจสอบการปนเปื้อนทางสิ่งแวดล้อมของกรมควบคุมมลพิษและกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ทั้งยังได้รับคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญทางวิทยาศาสตร์และนักกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม คำพิพากษาของศาลแพ่งได้ใช้หลักเกณฑ์ภัยพิบัติของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในการกำหนดค่าชดเชยพืชผลที่ตายหรือเสียหาย ทำให้เงินเยียวยาที่โจทก์ทั้งสามจะได้รับมีมูลค่าต่ำกว่าที่ขอไว้หลายเท่าตัว ดังที่ปรากฏในตารางเปรียบเทียบในภาพด้านล่าง

คำตัดสินของศาลแพ่ง แผนกสิ่งแวดล้อม เมื่อวันที่ 24 ธ.ค. 2563

โจทก์	ฝ่ายโจทก์ยื่นต่อศาล (บาท)	ศาลตัดสิน (บาท)
โจทก์ที่ 1	18,812,867.20	666,425*
โจทก์ที่ 2	9,177,867.20	508,500*
โจทก์ที่ 3	1,197,867.20	135,000*

*พร้อมดอกเบี้ยร้อยละ 7.5 ต่อปีนับจากวันฟ้องเป็นต้นไปจนกว่าจะชำระเสร็จแก่โจทก์ทั้งสาม

ธนู งามยิ่งยวด
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

ธนูกล่าวว่า ตนเคารพในการตัดสินของศาล แต่ก็รู้สึกผิดหวังกับจำนวนเงินเยียวยาที่จะได้รับ

“เงินที่จะได้มันคุ้มกับที่เราต่อสู้มาไหม การคิดเป็นเรื่องเงิน ผมถามหน่อยว่าคุ้มรึเปล่า ไม่ได้คุ้มแม้แต่นิดเดียว ยกตัวอย่างกรณีของผม ศาลพิพากษาให้ผม 600,000 บาท ผมวางเงินไว้เป็นค่าวางศาล 200,000 ถ้าคิดเป็นดอกเบี้ย ถ้าเอาเงินนั้นมาลงทุนอย่างอื่น มันได้มากกว่านี้

“ความเสียหายของผมเกี่ยวกับพืชผล ตัดสินโดยเอาเกณฑ์ภัยแล้งมาตัดสินเปรียบเทียบ ซึ่งผมไม่ได้ว่าศาลนะ แต่สิ่งที่เกิดมันไม่ได้เกิดจากธรรมชาติ อันนี้มันฝีมือมนุษย์ทำ แล้วก็เป็นความผิดของเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ มันไม่ใช่ธรรมชาติ”

ด้วยเหตุนี้ โจทก์ทั้งสามได้ส่งคำอุทธรณ์ขอให้ศาลใช้หลักเกณฑ์ที่มีความเป็นธรรมกว่านี้ ทั้งนี้ การที่โจทก์และจำเลยต่างได้ยื่นอุทธรณ์คำพิพากษา ส่งผลให้ศาลพิจารณาว่าคดีนี้ “ยังไม่เป็นที่สิ้นสุด” โจทก์จึงไม่สามารถรับเงินที่จำเลยมาวางไว้ได้

ทั้ง ๆ ที่คำพิพากษาศาลออกมากว่า 2 ปี โดยชี้ถูก-ผิดเรียบร้อยแล้ว แต่คนผิดยังคงไม่ต้องรับผิดชอบใด ๆ ส่วนคนที่เสียหายก็ยังไม่ได้รับการดูแล และปัญหาในพื้นที่ยังคงไม่สิ้นสุดลง หรือแม้แต่เพียงคลี่คลาย

แม้ศาลจะพิพากษาให้ธนูและพวกชนะคดี แต่รูปธรรมของชัยชนะยังไม่เคยเกิดขึ้น ในขณะที่สถานภาพทางการเงินของธนูและครอบครัวย่ำแย่ลงเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในช่วงหนึ่งปีที่ผ่านมา การระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้สถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ และยังจำกัดโอกาสของประชาชนตำบลน้ำพุในการประกอบอาชีพอื่น ๆ เพื่อทดแทนรายได้ทางการเกษตรที่เสียไป

“พูดอย่างไม่อายเลย ที่ดินขาย รถยนต์ก็ขายส่วนหนึ่งละ เพื่อมาสำรองใช้จ่ายในปัจจุบัน...

“การที่ศาลตัดสินให้เราชนะแล้ว แต่ต้องรอให้คดีถึงที่สุด ผมถามว่าอีกกี่ปี เพราะผมต้องกินทุกวัน ต้องใช้ทุกวัน มีครอบครัวต้องรับผิดชอบ หนี้ ธ.ก.ส. ยังต้องจ่าย...”

การฟื้นฟูที่ยังไม่เริ่ม

แม้ว่าคำพิพากษาของศาลแพ่งจะระบุว่าบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ และกรรมการจะต้องร่วมกันรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในตำบลน้ำพุให้กลับมาดีดังเดิม แต่เนื่องจากคดีดังกล่าวอยู่ในชั้นอุทธรณ์ จำเลยทั้งสองจึงยังไม่ได้ริเริ่มการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ตัวแทนบริษัทฯ ยังเคยกล่าวต่อศาลไว้ว่า ขณะนี้บริษัทอยู่ในสถานะล้มละลาย

สภาวการณ์เหล่านี้ทำให้การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมโดยจำเลยดูแทบจะไม่มีความเป็นไปได้

อย่างไรก็ตาม คำพิพากษาของศาลมีตอนหนึ่งที่ระบุว่า *“...การดูแลรักษาและแก้ไขฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหน้าที่โดยตรงของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องอยู่แล้ว* ***แม้ไม่มีคดีขึ้นมาสู่ศาล”***[5]

ข้อความส่วนนี้เป็นการยืนยันว่า หน่วยงานรัฐควรเป็นผู้ริเริ่มฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่ได้รับความเสียหาย ซึ่งในกรณีของตำบลน้ำพุที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษอุตสาหกรรม กรมโรงงานอุตสาหกรรมคือหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ตามความในกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม พ.ศ. 2560 ซึ่งระบุว่า กรมโรงงานอุตสาหกรรมมีหน้าที่ *“ฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากการประกอบกิจการอุตสาหกรรม”*

[5] การเน้นความทำโดยผู้เขียน

และกำหนดให้กองบริหารจัดการกากอุตสาหกรรมมีหน้าที่ *“ฟื้นฟูสภาพพื้นที่ที่มีการปนเปื้อนของกากสารพิษอุตสาหกรรม”*

แต่จนถึงปลายปี 2565 ยังไม่ปรากฏว่ากรมโรงงานอุตสาหกรรมได้ริเริ่มวางแผนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในพื้นที่แต่อย่างใด ทั้งดูเหมือนจะยังไม่ตระหนักในบทบาทหน้าที่ที่มีตามกฎหมาย

“ศาลก็มีคำสั่งฟื้นฟูแล้ว ผมก็ไม่รู้ว่าราชการเขารออะไรกันอยู่ ชาวบ้านแค่อยากให้สิ่งแวดล้อมกลับมา

“ไม่ใช่แค่ไม่มีการฟื้นฟู แต่ทุกวันนี้ปัญหาก็ยังอยู่ มันอยู่บนโรงงานนู้นแน่ะ พวกสารอันตรายที่ยังตกค้างอยู่ในนั้น ตราบใดที่มันยังไม่ถูกเอาออก ปัญหามันไม่แก้หรอกครับ”

ความเหล่านี้ ธนูกล่าวในวันที่ 10 พฤษภาคม 2565 ต่อคณะกรรมาธิการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา และหน่วยงานราชการอื่น ๆ รวมไปถึงตัวแทนจังหวัดราชบุรี กรมโรงงานอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมจังหวัดราชบุรี สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดราชบุรี ฯลฯ ก่อนจะขอให้หน่วยงานรัฐแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมเสียที

อนาคตและความหวังของ “ห้วยน้ำพุ”

เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2565 ประชาชนจากตำบลน้ำพุเดินทางมายังกรุงเทพมหานคร เพื่อยื่นหนังสือขอให้กระทรวงอุตสาหกรรมดำเนินการให้มีการขนย้ายกากของเสียออกจากพื้นที่ และให้มีการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมตามคำพิพากษาศาล ทั้งยังได้ยื่นหนังสือต่อกรมบังคับคดี ให้มีการเร่งรัดจ่ายค่าเยียวยาความเสียหายแก่ประชาชนในพื้นที่ ตามที่ศาลสั่ง

การร้องเรียนเป็นมิติหนึ่งของการต่อสู้ของประชาชนตำบลน้ำพุ และเป็นส่วนที่ยังต้องดำเนินต่อไปจนกว่าเป้าหมายแห่งการฟื้นฟูจะมาถึง แต่อีกมิติหนึ่งที่ต้องทำคู่ขนานก็คือการพยายามปรับตัวและแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่น

การปรับตัวที่ว่ารวมไปถึงการที่เกษตรกรสวนลำไยบางส่วนได้คิดค้นนวัตกรรมสร้างมูลค่าแก่สวนลำไยที่ยังหลงเหลือ เช่น การนำลำไยที่ร่วงมาถนอมเป็นอาหาร เปลี่ยนมาปลูกพันธุ์ลำไยที่ใช้น้ำน้อย เพื่อประหยัดน้ำ และทำถ่านอัดแท่งจากกิ่งลำไย บางส่วนได้หันไปทำแปลงเกษตรเชิงผสม

ทั้งหมดล้วนแสดงถึงความพยายามของชุมชนในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจให้กลับคืนสู่สภาพเดิม แต่ความขาดแคลนทางทุนทรัพย์ยังคงเป็นข้อจำกัด

กากของเสียที่ถูกเพลิงไหม้ในโรงงานของ บจ. แวกซ์ กาเบ็จฯ, กรกฎาคม 2565
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

นอกจากนี้ ประชาชนในตำบลน้ำพุกำลังวางแผนทำการทดลองสร้างแปลงพืชดูดซับสารพิษ โดยหวังว่าจะช่วยลดความเสี่ยงที่คนในชุมชนจะได้รับสารพิษ แน่นอนว่านี่อาจไม่ใช่แนวทางการฟื้นฟูที่จะประสบความสำเร็จ แต่อย่างน้อยก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ประชาชนคนธรรมดาพอทำได้ ในระหว่างรอการดำเนินการของหน่วยงานรัฐ

แน่นอนว่า การรอคอยที่ว่านี้ก็มีขีดจำกัดสำหรับคนที่ต่อสู้มานาน ปัจจุบัน ธนูอยู่กับหนี้ ธ.ก.ส. ต้องทยอยขายทรัพย์สินบางส่วน และในปีนี้ยังถูกตัดไฟที่บ้านอีกด้วย อันเนื่องมาจากการค้างชำระ ถึงกระนั้น ธนูยังยึดมั่นในความหวังที่จะปรับที่ดินของตนให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เพื่อกอบกู้รายได้และวิถีชีวิตของตนกลับคืนมา

“ผมตั้งใจไว้ว่าจะทำพื้นที่ตรงนี้ให้เป็นที่ท่องเที่ยวให้ได้ ตอนนี้ผมก็ทำสนามเสือภูเขาเสร็จแล้ว มีทีมชาติมาใช้ฝึกด้วยนะ เสียดายเขาใช้ไปครั้งเดียว โควิดก็มา ผมเลยขาดทุน

“เรื่องเกษตรผมก็ยังไม่ทิ้ง เพียงแต่ลำไยมันใช้น้ำเยอะ แล้วตอนนี้น้ำที่ใช้ได้มันน้อย ผมเลยต้องศึกษาหาพืชที่ใช้น้ำน้อย ก็มาลงเอยที่โกโก้ เพราะเป็นที่ต้องการของตลาดโลกในตอนนี้อีกด้วย

“ตอนนี้ผมก็ยังศึกษาต่อนะ พยายามหาพืชผักอะไรที่แปลกตาของบ้านเราจะได้ทำเป็นสวนให้คนมาดูได้ ทำทางเดิน ทำรีสอร์ต ให้คนได้มาพักผ่อน ดูน้ำตก ผมก็ได้แต่หวังว่ามันจะสำเร็จ”

อย่างไรก็ตาม

“ความหวังนี้ขึ้นอยู่กับการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและการได้รับการเยียวยาที่เป็นธรรม” นี่คือบทสรุปที่ธนูกล่าวออกมา

บรรณานุกรม

กรมควบคุมมลพิษ หนังสือที่ ทส 0307/79, ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรี, เรื่อง รายงานผลการตรวจสอบกรณีกลิ่นเหม็นในห้วยน้ำพุ, ลงวันที่ 5 มกราคม 2560.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2563, 12 กรกฎาคม). รายงานพิเศษ: “ชะตากรรม 19 ปี” ของชาว “น้ำพุ” ภายใต้กิจการ “รีไซเคิล” ของบริษัทแวกซ์ กาเบ็จฯ. *มูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH)*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://www.earththailand.org/th/new/document/170#_ftnref8

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2564, 17 กรกฎาคม). สัมภาษณ์ ธนู งามยิ่งยวด.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2564, 23 กรกฎาคม). สัมภาษณ์ สรวิชญ์ สระเกตุ.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2565, 28 เมษายน). สัมภาษณ์ ธนู งามยิ่งยวด.

คำพิพากษาของศาลแพ่งในคดีหมายเลขดำที่ สว 4/2560 และคดีหมายเลขแดงที่ สว 3/2563

เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง. (2565). นำเสนอในที่ประชุม “การหารือกับภาคประชาชน ภาคเอกชน และส่วนราชการต่าง ๆ” ในการประชุมคณะกรรมาธิการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา ครั้งที่ 15/2565.

เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และกานต์ ทัศนภักดิ์, บรรณาธิการ. (2561). *ห้วยน้ำพุ: บทบันทึกกรณีพิพาทด้านมลพิษสิ่งแวดล้อม ระหว่างชาว ต.น้ำ พุ อ.เมือง และ ต.รางบัว อ.จอมบึง จ.ราชบุรี กับโรงงานรีไซเคิลและฝังกลบของเสีย*. มูลนิธิบูรณะนิเวศ.

มติชนออนไลน์. (2565, 16 มิถุนายน). เพลิงไหม้โรงงานแวกซ์กาเบ็จ รีไซเคิล ราชบุรี อาคารถล่ม ควันไฟเริ่มส่งผลกระทบ. มติชน. 16 มิถุนายน 2565. https://www.matichon.co.th/region/news_3404564

มูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH). (2563, 26 ธันวาคม). *(24 ธ.ค. 63) #ชาวน้ำพุชนะคดีโรงงานรีไซเคิล ศาลสั่งให้บริษัทชดเชย-ฟื้นฟูความเสียหาย, Facebook. https://www.facebook.com/108056682577538/posts/pfbid036jwoB3c3pU6PghA1Chu1WQZMBcQuBGVpcpZtBan447XsYRQeHsBD7uPzw36PzJjl/?mibextid=cr9u03*

มูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH). (2565, 28 เมษายน). *#LIVE #ถ่ายทอดสด #ช่วงบ่าย การเยี่ยมชมพื้นที่ ต. น้ำพุ อ. เมือง จ. ชลบุรี* [Video]. Facebook. https://web.facebook.com/EarthEcoAlert/videos/684271892625436

สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. (2565). *การดำเนินคดีแบบกลุ่ม*. เว็บไซต์สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. สืบค้นวันที่ 21 กันยายน 2565. https://www.sec.or.th/th/pages/lawandregulations/classaction.aspx

สมชาย อามีน. (2565, 28 เมษายน). *ปัญหาและอุปสรรคในการบังคับคดี และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมตามคำพิพากษา*, นำเสนอในงานประชุมเชิงวิชาการ “ฟื้นฟูชุมชนมลพิษ สู่เศรษฐกิจสีเขียว: กรณีชุมชนตำบลน้ำพุ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี”.

อรวรรณ สุขโข. (2563, 24 ธันวาคม). ชาวบ้านชนะคดีมลพิษแบบกลุ่ม ครั้งแรกในประเทศไทย. *The Active Thai PBS*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://theactive.net/news/20201224-4/

MGR Online. (2559, 19 พฤษภาคม). “นายก อบต.น้ำพุ” เมืองโอ่ง ถูกทหารใช้ ม. 44 เรียกเข้าพบฐานปลุกปั่นชาวบ้านให้เกิดความแตกแยกกรณีปัญหาน้ำเสีย. *ผู้จัดการ*. https://mgronline.com/local/detail/9590000050625

ลำดับเหตุการณ์สำคัญโดยย่อของกรณี “น้ำพุ”

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
3 ต.ค. 2543	บจ. นิ้วเจริญ รีไซเคิล เพนท์ ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการสีทาบ้านอัดเศษกระดาษ/เม็ดพลาสติก ซ่อมถังน้ำมันและถังอื่น ๆ และต่อมามีการขยายสู่การผลิตแชมพู ซ่อมอุปกรณ์ไฟฟ้าและเครื่องอิเล็กทรอนิกส์ รวมถึงการอัดโลหะ
2544	ประชาชนในพื้นที่เริ่มร้องเรียนผลกระทบ ด้านกลิ่นเหม็นและน้ำเสีย
2545	การร้องเรียนของคนพื้นที่เกิดต่อเนื่องและยกระดับไปสู่หน่วยงานทุกระดับทั้งท้องถิ่นและส่วนกลาง รวมถึงนายกรัฐมนตรี
มี.ค. 2545	อุตสาหกรรมจังหวัดแจ้งบริษัทฯ ว่า มีการฝังกลบของเสียโดยไม่ได้รับอนุญาต
ก.ย. 2545	อุตสาหกรรมจังหวัดแจ้งบริษัทฯ เรื่องการซ่อมแซมและล้างถังก่อให้เกิดกลิ่นเหม็นจากไอระเหยของสารเคมี จนอาจก่ออันตราย ความเสียหาย และความเดือดร้อนแก่บุคคลหรือทรัพย์สิน ทั้งในโรงงานและที่อยู่ใกล้เคียง
2546	■ ประชาชนมีการชุมนุมในพื้นที่ เรียกร้องให้ปิดโรงงาน ■ บริษัทฯ ได้รับใบอนุญาตปรับเปลี่ยนเป็นโรงงานลำดับที่ 106 นั่นคือ โรงงานรีไซเคิล และโรงงานลำดับที่ 105 ซึ่งหมายถึงโรงงานที่ประกอบกิจการคัดแยกและฝังกลบสิ่งปฏิกูล ■ บริษัทฯ เปลี่ยนชื่อเป็น บจ. แวกซ์ กาเบ็จ รีไซเคิล เซ็นเตอร์
2547	มีการตั้งคณะกรรมการไตรภาคีเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษที่ก่อผลกระทบต่อประชาชน แต่ไม่เกิดผลใดๆ ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรมและยั่งยืน
19 ธ.ค. 2549	กรมควบคุมมลพิษตรวจพบว่า น้ำในบ่อสังเกตการณ์ของโรงงานและบ่อน้ำใช้ของประชาชนใกล้เคียงมีโลหะหนักและ VOCs ไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำใต้ดิน

6 มี.ค. 2552	หน่วยราชการยังคงตรวจพบโลหะหนักปนเปื้อนในน้ำจากบ่อสังเกตการณ์ของโรงงานและจากบ่อน้ำใช้ของประชาชน รวมถึงแหล่งน้ำสาธารณะ (ห้วยน้ำพุ)
เวลา	**เหตุการณ์สำคัญ**
2556	■ เกิดเหตุไฟไหม้ในโรงงานครั้งใหญ่ ก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนจำนวนมาก ■ ประชาชนกว่า 1,000 คน ร่วมกันชุมนุมหน้าศาลากลางจังหวัด เรียกร้องให้ผู้ว่าฯ แก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ■ อบต. รางบัวไม่ต่อใบอนุญาตประกอบกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพแก่โรงงาน แต่โรงงานประกอบกิจการต่อ โดยอ้างว่ากรมโรงงานฯ ยังไม่เพิกถอนใบอนุญาต
2559	■ นายก อบต. น้ำพุและแกนนำประชาชนถูกเรียกไปรายงานตัว ตามคำสั่ง คสช. ที่ 13/2559 ■ เกิดเหตุไฟไหม้ในโรงงาน รวม 3 ครั้ง
8 พ.ย. 2559	กรมโรงงานฯ ตรวจพบการรั่วไหลและรั่วซึมจากบ่อรวบรวมน้ำภายในโรงงาน ลงสู่ลำรางข้างเคียง
2560	กรมควบคุมมลพิษตรวจวิเคราะห์น้ำผิวดินพบว่า บริเวณที่ติดกับโรงงานและบริเวณใต้โรงงาน ระยะประมาณ 500 เมตร มีการปนเปื้อนของสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs)
11 เม.ย. 2560	ประชาชน ต. น้ำพุ 3 คน ยื่นฟ้องต่อศาลแพ่ง เป็นคดีแบบกลุ่ม (class action) ด้านสิ่งแวดล้อมคดีแรกของประเทศไทย เรียกร้องบริษัทฯ และกรรมการบริษัทฯ จ่ายค่าเสียหายแก่ประชาชน และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้กลับสู่สภาพเดิม
24 เม.ย. 2560	ประชาชน ต. น้ำพุ และ ต. รางบัว ร่วมกันยื่นฟ้องต่อศาลปกครองกลาง ให้เพิกถอนใบอนุญาตประกอบกิจการของบริษัทฯ และให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องร่วมกับบริษัทฯ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนสู่สภาพเดิม และให้ชดใช้ความเสียหายแก่ผู้ฟ้องคดีด้วย

24 ธ.ค. 2563	ศาลแพ่งพิพากษาในคดีแบบกลุ่มให้จำเลยเยียวยาต่อโจทก์ทั้ง 3 และประชาชนในหมู่บ้านใกล้เคียงที่ตรวจพบการปนเปื้อนสารพิษในเลือด รวมทั้งต้องฟื้นฟูสภาพแวดล้อม แต่จำนวนเงินที่ศาลสั่งชดใช้ น้อยกว่าที่ยื่นฟ้องอย่างมาก
เวลา	**เหตุการณ์สำคัญ**
16 มิ.ย. 2565	ไฟไหม้ภายในโรงงาน และมีการระเบิดของสารเคมีเป็นระยะ ซึ่งก่อให้เกิดข้อห่วงใยเรื่องการแพร่กระจายของมลพิษมากยิ่งขึ้น
17 ต.ค. 2565	ตัวแทนประชาชน ต. น้ำพุจำนวนหนึ่งเดินทางมายื่นหนังสือต่อกระทรวงอุตสาหกรรม ให้เร่งการขนย้ายกากของเสียออกจากพื้นที่ และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมตามคำพิพากษาศาล ทั้งยังได้ยื่นหนังสือต่อกรมบังคับคดี ให้เร่งรัดการจ่ายค่าเยียวยาความเสียหาย
ม.ค. 2566	คำพิพากษาของศาลแพ่งยังไม่มีผลในทางปฏิบัติใด ๆ

โรงงานรีไซเคิลกากของเสียอันตรายของบริษัทวิน โพรเสส จำกัด
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

3 บ้านหนองพะวา
ความพยายามกอบกู้ทุ่งสังหารแห่งมลพิษ

7 มิถุนายน 2564 ชาวชุมชนบ้าน “หนองพะวา” หมู่ที่ 4 ตำบลบางบุตร อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง 15 คน เดินทางมายังศาลจังหวัดระยอง เพื่อยื่นฟ้องบริษัทวิน โพรเสส จำกัด (บริษัทวิน โพรเสสฯ) และพวก ข้อหาก่อมลพิษสร้างความเสียหายแก่พื้นที่เกษตรเป็นวงกว้าง โดยเรียกร้องให้จำเลยเยียวยาความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพเป็นเงินมูลค่าเกือบ 48 ล้านบาท และฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ให้กลับคืนสู่สภาพเดิม

การยื่นฟ้องในวันนั้นเป็นหมุดหมายสำคัญบนเส้นทางการต่อสู้ของคนหนองพะวา ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 เมื่อบริษัทวิน โพรเสสฯ เข้ามาขอจัดตั้งโรงงานคัดแยกของเสียท่ามกลางพื้นที่ชุมชน

ตลอด 10 ปีหลังจากนั้น บริษัทวิน โพรเสสฯ ได้นำขยะอุตสาหกรรมและของเสียจำพวกอื่นปริมาณมาก มากักเก็บ ฝังกลบ และรีไซเคิลในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะน้ำมันใช้แล้ว ตัวทำละลายใช้แล้ว และกรดและด่างใช้แล้ว ในขณะเดียวกัน ประชาชนในพื้นที่ต้องประสบปัญหากลิ่นเหม็นและน้ำเสีย รวมไปถึงการปนเปื้อนของสารมลพิษ โดยเฉพาะสารกลุ่มโลหะหนักและค่าความเป็นกรด ส่งผลทำลายสวนยางพารา ไร่นา และแหล่งน้ำของประชาชน เสียหายเป็นวงกว้าง

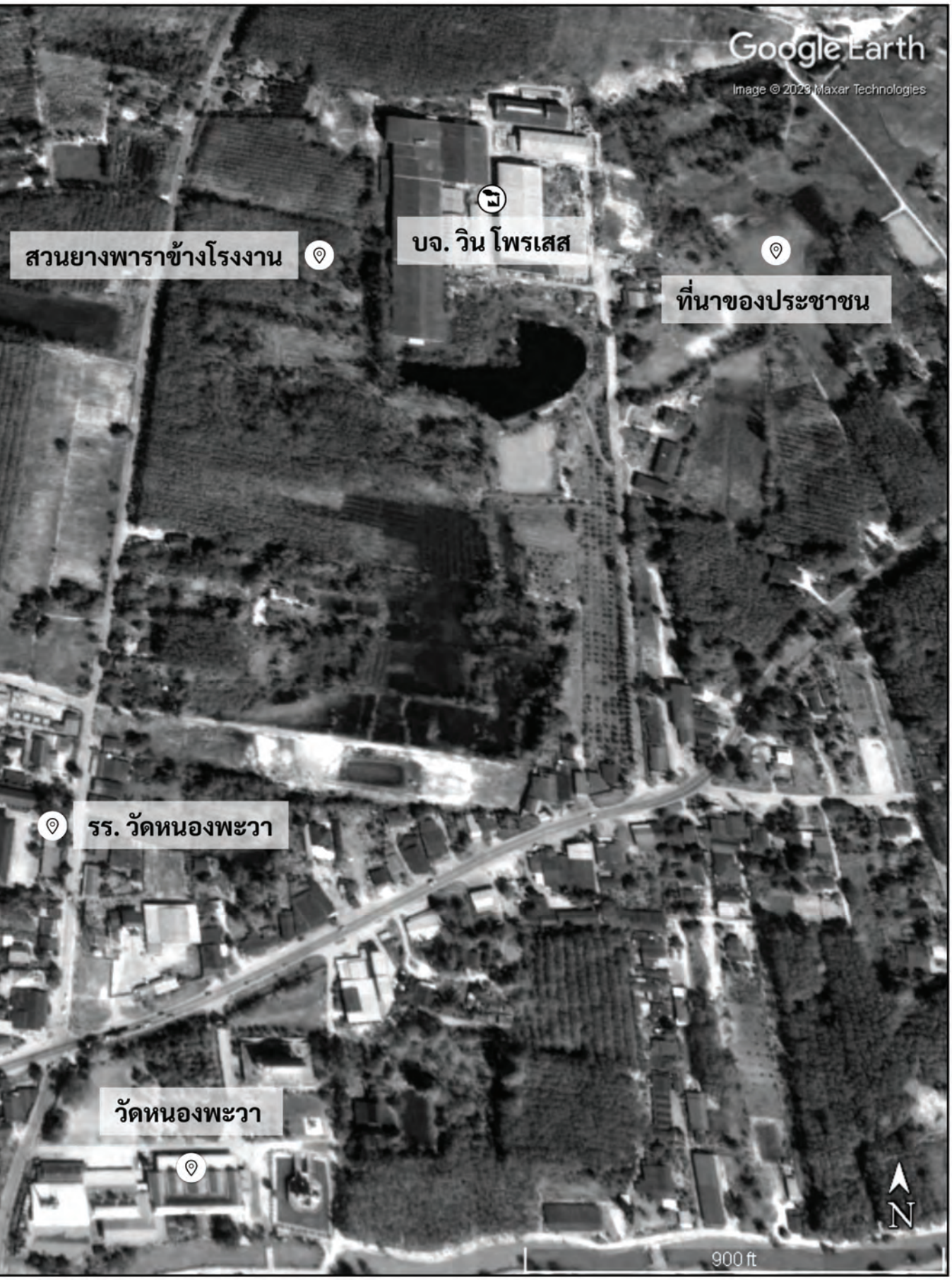
สภาพความเสียหายของพื้นที่เลวร้ายถึงระดับที่ว่า ครั้งหนึ่งมีผู้เข้าเยี่ยมเยียนจากภายนอกเอ่ยปากออกมาว่า “ที่นี่ให้ความรู้สึกเหมือน killing field ของประเทศเขมรเลย” บางคนก็ว่า “เหมือนฉากหนังสงคราม”

ตลอดเวลากว่า 10 ปี ชาวบ้านหนองพะวาที่ได้รับความเดือดร้อนจากการประกอบกิจการของบริษัทวิน โพรเสสฯ พยายามยืนหยัดปกป้องสิ่งแวดล้อมและชุมชนของตนอย่างไม่ย่อท้อ ไม่ว่าด้วยการส่งหนังสือร้องเรียนถึงหน่วยงานรัฐ การปักหลักชุมนุมหน้าโรงงาน ไปจนถึงการฟ้องศาล

แม้เรื่องราวการต่อสู้ของพวกเขายังไม่ถึงจุดสิ้นสุด แต่ก็เต็มเปี่ยมด้วยประสบการณ์และบทเรียน ที่ควรเผยแพร่แก่ชุมชนอื่น ๆ ที่กำลังประสบปัญหามลพิษอุตสาหกรรมในปัจจุบัน เพื่อเสริมสร้างความรู้และแรงใจในการต่อสู้ของกันและกันต่อไป

แผนที่แสดงที่ตั้งโรงงานและพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ
ที่มา: มูลนิธิบูรณะนิเวศดัดแปลงจาก Google Map

Google Earth
Image © 2023 Maxar Technologies
บจ. วิน โพรเสส
สวนยางพาราข้างโรงงาน
ที่นาของประชาชน
รร. วัดหนองพะวา
วัดหนองพะวา
N
900 ft

เสียงคัดค้านชัดเจนตั้งแต่ต้น

จากคำบอกเล่าของ**เทียบ สมานมิตร** หรือ “ลุงเทียบ” ผู้เป็นเจ้าของที่ดินที่อยู่ติดกับที่ดินของบริษัทวิน โพรเสสฯ ซึ่งเป็นคู่กรณีของชาวหนองพะวา การเข้าสู่พื้นที่ของบริษัทฯ เริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2554 เมื่อบริษัทฯ เข้ามาซื้ออาคารโกดังที่มีอยู่เดิมพร้อมที่ดิน

“ผมเทียบ สมานมิตร เป็นเจ้าของพื้นที่สวนยางที่อยู่ข้างโรงงาน และเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบหนักที่สุดคนหนึ่งในชุมชนแห่งนี้

“ที่ดินนี้เป็นมรดกตกทอดนะ ทำอะไรมาหลายอย่าง พ่อแม่ผมก็เป็นเกษตรกร ตอนแรกพอได้ที่ดินมา ผมก็เริ่มปลูกมะม่วง แต่ขายไม่ได้ราคา เลยเปลี่ยนมาปลูกยาง เมื่อ 17 ปีก่อน ตอนนั้นที่นี่อุดมสมบูรณ์มาก เรียกว่าอยู่ที่นี่คืออยู่สบาย ๆ อากาศดี ใช้น้ำจากสระในสวนเลย น้ำนี่ใช้ปลูกยาง ปลูกอะไรได้เยอะ แต่ก่อนมีคนมาจับปลาได้ด้วย

“ที่ดินข้างสวนผมนี้ แต่ก่อนเป็นของชาวบ้านนี่แหละ แล้วต่อมาก็มีโรงงานเขามาซื้อ แต่ก็ยังสร้างไม่เสร็จนะ หลังคงหลังคาอะไรยังไม่เสร็จเลย หยุดกิจการไปเป็นสิบ ๆ ปี แล้วโรงงานปัจจุบันก็เข้ามา”

สระน้ำที่เทียบพูดถึงว่าได้ใช้ประโยชน์ ทั้งการเพาะปลูกต้นยาง การใช้สอย และจับปลา นั้นคือส่วนที่อยู่ติดกันกับรั้วโรงงานเลยทีเดียว

การเผชิญหน้าระหว่างชาวหนองพะวากับบริษัทวิน โพรเสสฯ เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ที่ทางบริษัทฯ ยื่นคำขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานคัดแยกวัสดุที่ไม่ใช้แล้วที่ไม่เป็นอันตรายจากกรมโรงงานอุตสาหกรรมในวันที่ 4 ตุลาคม 2554 โดยระบุที่ตั้งโรงงานคือหมู่ที่ 4 บ้านหนองพะวา ตำบลบางบุตร อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง

หลักฐานของการคัดค้านปรากฏในรายงานจากเวทีประชาคมหมู่บ้านหนองพะวา เวทีดังกล่าวจัดขึ้นที่วัดหนองพะวา สองอาทิตย์หลังจากที่บริษัทวิน โพรเสสฯ ได้ยื่นขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน โดยสมาชิกในที่ประชุมประชาคมแสดงการคัดค้านไม่เห็นด้วยกับการตั้งโรงงานอย่างค่อนข้างเป็นเอกฉันท์ และได้แจ้งว่ามีการ “ทำหนังสือคัดค้านไปยังอุตสาหกรรมแล้ว” รวมทั้งแจ้งเจ้าของบริษัทให้มาชี้แจงรายละเอียดให้ชัดเจนอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นชาวบ้านยังได้ส่งหนังสือคัดค้านไปยังองค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตร ซึ่งหนังสือถูกส่งต่อไปยังสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดระยองในวันที่ 31 ตุลาคม 2554

เทียบ สมานมิตร เจ้าของสวนยางข้างโรงงานที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษ
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2555 ได้มีการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนต่อการขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานคัดแยกของเสียของบริษัทวิน โพรเสสฯ อีกครั้ง ในครั้งนี้ได้มีการลงคะแนนความคิดเห็นในที่ประชุม ผลปรากฏว่า มีประชาชนมาร่วมลงความเห็นทั้งหมด 218 ราย ลงความเห็นไม่เห็นด้วย 213 ราย เห็นด้วยเพียง 2 ราย ไม่ออกความเห็นอีก 3 ราย โดยผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการจัดตั้งโรงงานของบริษัทวิน โพรเสสฯ ให้เหตุผลสรุปได้ว่า “ประชาชนส่วนมากกลัวจะเกิดมลภาวะเป็นพิษต่อร่างกายและสิ่งแวดล้อม และชุมชนในพื้นที่และโรงงานอยู่ใกล้ชุมชน”

ต่อมาในวันที่ 31 พฤษภาคม 2555 กรมโรงงานอุตสาหกรรมได้มีคำสั่งที่ อก 0309/(ส.2)7374 ไม่ออกใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานให้แก่บริษัทวิน โพรเสสฯ

เท่ากับว่า ในทางกฎหมาย ชีวิตของโรงงานไม่ได้เกิดขึ้น แต่สำหรับในพื้นที่ไม่ได้เป็นเช่นนั้นแต่อย่างใด

มลพิษก่อเกิดเพราะบริษัทฯ ลักลอบฝังกลบของเสีย

แม้ไม่มีใบอนุญาตประกอบกิจการ แต่ดูเหมือนบริษัทวิน โพรเสสฯ ก็มีการประกอบกิจกรรมมาตั้งแต่ต้นและอย่างต่อเนื่อง

ในระยะแรก ประชาชนในพื้นที่สังเกตเห็นและรับรู้ได้ว่าโรงงานมีการดำเนินงานบางอย่าง แต่ไม่รับรู้และไม่ตระหนักเกี่ยวกับมิติของกระบวนการเชิงทางการต่าง ๆ ว่า การที่ราชการยังไม่อนุญาตมีความหมายว่าอย่างไร และการดำเนินงานแบบไหนผิดหรือถูกกฎหมายแค่ไหน อย่างไร หรือนำไปสู่พิษภัยเพียงใด อย่างไร จนกระทั่งเมื่อสัมผัสรับรู้ได้ถึงผลกระทบบางอย่าง นั่นเองความตื่นตัวจึงเกิดขึ้น ดังที่**อารีรัตน์ บุญระยอง** ผู้อาศัยอยู่ที่บ้านหนองพะวามาตั้งแต่เกิด บอกเล่า

“ปี 54 โรงงานนี้ก็มาก่อตั้งที่หนองพะวานะคะ ตอนนั้นก็ยังไม่มีอะไร... มีการขนย้ายเพื่อจะมารีไซเคิล เพราะเขาแจ้งมาว่าเป็นการนำมารีไซเคิลขยะ พวกเหล็ก พวกอะไรมาวางไว้ มีถุงพลาสติกเล็กน้อย

“แต่ไป ๆ มา ๆ เราก็ได้กลิ่นแปลก ๆ เหม็นแบบเหม็นถึงเหม็นมาก ระยะความเหม็นของมันประมาณสองโลจากโรงงานวิน โพรเสสฯ จนคนหมู่อื่นก็เริ่มบอกว่า เฮ้ย! หนองพะวานี่มันเหม็นอะไรนะ เขาว่าเหม็น เราก็ว่าเหม็นอะไร ทำไมเป็นกลิ่นแปลก ๆ เราได้กลิ่นเพราะถ้าอยู่กับธรรมชาติมา เราจะรู้ว่ามันผิดสังเกต”

สนิท มณีศรี เป็นอีกคนหนึ่งที่สังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมนับตั้งแต่บริษัทวิน โพรเสสฯ เข้ามาในพื้นที่

“ผมชื่อสนิท เรารู้จักพื้นที่นี้ดี เราก็จะสังเกตการเปลี่ยนแปลงอะไรได้มาก เช่น ผลกระทบแรกที่เรารับรู้คือกลิ่น เรารู้ว่าไม่เคยมีกลิ่นแบบนี้มาก่อน แล้วเรารู้ข้อมูลว่าโรงงานนี้เป็นประเภทอะไร เรื่องการเปลี่ยนแปลงในน้ำ เราสังเกตได้ เช่น มีปีหนึ่งที่น้ำไหลลงมาเรื่อย ๆ จนถึงสระหนองพะวานี่ ก็มีปลาเล็กปลาน้อยที่เริ่มตายก่อน เริ่มลอยตาย แล้วพอปลาใหญ่ พวกปลานิล ปลาช่อน ปลาดุก ตายตาม เราก็รู้ว่าผลกระทบมันกำลังแรงขึ้น”

คำบอกเล่าทั้งของอารีรัตน์และสนิท ตรงกับคำกล่าวของเทียบ สมานมิตร ที่ระบุอย่างรวบรัดและให้ภาพว่า

“โรงงานนี้มาประมาณหนึ่งปี คนในพื้นที่ก็ได้รับผลกระทบทันทีเลย เริ่มจากกลิ่นเหม็นก่อน แล้วน้ำเสียค่อยตามมา”

> ในระยะแรก ประชาชนในพื้นที่สังเกตเห็น
> และรับรู้ได้ว่าโรงงานมีการดำเนินงานบางอย่าง
> แต่ไม่รับรู้และไม่ตระหนักเกี่ยวกับมิติของกระบวนการเชิงทางการต่าง ๆ ว่า
> การที่ราชการยังไม่อนุญาตมีความหมายว่าอย่างไร
> และการดำเนินงานแบบไหนผิดหรือถูกกฎหมายแค่ไหน อย่างไร
> หรือนำไปสู่พิษภัยเพียงใด อย่างไร

ต้นปี 2556 เป็นช่วงที่ปัญหากลิ่นเหม็นนั้นรุนแรงและชัดเจนอย่างมาก จนเป็นเหตุให้เกิดการร้องเรียน และทำให้หน่วยงานราชการต่าง ๆ เข้ามาตรวจสอบ

ในวันที่ 1 เมษายน 2556 สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดระยองได้รับการประสานจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตรให้เข้าตรวจสอบกรณีการลักลอบฝังกลบของเสียในพื้นที่ตำบลบางบุตร ครั้นได้เข้าตรวจสอบ เจ้าหน้าที่จึงพบว่า พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ของบริษัทวิน โพรเสสฯ มีการขุดบ่อในการฝังกลบจำนวน 3 บ่อ และพบการอัดก้อนกระดาษ คัดแยกขยะต่าง ๆ แบ่งเก็บน้ำมันเครื่องใช้แล้ว และแปรรูปน้ำมันเครื่อง มีอาคารโรงเก็บของจำนวน 5 โรง มีการเก็บขยะจำพวกเศษพลาสติก เศษเหล็ก ผงเหล็ก ทินเนอร์เก่า เศษสี และน้ำมันเครื่องใช้แล้ว โดยบริษัทฯ ไม่มีใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน แต่มีใบอนุญาตครอบครองวัตถุอันตราย

จากผลการตรวจพบดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า บริษัทฯ ได้ฉวยใช้ประโยชน์จากการมีใบอนุญาตครอบครองวัตถุอันตราย ดำเนินการรับเอาของเสียหรือขยะอันตรายต่าง ๆ เข้ามายังพื้นที่แล้วเลยไหลลื่นไปสู่การดำเนินการอื่น ๆ ทั้งคัดแยก ฝังกลบ และแปรรูป ทั้งที่ในมิติทางกฎหมายยังไม่สามารถดำเนินการอะไรใด ๆ กับของเสียที่นำเข้ามานั้นได้

ณ จุดนี้จึงเท่ากับว่า หน่วยงานกำกับดูแลในระดับท้องถิ่นอย่างอุตสาหกรรมจังหวัดรับทราบการกระทำความผิดในลักษณะละเมิดกฎหมายของบริษัทฯ แห่งนี้แล้ว และในเวลาอีกเพียงไม่นานต่อมา หน่วยงานกำกับดูแลจากส่วนกลางก็ได้เข้ามารับทราบปัญหาต่าง ๆ ของกรณีนี้เช่นกัน

กล่าวคือ ศูนย์วิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมโรงงานภาคตะวันออก กรมโรงงานอุตสาหกรรม ได้เข้าร่วมตรวจสอบและเก็บตัวอย่างสิ่งแวดล้อมในโรงงาน ได้มีการขุดหลุมตรงจุดที่ชาวบ้านสงสัยว่า

อารีรัตน์ บุญระยอง ประชาชนบ้านหนองพะวา
ภาพโดย: ประชาชนในพื้นที่

สนิท มณีศรี ประชาชนบ้านหนองพะวา
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

มีการฝังกลบไปแล้ว ปรากฏว่าพบขยะหลากหลายชนิด มีไอระเหยจากหลุม ส่งกลิ่นเหม็นมาก ผลการตรวจวัดพบสารอินทรีย์ระเหยง่ายรวม (Total VOC) สูงกว่า 60 ส่วนในล้านส่วน (ppm) ซึ่งนำมาสู่ข้อสรุปที่ว่า “จึงน่าเชื่อได้ว่ามีการปนเปื้อนของตัวทำละลาย (Solvent) ในหลุมฝังกลบดังกล่าว”

นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ยังได้ตรวจวัดน้ำจากหลุมฝังกลบ พบปิโตรเลียมไฮโดรคาร์บอนรวม (Total Petroleum Hydrocarbon: TPH) 37 มิลลิกรัมต่อลิตร น้ำมันและไขมัน 106 มิลลิกรัมต่อลิตร สามารถจัดอยู่ในลำดับที่ 50 (ของเสียผสมระหว่างน้ำมัน/น้ำ หรือไฮโดรคาร์บอน/น้ำ หรืออยู่ในรูปอิมัลชัน) ตามบัญชี ข. ของประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม เรื่อง บัญชีรายชื่อวัตถุอันตราย พ.ศ. 2538 ออกตามความในพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535

ถึงแม้ว่าผลตรวจทางวิทยาศาสตร์และวิชาการเหล่านี้แสดงปัญหาเฉพาะที่เกิดขึ้นภายในขอบรั้วโรงงาน แต่ปัญหาที่เทียบ สมานมิตร ประสบในพื้นที่ภายนอกก็เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

> *“ประมาณปี 56 โรงงานเขาลักลอบเอาของเสียไปฝัง หลังจากนั้น สระน้ำผมเริ่มมีปัญหา น้ำเริ่มเปลี่ยนสี ปลาอะไรก็ตายหมด เป็นปลาพื้นเมือง... ปลาตามทุ่งนาอะไรพวกนั้น คนที่เคยมาจับปลากินที่นี่ก็ต้องไปหากินที่อื่น”*

เมษายน 2556 – ประชาชนบ้านหนองพะวาติดตามหน่วยงานรัฐเข้าตรวจสอบพื้นที่ของ บจ. วิน โพรเสส พบการลักลอบฝังกลบของเสียอันตราย
ภาพ: ประชาชนในพื้นที่

ส่วนทางด้านของอารีรัตน์ หรือ “แขก” ในฐานะชาวระยองคนหนึ่งซึ่งถูกกำหนดให้เป็นจังหวัดหลักของการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักในโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก หรือ Eastern Seaboard Development Program (ESB) มาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2520 เธอจึงเติบโตขึ้นมาพร้อมกับการได้เห็นสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติในบ้านเกิดถูกแทนที่ด้วยโรงงานอุตสาหกรรมและสังคมเมืองมาเรื่อย ๆ จนเป็นเรื่องค่อนข้างปกติ ทำให้เธอไม่ได้มีความคิดว่าจะขัดขวางหรือคัดค้านการพัฒนาอุตสาหกรรมใด ๆ ทั้งนี้ รวมถึงการเข้ามาของโรงงานวิน โพรเลสฯ ด้วย แต่การรับรู้และได้เผชิญกับปัญหากลิ่นเหม็นที่เกิดขึ้นในปี 2556 นั่นเอง ถือเป็นจุดแตกหักที่ทำให้อารีรัตน์ตัดสินใจลุกขึ้นมาต่อสู้

> *“ปี 56 เราก็มารวมตัวเพื่อไปหาว่ามันเหม็นอะไร มาจากโรงงานไหม ก็มีการเข้าไปดูในโรงงาน โอ้โห กลิ่นเหม็นมาก ตอนนั้นมันไม่ได้มีน้ำเน่าเหมือนทุกวันนี้ มันเป็นแค่หลุมขยะ แต่พอเราเดินเข้าไป อื้อหือ แทบปิดจมูกไม่ทัน... ตอนนั้นกรมควบคุมมลพิษมาจากกรุงเทพฯ เขาก็เอาเครื่องจับความเหม็นมาจับ เครื่องพังไปสามเครื่อง”*

อารีรัตน์เป็นหนึ่งในประชาชนที่ได้เข้าไปดูพื้นที่ที่โรงงานทำการลักลอบฝังกลบในปี 2556 จากการได้สัมผัสกลิ่นเหม็นจากไอระเหยของสาร VOCs ที่พวยพุ่งออกจากบ่อฝังกลบในคราวนั้น ต่อมาเธอก็ผันตัวเข้ามามีบทบาทเป็นผู้ร่างเอกสารร้องเรียนเพื่อส่งให้หน่วยงานต่าง ๆ นานา อย่างจริงจัง ชาวบ้านบางคนกล่าวว่า “แขก” เป็นคนที่จำเอกสาร วันที่ และรายละเอียดต่าง ๆ ได้แม่นยำกว่าคนอื่น ๆ

สภาพความเสียหายในพื้นที่รอบโรงงานของบริษัทวิน โพรเสส จำกัด
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

ปฏิบัติการที่ไม่เป็นผล ทั้งของชุมชนและหน่วยงานรัฐ

จากเหตุการณ์โรงงานลักลอบฝังของเสียในครั้งนั้น ส่งผลให้ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนรวมตัวกันปักหลักชุมนุมหน้าพื้นที่ของบริษัทฯ ตั้งแต่ช่วงต้นเดือนเมษายน 2556 โดยมีผู้เข้าร่วมชุมนุมประมาณ 300 คน เป็นระยะเวลาประมาณ 10 วัน

หลังจากที่ชาวบ้านได้ชุมนุมหน้าโรงงานไปแล้ว 5 วัน ผู้ว่าราชการจังหวัดระยองจึงมีคำสั่งให้บริษัทฯ ระงับการกระทำที่ฝ่าฝืนกฎหมาย และต่อมายังสั่งให้บริษัทฯ ดำเนินการขนย้ายของเสียและวัตถุอันตรายออกจากโรงงานภายในวันที่ 31 กรกฎาคม 2556

ในส่วนของสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดได้ดำเนินการร้องทุกข์กล่าวโทษบริษัทฯ ในข้อหาตั้งและประกอบกิจการโรงงานคัดแยกและรีไซเคิลของเสียโดยไม่ได้รับอนุญาต และครอบครองวัตถุอันตรายโดยไม่ได้รับอนุญาต ด้านกรมโรงงานอุตสาหกรรมได้สั่งไม่ให้บริษัทที่เป็นต้นกำเนิดของของเสียส่งของเสียมาให้บริษัทวิน โพรเสสฯ กำจัด ซึ่งมีถึง 150 บริษัทด้วยกัน

ต่อมากรมสอบสวนคดีพิเศษยังเข้ามาติดตามสืบสวนกรณีดังกล่าวด้วย

ปฏิบัติการของส่วนราชการทั้งที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการประกอบกิจการด้านอุตสาหกรรมโดยตรงและที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบความถูกต้องเหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านหลายคนพึงพอใจ พวกเขาจึงเลิกชุมนุม และยังมีการทำบุญในลักษณะคล้ายกับการฉลองชัยชนะกันอีกด้วย

ทว่า หลังจากที่ได้เลิกชุมนุมกันไปได้ไม่นาน ความสุขของชาวบ้านหนองพะวาก็เริ่มมลายหายเมื่อบริษัทวิน โพรเสสฯ ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ว่าราชการจังหวัด คือไม่ขนของเสียและวัตถุอันตรายออกจากโรงงานภายในเวลาที่กำหนด ซ้ำยังทำในทางตรงกันข้าม คือมีการขนของเสียเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านต้องประสบปัญหากลิ่นเหม็นตามมาอย่างไม่รู้จุดจบ

อารีรัตน์กล่าวสรุปถึงสถานการณ์ในช่วงนั้นว่า

“ตอนนั้นชาวบ้านเราก็ชุมนุมกัน ผู้ว่าฯ ก็สั่งปิดโรงงานหนึ่งเดือน ชาวบ้านก็อุ่นใจเพราะผู้ว่าฯ มาสั่งให้ปิดแล้ว แต่ที่ไหนได้ ความดีใจของเราปนไปด้วยน้ำตา ในระยะเวลาที่ปิดเนี่ย เขาก็ยังมีขนของเข้าโรงงาน เราสงสัยว่าอุตสาหกรรมจังหวัดให้เขาเอาเข้ามาเหรอ ในเมื่อสั่งปิดแล้วทำไมไม่ปิด โรงงานก็ยังไม่ได้ใบอนุญาตนะ แล้วคุณทำอะไรได้ยังไง

“โรงงานเขาก็เหมือนได้ใจ ชาวบ้านไม่ชุมนุมแล้ว เขาก็ไปทำเรื่องขอใบอนุญาตประกอบโรงงาน 106 แล้วเขาก็ได้ตรงนั้น”

ความผิดไม่ถูกระงับ และการอนุญาตเดินหน้า

ระหว่างปี พ.ศ. 2557 - 2559 คู่ขนานไปกับการ “ลอบประกอบกิจการ” ในอีกทางหนึ่ง บริษัทวิน โพรเสสฯ ก็พยายามขอใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานอีกสองรอบ แต่ก็ถูกชาวบ้านหนองพะวาคัดค้านทั้งสองรอบ โดยระบุว่า ที่ผ่านมาบริษัทวิน โพรเสสฯ ได้ดำเนินการโดยไม่มีใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานมาโดยตลอด ซ้ำยังมีพฤติกรรมเพิกเฉยต่อคำสั่งของส่วนราชการและไม่หวั่นเกรงต่อกฎหมาย ชาวบ้านจึงเกิดความไม่ไว้เนื้อเชื่อใจบริษัทฯ

หนังสือคัดค้านของชาวบ้าน ซึ่งตอนนั้นได้ใช้ชื่อว่า “กลุ่มคนรักหนองพะวา” ระบุว่า การกระทำของบริษัทวิน โพรเสสฯ ซึ่งตั้งอยู่ใจกลางชุมชน ใกล้วัดและโรงเรียน ได้สร้างผลกระทบอย่างรุนแรง ปัญหาที่ประสบไม่ได้มีเพียงแค่กลิ่นเหม็น แต่รวมไปถึงฝุ่นละออง มลพิษทางเสียง น้ำเสียที่ปล่อยลงสู่ลำรางสาธารณะ และปลาตาย

> “ท่ามกลางเสียงคัดค้านของชุมชน
> ที่ได้แสดงเจตนารมณ์แจ่มแจ้งเป็นหนังสือคัดค้าน ในปี 2560
> กรมโรงงานอุตสาหกรรมกลับมอบใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน
> แก่บริษัทวิน โพรเสสฯ ถึง 3 ใบ
> ทำให้บริษัทฯ มีสถานะเป็นโรงงานถูกต้องตามกฎหมายขึ้นมา”

หนังสือฉบับนี้ยังได้ระบุเจตนารมณ์ของชาวบ้านในพื้นที่ไว้อย่างชัดเจนว่า

“พวกเราชาวบ้านผู้มีรายชื่อท้ายหนังสือนี้ ขอแสดงความคิดเห็นโต้แย้งการขออนุญาต รวมถึงคัดค้านให้ใช้พื้นที่ดังกล่าวอย่างชัดเจน เพื่อปกป้องและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ สุขภาพอนามัย ไว้ให้ลูกหลานของเราต่อไปในอนาคต... **การป้องกันที่ดีที่สุด คือ ต้องไม่สร้าง ปัญหาจึงจะไม่เกิด**”[1]

[1] การเน้นความทำโดยผู้เขียน

ลงท้ายหนังสือฉบับดังกล่าวคือ “...ด้วยความเคารพยิ่ง กลุ่มคนรักหนองพะวา” ลงวันที่ 30 กันยายน 2559

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางเสียงคัดค้านของชุมชนที่ได้แสดงเจตนารมณ์แจ่มแจ้งเป็นหนังสือคัดค้าน ในปี 2560 กรมโรงงานอุตสาหกรรมกลับมอบใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานแก่บริษัทวิน โพรเสสฯ ถึง 3 ใบ ทำให้บริษัทฯ มีสถานะเป็นโรงงานถูกต้องตามกฎหมาย โดยใบอนุญาต 3 ใบได้แก่

1. ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานลำดับที่ 40(1) และ 64(11) ประกอบกิจการอัดเศษกระดาษ เศษโลหะ เศษพลาสติก คัดแยกของใช้แล้วทั่วไป ใบอนุญาตนี้ออกวันที่ 8 มีนาคม 2560

2. ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานลำดับที่ 60 ประกอบกิจการหล่อและหลอมโลหะ ออกให้ในวันที่ 8 มีนาคม 2560 เช่นกัน

3. ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานลำดับที่ 106 ประกอบกิจการรีไซเคิลคืนสภาพกรดหรือด่าง ทำเชื้อเพลิงผสม ล้างภาชนะบรรจุภัณฑ์ด้วยตัวทำละลาย ออกให้ในวันที่ 5 กันยายน 2560 ที่น่าสนใจคือ ใบอนุญาตฉบับนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าบริษัทฯ ได้แจ้งประกอบกิจการแต่อย่างใด ซึ่งถ้าบริษัทฯ ประกอบกิจการโดยไม่ได้แจ้งก็เป็นการละเลยขั้นตอนสำคัญ คือการที่เจ้าหน้าที่ต้องเข้าตรวจสอบเครื่องจักรก่อนการประกอบกิจการ

ทั้งนี้ ในปีเดียวกันนั้น กรมโรงงานอุตสาหกรรมยังได้มอบใบอนุญาตถือครองวัตถุอันตรายจำพวกน้ำมันใช้แล้วแก่บริษัทวิน โพรเสสฯ อีก 4 ใบ

มลพิษปะทุในพื้นที่สาธารณะ และที่ดินประชาชน

ในขณะที่บริษัทวิน โพรเสสฯ กลายเป็นโรงงานเต็มตัวตามกฎหมาย ปัญหามลพิษที่หนองพะวาก็ทวีความรุนแรงขึ้น น้ำในลำรางหน้าโรงงานเริ่มส่งกลิ่นเน่าเหม็น ต้นหญ้าบนที่ดินทางทิศเหนือของโรงงานแห้งตายเป็นบริเวณกว้าง ปลาและสัตว์น้ำในแหล่งน้ำใกล้โรงงานพากันตาย

สระหนองพะวา – แหล่งน้ำที่คนท้องถิ่นเคยใช้จับปลาและจัดงานลอยกระทง – กลายเป็นสีส้ม มีฟอง และส่งกลิ่นเหม็นเน่า ส่วนในสวนยางพาราของเทียบ สมานมิตร เกษตรกรที่อาศัย

โรงงานของบริษัทวิน โพรเสส จำกัด
ภาพ: กานต์ ทัศนภักดิ์

ใกล้โรงงานที่สุดคนหนึ่ง พบว่า สระน้ำที่อยู่ติดโรงงานทางทิศใต้กลายเป็นสีดำ

จากที่มีการบันทึกไว้ในเอกสารขององค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตร ลงวันที่ 31 กรกฎาคม 2560 อันเป็นช่วงเวลาสองเดือนก่อนที่บริษัทวิน โพรเสสฯ จะได้รับอนุญาตประกอบกิจการโรงงานลำดับที่ 106 ระบุผลการตรวจสอบสระน้ำในสวนของเทียบว่า พบน้ำมีสีดำ คุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์ “เสื่อมโทรมมาก”

อีกประเด็นที่น่าสนใจคือ หลังจากที่กรมโรงงานอุตสาหกรรมได้ออกใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานรีไซเคิลแก่บริษัทวิน โพรเสสฯ เพียงหนึ่งวัน สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดระยองได้มีหนังสือถึงกรรมการผู้จัดการบริษัทวิน โพรเสสฯ ระบุว่า โรงงานของบริษัทฯ อาจจะเข้าข่ายเป็นสาเหตุสร้างเหตุเดือดร้อนรำคาญแก่ชุมชนโดยรอบ เพราะมีการจัดเก็บวัสดุในพื้นที่อาคารเป็นจำนวนมาก บางส่วนเก็บไว้นอกอาคารโดยไม่มีการปกคลุมที่มิดชิด มีการวางวัสดุในพื้นที่ร่องระบายน้ำขวางการระบายน้ำรอบอาคารโรงงาน มีกลิ่นจากกองวัสดุเป็นระยะตามทิศทางลม

นอกจากนี้ “พื้นที่ของบริเวณโรงงานทางด้านทิศตะวันตกพบว่ามีลักษณะลาดเอียงและมีร่องน้ำที่สามารถระบายน้ำจากบริเวณโรงงานออกสู่พื้นที่ชุมชนรอบบริเวณโรงงานได้”

หนังสือของอุตสาหกรรมจังหวัดดังกล่าวบ่งบอกว่าการประกอบกิจการของโรงงานที่เกิดขึ้นภายใต้การได้รับอนุญาตถูกต้องตามกฎหมายนั้น มีรูปแบบการดำเนินการที่เสี่ยงก่อให้เกิดอันตรายต่อสภาพแวดล้อมรายรอบและบุคคลอื่น ๆ อีกทั้งสภาพภูมิประเทศที่อยู่ใกล้ยังมีจุดที่เอื้อให้เกิดการแพร่กระจายมลพิษทางน้ำออกไปสู่สิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งอีกนัยหนึ่งก็คือ เอื้อต่อการระบายมลพิษออกจากเขตโรงงาน

สภาพความเสียหายบริเวณสวนยางของประชาชนที่อยู่ติดโรงงานของบริษัทวิน โพรเสส จำกัด
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

อีกประเด็นที่น่าสนใจก็คือ สถานะของหนังสือดังกล่าว แม้อาจถือได้ว่าเป็นการทำหน้าที่เชิงตักเตือนหรือป้องปรามของหน่วยงานกำกับดูแล แต่ยังคำถามอยู่ว่า นี่เป็นการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้สัดส่วนกับปัญหาเพียงใด และมีการดำเนินการต่อเนื่องที่เอาจริงเอาจังติดตามมาหรือไม่ โดยเฉพาะมีการดำเนินการใดที่เป็นการป้องกันมิให้เกิดปัญหาอย่างแท้จริง หรือที่เป็นการติดตามแก้ไขปัญหาให้ได้ผลชะงัดจริง ๆ หรือไม่ อย่างไร

แต่ที่แน่ ๆ ทางฟากฝั่งประชาชนยังคงเปล่งเสียงเพรียกหาการช่วยเหลือและร้องขอความเป็นธรรมไม่หยุดหย่อน ดังที่อารีรัตน์เล่า

“พี่ก็เขียนหนังสือไปถึงผู้ตรวจการแผ่นดิน ศูนย์ดำรงธรรมก็ทำหนังสือไปล่ารายชื่อชาวบ้านเนี่ยไปประมาณ 300 ชื่อ ขอความเป็นธรรม ช่วยมาดูตรงนี้หน่อย เพราะมันมีทั้งกลิ่น ชาวบ้านทำนาไม่ได้ สวนยางทำไม่ได้ ปลาตาย ต้นหมากต้นมะพร้าวตายหมด

สภาพความเสียหายบริเวณสวนยางของประชาชนที่อยู่ติดโรงงานของบริษัทวิน โพรเสส จำกัด
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

"อีกประมาณ 5-6 เดือน หนังสือมันไม่ตอบกลับมา พี่ก็ขอไปรื้อหนังสือดู ขอหน่วยงานเขารื้อหนังสือก็ไม่ให้ เราบอกว่าขอดูหน่อย หนูอยากรู้ว่าที่ยื่นหนังสือไปมันได้อะไรบ้าง ความคืบหน้า เขาก็ไม่ให้ดู แล้วเขาก็บอกว่า โรงงานเขาได้ใบอนุญาตแล้วว่าเขาสามารถประกอบกิจการได้

"ตอนนั้นก็เกิดเรื่องตรงที่ลุงเทียบ เกิดน้ำดำน้ำเหม็น เราก็เลยพาอุตสาหกรรมจังหวัดไปดู เจ้าของโรงงานก็มาดูด้วยนะ แล้วเขาก็บอกว่า อ๋อ นี่มันใบยูคาลิปตัส ที่น้ำเสียน้ำเน่าเหี่ยเกิดจากยูคาลิปตัส เราก็ถามว่าทำไมไม่เอาอะไรมาตรวจ ถ้าคุณบอกว่าเป็นน้ำใบยูคาลิปตัสก็น่าจะเอาเครื่องอะไรมาตรวจ เราจะได้รู้กัน เขาก็มาตรวจ แต่เราก็ไม่รู้ว่าเขาไปตรวจกันอย่างไรที่ไหน เพราะไม่ได้ส่งข้อมูล ไม่ได้แจ้งผลอะไรกันเลย"

อารีรัตน์เล่าถึงการดิ้นรนของชาวบ้านและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในหลากหลายลักษณะ แต่โดยรวมกล่าวได้ว่า ไม่ส่งผลให้เกิดการยับยั้ง ยุติ หรือแม้เพียงแต่บรรเทาปัญหาแต่อย่างใด

ยกตัวอย่างเช่น เมื่อผู้ตรวจการแผ่นดินลงมาตรวจสอบกรณีนี้ในเดือนธันวาคม 2560 นำไปสู่การสั่งให้โรงงานหยุดดำเนินการชั่วคราว เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำเสีย กลิ่นเหม็น รวมทั้งแก้ปัญหาเสียงดังให้เรียบร้อย แต่ทั้ง ๆ ที่โรงงานอยู่ในช่วงหยุดประกอบกิจการเพื่อปรับปรุง ก็ยังสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ ดังกรณีการเกิดเหตุสารเคมีรั่วไหลจากรถบรรทุกสารเคมีชนิดน้ำปนน้ำมันของโรงงานลงสู่พื้นถนนสายบ้านค่าย-วังจันทร์ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2561

ต่อกรณีดังกล่าว ภาราดร ชนะสุนทร ประธานเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) อำเภอบ้านค่าย ซึ่งช่วงนั้นได้เข้ามาช่วยชาวบ้านในพื้นที่หนองพะวาเผยต่อสื่อมวลชนว่า บริษัททวิน โพรเสสฯ ได้ทำหนังสือชี้แจงว่า ปัจจุบันบริษัทฯ หยุดประกอบกิจการเพื่อปรับปรุง ส่วนสารเคมีที่รั่วไหลเป็นสารตัวทำละลายผสมน้ำมันที่จะนำส่งไปกำจัดที่โรงปูน จังหวัดนครราชสีมา ขณะเดินทางเกิดเหตุแท็งก์รั่ว จึงต้องหันกลับ ส่งผลให้เกิดการรั่วไหลของสารเคมีระหว่างทางประมาณ 50 ลิตร

เพียงหนึ่งเดือนหลังจากนั้น สุชาดา คำมี เกษตรกรชาวบ้านหนองพะวาได้ร้องเรียนไปยังสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน โดยระบุว่า มีน้ำเน่าเสียไหลเข้ามาในที่ดินของตน ทำให้ต้นยางยืนต้นตาย เมื่อผู้ตรวจการแผ่นดินได้ลงพื้นที่ตรวจสอบก็พบว่า ที่ดินของเธอตั้งอยู่ข้างแหล่งน้ำสาธารณะซึ่งปัจจุบันมีสภาพเน่าเสียและส่งกลิ่นเหม็น ต้นยางพาราที่ปลูกในพื้นที่เริ่มมีอาการเน่าบริเวณโคนต้น ใบเริ่มร่วงหล่น ในขณะที่ดินมีสีเหลือง แปลงนาที่มีน้ำขังปรากฏคราบสนิมลอยเหนือผิวน้ำ หน้าดินบริเวณที่เคยมีน้ำท่วมและวันนั้นได้แห้งลงแล้ว พบว่าเป็นสีดำและมีคราบสนิมสีเหลืองปนอยู่ในดิน

ปรีดา เวทยาวงศ์ รองเลขาธิการ สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน กล่าวว่า จากการตรวจสอบไปยังโรงงาน พบว่ายังมีการดำเนินกิจการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการฝ่าฝืนคำสั่งของอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง

หลังจากเหตุการณ์ครั้งนั้น ความเดือดร้อนของชาวบ้านในพื้นที่ก็ไม่ได้ลดลงแต่อย่างใด และในช่วงสองปีต่อมา ปัญหามลพิษในพื้นที่ก็ยังคงขยายวงกว้างขึ้นอีก โดยสวนของเทียบ สมานมิตร เป็นสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งได้รับผลกระทบรุนแรงและชัดเจนกว่าที่อื่น ๆ

“ประมาณปี 61 ต้นยางในสวนผมเริ่มตายละ มันเริ่มตายตรงสระน้ำไม่กี่ต้น แล้วก็ลามไปเลย จนประมาณปี 63 นี่ตายมากเลย ระบาดไปไกลเลย เรียกว่าตายไปเป็นครึ่งสวน

“มันตายไปเรื่อย ๆ ผมก็ทำอะไรไม่ได้ สุดท้ายสวนคือแทบโล่งเลย แทบไม่เหลืออะไร”

พื้นที่ในความครอบครองของเทียบที่เปลี่ยนสภาพจากสวนยางเรียงรายกลายเป็นความโล่งที่ว่านั้น มีเนื้อที่ดินประมาณ 30 ไร่

การดิ้นรนครั้งใหม่และรูปแบบใหม่

“คือร้องเรียนกี่ครั้ง ๆ ก็เป็นแบบเดิม หน่วยงานรัฐช่วยเราไม่ได้บ้าง โยนงานกันบ้าง พอจัดตั้งไตรภาคีก็ล้มกันไป แก้ปัญหาไม่ได้ เราก็คิดว่าไม่ได้ละ ก็ต้องกลับมาตั้งต้นใหม่อีก ก็คิดว่าจะทำอย่างไรหนอ ถึงจะให้บริษัทเลิกมาก่อมลพิษที่บ้านเรา”

อารีรัตน์กล่าวสรุปเกี่ยวกับแนวทางดำเนินการของชาวชุมชน ซึ่งบ่งชี้ชัดเจนว่ามิได้เป็นการดิ้นรนด้วยความทะเยอทะยานต้องการอะไรที่พิเศษ เพียงอยากให้การรุกรานยุติลง และชีวิตปกติสุขธรรมดาได้มีโอกาสกลับคืนมา

หลังการร้องเรียนต่อหน่วยงานรัฐไม่เป็นผล อารีรัตน์และชาวบ้านหนองพะวาจึงพยายามหา “ตัวช่วย” อื่น ๆ ที่ไม่ใช่หน่วยงานรัฐ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน ดังเช่นกลุ่มปกป้องสิ่งแวดล้อมในจังหวัดระยอง องค์กรภาคประชาสังคมอย่างมูลนิธิบูรณะนิเวศ และสื่อมวลชน

“ตอนเจออุปสรรคแรก ๆ เลย เราไปไม่เป็น คือเราไม่รู้ว่าต้องทำยังไงพอหน่วยงานรัฐไม่ตอบ แต่ก็ได้พี่ดาจากมูลนิธิบูรณะนิเวศเข้ามาให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำ เราก็เรียนรู้ว่าต้องจี้จุดหน่วยงานรัฐให้ลงมาทำงานจริง ๆ จัง ๆ แล้วมันก็เกิดผลจริง ๆ จัง ๆ ด้วยผลเสียที่เห็นภาพชัดมากขึ้น

“นอกจากนี้เรายังต้องหามวลชนให้มากขึ้น คือต้องพูดหรือหาคนมาพูดให้คนในพื้นที่ฮึดสู้ เราต้องหาจังหวะในการสร้างความเข้มแข็งชุมชน อย่างที่นี่มันจะมีงานประเพณีที่หมู่บ้าน คืองานสวดมนต์ที่ศาลา เราก็ได้คุณภาราดร ซึ่งเป็นประธาน ทสม. บ้านค่าย[2] จังหวัดระยองไปพูด ช่วยปลุกใจชาวบ้าน”

[2] ภาราดร ชนะสุนทร เป็นประธานเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง และเป็นประธาน “กลุ่มเฝ้าระวังน้ำผิวดินจังหวัดระยอง”

ภาราดร ชนะสุนทร – ประธานเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมู่บ้าน (ทสม.) อำเภอบ้านค่าย
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

ในทำนองเดียวกัน แต่ด้วยวิธีการที่แตกต่างออกไป สนิท มณีศรี เลือกที่จะพัฒนาตนเองเป็น “นักเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อม” ของชุมชน มีบทบาทติดตาม บันทึก และสื่อสารปัญหามลพิษในบ้านหนองพะวา รวมถึงการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของโรงงาน

“จริง ๆ ผมทำอาชีพรับจ้างทั่วไป ใครจ้างทำอะไรเราก็ไปหมด คือถ้าถามถึงตัวผมเอง ผมไม่ได้รับผลกระทบเท่าคนอื่นในชุมชน แต่คนที่ได้ผลกระทบเป็นญาติพี่น้องทั้งนั้นเลย และเป็นคนในชุมชนซึ่งเรารู้จัก พบเจอเป็นรายวัน ก็เป็นพี่น้องทั้งนั้น เราเลยสละเวลาของเราบางส่วนมาทำตรงนี้”

“ผมเริ่มสังเกตการทำงานของโรงงาน เพราะมันจะสอดคล้องกับผลกระทบที่เกิด อย่างเช่นเวลาที่หน่วยงานรัฐสั่งให้โรงงานหยุดทำงาน แต่เราก็ไปแอบดูเขา เขาก็ไม่ได้หยุดกิจการ เพราะกิจการเขาไม่ได้ทำอะไรมากมาย เหมือนเอาของมากักเก็บเพื่อเคลื่อนย้าย แล้วเราก็สังเกตว่ามีรถเข้าดึก ๆ ดื่น ๆ กลางวันก็มีเข้าแหละ แต่ส่วนมากจะทำงานกลางคืนค่อนข้างเยอะ เหมือนแอบ ๆ มีช่วงหนึ่งที่เราตั้งด่านตรวจเลยว่ามีรถเข้ามาไหม เราต้องบันทึกว่าโรงงานทำตามหน่วยงานสั่งไหม ทำตามไตรภาคีไหม”

“การเก็บภาพถ่าย เก็บวิดีโอ เราก็ต้องพัฒนาตัวเองจนทำเป็น แต่ก่อนนี้แค่จะหยิบโทรศัพท์มาแล้วถ่ายวิดีโออัดเสียงตัวเองก็แบบอาย แรก ๆ ก็ตะกุกตะกัก ไม่กล้าอะไร แต่ถ้าสมมุติเราเจอคันดินพัง เราถ่ายไป แต่ไม่พูด ส่งไปใครจะเข้าใจ ใครจะรู้ว่าที่ไหน เราก็ต้องพูดวันที่ เวลา สถานที่ เหตุการณ์อะไร พูดให้ครบ เทคโนโลยีเราก็ต้องศึกษา โทรศัพท์นี่ไม่เคยเล่น เฟซบุ๊กไม่เคยเล่น ไลน์ก็ใช้แค่โทร เราก็ต้องมาฝึกใช้ เหมือนเด็กอนุบาล แล้วก็ต้องพยายามทำ ข้อมูลแบบนี้ต้องเก็บส่งให้ครบ มันใช้โต้แย้งได้”

นอกเหนือจากการประสานหา “ตัวช่วย” ที่กว้างขวางขึ้น รวมถึงการติดตาม บันทึก จัดเก็บและสื่อสารข้อมูล มิติใหม่อีกประการหนึ่งที่ชาวหนองพะวาขยับมาให้ความสำคัญก็คือ การทำให้เรื่องราวปัญหาภายในพื้นที่เปิดสู่การรับรู้ของภายนอกมากขึ้น

อารีรัตน์ขยายความในเรื่องนี้ว่า

“เราอยากให้ทุกคนเห็นภาพความเสียหายและต้นตอ เราผลักดันให้หน่วยงานมาลงพื้นที่ ผลักดันให้มีการเข้าโรงงาน ให้มันเห็นผลจริง ๆ ให้เกิดภาพของสภาพแวดล้อมที่มันเสียจริง ๆ ให้เขาเห็นว่า สิบปีที่ทุกคนต้องทนมานี้ มันเกิดผลแล้ว และถ้าหน่วยงานรัฐบาลไม่หยุดตรงนี้ซะ มันจะเกิดอีกเท่าไหร่”

ล่วงมาถึงปี 2563 ความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมที่บ้านหนองพะวาทวีความรุนแรงและขยายวงกว้างอย่างไม่หยุดหย่อน

ในสวนของเทียบ นอกจากเต็มไปด้วยซากต้นยางพาราตาย ผืนดินและสระน้ำในสวนก็เปลี่ยนเป็นสีอำพันปนดำ มีกลิ่นสารเคมีตลบอบอวลจนแสบจมูก ทุกสิ่งเปลี่ยนไปจนไม่เหลือเค้าเดิม จากสวนยางพาราสูงครึ้ม 30 ไร่ กลายสภาพเป็นทุ่งแห่งซากไม้ที่ส่วนใหญ่ล้มระเนระนาด และบางส่วนยืนต้นตาย

การตรวจสอบของกรมควบคุมมลพิษในปีเดียวกันนั้นพบว่า น้ำผิวดินรอบโรงงานมีสภาพเป็นกรด ทั้งยังพบการปนเปื้อนของสารโลหะหนักในน้ำผิวดิน น้ำใต้ดิน รวมถึงบ่อบาดาลของประชาชน

ผลการตรวจส่อว่า สวนของเทียบคือจุดที่ได้รับผลกระทบรุนแรงที่สุด โดยน้ำในสระภายในสวนที่องค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตรเคยตรวจพบว่ามีคุณภาพอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรมมากเมื่อปี 2560 จากการตรวจของกรมควบคุมมลพิษในปี 2563 นั้น พบว่า น้ำผิวดินในสระดังกล่าวมีค่าเป็นกรด ทั้งยังมีการตรวจพบสารโลหะหนักในสระน้ำที่อยู่ติดรั้วโรงงาน ได้แก่ ทองแดง (Cu) นิกเกิล (Ni)

แมงกานีส (Mn) สังกะสี (Zn) แคดเมียม (Cd) ตะกั่ว (Pb) และปรอททั้งหมด (Total Hg) ในระดับที่เกินค่ามาตรฐาน[3] โดยค่าแมงกานีสที่พบในสระน้ำดังกล่าวสูงกว่าค่ามาตรฐานถึง 130 เท่า กรมควบคุมมลพิษยังตรวจพบสารอินทรีย์ระเหยง่าย (Volatile Organic Compounds - VOCs) ในสระดังกล่าวด้วย หนึ่งในนั้นคือ เบนซีน (Benzene) ที่ถูกจำแนกเป็นสารก่อมะเร็งในมนุษย์ (Carcinogenic to human) โดยองค์กรวิจัยมะเร็งนานาชาติ (IARC)

อย่างไรก็ตาม กว่าที่ผลตรวจทางเคมีและชีวภาพเหล่านี้จะชัดเจน มลพิษจากบริษัท วิน โพรเสสฯ ก็ได้ทำลายสวนยางพาราอันเป็นฐานรายได้และเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตของเทียบและครอบครัวไปจนแทบสิ้นสูญแล้ว ผืนดินมรดกที่เคยอุดมสมบูรณ์นั้น เสียหายและกลายเป็นมรดกปนเปื้อนมลพิษอย่างยังไม่อาจทราบระดับความรุนแรงได้แน่ชัด

เทียบบอกเล่าถึงความพยายามในส่วนของเขา เท่าที่พอทำได้

> *“เราก็พยายามปรับตัวของเราเอง คือต้นยางพอมันเริ่มแห้งเริ่มตาย มันก็ขายไม่ได้แล้วไง ก็ต้องเอาไปทิ้ง กลาง ๆ ปี 64 ที่ยังเหลืออยู่ ยังไม่แห้ง เราก็ตัดขายเลย ตัดไปหลายต้น แต่ขายได้น้อยนะ เพราะคนรับเหมาเขาไม่อยากได้อยู่แล้ว เขาก็กลัวขายไม่ได้ เนื้อมันก็เสียแล้ว ต้นยางมันก็เบาด้วย ขาดทุนเหมือนกัน จากที่ควรขายได้เกือบหลักล้าน... เหลือหลักแสน”*

อย่างไรก็ตาม เมื่อปัญหามลพิษที่หนองพะวาเริ่มปรากฏเป็นข่าวจนมีการรับรู้ของสังคมภายนอกกว้างขวางขึ้น และโรงงานของบริษัทวิน โพรเสสฯ เริ่มถูกจับจ้อง ในเดือนกรกฎาคม 2563 **โอภาส บุญจันทร์** เจ้าของโรงงานได้ออกมาให้สัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนว่า ตนจะหยุดประกอบกิจการโรงงาน เพราะไม่อยากให้เกิดความแตกแยกในสังคม พร้อมระบุว่า ที่ผ่านมาไม่ได้นำเอาของเสียอะไรมาไว้ในพื้นดินของโรงงาน ทั้งยังท้าทายว่า ให้ชาวบ้านกับอุตสาหกรรมมาขุดไปได้เลย และยืนยันว่า ความเสียหายที่สวนของเทียบไม่ได้เกิดจากน้ำเสียของโรงงาน

---

[3] ค่ามาตรฐานเทียบเคียงคือค่ามาตรฐานคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำผิวดิน ประเภทที่ 4 ตามประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2537) ออกตามความในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เรื่อง กำหนดมาตรฐานคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำผิวดิน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่รับน้ำทิ้งจากกิจกรรมบางประเภท และสามารถเป็นประโยชน์เพื่อ ก) การอุปโภคและบริโภคโดยต้องผ่านการฆ่าเชื้อโรคตามปกติ และผ่านกระบวนการปรับปรุงคุณภาพน้ำเป็นพิเศษก่อน ข) การอุตสาหกรรม

สวนยางของเทียบ สมานมิตร ปี 2565
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

“พิพิธภัณฑ์มลพิษ” ก่อกำเนิด !!!

ตั้งแต่ปี 2563 เป็นต้นมา “สวนลุงเทียบ” กลายเป็นสัญลักษณ์ของปัญหามลพิษที่บ้านหนองพะวา ทั้งในแง่ของภาพที่ปรากฏและผลการตรวจสอบทางวิทยาศาสตร์และวิชาการ และทำให้ความเสียหายที่ก่อขึ้นโดยบริษัทวิน โพรเสสฯ ปรากฏหลักฐานเป็นรูปธรรมโดยไม่อาจปฏิเสธหรือบิดเบือนเป็นอื่น ทั้ง “สวนลุงเทียบ” และสระหนองพะวาเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์มลพิษที่หน่วยงานรัฐ สื่อมวลชน และองค์กรต่าง ๆ ไหลเวียนมาเยี่ยมชมหลายครั้ง และเมื่อภาพความเสียหายได้รับการเผยแพร่โดยสื่อมวลชนหลายสำนัก ก็ยิ่งทำให้หน่วยงานรัฐและนักการเมืองจากหลายภาคส่วนหันมาสนใจปัญหามลพิษที่หนองพะวากันมากขึ้น

เทียบจึงต้องต้อนรับผู้คนเข้าชมสวนของเขาอยู่บ่อยครั้ง สนิทเองก็เช่นกัน ด้วยเหตุที่บ้านของเขาอยู่ติดกับสระหนองพะวา บทบาทของสนิทจึงขยายสู่การเป็น “ไกด์ประจำพื้นที่” ไปด้วยอีกคนหนึ่ง

“ตั้งแต่ปี 2563 เป็นต้นมา
“สวนลุงเทียบ” และสระหนองพะวา กลายเป็นสัญลักษณ์
ของปัญหามลพิษที่บ้านหนองพะวา
ทั้งในแง่ของภาพที่ปรากฏและผลการตรวจสอบทางวิทยาศาสตร์และวิชาการ
ทั้งยังเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์มลพิษที่หน่วยงานรัฐ สื่อมวลชน
และองค์กรต่าง ๆ ไหลเวียนมาเยี่ยมชมหลายครั้ง”

“เวลาหน่วยงานรัฐมา มูลนิธิมา สื่อมา เราก็ต้องชี้จุดให้เขา ให้ข้อมูลเขา มันก็เหนื่อยนะ บางวันนะ สามสถานีข่าว ไปที่เดิม เดินสามรอบ แต่เราก็ทำ ถามว่าเราท้อไหม เราไม่ได้ท้อ แต่เราเหนื่อย บางครั้งเราไม่ว่าง เราก็ต้องโทรบอกคนอื่นว่า วันนี้ไม่ว่างจริง ๆ ช่วยมาหน่อย เพราะมันสำคัญ”

ในการทำหน้าที่ภายใต้บทบาทใหม่ดังกล่าว สนิทไม่ได้ถนัดนัก แต่เขาก็เลือกที่จะทำ อาจกล่าวได้ว่านี่เป็นการเลือกในสภาวะถูกบีบบังคับก็ไม่ผิดนัก

“ที่จริงแล้วการพูดจาสื่อสารข้อมูลเป็นเรื่องยากสำหรับผม ต้องบอกว่าปกติเราเป็นคนสันโดษ ไม่ชอบสุงสิงกับใคร แต่เหตุการณ์แบบนี้มันบีบเรา แรก ๆ เราไม่กล้าแสดงออก เราไม่ได้กลัว แต่เราเขิน จนสถานการณ์บีบบังคับให้เราต้องทำ เพราะเราต่อสู้แบบนี้ มันสอนให้เราเปลี่ยน จากที่ว่าไม่ชอบคลุกคลีกับใคร เราเลยต้องเปลี่ยนตัวเรา เปลี่ยนความคิด คิดว่า เออ เราต้องสู้ละ ต้องเปลี่ยนตัวเอง”

ส่วนเทียบนั้น แม้จะเหน็ดเหนื่อยและเจ็บปวดกับการที่ต้องบอกเล่าเรื่องราวความเสียหายในสวนของตนซ้ำแล้วซ้ำเล่า แต่เขาก็ยินดี ด้วยความหวังว่า ความทุกข์ของตนจะเป็นบทเรียนที่ทำให้ชุมชนและหน่วยงานอื่น ๆ ร่วมกันเฝ้าระวังไม่ให้เกิดปัญหาเช่นนี้ในที่อื่น ๆ

“ผมฝากถึงชาวบ้านที่อื่น ๆ ที่มีโรงงานเข้ามาเหมือนเรา ว่าต้องดูดี ๆ นะ ทำประชาพิจารณ์อะไรเราก็ต้องสอบถามให้แน่ว่ามันเป็นโรงงานประเภทไหน มีเกี่ยวกับสารเคมีไหม ของเสียไหม

“เราต้องตามติดหน่วยงานรัฐ ดูว่าที่เขาเอามามันเป็นสารอะไร เป็นของอะไรมา คนที่เป็นเจ้าของพื้นที่ ที่เป็น อบต. เป็นเทศบาล ควรดูให้ดี เฝ้าระวังว่าใบอนุญาตที่เขาขอไว้คืออะไร เพราะปล่อยใบอนุญาตให้เขาไปแล้วคือเกิดแน่นอน ต้องหยุดก่อน ไม่ให้เขาทำ”

สำหรับอารีรัตน์ เธอมองว่า จุดเปลี่ยนที่สำคัญในการต่อสู้ของบ้านหนองพะวาคือการเข้ามาของสื่อมวลชน

“จุดสำคัญคือพอเราเผยแพร่ภาพทางสื่อ จากการทำข่าวของนักข่าว ทำภาพนู้นนี่นั่น หน่วยงานรัฐบาลเริ่มวิ่งกันใหญ่ละ ที่เป็นผลหน่อยก็คงเป็นการเอานักข่าวเข้ามานี่แหละ มันเป็นจุดที่นำไปสู่การฟ้องศาล”

อารีรัตน์กล่าวทิ้งท้ายว่า ชุมชนที่ประสบปัญหามลพิษต้องมีความเข้มแข็ง และต้องรู้จักเสริมสร้างเครือข่ายจากหลายๆ ภาคส่วน จึงจะไม่พ่ายแพ้

“อย่างเดียวที่เราอยากแนะนำชุมชนอื่น ๆ คือ ไม่อยากให้ท้อ มองหาทางให้มันกว้าง ๆ ว่าเราจะไปพึ่งใครได้บ้าง การหาคนอื่นมาช่วยเป็นประสบการณ์เรา ทำให้เราไปได้ไกล อย่างพี่เอง ครั้งแรกที่ท้อเพราะมันทางตัน เหมือนไม่มีใครช่วย เราต้องศึกษาว่าใครอยู่ตรงไหนที่พอจะช่วยเราได้บ้าง และต้องอดทนจริง ๆ ความอดทนอย่างเดียวจริง ๆ ถึงจะไปได้ไกล”

ชัยชนะในชั้นศาล และการฟื้นฟูที่โหยหา

กล่าวได้ว่า เมื่อมลพิษ ณ หนองพะวาเผยตนออกสู่โลกภายนอก ประชาชนในพื้นที่ก็เริ่มเห็นแสงสว่างที่ปลายอุโมงค์เป็นครั้งแรก ตามมาด้วยการเริ่มตกผลึกว่า จะต้องยกระดับการต่อสู้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในที่สุดจึงเกิดเหตุการณ์วันที่ 7 มิถุนายน 2564 ที่ประชาชนจำนวน 15 คนจากบ้านหนองพะวาได้ยื่นฟ้องบริษัทวิน โพรเสสฯ พร้อมเจ้าของบริษัทฯ เพื่อเรียกค่าเสียหายและเรียกร้องการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

“วันที่ไปขึ้นศาลครั้งแรก เราดีใจมากเลยนะ ที่ผ่านมามันหดหู่มาก แบบไม่มีทางไปแล้ว เหมือนเราต้องยอมรับสภาพแบบนี้ไปอีกชั่วลูกชั่วหลาน แล้วพอได้ไปศาลวันนั้นเราอยากจะร้องไห้ ดีใจมาก ๆ” อารีรัตน์เล่าถึงความรู้สึกของเธอในวันที่ศาลนัดสืบพยานครั้งแรก

7 มิถุนายน 2564 ศาลจังหวัดระยอง – ประชาชนบ้านหนองพะวายื่นฟ้อง บริษัทวิน โพรเสส จำกัด และพวก เรียกค่าเสียหายและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

และแล้วในวันที่ 13 ธันวาคม 2565 ศาลจังหวัดระยองได้นัดอ่านคำพิพากษาในคดีหมายเลขดำที่ สวพ 1/2564 อันเป็นคดีที่ประชาชนบ้านหนองพะวาได้ยื่นฟ้องบริษัท วิน โพรเสส จำกัด และพวกฐานก่อมลพิษ สร้างความเสียหายแก่พื้นที่เกษตรและที่ทำกิน โดยมีประชาชนผู้ฟ้องทั้ง 15 ราย ทนายความ และผู้แทนจากมูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH) เข้าร่วมฟังคำพิพากษา ทั้งยังมีประชาชนจากบ้านหนองพะวา ประชาชนจากพื้นที่อื่นในจังหวัดระยอง และเครือข่ายภาคประชาชนจากจังหวัดฉะเชิงเทรา มาร่วมให้กำลังใจแก่ผู้ฟ้องคดี ในวันนัดพิพากษาครั้งสำคัญนี้

คำพิพากษาที่ศาลออกบัลลังก์นั่งอ่านในวันนั้น มีความโดยสรุปว่า จำเลยทั้งสามเป็นเจ้าของผู้ครองครองวัตถุอันตราย จึงมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นตามคำฟ้องโจทก์ โดยให้จำเลยทั้งสามร่วมกันชำระค่าเสียหายรวม 20,823,718 บาท พร้อมดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 3 ต่อปี นับถัดจากวันฟ้องเป็นต้นไป จนกว่าจำเลยทั้งสามจะได้ร่วมกันชำระหนี้ให้แก่โจทก์ทั้ง 15 เสร็จสิ้น นอกจากนี้ยังได้พิพากษาให้จำเลยทั้งสามควบคุมมิให้เกิดการรั่วไหลของสารเคมี พร้อมทั้งเข้าฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในพื้นที่ของโจทก์ทั้ง 15 รวมถึงแหล่งน้ำสาธารณะ “หนองพะวา” และพื้นที่เชื่อมโยงต่าง ๆ ให้มีสภาพเป็นไปตามมาตรฐานของกรมควบคุมมลพิษ และให้ชำระค่าฤชาธรรมเนียมแทนโจทก์ในส่วนที่ได้รับยกเว้นต่อศาล[4] หลังจากที่ได้ฟังคำพิพากษา เทียบ สมานมิตร ให้สัมภาษณ์

[4] ก่อนหน้านี้ ศาลระยองได้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลแก่โจทก์ทั้ง 15 เพราะพิจารณาว่าโจทก์ไม่มีทรัพย์สินเพียงพอที่จะเสียค่าธรรมเนียม และจะได้รับความเดือดร้อนเกินสมควร หากต้องเสียค่าธรรมเนียม

ของเสียอันตรายภายในโรงงานของบริษัทวิน โพรเสส จำกัด
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

โดยกล่าวขอบคุณศาลที่ให้ความเป็นธรรม รวมไปถึงทุกภาคส่วนที่เข้ามามีบทบาทในการฟ้องคดีของตนและพวก

> *"จากที่เจ็บปวดมาเกือบสิบปี วันนี้ก็รู้สึกดีใจ รู้สึกมีกำลังใจ จึงต้องกราบขอบคุณทุกคนที่มีส่วนช่วย ทั้งทนายความ หน่วยงานที่เข้ามา มูลนิธิฯ ที่เข้ามาเป็นที่ปรึกษา รวมถึงสื่อมวลชนทุกสำนักที่เข้ามา กราบขอบพระคุณอย่างยิ่ง"*

ชำนัญ ศิริรักษ์ ทนายความด้านสิ่งแวดล้อมและผู้ว่าความฝ่ายโจทก์ระบุว่า

> *"คำพิพากษานี้มีแนวทางที่สำคัญคือศาลวินิจฉัยในส่วนของหลักการเป็นเจ้าของมากกว่าหลักการเป็นผู้แทนนิติบุคคล เนื่องจากคดีนี้ผู้แทนนิติบุคคลเดิมได้มีการเปลี่ยนตัวและเอาตัวเองออกจากการเป็นกรรมการบริษัท ปล่อยให้มีกรรมการบริษัทที่เป็นนอมินี (nominee) เข้ามานั่งแทน เพื่อหลีกเลี่ยงความรับผิดทางกฎหมาย แต่ศาลพิจารณาแล้วว่า จำเลยที่สาม ซึ่งไม่ได้เป็นกรรมการในปัจจุบัน หากแต่เป็นกรรมการในขณะที่มีเหตุละเมิด เป็นผู้ก่อตั้งบริษัท และก็ยังมีส่วนร่วมรู้เห็นในการดำเนินงานต่าง ๆ ศาลจึงวินิจฉัยว่าเป็นเจ้าของผู้ครอบครองวัตถุอันตรายตาม พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมฯ เป็นการขยายหลักการการใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่มีนัยสำคัญที่น่าสนใจ"*

ทางด้านเพ็ญโฉม แซ่ตั้ง ผู้อำนวยการมูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH) กล่าวภายหลังจากรับฟังคำพิพากษาเสร็จสิ้นว่า

“การตัดสินในวันนี้เป็นกำลังใจให้ชาวบ้านที่ได้เรียกร้องปัญหามาตั้งแต่ปี 2556 เป็นความก้าวหน้าในกระบวนการยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งกว่าจะมาถึงวันนี้ได้ก็อาศัยการทำงานร่วมกันของหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งหน่วยงานอย่างกรมควบคุมมลพิษที่เข้ามาตรวจวัดคุณภาพสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านที่ตัดสินใจด้วยความเด็ดขาดว่าจะปล่อยให้ปัญหาเรื้อรังอย่างนี้ต่อไปไม่ได้ ต้องพึ่งกระบวนการยุติธรรม หลังจากที่ร้องเรียนไปหลายหน่วยงานแล้ว และในกรณีนี้บทบาทที่สำคัญมากคือสื่อมวลชนที่เข้ามาช่วยถ่ายทอดเรื่องราวไปยังสังคมวงกว้าง จนหน่วยงานระดับนโยบายได้เข้ามา”

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้านั้น ในระหว่างรอผลการพิจารณาของศาล เทียบเคยกล่าวอย่างชัดเจนว่า ความลำบากที่เขาและครอบครัวประสบไม่ใช่สิ่งที่จะเยียวยาได้ด้วยเงินเพียงอย่างเดียว การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและการยับยั้งมิให้ปัญหามลพิษเช่นนี้เกิดขึ้นอีก เป็นสิ่งที่เขาคาดหวังมากที่สุด

“ผมขอให้มาช่วยเหลือนะ เป็นค่าเสียหาย แล้วก็อยากให้ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมนะ ให้ที่ดินแถวนี้มันดีเหมือนเดิม... แต่ก็ยังหวังอะไรมากไม่ได้... ฟื้นฟูจะทำได้รึเปล่ายังไม่รู้เลย นี่ยังไม่ได้เริ่มฟื้นฟูเลยความเสียหายก็สิบปีมาแล้ว”

วันที่ 13 ธันวาคม 2565 ถือเป็นวันที่ชาวหนองพะวาสมหวัง แต่ปัญหามลพิษในพื้นที่ยังไม่จบได้ด้วยคำพิพากษา เนื่องจากการปนเปื้อนในพื้นที่ยังคงอยู่ อีกทั้งภายในโรงงานก็ยังมีของเสียที่ตกค้างอยู่เป็นจำนวนมาก

แท้จริงในคำพิพากษาได้วางแนวทางที่จะจัดการปัญหาทั้งสองส่วนนั้นไว้แล้ว นั่นคือ “**ควบคุม**มิให้เกิดการรั่วไหลของสารเคมี พร้อมทั้ง**ฟื้นฟู**สภาพแวดล้อม” ซึ่งศาลกำหนดให้เป็นหน้าที่ของบริษัทฯ ผู้ก่อมลพิษ แต่แน่นอนว่า ทั้งหมดย่อมขึ้นอยู่กับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องที่จะต้องกำกับดูแลให้คำพิพากษาบังเกิดผลขึ้นมาได้จริง ๆ

ในแง่หนึ่งจึงน่าเป็นห่วงว่า วัฏจักรเดิม ๆ จะวนเวียนกลับมาหรือไม่ ดังเช่นในกรณีที่เกิดกับประชาชนในตำบลน้ำพุ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ซึ่งได้รับชัยชนะในคดีครั้งประวัติศาสตร์ก่อนชาวบ้านหนองพะวามาแล้ว 2 ปี แต่ในวันที่ชาวหนองพะวาเฉลิมฉลองชัยชนะ ชาวบ้านน้ำพุก็ยังต้องอาศัยอยู่ท่ามกลางมลพิษเหมือนก่อน โจทก์ผู้ชนะคดียังไม่ได้รับเงินชดเชยใด ๆ แม้แต่บาทเดียว[5]

เทียบก็เช่นเดียวกับธนู พวกเขาหวังว่า การได้เงินชดเชยจะพอทำให้ชีวิตเฉพาะหน้าเดินต่อไปได้ หลังจากที่อาชีพและรายได้ถูกทำลายลงไปจนฐานะทางเศรษฐกิจติดลบ แต่ที่อยากได้กลับคืนมาที่สุดคือสภาพแวดล้อมที่สะอาดปลอดภัย เอื้อต่อการอยู่อาศัยและทำมาหากิน

---

[5] อ่านรายละเอียดกรณีนี้ได้ในบทที่ 2 เรื่อง “ความหวังของ “ห้วยน้ำพุ” ในวันที่ความเป็นธรรมไม่ส่งผลในทางปฏิบัติ”

ของเสียอันตรายภายในโรงงานของบริษัททวิน โพรเสส จำกัด
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

"ทุกวันนี้ก็พยายามทดลองหาพืชมาปลูกชั่วคราว พยายามหากล้วยปลูกอยู่ เห็นชัดแล้วว่า ตรงที่สารมันลงมา ไม่ได้ผลแน่นอน ยังไงก็อยากฝากหน่วยงานรัฐจริง ๆ มาช่วยหน่อย ทำไงก็ได้ให้มันฟื้นฟู"

เสียงอ้อนวอนของพวกเขาจะได้รับฟังหรือไม่ โครงสร้างกฎหมายไทยจะได้รับการแก้ไขเพื่อทำให้คำพิพากษาทั้งสองคดีเป็นชัยชนะที่ไม่สูญเปล่าได้หรือไม่ และเมื่อไรกัน

นี่เป็นคำถามที่ชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ต่างยังรอคอยคำตอบ

บรรณานุกรม

กรมควบคุมมลพิษ หนังสือที่ ทส 0307/2675 ลงวันที่ 3 มีนาคม 2565 ถึง นายชำนัญ ศิริรักษ์, เรื่อง ขอสำเนาเอกสารการตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมกรณีบริษัท วิน โพรเสส จำกัด

กระทรวงอุตสาหกรรม ที่ ป.16/2560, ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน, ร.ง. 4 ลำดับที่ 1, ทะเบียนโรงงานเลขที่ จ3-40(1)-3/60 รย, ประเภทหรือชนิดของโรงงานลำดับที่ 40(1), 64(11), อนุญาตให้ บริษัท วิน โพรเสส จำกัด, ลงวันที่ 8 มีนาคม 2560.

กระทรวงอุตสาหกรรม ที่ ป.17/2560, ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน, ร.ง. 4 ลำดับที่ 1, ทะเบียนโรงงานเลขที่ จ3-60-3/60 รย, ประเภทหรือชนิดของโรงงานลำดับที่ 60, อนุญาตให้ บริษัท วิน โพรเสส จำกัด, ลงวันที่ 8 มีนาคม 2560.

กระทรวงอุตสาหกรรม ที่ (สกอ.) 02-158/2560, ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน, ร.ง. 4 ลำดับที่ 1, ทะเบียนโรงงานเลขที่ 3-106-70/60รย, ประเภทหรือชนิดของโรงงานลำดับที่ 106, อนุญาตให้ บริษัท วิน โพรเสส จำกัด, ลงวันที่ 5 กันยายน 2560.

กลุ่มคนรักหนองพะวา หนังสือลงวันที่ 30 กันยายน 2559 ถึง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตร, เรื่อง ขอแสดงความคิดเห็นในการดำเนินการขอใบอนุญาตการประกอบกิจการโรงงานจำพวกที่ 3 ลำดับที่ 106 ของบริษัท วิน โพรเสส จำกัด

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2564, 4 มิถุนายน). *สัมภาษณ์ เทียบ สมานมิตร*.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2564, 23 มิถุนายน). *สัมภาษณ์ อารีรัตน์ บุญระยอง*.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2564, 23 มิถุนายน). *สัมภาษณ์ สนิท มณีศรี*.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2565, 26 เมษายน). *สัมภาษณ์ เทียบ สมานมิตร*.

กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม องค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตร บันทึกข้อความที่ สธ 149/2560 ลงวันที่ 31 กรกฎาคม 2560 ถึงนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตร, เรื่อง รายงานผลการร่วมตรวจสอบเรื่องร้องเรียน/ร้องทุกข์.

คณะอนุกรรมาธิการสิ่งแวดล้อมและภัยธรรมชาติ ในคณะกรรมาธิการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา บันทึกการประชุมครั้งที่ 11/2556, วันที่ 9 พฤษภาคม 2556.

จังหวัดระยอง หนังสือที่ รย 0033(3)/3946 ลงวันที่ 5 เมษายน 2556. ถึง กรรมการผู้จัดการ บริษัท วิน โพรเสส จำกัด, เรื่อง ให้ระงับการกระทำที่ฝ่าฝืน.

ช่อง 8. (2560, 23 ธันวาคม). ผู้ตรวจการแผ่นดินลงพื้นที่จังหวัดระยอง ตรวจสอบโรงงาน หลังชาวบ้านเดือดร้อนด้านมลพิษ. *ช่อง 8*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://www.thaich8.com/news_detail/56104

ที่ทำการกำนันตำบลบางบุตร บันทึกข้อความลงวันที่ 29 สิงหาคม 2560.

ไทยพีบีเอส. (2556, 11 เมษายน). ชาวบ้านระยองร้องกรมโรงงานอุตสาหกรรมปิดโรงงานก่อมลพิษ. *ไทยพีบีเอส.* สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://news.thaipbs.or.th/content/161445

มติชน. (2561, 27 กุมภาพันธ์). พบแล้ว! สารเคมีบนถนน"บ้านค่าย-วังจันทร์" มาจากรถขนกากของเสียถังรั่ว. *มติชน.* สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://www.matichon.co.th/region/news_857402

มูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH). (2564, 7 มิถุนายน). *ชาว #หนองพะวา ฟ้อง #วินโพรเสส เรียกค่าเสียหาย 47.9 ล้าน – กำจัดมลพิษ ฟื้นฟู หลังทำสารพิษรั่วไหลปนเปื้อน*. Facebook. https://www.facebook.com/EarthEcoAlert/posts/3988922717824229

ราชัญ กองทอง. (2561, 27 มีนาคม). มันไม่ใช่เรื่องเล็กนะ !? ชาวบ้านทนมานานนับปี พบ “สารเคมีในแหล่งน้ำสาธารณะ” ร้องเรียนมาแล้วหลายหน่วยงาน แต่ไร้การเหลียวแล!!. *ทีนิวส์*. สืบค้น 20 มิถุนายน 2564.

ศูนย์วิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมโรงงาน ภาคตะวันออก หนังสือที่ อก 0318.03/0599 ลงวันที่ 23 เมษายน 2556 ถึง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตร, เรื่อง ส่งผลการทดสอบ. ; คำอธิบายเพิ่มเติมประกอบผลการตรวจวัดตัวอย่างที่เก็บจาก บ. วินโพรเสส จก. ตั้งอยู่ หมู่ 4 ต. บางบุตร อ. บ้านค่าย จ. ระยอง เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2556.

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง บันทึกข้อความลงวันที่ 1 เมษายน 2556, เรื่อง ให้ตรวจสอบข้อเท็จจริง

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง บันทึกข้อความที่ รย 0033(3)/2658 ลงวันที่ 16 ตุลาคม 2557, เรื่อง ชี้แจงการพิจารณาการขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานหรือขยายโรงงาน

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง หนังสือที่ รย 0033(3)/697 ลงวันที่ 10 มีนาคม 2558 ถึง นายอำเภอบ้านค่าย, เรื่อง การขอความคิดเห็นเกี่ยวกับการขออนุญาตประกอบกิจการโรงงานของ บริษัท วินโพรเสส จำกัด

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง หนังสือที่ รย 0033(3)/3095 ลงวันที่ 6 กันยายน 2560 ถึง กรรมการผู้จัดการบริษัท วิน โพรเสส จำกัด, เรื่อง คำสั่งให้ปรับปรุงแก้ไขโรงงาน.

สำเนารายงานการประชุมประชาคมหมู่บ้าน ส่งมากับหนังสือองค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตร ที่ รย 72001/1346 ลงวันที่ 19 ตุลาคม 2554. ถึง นายอำเภอบ้านค่าย, เรื่อง ขอความเห็นชอบเกี่ยวกับการขออนุญาตประกอบกิจการโรงงาน

องค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตร หนังสือที่ รย 72001/ 1393 ลงวันที่ 31 ตุลาคม 2554 ถึง อุตสาหกรรมจังหวัดระยอง, เรื่อง การขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน.

เอกสารสรุปสาระสำคัญการประชุมติดตามความคืบหน้าฯ ส่งมากับหนังสืออำเภอบ้านค่าย ที่ รย 0318/2614 ลงวันที่ 13 สิงหาคม 2556 ถึง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตร, เรื่อง สรุปสาระสำคัญการประชุมติดตามความคืบหน้าการแก้ไขปัญหาโรงงานของบริษัท วิน โพรเสส จำกัด.

อำเภอบ้านค่าย หนังสือที่ รย 0317/3005 ลงวันที่ 14 ตุลาคม 2554 ถึง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางบุตร, เรื่อง ขอให้ปิดประกาศการขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน; คำขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานของบริษัท วินโพรเสส จำกัด, ร.ง. 3, ลงชื่อ โอภาส บุญจันทร์ ผู้ขออนุญาต.

อำเภอบ้านค่าย หนังสือที่ รย 0317/521 ลงวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2555 ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง เรื่อง รายงานการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน กรณี[6] กรณีการจัดตั้งโรงงานของบริษัท วินโพรเสส จำกัด.

PPTV Online. (2563, 2 กรกฎาคม). เจ้าของ”วิน โพรเสส”ยอมหยุดประกอบการหันไปทำธุรกิจอื่น. *PPTV.* https://www.pptvhd36.com/news/ประเด็นร้อน/128646

[6] ตามหนังสือดังกล่าว มีคำว่า “กรณี” ซ้ำกัน 2 คำ

ลำดับเหตุการณ์สำคัญโดยย่อของกรณี “หนองพะวา”

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
2554	โรงงานของบริษัทวิน โพรเสสฯ เข้ามาตั้งในพื้นที่บ้านหนองพะวา ต. บางบุตร อ. บ้านค่าย จ. ระยอง และเริ่มนำขยะอุตสาหกรรมเข้ามากักเก็บ ฝังกลบ และรีไซเคิล โดยไม่มีใบอนุญาตประกอบกิจการ ซึ่งประชาชนในพื้นที่คัดค้านตั้งแต่ต้น
15 ก.พ. 2555	มีการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นต่อการขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานคัดแยกของเสียของบริษัทวิน โพรเสสฯ ซึ่งประชาชนลงความเห็นคัดค้านเกือบเป็นเอกฉันท์
31 พ.ค. 2555	กรมโรงงานอุตสาหกรรมมีคำสั่งไม่ออกใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานแก่บริษัทฯ แต่ในความเป็นจริง บริษัทฯ ยังคงนำขยะอุตสาหกรรมเข้ามาดำเนินการบางอย่าง
2556	เกิดปัญหากลิ่นเหม็นรุนแรงชัดเจนจนประชาชนเริ่มร้องเรียนหน่วยราชการต่าง ๆ
เม.ษ. 2556	■ ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนรวมตัวกันปักหลักชุมนุมหน้าพื้นที่บริษัทฯ ประมาณ 10 วัน ■ อุตสาหกรรมจังหวัดตั้งข้อหาบริษัทฯ เรื่องการประกอบกิจการโรงงานคัดแยกและรีไซเคิลของเสียและครอบครองวัตถุอันตรายโดยไม่ได้รับอนุญาต แต่บริษัทฯ ยังดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่อง
2557 - 2559	บริษัทฯ พยายามขอใบอนุญาตประกอบกิจการถึง 2 ครั้ง แต่ถูกประชาชนในพื้นที่คัดค้าน
มี.ค. 2560	บริษัทฯ ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการคัดแยกของเสีย, หล่อหลอมโลหะ และกิจการรีไซเคิล พร้อมทั้งได้รับใบอนุญาตถือครองวัตถุอันตรายจำพวกน้ำมันใช้แล้ว
กลางปี 2560	ปัญหามลพิษรุนแรงขึ้น พบน้ำในสระหนองพะวาปรากฏสีส้ม ส่งกลิ่นเหม็น มีฟอง คุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรมมาก
ธ.ค. 2560	มีการสั่งให้โรงงานหยุดดำเนินการชั่วคราว เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำเสีย กลิ่นเหม็น และเสียงดังให้เรียบร้อย
มี.ค. 2561	สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินตรวจพบว่า โรงงานฝ่าฝืนคำสั่งที่ให้หยุดดำเนินการ โดยยังดำเนินการผลิตอย่างต่อเนื่อง

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
2561 - 2563	■ สถานการณ์มลพิษในพื้นที่รุนแรงขึ้นจนเกิดปรากฏการณ์ต้นยางพาราในสวนของชาวบ้านล้มตายเป็นแปลงใหญ่ ■ ผลการตรวจสิ่งแวดล้อมโดยหน่วยงานรัฐ พบการปนเปื้อนของโลหะหนักและสารอินทรีย์ระเหยง่าย
7 มิ.ย. 2564	ชาวหนองพะวา 15 คน เป็นโจทก์ยื่นฟ้องบริษัทฯ และพวก ข้อหาก่อมลพิษสร้างความเสียหายแก่พื้นที่เกษตรเป็นวงกว้าง เรียกร้องให้เยียวยาความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพเกือบ 48 ล้านบาท และให้ฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่กลับคืนสู่สภาพเดิม
13 ธ.ค. 2565	ศาลจังหวัดระยองพิพากษาให้บริษัทฯ และเจ้าของ ต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายแก่โจทก์ รวมกว่า 20 ล้านบาท และควบคุมสารเคมีมิให้รั่วไหล รวมทั้งฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม
ม.ค. 2566	ประชาชนกำลังรอคอยให้ผลคำพิพากษาเป็นจริง

ของเสียในโรงงานของห้างหุ้นส่วนจำกัด บานาน่า ดีสโพเซิล
ภาพ: ประชาชนในพื้นที่

4 พนมสารคาม
การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม

ในช่วงกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมา สภาพสิ่งแวดล้อมในอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้เสื่อมสภาพลงอย่างไม่น่าเชื่อ จากพื้นที่เกษตรกรรมที่เคยรุ่มรวยด้วยตะกอนดินจากลุ่มแม่น้ำบางปะกง ปัจจุบันได้กลายสภาพเป็นจุดศูนย์รวมของมลพิษอุตสาหกรรมนานาประเภท ทั้งที่มาจากโรงไฟฟ้าชีวมวล โรงผลิตแร่ โรงงานรีไซเคิลขยะ ไปจนถึงการลักลอบทิ้งกากของเสียอุตสาหกรรม

ขณะเดียวกัน อำเภอพนมสารคามยังเป็นบ้านเกิดของประชาชนหลายชุมชนที่มีความหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่น สำหรับพวกเขาไร่นา ลำน้ำ และอากาศอันบริสุทธิ์คือรากฐานของชีวิต มลพิษที่กัดกร่อนทำลายสิ่งแวดล้อมจึงเป็นภัยร้ายที่พวกเขาต้องยืนหยัดต่อสู้ “เพื่อปกปักรักษาผืนแผ่นดินไว้ให้ลูกหลาน”[1]

พนมสารคามในช่วงเปลี่ยนผ่าน

อำเภอพนมสารคามตั้งอยู่ทางตอนกลางของจังหวัดฉะเชิงเทรา มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มสลับที่ราบสูง ลำน้ำสายหลักที่ไหลผ่านคือคลองท่าลาด ซึ่งไหลไปบรรจบกับแม่น้ำบางปะกงทางทิศตะวันตก ลุ่มน้ำคลองท่าลาดเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีศักยภาพทางการเกษตรสูง ประชาชนแถบนั้นมีการปลูกเห็ดฟาง มะม่วง มันสำปะหลัง ถั่วลิสง ฯลฯ ยังไม่รวมปลาและทรัพยากรทางการประมงอื่น ๆ ในสายน้ำยิบย่อยที่แตกสาขาจากคลองท่าลาดไปหล่อเลี้ยงประชาชนทั้งอำเภอมาโดยตลอด

---

[1] เป็นคำพูดของ “ธมนวรรณ วรรณพิรุณ” ชาวบ้านโคกหัวข้าว หมู่ 3 ตำบลท่าถ่าน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ให้สัมภาษณ์กับกองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2565.

ในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ภาคตะวันออกของประเทศไทยกลายเป็นพื้นที่เป้าหมายในการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ภายใต้แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกระยะที่ 1 (Eastern Seaboard Development Program I: ESB1) อำเภอพนมสารคามเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่เหล่านายทุนเข้ามาจับจองเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม อาทิ มีการกว้านซื้อที่ดินเพื่อสร้างโรงงานในตำบลเขาหินซ้อน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาสวนอุตสาหกรรมในเวลาต่อมา ในขณะเดียวกัน มีการลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (เส้นทางคมนาคม โรงไฟฟ้า เขื่อน ฯลฯ) รวมไปถึงแหล่งเก็บน้ำ เช่น เขื่อนระบม[2] และอ่างเก็บน้ำลุ่มน้ำโจนแห่งที่ 16 หรือที่คนในชุมชนเรียกกันว่า “อ่างยายแจ๋ว”

การเจริญเติบโตทางสังคมและเศรษฐกิจมาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม รวมถึงการมาเยือนของมลพิษอุตสาหกรรม

จุดเริ่มต้นของเรื่องดังกล่าวมีการเล่าไว้ในหนังสือ “อาหาร ถ่านหิน: จุดตัดการพัฒนาบนพื้นที่เกษตรกรรมพนมสารคาม สนามชัยเขต” เว็บไซต์สถาบันพระปกเกล้า และแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ว่าในปี 2542 ได้มีการจัดตั้งโรงไฟฟ้าชีวมวล[3] ขนาด 47.4 เมกะวัตต์ ที่ตำบลเขาหินซ้อน ต่อมาประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงเริ่มประสบปัญหากลิ่นเหม็น ฝุ่นละออง และการเสื่อมสภาพของน้ำบ่อตื้น

ต่อมาในปี 2550 ตำบลเขาหินซ้อนตกเป็นพื้นที่เป้าหมายสำหรับการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินขนาด 600 เมกะวัตต์ ของบริษัท เนชั่นแนล เพาเวอร์ ซัพพลาย จำกัด (มหาชน) หรือ NPS ในเครือดับเบิ้ล เอ ซึ่งเป็นโรงไฟฟ้าที่ผ่านการประมูลในโครงการผู้ผลิตไฟฟ้าอิสระ หรือ IPP ภายใต้แผนพัฒนากำลังการผลิตไฟฟ้าของรัฐบาล

ตลอดทศวรรษ 2550 ประชาชนตำบลเขาหินซ้อน ได้ออกมาคัดค้านการจัดตั้งโรงไฟฟ้าถ่านหินดังกล่าว ด้วยการประท้วง ปิดถนน ร้องเรียนไปยังหน่วยงานรัฐ ฟ้องศาลปกครอง กระทั่งมีการถวายฎีกา ต่อมาได้มีการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพโดยชุมชน (Community Health Impact Assessment) หรือ CHIA ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้คนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการผลิตข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบที่อาจจะเกิดจากโรงไฟฟ้าถ่านหิน ในขณะที่รายงานการประเมินผลกระทบทางสุขภาพและสิ่งแวดล้อม หรือ EHIA (Environmental and Health Impact Assessment) ของโรงไฟฟ้าถ่านหินถูกคณะกรรมการผู้ชำนาญการพิจารณาไม่ให้ผ่านถึง 4 รอบ จนสุดท้ายต้องยุติโครงการไป[4]

---

2 เขื่อนระบมตั้งอยู่ในอำเภอสนามชัยเขต แต่เป็นต้นน้ำสำคัญของคลองท่าลาด

3 พลังงานจากสารอินทรีย์ที่กักเก็บพลังงานได้ อาจรวมไปถึงวัสดุทางการเกษตร เช่น เหง้ามันและแกลบ

4 อย่างไรก็ตาม เมื่อประมาณเดือนเมษายน 2562 ได้มีการปรับเปลี่ยนโครงการมาเป็นโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนร่วมใช้เชื้อเพลิงจากก๊าซธรรมชาติ – อ่านเพิ่มเติมได้ที่ สนทะนาพร อินจันทร์, “หมดแรงต้าน โรงไฟฟ้าเขาหินซ้อน หลังยื้อมายาวนาน 11 ปี พลิกหันใช้ก๊าซ”, 25 สิงหาคม 2563. https://www.77kaoded.com/news/sontanaporn/1928165

> ตำบลหนองแหน
> ได้รับผลกระทบจากการลักลอบทิ้งกากของเสียอุตสาหกรรม
> อันเป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดภาคตะวันออก
> ที่เป็นเป้าหมายการพัฒนาอุตสาหกรรม
> ตามนโยบาย EEC ท่ามกลางความบกพร่อง
> ในระบบการจัดการกากอุตสาหกรรมของประเทศไทย

ความสำเร็จของขบวนการคัดค้านโรงไฟฟ้าถ่านหินในช่วงนั้น แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของประชาชนอำเภอพนมสารคามในการยืนหยัดปกป้องสิ่งแวดล้อมของตน

อีกหนึ่งเรื่องราวการต่อสู้ของประชาชนเกิดขึ้นที่ตำบลหนองแหน ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอพนมสารคาม พื้นที่นี้ได้รับผลกระทบจากการลักลอบทิ้งกากของเสียอุตสาหกรรม อันเป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดภาคตะวันออกที่เป็นเป้าหมายการพัฒนาอุตสาหกรรมตามนโยบายอีอีซี หรือโครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) ท่ามกลางความบกพร่องในระบบการจัดการกากอุตสาหกรรมของประเทศไทย รวมไปถึงความหละหลวมในการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ

ในช่วงปี 2555 ของเสียอันตรายปริมาณมากถูกนำมาเททิ้งในบ่อดินลูกรังขนาด 15 ไร่ ในตำบลหนองแหน ส่งผลให้ชุมชนในตำบลนี้เริ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาการเข้ามาของกากอุตสาหกรรมและสารพิษ ในช่วงนั้น **ประจบ เนาวโอภาส** ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 14 ตำบลหนองแหน หรือที่คนในชุมชนเรียกกันว่า “ผู้ใหญ่จบ” เป็นหนึ่งในแกนนำที่ออกมาต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมให้ชุมชนของตน

วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2556 ผู้ใหญ่จบถูกยิงเสียชีวิตในอู่ซ่อมรถหลังตลาดศูนย์การค้าศิริพนม ในปีต่อมา ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาลงโทษประหารชีวิต ภูธร กวีพันธ์ เจ้าหน้าที่สำนักจัดการน้ำ กรมโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมีอีกสถานะหนึ่งเป็นเจ้าของบริษัทกำจัดของเสียอันตราย ชื่อ บริษัท ฟิวชั่น ดีเวลลอปเมนท์ จำกัด ในข้อหา “เป็นคนใช้ จ้างวานฆ่า และร่วมกันฆ่าผู้อื่น” แต่ในปี 2562 ศาลฎีกาได้มีคำสั่งยกฟ้องคดีดังกล่าว โดยระบุว่ายังมีเหตุสงสัยตามสมควร ว่าภูธรเป็นผู้สั่งฆ่าจริงหรือไม่

ภาพถ่ายของ ประจบ เนาวโอภาส ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 14 ตำบลหนองแหน ที่คัดค้านการลักลอบทิ้งขยะพิษในพื้นที่ของตน เขาถูกลอบสังหารในปี 2556
ภาพ: ไทยพีบีเอส

เรื่องราวของ “ผู้ใหญ่จบ” แสดงให้เห็นถึงด้านมืดของปัญหามลพิษอุตสาหกรรม เมื่ออิทธิพลการเมืองคืบคลานเข้ามาพิทักษ์ผลประโยชน์ของนายทุนไม่กี่คน โดยไม่แยแสถึงความเจ็บปวดของชุมชนที่อยู่มาก่อน ในขณะเดียวกัน การต่อสู้ของผู้ใหญ่จบเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ส่งผลให้หลายชุมชนในตำบลหนองแหนมีความเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยวขึ้น หลายกลุ่มยังคงต่อสู้คัดค้านการเข้ามาของโรงงานคัดแยกและรีไซเคิลของเสียอย่างแข็งขันอยู่จวบจนทุกวันนี้

กล่าวได้ว่า ในขณะที่อำเภอพนมสารคามกำลัง “เปลี่ยนผ่าน” สู่ยุคอุตสาหกรรม ก็ได้มีการกำเนิดของเครือข่ายชุมชนที่เข้ามาถ่วงดุลและตรวจสอบผลกระทบของภาคอุตสาหกรรมด้วยเช่นกัน

สมทรง วัฒนา - ผู้อุทิศตนเฝ้าระวังมลพิษพนมสารคาม

“สิ่งที่เขาบอกเราว่าคือการพัฒนาประเทศ การทำให้เจริญก้าวหน้า ในชุมชนมันไม่ใช่ มันมีแต่ความเจริญลง ไม่มีเจริญขึ้น ถามว่าอุตสาหกรรมพวกนี้เข้ามา กลุ่มนายทุน กลุ่มนักการเมือง เขาได้มีเงินทองเพิ่มขึ้นมา แต่ถามว่าชาวไร่ชาวนาได้อะไร”

นี่คือคำตอบของ**สมทรง วัฒนา** ช่างรับเหมาชาวเกาะขนุน ต่อคำถามว่า ปัญหามลพิษคือความสูญเสียที่จำเป็นหรือไม่ ถ้าแลกกับการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจประเทศ

สมทรงเกิดและโตที่ตำบลเกาะขนุน อำเภอพนมสารคาม ตั้งแต่ช่วงก่อนการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม เขาจึงมีความรู้สึกผูกพันและหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำท่าลาด อันเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของชาวพนมสารคาม ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมานี้ สมทรงสังเกตว่า พื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ได้เสื่อมสภาพลงเพราะมลพิษอุตสาหกรรม

“ตั้งแต่ที่เริ่มมีโรงงานเข้ามา สภาพสิ่งแวดล้อมเราก็เริ่มเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ซึ่งทำให้สภาพพื้นที่และอากาศเริ่มไม่ดี น้ำเริ่มเสียหาย ดินเริ่มปลูกพืชปลูกอะไรก็ไม่ได้ผล

“ความรู้สึกเราก็ไม่อยากเห็นสภาพแวดล้อมมันเปลี่ยนไป โดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติ มันเปลี่ยนแปลงโดยมนุษย์ มันไม่โอเคอยู่แล้ว”

สมทรงเข้ามามีบทบาทในขบวนการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ตั้งแต่ปี 2549 โดยไม่ได้มีความรู้ด้านวิทยาศาสตร์หรือประสบการณ์ในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิใด ๆ แต่ไม่นาน สมทรงเริ่มเข้าใจถึงความสำคัญของการเรียกร้องสิทธิทางสิ่งแวดล้อมของชุมชน

“ผมเข้ามาในขบวนการนี้ได้ด้วยการชักชวนจากเพื่อน เขามาชวนกันไปต้านโรงไฟฟ้าบ้าง ต้านโรงงานบ้าง ตอนนั้นเราไม่รู้อะไรเลย รู้แต่ว่า เรามากับเขาเพื่อมาต่อต้าน

“แต่พอเราเริ่มเรียนรู้ เราก็เข้าใจว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวันมันล้วนแล้วแต่พึ่งพาธรรมชาติ เช่น น้ำ เราจับปลามากิน ผักเราก็เก็บกิน แต่พอในน้ำมีโลหะหนักเรากินเข้าไปมันก็อยู่กับตัวพวกเรานี้ มันไม่ไปไหน ก็เลยเกิดความรู้สึกว่า เราต้องมาช่วยกันอนุรักษ์ในด้านนี้ให้ดีที่สุดเท่าที่เราจะทำได้”

เหตุการณ์ที่ทำให้สมทรงเข้ามามีบทบาทในการต่อสู้อย่างจริงจังคือการคัดค้านโรงไฟฟ้าถ่านหิน ตำบลเขาหินซ้อน ในช่วงทศวรรษ 2550 ช่วงนี้เองที่สมทรงเริ่มเห็นความสำคัญของข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ในการเรียกร้องด้านสิ่งแวดล้อม

“ในการคัดค้านตอนนั้น ช่วงแรก ๆ ที่เราเข้ามา เราก็ได้ฟังคำพูดของหลาย ๆ คนว่าจะเกิดผลกระทบอย่างนู้นอย่างนี้ ก็เชื่อบ้างไม่เชื่อบ้าง แต่พอเราเริ่มทำการศึกษาด้วยตัวเองขึ้นมา เห็นว่ามันมีโรงงานต่าง ๆ เข้ามาสร้างผลกระทบในพื้นที่ของเรา”

เมื่อได้ศึกษาและค้นคว้าข้อมูลมากขึ้น สมทรงเริ่มสังเกตเห็นว่า การที่ปัญหามลพิษอุตสาหกรรมในพนมสารคามไม่ได้รับการแก้ไข ส่วนหนึ่งเป็นเพราะประชาชนในพื้นที่ยังไม่ตระหนักรู้ถึงปัญหา เนื่องจากหน่วยงานที่ควรเผยแพร่ข้อมูลมลพิษแก่ประชาชนไม่ได้ทำหน้าที่อย่างเต็มที่

สมทรง วัฒนา นักวิทยาศาสตร์พลเมืองจาก อ. พนมสารคาม จ. ฉะเชิงเทรา
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

“เราเห็นหน่วยงานราชการ บางหน่วยก็ดีนะ เครื่องไม้เครื่องมือก็พร้อม แต่มันก็มีบางหน่วยที่เราร้องเรียนไป แล้วเขาก็มาแต่ตัว หลายครั้งที่เราเห็นหน่วยงานรัฐหรือผู้ประกอบการที่มีอุปกรณ์ แต่เขาไม่ใช้ หรือเขาไม่รู้ว่ามีปัญหาในพื้นที่ก็ไม่รู้ แต่มันไม่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

“เพราะฉะนั้น เมื่อ 5-6 ปีที่แล้วผมเลยเกิดแนวคิดว่า เราซื้อเครื่องมือเองดีกว่าตรวจสิ่งแวดล้อมด้วยตัวเอง”

อุปกรณ์เครื่องแรกที่สมทรงซื้อมาใช้คือเครื่องตรวจวัดคุณภาพน้ำภาคสนาม ซึ่งสมทรงเรียนรู้วิธีการใช้จากเจ้าหน้าที่ในสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 13 ปัจจุบันสมทรงใช้อุปกรณ์นี้ในการตรวจสอบคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำสำคัญของอำเภอพนมสารคามอย่างสม่ำเสมอ

ต่อมาสมทรงได้ซื้อเครื่องตรวจวัดโลหะหนัก หลังได้รับทราบข้อมูลว่า การปนเปื้อนในแม่น้ำลำคลองของอำเภอพนมสารคามส่วนมากเกิดจากสารกลุ่มโลหะหนัก ในขณะที่ให้สัมภาษณ์ สมทรงอธิบายวิธีการใช้เครื่องมือตรวจวัดต่าง ๆ ให้ผู้สัมภาษณ์ฟังอย่างฉะฉาน

เครื่องมือชิ้นล่าสุดคือเครื่องบินโดรน ซึ่งสมทรงซื้อมาเพื่อใช้ตรวจสอบสภาพแวดล้อมในมุมกว้าง

“ผมต้องการเห็นภาพใหญ่ อยากเชื่อมโยงสิ่งที่เกิดขึ้นในโรงงาน สารมลพิษต่าง ๆ ในพื้นที่ เข้ากับผลกระทบที่เกิดกับแหล่งน้ำต่าง ๆ”

หนึ่งในพื้นที่ที่สมทรงคอยเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอคืออ่างยายแจ๋ว

อ่างยายแจ๋ว มีมูลค่าเพิ่มถึงเกือบ 2,000 ล้านบาท

ในวันที่ 25 มีนาคม 2562 ประชาชนหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 3 ตำบลเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้ร้องเรียนไปยังองค์การบริการส่วนตำบลเขาหินซ้อนถึงปัญหาการลักลอบทิ้งของเสียบริเวณบ่อข้าง ๆ อ่างเก็บน้ำลุ่มน้ำโจน 16 หรือ “อ่างยายแจ๋ว” ของเสียที่ถูกทิ้งไว้นั้นมีการไหลซึมลงอ่าง ส่งผลให้ประชาชนไม่สามารถใช้น้ำในอ่างอุปโภค-บริโภคได้ โดยประชาชนในพื้นที่เกิดผื่นคันจากการใช้น้ำในอ่างอาบหรือล้างตัว

ข้อมูลจากกรมชลประทานเกี่ยวกับกรณีดังกล่าว ซึ่งเผยแพร่เมื่อเดือนกันยายน ปี 2562 ระบุว่า พบ *“บ่อดินลูกรังขนาด 8x8 เมตร ลึก 6 เมตร มีน้ำเสียสีเขียว ตรวจค่า pH*

จุดลอบปล่อยน้ำเสียโรงงานใกล้ขอบอ่างเก็บน้ำลุ่มน้ำโจนแห่งที่ 16 – สภาพหลังการเก็บกู้น้ำเสียและดินปนเปื้อนมลพิษจำนวนมหาศาล, 2565
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

ได้ประมาณ 3 มีสภาพเป็นกรดสูง ส่วนบริเวณขอบอ่างเก็บน้ำพบดินมีสภาพเป็นกรด pH 2-3 โดยสาเหตุและที่มาของน้ำเสียตรวจสอบคาดว่า มีผู้ไม่หวังดีนำสารเคมีบรรทุกใส่รถเข้ามาทิ้งในบริเวณอ่างเก็บน้ำ ซึ่งรอบอ่างเก็บน้ำมีถนนที่สามารถนำพาเข้าถึงพื้นที่ได้หลายเส้นทาง”

ในปี 2563 ได้มีการลงพื้นที่ของหน่วยงานภายใต้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมทั้งในอ่างยายแจ๋วและในบ่อลูกรังข้างอ่างที่มีการลักลอบทิ้งของเสีย

ต่อมาในเดือนพฤศจิกายนปีนั้นเอง ก็ได้มีการร้องเรียนอีกว่า พบน้ำต้องสงสัยผุดไหลจากชั้นดินบริเวณบ่อที่เคยมีการลักลอบทิ้งของเสียอุตสาหกรรมที่อยู่ติดกับอ่าง เหตุร้องเรียนดังกล่าวนำไปสู่

> ความเสียหายที่ “อ่างยายแจ๋ว”
> เป็นภาพแทนของความ “อยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม” ในสังคมไทย
> เพราะปัจจุบัน แม้จะมีข้อมูลชี้ชัดว่าบริษัทแห่งใดเป็นผู้กระทำผิด
> แต่ไม่มีความรับผิดชอบใด ๆ ติดตามมา
> ส่วนการเยียวยาประชาชนและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม
> ยิ่งไกลเกินเอื้อม

การลงพื้นที่ตรวจสอบของสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 13 (ชลบุรี) ร่วมกับสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดฉะเชิงเทรา โครงการชลประทานฉะเชิงเทรา สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดฉะเชิงเทรา และเครือข่ายภาคประชาชนอำเภอพนมสารคาม

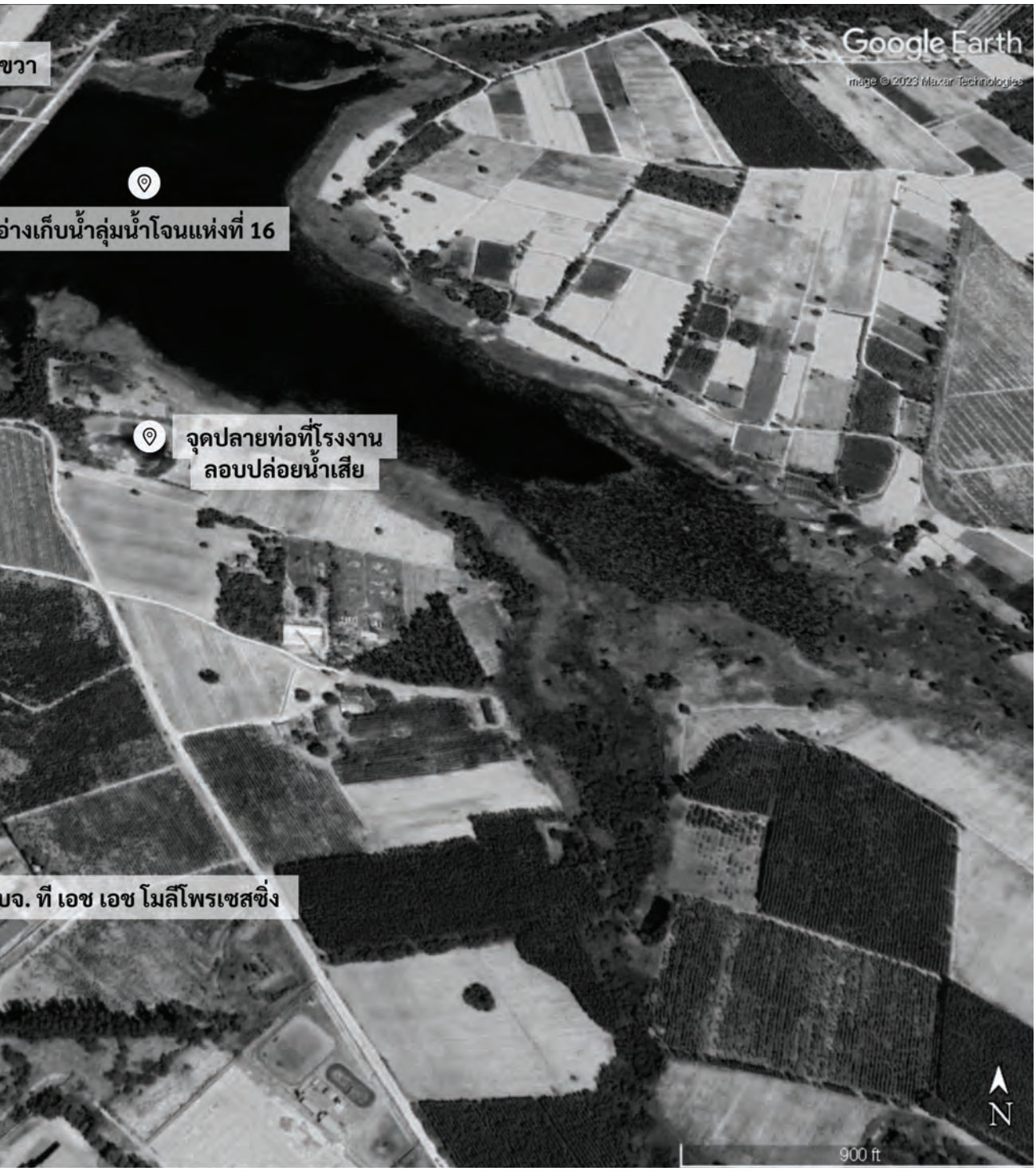
ในปี 2564 กรมควบคุมมลพิษได้เผยผลตรวจน้ำในอ่างยายแจ๋วต่อสื่อมวลชน ซึ่งพบว่ามีความเป็นกรดสูง และนอกจากสารโลหะหนัก เช่น ทองแดง (Cu) ตะกั่ว (Pb) นิกเกิล (Ni) แมงกานีส (Mn) ที่เคยตรวจพบในระดับสูงเกินค่ามาตรฐานน้ำผิวดินก่อนหน้านี้ ในคราวนี้ยังตรวจพบสารโมลิบดินัม (Mo) ในบริเวณอ่างถึง 7 จุด ซึ่งมีองค์ประกอบเดียวกันกับวัตถุดิบในกระบวนการผลิตของโรงงานโมลิบดีนัมออกไซด์และเฟอร์รัส โมลิบดีนัมของบริษัท ที เอช เอช โมลีโพรเซสซิ่ง จำกัด ในโครงการสวนอุตสาหกรรม 304 อินดัสเตรียล ปาร์ค 2 ตำบลเขาหินซ้อน

ทั้งนี้ กรมควบคุมมลพิษประเมินว่าต้องใช้เงินถึง 1,800 ล้านบาทจึงจะฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ให้กลับมาดีดังเดิม

จากการตรวจสอบของสมทรง ซึ่งยังดำเนินอย่างต่อเนื่องถึงทุกวันนี้ พบว่า น้ำในอ่างยายแจ๋วยังคงมีสภาพเป็นกรด ในขณะเดียวกัน หน่วยงานภายใต้สังกัดกระทรวงอุตสาหกรรมยังไม่ได้ดำเนินการเพิกถอนใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานของบริษัท ที เอช เอช โมลีโพรเซสซิ่ง จำกัด แต่อย่างใด

ในทัศนะของสมทรง ความเสียหายที่อ่างยายแจ๋วเป็นภาพแทนของความ “อยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม” ในสังคมไทย เพราะปัจจุบัน แม้จะมีข้อมูลชี้ชัดว่าบริษัทแห่งใดเป็นผู้กระทำผิด แต่ไม่มีความรับผิดชอบใด ๆ ติดตามมา ส่วนการเยียวยาประชาชนและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมยิ่งไกลเกินเอื้อม

คลองส่งน้ำฝั่งซ้าย
คลองส่งน้ำฝั่งข

แผนที่แสดงที่ตั้งอ่างเก็บน้ำลุ่มน้ำโจนแห่งที่ 16
ที่มา: มูลนิธิบูรณะนิเวศดัดแปลงจาก Google Map

“เงินเป็นร้อยล้านเป็นพันล้านที่ต้องใช้ฟื้นฟู เขาจะจ่ายไหม ถ้าต้องขึ้นศาลจะต้องใช้เวลาอีกนานเท่าไหร่ จริงอยู่ว่าเรามีกฎหมายสิ่งแวดล้อม โรงงานนี้เป็นโรงงานต่างชาติ จริง ๆ แล้วกฎหมายต่างประเทศที่ไทยเข้าร่วมก็มี แต่กฎหมายพวกนี้ สุดท้ายเขียนบนกระดาษ ถ้าในความเป็นจริงเอามาใช้ไม่ได้ ก็ไร้ประโยชน์”

สมทรงกล่าวอีกว่า ปัจจุบันตนไม่ได้คาดหวังว่าสิ่งแวดล้อมในอำเภอพนมสารคามจะดีขึ้น แต่ที่ยังคงลงพื้นที่ตรวจสอบคุณภาพน้ำอยู่ทุกวัน ก็เพื่อเป็นการเฝ้าระวังและส่งคำเตือนแก่ประชาชนในพื้นที่ และหวังว่าข้อมูลที่ตนผลิตออกมาจะเป็นแรงกระตุ้นให้หน่วยงานรัฐตระหนักถึงความรุนแรงของปัญหา และเข้ามาแก้ไขโดยเร็ว

“ผมก็คงจะยังทำต่อไปจนกว่าจะเกษียณแหละ ตรวจอะไรต่าง ๆ ผมดู ๆ แล้ว อนาคตมันไม่สามารถทำให้อะไรดีขึ้นกว่านี้ได้มาก แต่ก็นะ เราทำให้มันช้าลงนิดนึง มันจะเดินหน้าได้เร็วกว่านี้ถ้าไม่มีเรา แต่ถ้ามีเราอยู่ ก็ให้มันช้าลงไปนิดนึงก็ยังดี”

โรงงานรีไซเคิลตำบลท่าถ่าน และ “กลุ่มรักษ์ท่าถ่าน-บ้านซ่อง”

ตำบลท่าถ่าน ณ จุดศูนย์กลางของอำเภอพนมสารคาม เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ต้องประสบปัญหาจากการประกอบกิจการอุตสาหกรรม อันเป็นผลจากนโยบายการพัฒนาอีอีซี เนื่องจากมีโรงงานรีไซเคิล 2 แห่งเข้ามาจัดตั้งในพื้นที่ ได้แก่ 1) ห้างหุ้นส่วนจำกัด บานาน่า ดีสโพเซิล (หจก. บานาน่าฯ) ประกอบกิจการนำน้ำมันและตัวทำละลายที่ใช้แล้วมาผลิตเป็นเชื้อเพลิงทดแทน เชื้อเพลิงผสม นำกรดและด่างที่ใช้งานแล้วมาผ่านกรรมวิธีทางอุตสาหกรรม เพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ และ 2) บริษัทเหอ เจีย เอ็นเตอร์ไพร์ส จำกัด (บริษัทเหอ เจียฯ) ประกอบกิจการนำของเสียจากอุปกรณ์ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์มาผ่านกรรมวิธีบดย่อย

ไม่นานหลังโรงงานทั้งสองแห่งเริ่มประกอบกิจการ ประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าถ่านและตำบลบ้านซ่องที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงก็เริ่มประสบปัญหามลพิษทางน้ำและอากาศ

ตามคำบอกเล่าของ**ธมนวรรณ วรรณพิรุณ** ชาวบ้านโคกหัวข้าว หมู่ 3 ตำบลท่าถ่าน ระบุว่า การคัดแยก บดย่อย หล่อหลอมหรือเผาของเสียอิเล็กทรอนิกส์ของบริษัทเหอ เจียฯ ทำให้เกิดกลิ่นเหม็นรุนแรงและฝุ่นควันคละคลุ้ง จนประชาชน “อยู่กันแทบไม่ได้”

ส่วนโรงงานของ หจก. บานาน่าฯ มีการกักเก็บและรีไซเคิลน้ำมันใช้แล้ว ส่งกลิ่นเหม็นรบกวนประชาชน ตลอดจนมีปัญหาการรั่วซึมลงดิน สู่บ่อน้ำและไร่มันสำปะหลังของประชาชน

> ผมก็คงจะยังทำต่อไปจนกว่าจะเกษียณแหละ
> ตรวจอะไรต่าง ๆ ผมดู ๆ แล้ว
> อนาคตมันไม่สามารถทำให้อะไรดีขึ้นกว่านี้ได้มาก
> แต่ก็นะ เราทำให้มันช้าลงนิดนึง
> มันจะเดินหน้าได้เร็วกว่านี้ถ้าไม่มีเรา แต่ถ้ามันมีเราอยู่
> ก็ให้มันช้าลงไปนิดนึงก็ยังดี
>
> - สมทรง วัฒนา -
> ผู้ได้ชื่อว่าเป็นนักวิทยาศาสตร์พลเมืองแห่งพนมสารคาม

ที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งต่อมากรมทรัพยากรน้ำบาดาลตรวจพบสารเคมีอันตรายในบ่อน้ำตื้นของประชาชนใกล้เคียง สอดคล้องกับสารเคมีอันตรายที่พบในบ่อสังเกตการณ์และน้ำบาดาลของโรงงานดังกล่าว

ต่อไปนี้เป็นเรื่องราวของธมนวรรณและ**พะเยาว์ จรูญวงษ์** ผู้หญิงสองคนจากตำบลท่าถ่าน อำเภอพนมสารคาม ซึ่งได้ลุกขึ้นมาต่อสู้กับปัญหามลพิษจากโรงงานทั้งสองแห่งนี้

บ่อน้ำใต้ดินของ “พะเยาว์” กับ หจก. บานาน่าฯ

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2540 พะเยาว์ หาเลี้ยงชีพด้วยการทำไร่มันสำปะหลังในพื้นที่หมู่ที่ 3 บ้านโคกหัวข้าว ตำบลท่าถ่าน อำเภอพนมสารคาม จนกระทั่งในปี 2560 หจก. บานาน่าฯ เข้ามาจัดตั้งโรงงานรีไซเคิลน้ำมันและตัวทำละลายตรงข้ามไร่มันของเธอ หลังจากนั้น ชีวิตของพะเยาว์ก็ตกอยู่ภายใต้เงามืดของมลพิษอุตสาหกรรม

“พื้นที่ที่ทำไร่มันสำปะหลังอยู่นี่ พี่เพิ่งย้ายมาอยู่เมื่อ 20 ปีก่อน แต่ก่อนอยู่บ้านแม่ในหมู่บ้าน ทีหลังค่อยมาปลูกบ้านที่นี่ บนที่ดินที่แม่แบ่งให้ เราก็ปลูกบ้าน เราอยู่ที่นี้มาได้ 17-18 ปี ส่วนไร่มันเราก็มีอยู่แล้ว เป็นของแม่

“มันสำปะหลังที่เราทำเป็นพืชประจำท้องถิ่น ปีหนึ่งขุดครั้งหนึ่ง เราจะเห็นไร่มันสำปะหลังเยอะแยะแถวนี้ มันเป็นพื้นที่เกษตรเนอะ บางครั้งเราก็แบ่งพื้นที่ปลูกถั่วลิสงนิดหน่อย เพราะมันเป็นพืชระยะสั้น สามเดือนก็ได้แล้ว ส่วนมันสำปะหลังต้องรอหนึ่งปีถึงจะได้

“เราเอาพืชพวกนี้ไปขาย เงินที่ได้มาก็พออยู่ได้... ราคาที่ขายได้ขึ้นอยู่กับตลาด ในสายตาคนอื่นมันอาจจะฟังดูน้อย แต่มันก็เยอะสำหรับพวกเรานะ สำหรับคนทำไร่ทำสวน พวกเราที่เป็นเกษตรกร”

ในชีวิตเกษตรกรของพะเยาว์ น้ำคือทรัพยากรที่สำคัญที่สุด เธอจึงตัดสินใจลงทุนขุดบ่อน้ำใต้ดิน เพื่อเป็นแหล่งน้ำในการทำการเกษตรและเพื่อการอุปโภคบริโภคของครอบครัวด้วย

“ตอนนั้นเสียเงินเป็นหมื่นเพื่อขุดบ่อน้ำนี้ เราเอาน้ำมาใช้ได้ตามสบาย เพราะแต่ก่อนน้ำในบ่อนี่มันใส เอามากินคือรสชาติอร่อยมาก เหมือนน้ำฝนเลย เราสูบมาตักกินได้เลย หุงต้มอะไรได้เลย เราเอามาปลูกถั่วปลูกอะไรด้วย มันคือน้ำที่เลี้ยงชีวิตเราโดยตรง

“ก่อนที่โรงงานจะมา น้ำก็ใสตลอด ไม่เคยมีปัญหา จนช่วงปี 2561 นี่แหละอะไร ๆ มันเริ่มเปลี่ยน”

หลัง หจก. บานาน่าฯ เข้ามาจัดตั้งโรงงานได้ราวหนึ่งปี น้ำในบ่อน้ำใต้ดินของพะเยาว์ก็เริ่มเสื่อมสภาพลง

“น้ำเริ่มเปลี่ยน จากที่เราเคยสูบขึ้นมาใช้แล้วน้ำใส มันเริ่มเปลี่ยนสี คือสูบมามันยังใสปิ๊ง แต่มันเริ่มมีสีฟ้านิด ๆ เริ่มมีกลิ่นพอเราดมใกล้ ๆ แต่ยังไม่แสดงออกว่ามันคือกลิ่นอะไร

แผนที่แสดงที่ตั้งโรงงานและพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ
ที่มา: มูลนิธิบูรณะนิเวศดัดแปลงจาก Google Map

“หลังจากนั้นมันก็ผิดปกติขึ้นอีก น้ำที่เราเอามาอาบน้ำฟอกสบู่ อยู่ดี ๆ ไม่มีฟอง มันเริ่มแปลกไปเรื่อย ๆ จนเราเริ่มไม่กล้าใช้ ช่วงนั้นเราก็เริ่มได้กลิ่นแปลก ๆ จากโรงงานที่เพิ่งมาตั้ง ตอนนั้นเขาทำอ่างเป็นบ่อปูน แล้วเอาน้ำมันมาเทลงอ่างเพื่อให้มันนอนตะกอน เวลาเราไปทำไร่ใกล้ ๆ เราก็ได้กลิ่นน้ำมันระเหย

“ทีหลังเราถึงได้รู้ว่าของพวกที่เขาเอามาลงบ่อ เอามาทำอะไร ที่เขาเอามาทำในโรงงาน มันลงดิน แล้วมันไหลตามทางน้ำมาที่บ่อเรา นี่เราดื่มกินไปเป็นเดือนนะ กว่าเราจะรู้ว่าน้ำบ่อของเรามันโดนน้ำเสียจากโรงงาน”

พะเยาว์ จรูญวงษ์ เจ้าของไร่มันสำปะหลังที่ตั้งอยู่ตรงข้ามโรงงานของ หจก. บาบาน่า ดีสโพสเซิล และ บจ. เหอ เจีย เอ็นเตอร์ไพร์ส
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

คนแรก ๆ ที่เข้ามาตรวจสอบคุณภาพน้ำในบ่อน้ำใต้ดินของพะเยาว์คือสมทรง ซึ่งได้รับข้อมูลจากคนรู้จักในบ้านโคกหัวข้าวว่า ในพื้นที่ท่าถ่านมีประชาชนได้รับผลกระทบจากน้ำเสีย พะเยาว์กล่าวถึงสมทรงว่า

> *"พี่เขาเหมือนเป็นจิตอาสา เขาเข้ามา เราก็บอกเขาว่า น้ำมันแปลก ๆ พี่สมทรงเลยเอาเครื่องวัดของเขามาวัดค่าของน้ำ พี่สมทรงก็บอกว่า น้ำนี่มีสิ่งเจือปนนะ เขาก็ประสานให้เราได้รู้จักกับมูลนิธิบูรณะนิเวศ พอทีมมูลนิธิฯ เข้ามา ก็ช่วยประสานหน่วยงานรัฐเข้ามาอีก"*

ถึงจุดนี้ ประชาชนหลายคนในตำบลท่าถ่านและตำบลบ้านซ่องเริ่มตั้งข้อสงสัยต่อการประกอบกิจการของโรงงาน หจก. บานาน่าฯ ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลก ในพื้นที่ที่คนส่วนใหญ่ทำการเกษตร การปนเปื้อนของน้ำใต้ดินย่อมเป็นสิ่งที่น่าหวาดระแวง

วันที่ 24 ธันวาคม 2561 หจก. บานาน่าฯ ได้มอบหมายให้บริษัทอีโค่ คอนซัลแทนท์ จำกัด บริษัทที่ปรึกษา ทำการตรวจสอบคุณภาพน้ำในบ่อสังเกตการณ์ของโรงงานตน ประชาชนในพื้นที่ทราบถึงกิจกรรมดังกล่าวในวันที่ 20 ธันวาคม 2561 จึงได้ประสานให้มูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH) และหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมของภาครัฐเข้าร่วมตรวจสอบ เพื่อนำผลตรวจมาเทียบเคียงกัน

พะเยาว์อธิบายจุดประสงค์ที่ทำเช่นนี้ว่า

“สำหรับเรา เรื่องการมาตรวจนั้น เราไม่ได้เจาะจงที่จะเอาผิดโรงงาน เราแค่อยากรู้ว่าทำไมน้ำบ้านเราเสีย เราพยายามหาค่า ดูว่าหน่วยงานมาตรวจกันสามหน่วย มันมีค่าเหมือนกันไหม เราเปิดใจกว้าง เราอยากได้ข้อเท็จจริง ด้วยการเอาผลหลาย ๆ ผลมาเทียบเคียงกัน”

ปรากฏว่า ผลการตรวจของหน่วยงานรัฐ ผู้แทน หจก. บานาน่าฯ และมูลนิธิบูรณะนิเวศแตกต่างกันมาก

ตารางแสดงผลตรวจตัวอย่างสิ่งแวดล้อมของหน่วยงานต่าง ๆ
จากการเก็บตัวอย่างเมื่อธันวาคม 2561

หน่วยงานที่ตรวจ	สิ่งปนเปื้อนที่ตรวจพบ	ระดับที่พบ[5]
สำนักงานอุตสาหกรรม จังหวัดฉะเชิงเทรา	โลหะหนัก ได้แก่ นิกเกิล (Ni) แมงกานีส (Mn) และสังกะสี (Zn)	มีเพียงสังกะสีที่เกินเกณฑ์การปนเปื้อน
ศูนย์ควบคุมมลพิษระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก จังหวัดระยอง	แมงกานีส และสังกะสี	เกินเกณฑ์การปนเปื้อน
มูลนิธิบูรณะนิเวศ	สังกะสี แมงกานีส นิกเกิล และสารปิโตรเลียมไฮโดรคาร์บอน	เกินเกณฑ์การปนเปื้อนทั้งหมด
ผู้แทน หจก. บานาน่าฯ	สารโลหะหนัก	ไม่เกินเกณฑ์การปนเปื้อน

มูลนิธิบูรณะนิเวศได้ตั้งข้อสังเกตว่า การใช้ภาชนะเก็บตัวอย่างของบริษัทที่ปรึกษาของ หจก. บานาน่าฯ และสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด ไม่ถูกต้องตามประกาศกรมโรงงานอุตสาหกรรมว่าด้วยคู่มือการเก็บตัวอย่างดินและน้ำใต้ดิน พ.ศ. 2560 นอกจากนี้ บริษัทที่ปรึกษาไม่ได้ให้ความสำคัญในการเรียงลำดับการเก็บตัวอย่างใส่ขวด และได้ใช้ขวดพลาสติกชนิดเดียวกันในการเก็บตัวอย่างทั้งหมด ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ย่อมสามารถที่จะส่งผลกระทบต่อผลการตรวจวิเคราะห์ปริมาณสารมลพิษได้

[5] เกณฑ์การปนเปื้อนที่หน่วยงานทั้งสี่อ้างอิงคือ เกณฑ์การปนเปื้อนในดินและน้ำใต้ดินบริเวณโรงงาน ตามประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม เรื่อง “การกำหนดเกณฑ์การปนเปื้อนในดินและน้ำใต้ดิน การตรวจสอบคุณภาพดินและน้ำใต้ดิน การแจ้งข้อมูล รวมทั้งการจัดรายงานผลการตรวจสอบคุณภาพดินและน้ำใต้ดิน และรายงานเสนอมาตรการลดการปนเปื้อนในดินและน้ำใต้ดิน พ.ศ. 2559”

อย่างไรก็ตาม หน่วยงานที่เก็บตัวอย่างร่วมกันได้มีข้อตกลงกันว่า จะนำเสนอผลตรวจให้ทุกฝ่ายได้ทราบพร้อมกันในเดือนกุมภาพันธ์ ปี 2562 แต่พอถึงวันนัด สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดได้ขอเลื่อนการนำเสนอผลตรวจออกไปโดยไม่มีกำหนด ต่อมาประชาชนได้ทำหนังสือสอบถามความคืบหน้าจากศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดฉะเชิงเทรา คำตอบที่ได้รับในเดือนมิถุนายนปีนั้น คือ สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดกำลังเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาเข้าร่วม แต่หลังจากนั้นผ่านไปหนึ่งเดือน ประชาชนในพื้นที่กลับไม่ได้รับข่าวคราวว่า สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดจะจัดงานนำเสนอผลตรวจเมื่อไร

ด้วยความวิตกกังวลใจถึงการปนเปื้อนของน้ำใต้ดิน ซึ่งควรต้องมีการรายงานข้อเท็จจริงและแจ้งเตือนประชาชนรอบข้างโดยเร็ว ประชาชนในพื้นที่ ซึ่งถึงตอนนั้นได้รวมตัวกันในชื่อ “กลุ่มรักษ์ท่าถ่าน-บ้านซ่อง” ตัดสินใจร่วมกับมูลนิธิบูรณะนิเวศจัดเวทีแถลงผลตรวจในวันที่ 25 กรกฎาคม 2562 ณ ศาลาวัดโคกหัวข้าว และได้เชิญหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง รวมถึงตัวแทน หจก. บานาน่าฯ มาร่วมเสนอและรับฟังผลตรวจของกันและกัน

เวทีดังกล่าวอาจถือเป็นหมุดหมายสำคัญในความพยายามของประชาชนตำบลท่าถ่านเรื่องการเฝ้าระวังมลพิษในพื้นที่ ด้วยการทำให้ประชาชนในพื้นที่สามารถเข้าถึงข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ได้มากขึ้น ทั้งยังใช้ข้อเท็จจริงเป็นอาวุธในการผลักดันให้หน่วยงานรัฐเข้ามาแก้ไขปัญหา

อย่างไรก็ตาม ตลอดเวลาที่พวกเขายืนหยัดต่อสู้ เรียกร้องให้หน่วยงานรัฐแก้ไขปัญหา ประชาชนในพื้นที่ก็ยังต้องประสบปัญหาการปนเปื้อนของน้ำใต้ดินไปเรื่อย ๆ

พะเยาว์เล่าว่า ในช่วงปี 2562 – 2563 ครอบครัวของเธอต้องพยายามปรับตัวกับสถานการณ์ใหม่ที่น้ำจากบ่อน้ำใต้ดินไม่สามารถใช้ได้อีกต่อไป

> *“เราต้องเริ่มใช้น้ำประปา คือเราเอาน้ำประปามารดพืชผักได้อยู่ แต่มันไม่งอกงามเหมือนเดิม ไม่เหมือนน้ำฝนหรือน้ำใต้ดิน มันดูไม่เขียว ไม่แตกยอด น้ำประปาอาจจะดีสำหรับความสะดวกสบาย แต่การปลูกพืชสวนควรใช้น้ำบ่อ มันดีกว่าและประหยัดกว่าใช้น้ำประปาแล้วรายจ่ายมันเพิ่มขึ้นด้วย*
>
> *“อีกอย่างคือน้ำประปาพี่ก็ไม่ได้เอามาทานนะ พี่ไม่ได้ติดเครื่องกรอง พี่ก็ต้องซื้อน้ำขวดไว้ให้เด็กกิน เอาไปโรงเรียน ไม่งั้นก็ต้องไปกดน้ำในตู้หยอดเหรียญในหมู่บ้านทั้งหมดนี้เพราะบ่อน้ำเราใช้ไม่ได้*
>
> *“ตอนหลังเราก็ไปร้องเรียนทางเทศบาลว่าเราเดือดร้อน เราไม่มีน้ำใช้ น้ำเราเสีย*

เขาก็เอาน้ำใส่รถใหญ่มาให้ เอามาส่งให้อาทิตย์ละครั้ง พอน้ำหมดเราก็ต้องโทรไปบอก ขอให้เขาเอาน้ำมาให้ มันเหนื่อยใจตัวเองมาก แต่ก่อนเราอยู่สบาย ๆ ไม่เคยต้องขอใครเขา”

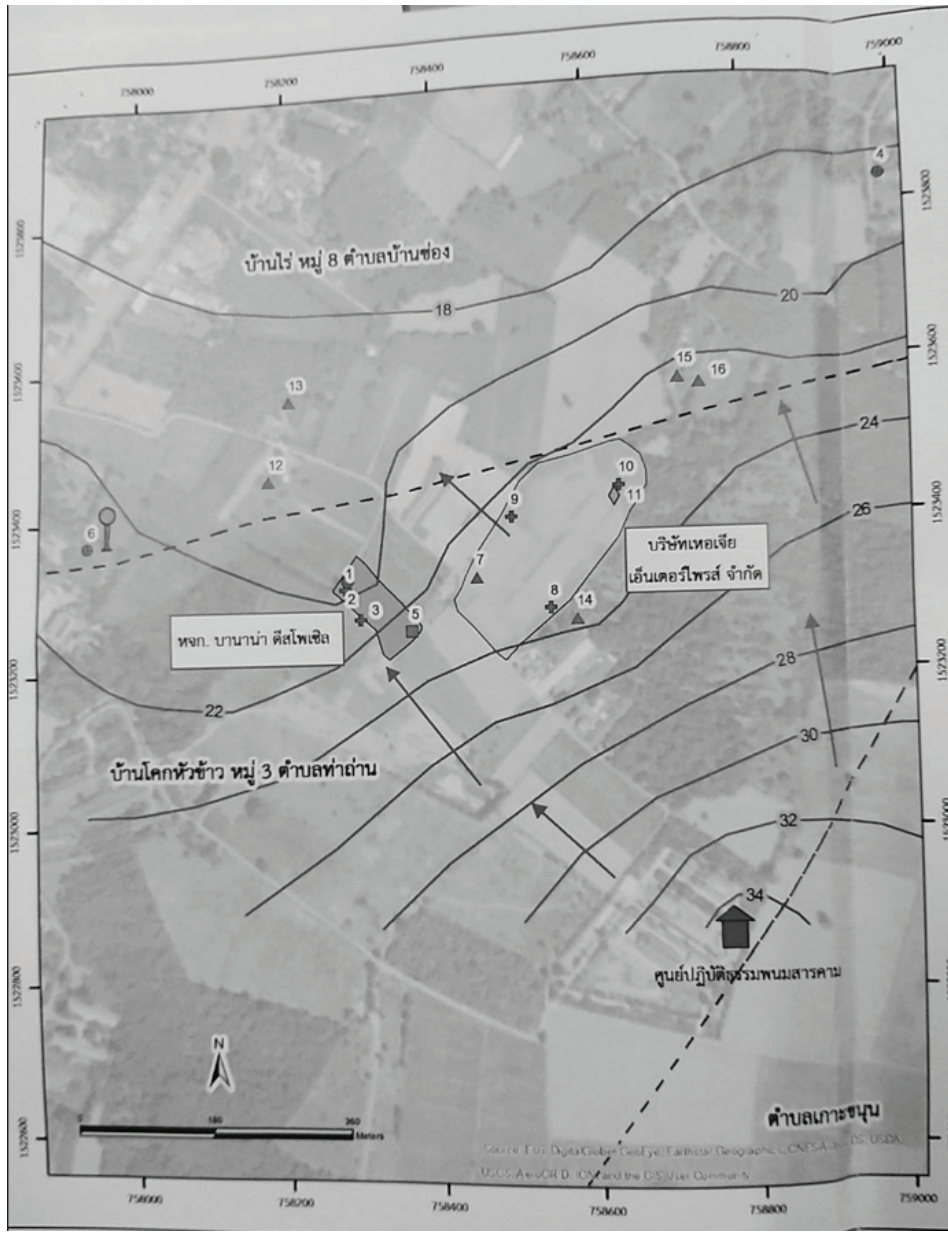
วันที่ 11 มีนาคม 2562 สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดฉะเชิงเทรา ส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์ให้กรมทรัพยากรน้ำบาดาลเข้ามาตรวจสอบทิศทางการไหลของน้ำใต้ดิน และแก้ไขความเดือดร้อนของประชาชนในพื้นที่บ้านโคกหัวข้าว ซึ่งเป็นข้อมูลที่จะช่วยพิสูจน์ด้วยว่า โรงงานของ หจก. บานาน่าฯ คือผู้ก่อมลพิษหรือไม่

ในปี 2563 กรมทรัพยากรน้ำบาดาลได้เข้าตรวจสอบพื้นที่ และในปลายปีนั้น ได้มีรายงานผลตรวจออกมา ซึ่งระบุว่า น้ำใต้ดินในพื้นที่ใกล้โรงงานปนเปื้อนสาร VOCs และโลหะหนักเกินค่ามาตรฐาน โดยเฉพาะสาร VOCs ที่เรียกว่า ไวนิลคลอไรด์ (Vinyl Chloride) ซึ่งเป็นสารก่อมะเร็งตามการจำแนกขององค์กรวิจัยมะเร็งนานาชาติ หรือ IARC (International Agency for Research on Cancer)

ผลตรวจดังกล่าวพบไวนิลคลอไรด์ 1,787 ไมโครกรัมต่อลิตร ในบ่อน้ำของบ้านพะเยาว์ สอดคล้องกับที่มีการตรวจพบสารตัวเดียวกันนี้ในน้ำบาดาลของ หจก. บานาน่าฯ ในระดับที่สูงถึง 10,928 ไมโครกรัมต่อลิตร กรมทรัพยากรฯ จึงมีข้อเสนอแนะให้แจ้งผู้ว่าราชการจังหวัดให้ทราบข้อมูล และขอความร่วมมือดำเนินการประสานกรมโรงงานอุตสาหกรรมให้พิจารณาระงับใบอนุญาตของ หจก. บานาน่าฯ และบริษัทเหอ เจียฯ โรงงานคัดแยกขยะอิเล็กทรอนิกส์ที่ถูกคนในพื้นที่ร้องเรียนเช่นกัน จนกว่าปัญหาการปนเปื้อนในน้ำใต้ดินจะได้รับการแก้ไข

วันที่ 14 ตุลาคม 2564 หจก. บานาน่าฯ ได้ยื่นขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพจากเทศบาลตำบลท่าถ่าน กลุ่มรักษ์ท่าถ่าน-บ้านซ่องจึงได้รวมตัวกันบุกเข้าร่วมประชุม เพื่อค้านการออกใบอนุญาต หลังจากที่ได้รับฟังผลกระทบที่ประชาชนในพื้นที่ประสบมากว่า 3 ปี เทศบาลตำบลท่าถ่านจึงตัดสินใจไม่ออกใบอนุญาตดังกล่าว ในวันนั้น ตัวแทน หจก. บานาน่าฯ ได้รับปากว่าจะดำเนินการขนย้ายน้ำมันและของเสียทั้งหมดออกจากโรงงาน ล่าสุด ในเดือนมิถุนายน 2565 หจก. บานาน่าฯ เพิ่งดำเนินการขนย้ายเสร็จสิ้น

ตลอดเวลากว่า 8 เดือนที่ หจก. บานาน่าดำเนินการขนย้ายของเสียออกจากพื้นที่ กลุ่มคนรักษ์ท่าถ่าน-บ้านซ่องได้ผลัดกันมาสังเกตการณ์การขนย้ายแทบทุกครั้ง เพื่อเฝ้าระวังว่ามีการนำของเสียดังกล่าวออกจากพื้นที่อย่างแน่นอน มิใช่แอบลอบทิ้งไว้ในพื้นที่ โดยพะเยาว์ หรือที่เพื่อน ๆ เรียกว่า “กล่ำ” ได้เข้ามารับบทบาทผู้เฝ้าระวังแนวหน้า เพราะเป็นคนที่อยู่ใกล้โรงงานที่สุด

“พี่เป็นเหมือนคนคอยดูโรงงาน มีคนขนเข้าขนออกไหม เราก็จะโทรไปบอกเพื่อน ๆ ว่า มีรถเข้าแบบนั้นแบบนี้ เพราะเราอยู่ใกล้สุด เราก็เป็นแนวหน้าเฝ้าระวัง แต่ถามว่ากลัวไหม ก็กลัวนะ แต่เราก็ต้องคอยดูแล ไม่งั้นก็อยู่ไม่ได้”

พะเยาว์กล่าวด้วยน้ำเสียงที่มุ่งมั่นพร้อมถอนหายใจสั้น ๆ ก่อนจะทิ้งท้ายว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในพื้นที่และโรงงานไม่จำเป็นต้องเป็นปฏิปักษ์ ตราบใดที่ผู้ประกอบการมีความรับผิดชอบ

“จริง ๆ ชาวบ้านอย่างเราก็ไม่อยากให้มาถึงจุดนี้ ตอนแรกพอมีโรงงาน เราก็ดีใจว่าเรามีเพื่อนบ้าน มีอะไรดี ๆ เข้ามาในหมู่บ้านเรา แต่สุดท้ายมันไม่ใช่ กลายเป็นว่าเขาเอาของเสียเข้ามาทำให้เราเดือดร้อน

“เราแค่อยากให้ทำดี ๆ ไม่ให้เป็นมลพิษ แต่ถ้าคุณทำไม่ถูกต้อง เราก็ต้องคัดค้าน เพราะเราก็ต้องปกป้องพื้นที่และวิถีของเรา”

ธมนวรรณ วรรณพิรุณ – จากการต่อสู้ท้องถิ่น สู่เวทีโลก

ธมนวรรณเกิดและโตที่บ้านโคกหัวข้าว หมู่ 3 ตำบลท่าถ่าน เช่นเดียวกับพะเยาว์ เพียงแต่เธออาศัยอยู่ในเขตหมู่บ้าน ซึ่งห่างไกลจากผลกระทบของโรงงานทั้งสองแห่งมากกว่า

“พี่เกิดและโตที่หมู่ 3 ท่าถ่านนี่แหละ แต่ก่อนอากาศที่นี่ดีมาก คือพื้นที่แถวนี้มันจะมีเหมือนเนินเขา แล้วตรงที่ราบเชิงเขาก็จะมีการปลูกพืชต่าง ๆ มันสำปะหลัง ถั่วลิสง

“แต่ชีวิตพี่ก็ไม่ได้เป็นเกษตรกรนะ พี่ทำงานอยู่โรงงานเฟอร์นิเจอร์ อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน แต่ก่อนก็ไม่เคยคิดว่าจะได้เข้าไปร่วมกับขบวนการอะไร”

ธมนวรรณได้รับรู้ถึงปัญหามลพิษจากโรงงานของบริษัทเหอ เจียฯ ในช่วงปี 2561 เมื่อได้พบกับเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบในวัดโคกหัวข้าว

“พอดีตอนนั้นเราได้ยินคนบ่นกัน เจอกล่ำนี่แหละ กล่ำก็จะบ่นให้ฟัง แล้วก็เจอเพื่อนอีกคน เขาบอกเขาตื่นมาเช้า ๆ ก็จะได้กลิ่น อะไรอย่างนี้ เราก็ว่า เอ๊ะ! มันคือกลิ่นอะไร เพราะบ้านเราไม่เคยมีกลิ่น

“ถามไปถามมา เราได้ยินชื่อเหอ เจียฯ เขาก็บอกว่าเป็นโรงงานมาตั้งนะ เป็นโรงงานขยะ ตอนนั้นเราก็ไม่ได้อะไรมากมาย เราคิดว่ามันเป็นขยะทั่ว ๆ ไป คือเราไม่รู้เรื่องขยะอิเล็กทรอนิกส์และความอันตรายของมัน”

สิ่งที่ธมนวรรณไม่รู้ในตอนนั้นคือ ขยะอิเล็กทรอนิกส์เป็นของเสียที่มีความอันตรายมากที่สุดชนิดหนึ่ง เนื่องจากมีองค์ประกอบของโลหะ เช่น ตะกั่ว ทองแดง เมื่อมีการเผาหรือคัดแยกในที่โล่งแจ้งก็จะก่อให้เกิดสารกลุ่มไดออกซิน ซึ่งเป็นสารมลพิษตกค้างยาวนาน (Persistent Organic Pollutants - POPs) หมายความว่า เป็นสารพิษที่มีศักยภาพคงอยู่ในสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตเป็นเวลานาน รวมถึงการดำรงอยู่ในร่างกายมนุษย์และห่วงโซ่อาหารได้อย่างยาวนานด้วย

ธมนวรรณ วรรณพิรุณ ประชาชน ต. ท่าถ่าน ผู้เคลื่อนไหวเรียกร้องการแก้ปัญหามลพิษในพื้นที่ อ. พนมสารคาม
ภาพ: Ondrej Petrlik

หลังปี 2560 สถิติการนำเข้าขยะอิเล็กทรอนิกส์ในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เหตุเพราะประเทศจีน ซึ่งเคยเป็นผู้นำเข้าของเสียรายใหญ่ของโลก ตัดสินใจประกาศห้ามนำเข้าของเสียกว่า 24 ชนิด ในปี 2560 และได้มีการยกเลิกนำเข้าเศษเครื่องใช้ไฟฟ้าในปี 2561 นโยบายดังกล่าว นอกจากจะส่งผลให้ปริมาณของเสียที่มีการส่งออกมายังภูมิภาคเอเชียอาคเนย์เพิ่มขึ้นแล้ว ยังทำให้ผู้ประกอบการรีไซเคิลในจีนหลายรายย้ายมาตั้งโรงงานในประเทศไทยอีกด้วย

หากมองโดยผิวเผิน บริษัทเหอ เจีย เอ็นเตอร์ไพร์ส จำกัด (บริษัทเหอ เจียฯ) มีเจ้าของเป็นคนไทย แต่จากการศึกษาของมูลนิธิบูรณะนิเวศ พบว่า ใบหุ้นของบริษัทนี้มีชื่อของบุคคลสัญชาติจีนไม่น้อย จึงมีความเป็นไปได้สูงว่า นี่เป็นหนึ่งในโรงงานรีไซเคิลสัญชาติจีนที่พากันย้ายฐานมาปักหลักประกอบกิจการในแผ่นดินไทยนับตั้งแต่ปี 2560

พะเยาว์ให้ข้อมูลว่า โรงงานของบริษัทเหอ เจียฯ ส่งกลิ่นเหม็นรุนแรงเทียบเท่ากับโรงงาน หจก. บานาน่าฯ แต่กลิ่นที่มาจากโรงงานของบริษัทเหอ เจียฯ มีลักษณะเฉพาะ

> *“อย่างเหอ เจียฯ คือ ตอนที่เขาเอาของเสียมาน้อย ๆ เขาเอามาบดย่อย แล้วก็เผาเอาทองแดง ทีแรกเขายังไม่ได้บดย่อย เขาใช้ไฟเผา กลิ่นมันเลยมาแรงมาก มาแรงกว่าที่บดย่อย มันเหม็นเหมือนกลิ่นตะกั่ว*

> เราขอให้ผู้นำของนานาประเทศ
> และผู้นำภาคอุตสาหกรรมคิดถึงมวลชน
> ที่ต้องแบกรับผลกระทบของมลพิษอุตสาหกรรม...
> อากาศสะอาด น้ำสะอาด สิ่งแวดล้อมที่ดี
> ล้วนเป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับ
>
> - ธมนวรรณ วรรณพิรุณ -
> นักสู้มลพิษแห่งบ้านโคกหัวข้าวและผู้ป่วยโรคมะเร็ง

“เราที่ต้องนอนดมก็เวียนหัว แน่น หายใจไม่อิ่ม เพราะพวกนี้เขาจะทำเฉพาะกลางคืน ในการเผา กลางคืนลมมันนิ่ง มันจึงได้กลิ่นง่าย”

เมื่อบริษัทเหอ เจียฯ เริ่มมีขยะอิเล็กทรอนิกส์เข้ามาในปริมาณมากขึ้น ได้มีการนำของเสียเหล่านั้น เช่น เศษสายไฟ ไปกองไว้หน้าโรงงาน หนึ่งในผลกระทบที่พะเยาว์ประสบคือ เมื่อฝนตกหนักน้ำจะท่วมและชะเอามลพิษจากสายไฟเหล่านี้ลงสู่ไร่มันสำปะหลังของเธอ

ที่น่าตกใจที่สุดคือ โรงงานแห่งนี้ได้เริ่มประกอบกิจการก่อนเวลาที่ได้รับอนุญาต และได้ขยายโรงงาน และก่อสร้าง-แต่งเติมอาคารโดยไม่ได้รับอนุญาต เมื่อบวกกับมลพิษที่ก่อแก่ชุมชนรอบข้างแล้วถือว่าเป็นการกระทำผิดที่ร้ายแรงและอุกอาจ

ธมนวรรณเล่าว่า หลังจากที่ได้รับผลกระทบมานาน ประชาชนในพื้นที่ได้ร้องเรียนไปยังหน่วยงานรัฐ และในเดือนพฤษภาคม 2561 ก็มีการตอบสนอง

“วันที่ 25 พฤษภาฯ ทหารเข้ามา เขาสั่งให้หยุด นายอำเภอสั่งให้หยุด หยุดประกอบกิจการชั่วคราวเพื่อปรับปรุง แต่โรงงานเขาก็ไม่หยุด ชาวบ้านบอกเขาเผามากขึ้นอีก ทหารออกไปเขาก็เผามากขึ้น ชาวบ้านก็ไปร้องเรียนอีกทีหนึ่ง ช่วงเดือนมิถุนายน

“ตอนที่เห็นว่า ชาวบ้านต้องไปร้องเรียนกันอีกที เราก็ตกใจนะ ทำไมสั่งหยุดแล้วทำต่อ” ธมนวรรณกล่าวถึงความรู้สึกของเธอในขณะนั้น

ใช่หรือไม่ว่า ในคำถามแห่งความแปลกใจเช่นนี้เองที่มักเป็นจุดบ่มเพาะความไม่เชื่อถือต่อระบบและกลไกของราชการให้เกิดขึ้นมา

กองสายไฟของ บจ. เหอ เจีย เอ็นเตอร์ไพร์ส
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

ธมนวรรณเล่าเสริมอีกว่า

"หลังมิถุนาฯ หน่วยงานเขาเข้ามาปั๊บ เขาก็สั่งให้หยุดอีก แต่โรงงานไม่หยุด โรงงานก็ยังทำอีก มันก็มีกลิ่นเหม็นขึ้นอีก พี่ก็ได้กลิ่นบ้าง คือตอนกลางคืนมันเยอะ มันจะเผากลางคืน มันจะมีเขม่า แล้วพอดีมีพี่คนหนึ่ง ทางนู้น เขาบอกว่าเขม่าบ้านเขาเต็มไปหมดเลย

"พี่ก็สงสัยว่าเขม่าอะไร เขาก็ว่า ขยะอิเล็กทรอนิกส์ พี่ก็ว่าอิเล็กทรอนิกส์คืออะไร พี่ก็เข้าไปเสิร์ช เสิร์ชดูขยะทั้งหมดว่ามันเป็นอะไร มันมีมลพิษยังไง เข้าไปดูอะไรพวกนี้แล้วพี่ก็คิดว่า พอเป็นอย่างนี้จะทำอย่างไรกับมัน คือมันมีตะกั่ว มีสารพิษอย่างนี้ บ้านเราอยู่อย่างนี้ไม่ได้แน่"

อาจเรียกได้ว่า การสืบค้นข้อมูลครั้งนั้นเป็นจุดเริ่มต้นให้ธมนวรรณเข้าไปมีบทบาทในการเคลื่อนไหวของประชาชนตำบลท่าถ่านและตำบลบ้านซ่องที่ได้รับผลกระทบ

ธมนวรรณเล่าถึงตนเองว่า แต่ไหนแต่ไรมา เธอเป็นคนที่เงียบ ไม่ค่อยพูดค่อยจา แต่มีความพยายามที่จะหาความรู้เกี่ยวกับปัญหาที่ชุมชนของตนประสบ หลังจากที่ได้ทราบถึงภัยอันตรายของขยะอิเล็กทรอนิกส์ ก็ได้สืบค้นข้อมูลที่มาที่ไปของขยะดังกล่าว จนได้รู้ถึงการยกเลิกการนำเข้าขยะของจีน ซึ่งทำให้เกิดวิกฤติการณ์การนำเข้าขยะของประเทศไทย

“ตอนนั้นก็คิดว่า นี่เมืองจีนเขาเป็นยักษ์ใหญ่ ทำไมเขายังไม่สามารถบำบัดอะไรได้ เขาไม่ให้ทำต่อ แล้วเขาก็ผลักภาระมาที่เมืองไทย แล้วเมืองไทยก็ โอ้โห จะบำบัดยังไง แล้วโรงงานนี้มันก็ไม่ได้บำบัดไง คนที่นี่เลยเดือดร้อนจากมลพิษ”

จากการพยายามสืบค้นข้อมูลเรื่องการนำเข้าขยะอิเล็กทรอนิกส์ นำพาให้ธมนวรรณมีโอกาสได้ฟังการนำเสนอของเพ็ญโฉม แซ่ตั้ง ผู้อำนวยการมูลนิธิบูรณะนิเวศ ซึ่งเป็นหนึ่งในองค์กรภาคประชาสังคมที่ในขณะนั้นกำลังร่วมกับอีกหลายองค์กรและหลายภาคส่วน รณรงค์เรียกร้องให้รัฐบาลไทยสั่งห้ามการนำเข้าของเสียอันตรายจากต่างประเทศเข้ามาภายในประเทศ จนก่อให้เกิดวลีรณรงค์ติดหูระดับสาธารณะที่ว่า “ไทยไม่ใช่ถังขยะโลก!”

ธมนวรรณจึงได้ติดต่อมาที่มูลนิธิบูรณะนิเวศ และต่อมาก็ได้รับทราบว่า มูลนิธิฯ ได้เข้ามาทำงานตรวจสอบสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อยู่ก่อนแล้ว หลังได้รับการร้องเรียนจากพะเยาว์ถึงผลกระทบของโรงงานของ หจก. บานาน่าฯ

หลังจากนั้น ธมนวรรณได้เข้าร่วมมีบทบาทสำคัญในการเรียกร้องของคนในพื้นที่ เนื่องจากเป็นคนที่ค่อนข้างรู้และเข้าใจข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และมีความเข้าใจในมิติเรื่องกฎหมายมากกว่าชาวบ้านทั่วไป ทั้งหมดนี้ก็เพราะธมนวรรณได้พยายามศึกษาข้อกฎหมายต่าง ๆ โดยละเอียด และเมื่อไม่เข้าใจก็จะโทรสอบถามเจ้าหน้าที่มูลนิธิบูรณะนิเวศ โดยมักใช้เวลาสอบถามและหารือกับ “ที่ปรึกษา” ของเธอเป็นเวลานาน จนกว่าจะเข้าใจถ่องแท้

ยิ่งกว่านั้น ธมนวรรณยังร่วมลงพื้นที่ตรวจสอบโรงงานของบริษัทเหอ เจียฯ และ หจก. บานาน่าฯ แทบทุกครั้ง และในทุก ๆ ครั้งนั้น เธอก็จะจดข้อมูลและถ่ายรูปกลับมาเสมอ ข้อมูลและภาพถ่ายเหล่านี้เป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยเปิดโปงการกระทำผิดของโรงงานต่อหน่วยงานรัฐและสื่อมวลชน

“เวลาเขามาตรวจแต่ละครั้ง เขาจะมีการบันทึกการตรวจสอบ มีเอกสารที่เซ็นร่วมกัน เราก็ต้องเก็บไว้ทุกครั้ง ถ้าไม่ได้ก็ต้องไปขอเขามาให้ได้”

ไม่กี่วันก่อนวันที่ 12 ธันวาคม 2561 ซึ่งเป็นวันที่มีการกำหนดจัดประชุมเรื่องการแก้ไขปัญหาขยะระดับจังหวัดฉะเชิงเทรา ธมนวรรณเห็นว่า การประชุมนี้เป็นโอกาสที่จะผลักดันประเด็นความเดือดร้อนของประชาชนตำบลท่าถ่านและบ้านซ่องไปสู่ระดับจังหวัด ในระยะเวลาเพียงสองสามวัน เธอและเพื่อนจึงพยายามรวบรวมรายชื่อประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากโรงงานทั้งสองแห่ง เพื่อก่อตั้งเป็น “กลุ่มรักษ์ท่าถ่าน-บ้านซ่อง”

กลุ่มรักษ์ท่าถ่าน-บ้านซ่อง ขึ้นป้ายคัดค้านโรงงานรีไซเคิลในพื้นที่หมู่ 3 ต. ท่าถ่าน
ภาพ: กลุ่มรักษ์ท่าถ่าน-บ้านซ่อง

"จริง ๆ ต้องบอกว่าเราล่ารายชื่อกันสามวันสองคืน เพราะเราทำกลางคืนด้วยขี่มอเตอร์ไซค์ไปบ้านต่าง ๆ ทำเป็นกลุ่ม เพื่อร่างหนังสือส่งถึงผู้ว่าราชการจังหวัด มันก็ระยะกระชั้นชิดมาก เพราะเป็นภาวะเร่งด่วน ตีสามพี่ยังนั่งเคลียร์เอกสารอยู่เลย

"คือพวกนี้เขาได้กลิ่นอยู่แล้ว แต่เราต้องโน้มน้าวให้เขาลงรายชื่อด้วยการให้ข้อมูล เราบอกว่ามันเป็นมลพิษ เราศึกษามาว่ามันเป็นขยะพิษ มันจะเป็นมะเร็งกันชั่วลูกชั่วหลาน"

ในระยะเวลาสามวัน ธมนวรรณกับกลุ่มพรรคพวกรวบรวมชื่อผู้คนร่วมถิ่นที่ร่วมทุกข์ได้ถึง 1,078 รายชื่อ

เมื่อถึงวันที่ 12 ธันวาคม 2561 ธมนวรรณเป็นหนึ่งในตัวแทนประชาชนที่ได้เข้าไปคุยกับผู้ว่าราชการจังหวัด

เธอเล่าว่า ในที่ประชุมครั้งนั้นมีกว่า 10 หน่วยงานเข้าร่วม และมีประชาชนสองคนที่ต้องเข้าไปอธิบายความทุกข์ยากของชุมชนโดยละเอียด

“เราเข้าไปชี้แจงให้ผู้ว่าราชการจังหวัดฟังว่า ที่ผ่านมาโรงงานฝ่าฝืนคำสั่งมาโดยตลอด พวกหน่วยงานที่สั่งก็นั่งอยู่ในที่ประชุม เราก็ต้องชี้แจงด้วยข้อมูลว่า ที่สั่งไปเขาไม่ได้ทำตาม ท่านสั่งให้เขาหยุดเครื่องจักร แต่เขาเดินตลอด ท่านสั่งให้สร้างผนังเขาก็ไม่ทำ

“คือตอนนั้นสำหรับพี่ มันไม่มีอะไรต้องอดแล้ว พี่ก็พูดประจานไปเลย”

ภายหลัง ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรมได้มีคำสั่งให้โรงงานระงับการประกอบกิจการในส่วนที่ขยายโรงงานทั้งหมด ในช่วงนี้ ธมนวรรณ พะเยาว์ และประชาชนตำบลท่าถ่านและบ้านซ่องคนอื่น ๆ ได้ร่วมกันติดตามตรวจสอบกิจกรรมในโรงงานอย่างต่อเนื่อง

ในเดือนพฤษภาคม 2562 สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดฉะเชิงเทราได้มีบันทึกข้อความถึงปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม ระบุว่า ในเดือนมีนาคมที่ผ่านมา บริษัทเหอ เจียฯ ได้นำรถพ่วง 3 คัน เข้ามาในโรงงาน ต่อมาได้ตรวจพบร่องรอยการประกอบกิจการโรงงานโดยใช้เครื่องจักรที่ไม่ได้รับอนุญาต ซึ่งเป็นการแสดงเจตนาฝ่าฝืนสำคัญ เห็นสมควรให้ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรมสั่งปิดโรงงาน แต่จวบจนวันนี้กลับยังไม่มีความคืบหน้าในทางปฏิบัติแต่อย่างใด

ทุกวันนี้ (ธันวาคม 2565) แม้สถานะของบริษัทเหอ เจียฯ ยังไม่ชัดเจน แต่ภายในโรงงานก็ไม่ได้มีการประกอบกิจการมาระยะหนึ่งแล้ว ในขณะที่ปัญหากลิ่นเหม็นในพื้นที่ได้ลดลงอย่างเห็นได้ชัด ทั้งหมดนี้เป็นผลจากการต่อสู้ของประชาชนตำบลท่าถ่าน-บ้านซ่อง

เรื่องราวของโรงงานบริษัทเหอ เจียฯ คือมิติท้องถิ่นของปัญหาระดับโลก ทุกวันนี้ ประเทศพัฒนาแล้วหลายแห่งยังคงส่งของเสียอิเล็กทรอนิกส์มากำจัดในประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งมักมีศักยภาพในการจัดการของเสียประเภทนี้อย่างถูกต้องและปลอดภัย นี่จึงเป็นการส่งออกมลพิษมายังประเทศที่ด้อยพัฒนา... สถานการณ์นี้จึงได้รับการขนานนามว่า “อาณานิคมขยะ”

ในเดือนมิถุนายน ปี 2565 ได้มีการจัดประชุมรัฐภาคีของอนุสัญญาบาเซลว่าด้วยการควบคุมการเคลื่อนย้ายข้ามแดนของของเสียอันตรายและการกำจัด ซึ่งคือกฎหมายระหว่างประเทศที่มุ่งเป้า

ควบคุมการเคลื่อนย้าย รวมทั้งการส่งออก-นำเข้า ของเสียอันตรายระหว่างประเทศ เจ้าหน้าที่มูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH) และสมาคมอาร์นิก้า (Arnika Association) องค์กรพัฒนาเอกชนจากสาธารณรัฐเช็ก ได้นำเรื่องราวของตำบลท่าถ่านและโรงงานบริษัทเหอ เจียฯ ไปนำเสนอในเวทีย่อยของการประชุมดังกล่าว คำเรียกร้องของธมนวรรณและประชาชนตำบลท่าถ่านและบ้านซ่องจึงถูกส่งไปถึงเวทีโลก:

> *“เราขอให้ผู้นำของนานาประเทศและผู้นำภาคอุตสาหกรรมคิดถึงมวลชนที่ต้องแบกรับผลกระทบของมลพิษอุตสาหกรรม... อากาศสะอาด น้ำสะอาด สิ่งแวดล้อมที่ดี ล้วนเป็นสิทธิที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับ”*

ในขณะนี้ ธมนวรรณได้ล้มป่วยด้วยโรคมะเร็ง ต้องทำเคมีบำบัดอย่างต่อเนื่องมาสักพักใหญ่ ๆ แล้ว แต่เธอยังคงมีส่วนร่วมในการติดตามปัญหาสิ่งแวดล้อมในบ้านเกิดของเธออย่างต่อเนื่อง

บทส่งท้าย – ปัญหามลพิษอุตสาหกรรมในอำเภอพนมสารคาม

ปัญหามลพิษอุตสาหกรรมในอำเภอพนมสารคามเป็นปัญหาที่หยั่งลึกและแพร่หลาย ไม่อาจเล่าได้หมดในคราวเดียว มูลนิธิบูรณะนิเวศหวังว่า เรื่องราวไม่กี่เรื่องที่ยกมานี้จะทำให้ผู้อ่านเห็นถึงความพยายามของประชาชนในการแก้ไขปัญหามลพิษด้วยมือของตนเอง ในบทส่งท้ายนี้ เราขอนำเสนอกรณีอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความรุนแรงของปัญหามลพิษอุตสาหกรรมในอำเภอนี้

กรณีบริษัทซี ที สตีล จำกัด

บริษัทซี ที สตีล จำกัด ได้เริ่มทำการหล่อหลอมเศษเครื่องใช้ไฟฟ้าและอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ก่อนที่จะได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานนานถึง 2 ปี แม้บริษัทดังกล่าวมีพฤติกรรมเช่นนี้ แต่ก็ยังได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานจากกรมโรงงานอุตสาหกรรมในเดือนมีนาคม 2563

ตลอดเวลาที่โรงงานแห่งนี้ดำเนินกิจการ ประชาชนในพื้นที่ประสบปัญหากลิ่นเหม็นอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันประชาชนในพื้นที่บางส่วนได้รวมตัวกันในนาม “กลุ่มรักษ์หมู่ 1 เขาหินซ้อน” เพื่อเฝ้าระวังผลกระทบด้านมลพิษในพื้นที่ โดยเฉพาะจากโรงงานดังกล่าว

ล่าสุด ในปี 2565 ทีมวิจัยจากสมาคมอาร์นิก้าแห่งสาธารณรัฐเช็กและมูลนิธิบูรณะนิเวศตรวจพบการปนเปื้อนของมลพิษในตัวอย่างสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ โดยสารมลพิษที่พบเป็นสารที่มีความเชื่อมโยงกับการเผาขยะอิเล็กทรอนิกส์

กรณี “หมู่ 9 เขาหินซ้อน” โรงงานไดออกซินไทยดังไกลระดับโลก...

พื้นที่หมู่ 9 เขาหินซ้อนได้รับผลกระทบจากโรงงานรีไซเคิลและคัดแยกขยะหลายโรง

โรงงานแห่งหนึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากพื้นที่ชุมชน ได้รับการขนานนามโดยนักวิชาการนานาชาติว่า “โรงงานไดออกซิน” (Dioxin Factory) เนื่องจากมีการตรวจพบสารไดออกซิน ซึ่งเป็นสารมลพิษตกค้างยาวนานชนิดหนึ่ง ในดินรอบโรงงานในระดับที่สูงมาก เช่น มีการตรวจพบสารไดออกซินที่มีองค์ประกอบของโบรมีน (Brominated Dioxin) และสารหน่วงการติดไฟ (Brominated Flame Retardants) และพบคลอริเนตเตทไดออกซิน (Chlorinated Dioxin) ซึ่งพบว่ามีค่าปนเปื้อนสูงกว่าค่ามาตรฐานในดินของประเทศไทยถึง 20 เท่า

สารทั้งสองตัวนี้อยู่ในกลุ่มของสารมลพิษตกค้างยาวนานหรือ POPs ที่มีความคงทนอยู่ในสิ่งแวดล้อมได้ยาวนาน ซึ่งเป็นสารกลุ่มที่ตรวจพบในการศึกษาผลกระทบของน้ำทิ้งจากโรงงานเยื่อกระดาษในปี 2536 และยังตรวจพบในไข่ไก่จากพื้นที่อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น อันเป็นกรณีที่นำเสนอไว้ในบทที่ 1

ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ 2565 ทีมวิจัยจากมูลนิธิบูรณะนิเวศและสมาคมอาร์นิก้าจากสาธารณรัฐเช็กได้ลงพื้นที่ตรวจสอบการปนเปื้อนรอบ “โรงงานไดออกซิน” หมู่ 9 ตำบลเขาหินซ้อนนี้อีกครั้ง หลังจากที่ได้ส่งตัวอย่างสิ่งแวดล้อมไปตรวจที่ห้องปฏิบัติการในยุโรป ทีมวิจัยจากเช็กได้ร่วมกับทีมจากไทยแถลงผลตรวจนี้ต่อสาธารณชน หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง และตัวแทนภาคเอกชน เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2565

ผลตรวจตามที่มีการแถลงแสดงให้เห็นถึงการปนเปื้อนของสาร POPs ที่ขยายตัวจากดินเข้าสู่ห่วงโซ่อาหาร คือไข่เป็ดของประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะสารไดออกซิน/ฟิวแรน (PCDD/Fs) ซึ่งเป็นสาร POPs ที่เคยมีงานวิจัยระบุว่าเป็นสารที่สนับสนุนการเกิดมะเร็ง และยังส่งผลกระทบต่อระบบประสาทและระบบภูมิคุ้มกันในสัตว์ ทีมวิจัยยังพบสารไดออกซิน/ฟิวแรนที่มีองค์ประกอบของโบรมีน (PBDD/Fs) ซึ่งเป็นสารที่ผู้เชี่ยวชาญระบุว่ามีผลกระทบทางสุขภาพที่ความเป็นพิษคล้ายคลึงกับไดออกซิน/ฟิวแรน

ทั้งนี้ ระดับของสารไดออกซิน/ฟิวแรน (PCDD/Fs) และระดับหน่วยความเข้มข้นโดยรวมของความเป็นพิษต่อมนุษย์ (TEQ) ของสารไดออกซิน/ฟิวแรน (PCDD/Fs) และสารพีซีบีที่คล้ายไดออกซิน (dl PCBs) ในตัวอย่างไข่เป็ดจากหมู่บ้านหนองกกสูงเกินมาตรฐานสูงสุดที่สหภาพยุโรป (European Union – EU) กำหนดไว้ถึง 24 และ 14 เท่า ตามลำดับ

นอกจากนี้ยังพบสารเอสซีซีพี (SCCPs) ในตัวอย่างตะกอนดินและไข่เป็ดในหมู่บ้าน ซึ่งสารตัวนี้เป็นสาร POPs ที่ถูกกำหนดว่าต้องเลิกผลิตและใช้ตั้งแต่ปี 2560 ภายใต้ข้อตกลงระหว่างประเทศ นั่นคืออนุสัญญาสตอกโฮล์มว่าด้วยสารมลพิษตกค้างยาวนาน ซึ่งประเทศไทยได้ให้สัตยาบันต่ออนุสัญญานี้ตั้งแต่เมื่อปี 2548

เหตุที่สารซึ่งควรต้องเลิกผลิตและใช้ตัวนี้ปรากฏอยู่ในดินหน้าบ้านของชาวบ้าน ทีมผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเกิดจากการลักลอบทิ้งกากอุตสาหกรรมในหมู่บ้าน เพราะมีการตรวจพบสารตัวนี้ในระดับสูงในตะกอนดินที่ปนเปื้อนกากดังกล่าวด้วยเช่นกัน

กล่าวได้ว่า พื้นที่แห่งนี้เป็นภาพย่อย ๆ ของปัญหามลพิษขยะอิเล็กทรอนิกส์และกากอุตสาหกรรมที่พนมสารคามทั้งอำเภอกำลังประสบ

กรณี “หมู่ 9 เกาะขนุน” –เมื่อที่ดินถูกจัดสรรสำหรับอุตสาหกรรมรีไซเคิล

ตั้งแต่ปี 2560 เป็นต้นมา ผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ได้เข้ามาจับจองและจัดสรรที่ดินในหมู่ที่ 9 ตำบลเกาะขนุน โดยมีบริษัท นิวส์สกาย เมทัล จำกัด ซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นบริษัท ชุน ยิป อินเตอร์เนชั่นแนล (ประเทศไทย) จำกัด ปักหลักอยู่ในพื้นที่นี้ บริษัทฯ ถือครองใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานคัดแยกของเสีย (ลำดับที่ 105) จำนวน 7 ใบ และใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานรีไซเคิล (ลำดับที่ 106) อีก 9 ใบ โดยที่โรงงานทั้ง 16 แห่งตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน

ประชาชนในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากการประกอบกิจการของโรงงาน และเคยร้องเรียนให้มีการแก้ไขปัญหา รวมทั้งเผยแพร่เรื่องราวทางสื่อมวลชนแล้ว ทว่าปัจจุบัน มีแนวโน้มว่าจำนวนโรงงานในพื้นที่จะเพิ่มขึ้นอีก เนื่องจากที่ดินหลายแห่งในหมู่บ้านนี้ได้ถูกกว้านซื้อไปแล้ว...

การลักลอบทิ้งกากอุตสาหกรรมที่ “ท่ากระดาน”

กรณีสุดท้ายที่จะนำเสนอเป็นการลักลอบทิ้งของเสียอุตสาหกรรมซึ่งเกิดขึ้นในอำเภอสนามชัยเขต อันเป็นพื้นที่ติดกันกับอำเภอพนมสารคาม เหตุที่เลือกมานำเสนอในที่นี้ด้วย เนื่องจากเป็นกรณีที่มีความสัมพันธ์กับปัญหามลพิษที่พบในอำเภอพนมสารคาม

เหตุการณ์ปะทุขึ้นในช่วงปลายปี 2564 เมื่อมีคนกลุ่มหนึ่งนำน้ำเสียสีดำเข้มมาเททิ้งในบ่อดินร้างกลางสวนปาล์มขนาด 384 ตารางวา ณ หมู่ที่ 6 ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยของเสียดังกล่าวได้ส่งกลิ่นเหม็นสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนในพื้นที่ ทั้งยังทำให้เกษตรกรที่อาศัยอยู่รอบข้างเกิดความหวาดวิตก เนื่องจากทราบดีว่าพื้นที่บริเวณดังกล่าวมีสภาพเป็นดินทราย ทำให้คาดหมายได้ว่าน้ำเสียจะกระจายได้เร็ว

ในวันที่ 1 ธันวาคม 2564 หน่วยงานรัฐหลายหน่วยได้ลงพื้นที่แก้ไขปัญหา แต่ 7 เดือนให้หลัง มูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH) ได้เข้าตรวจสอบพื้นที่ดังกล่าวอีกครั้ง พบว่า ของเสียยังไม่ได้ถูกขนออกแต่อย่างใด แต่ก็ลดปริมาณลงไปมาก เนื่องจากมีการซึมลงดิน

ไพศาล ดวงแก้ว ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 บ้านนาน้อย ได้ออกมาเรียกร้องให้หน่วยงานรัฐแก้ปัญหาดังกล่าวตั้งแต่ต้น แต่ภายหลังก็ถูกผู้มีอิทธิพลข่มขู่

ทุกวันนี้ ไพศาลยังยืนหยัดเรียกร้องสิทธิของชุมชนตนอย่างไม่ย่อท้อ

บรรณานุกรม

กรมควบคุมมลพิษ. (2563, 9 พฤศจิกายน). คพ. ตรวจน้ำผุดใกล้บ่อลักลอบทิ้งของเสียอุตสาหกรรม อ.พนมสารคาม พบค่ากรดรุนแรง. *กรมควบคุมมลพิษ.* สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://www.pcd.go.th/pcd_news/9368

กรมชลประทาน. (2562, 22 กันยายน). ชป.แจงอ่างเก็บน้ำลุ่มน้ำโจนเสีย เหตุคาดมีผู้แอบทิ้งสารเคมีลงน้ำ. *กรมชลประทาน*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://www.rid.go.th/main/index.php?option=com_content&view=article&id=5817:2019-09-22-05-43-23&catid=23:2009-12-21-08-25-31&Itemid=54

กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. หนังสือที่ ทส 0707/6259, ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา, เรื่อง ผลการตรวจสอบคุณภาพน้ำบาดาลพื้นที่ตำบลท่าถ่าน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา, ลงวันที่ 24 ธันวาคม 2563.

กรุงเทพธุรกิจ. (2557, 24 ธันวาคม). สั่งประหาร'ขรก.ซี8'บงการฆ่าแกนนำต้านบ่อขยะพิษ. *กรุงเทพธุรกิจ*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://www.bangkokbiznews.com/news/625149

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2564, 4 พฤษภาคม). *สัมภาษณ์ สมทรง วัฒนา.*

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2564, 5 พฤษภาคม). *สัมภาษณ์ ธมนวรรณ วรรณพิรุณ*.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2565, 11 เมษายน). *สัมภาษณ์ ธมนวรรณ วรรณพิรุณ*.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2565, 11 เมษายน). *สัมภาษณ์ พะเยาว์ จรูญวงษ์*.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2565, 30 มิถุนายน). *สัมภาษณ์ สมทรง วัฒนา*.

ขนิษฐา แซ่เอี๊ยว. (2555). *อาหาร ถ่านหิน: จุดตัดการพัฒนาบนพื้นที่เกษตรกรรม พนมสารคาม สนามชัยเขต*. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://www.sem100library.in.th/medias/10918.pdf

เขมวไล ธีรสุวรรณจักร, เรียบเรียงและประสานงาน. (2557). *เรารักหนองแหน (หนองแหน บทเรียนและอนาคตที่ต้องไปต่อ)*. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://infocenter.nationalhealth.or.th/node/13160

ชุลีพร บุตรโคตร. (2555, 27 กุมภาพันธ์). แปดริ้วฮือต้านโรงไฟฟ้าถ่านหิน-มลพิษ หวั่นทำ 'มะม่วง-ข้าวอินทรีย์' เจ๊งนับล้าน นักวิชาการชี้ส่งผลกระทบ 'ซัลเฟอร์-ฝุ่น' จวก สผ. ไม่ให้เปิด อีไอเอ อ้างเป็นความลับ. *TCIJ*. สืบค้นวันที่ 11 มกราคม 2566. https://www.tcijthai.com/news/2012/02/scoop/264

ไทยพีบีเอส. (2561, 20 ธันวาคม). *นักสู้ผู้จากไป : แพะ เดอะซีรีส์ (20 ธ.ค.61)* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=KP7mEa2HBmk

ไทยพีบีเอส.(2562, 18 กันยายน). ศาลฎีกาพิพากษายืน ยกฟ้องคดีสั่งฆ่า "ผู้ใหญ่จบ" ปมขยะหนองแหน. *ไทยพีบีเอส*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://www.thaipbs.or.th/news/content/284336

ไทยพีบีเอส. (2562, 23 กันยายน). "อ่างเก็บน้ำลุ่มน้ำโจนแห่งที่ 16" สารพิษเกินค่ามาตรฐาน. *ไทยพีบีเอส.* สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://news.thaipbs.or.th/content/284481

ไทยพีบีเอส. (2564, 25 ธันวาคม). คพ.เรียก 1,800 ล้านบาท เอกชนลอบทิ้งน้ำเสียลงอ่างน้ำโจนฯ. *ไทยพีบีเอส.* สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://news.thaipbs.or.th/content/311016

ผู้จัดการออนไลน์. (2565, 7 กรกฎาคม). ไม่เอาโรงงานคัดแยกขยะ ชาวหนองแหน จ. ฉะเชิงเทรา ลงชื่อคัดค้านเกือบ 2,000 ราย. *ผู้จัดการ*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://mgronline.com/local/detail/9650000064891

มูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2562). *รายงานการจัดประชุมแถลงผลการตรวจสอบน้ำในบ่อสังเกตการณ์ของห้างหุ้นส่วนจำกัด บานาน่า ดิสโพเซิล และข้อเสนอแนะต่อการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ตำบลท่าถ่าน*. มูลนิธิบูรณะนิเวศ.

มูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH). (2564, 15 ตุลาคม). *“#ท่าถ่าน-#บ้านซ่อง” บุกร่วมประชุม-ตรวจโรงงานรีไซเคิลก่อนค้านออกใบอนุญาตฯ สำเร็จ*. Facebook. https://www.facebook.com/108056682577538/posts/pfbid0q6XhHyFSTLdvEmzZJRVZvRmPn3D5CMAAneKAqGo4sV2ZmPizyaTSqwNrbs4Pzzgwl/?d=n

สถาบันพระปกเปล้า. (ไม่ระบุวันที่). *คัดค้านโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินเขาหินซ้อน*. เว็บไซต์สถาบันพระปกเกล้า. สืบค้นเดือนมิถุนายน 2564.

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดฉะเชิงเทรา. บันทึกข้อความที่ ฉช 0033(2)/1361 ถึง ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม, เรื่อง ขอให้ปิดโรงงาน, ลงวันที่ 24 พฤษภาคม 2562.

อรวรรณ สุขโข. (2564, 19 มกราคม). ยืนยัน พบ “โมลิบดีนัม” ในอ่างฯ ลุ่มน้ำโจน. *The Active Thai PBS*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://theactive.net/news/20210119-3/

อรุณ ศิริจานุสรณ์. (2565, 13 เมษายน). Eastern Seaboard สู่ EEC การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจไทยในภูมิภาคตะวันออก ตอน 1. *กรุงเทพธุรกิจ*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://www.bangkokbiznews.com/business/999082

hybridauth_Facebook_100000580493638. (2557, 25 กุมภาพันธ์). หรือจะต้องกินถ่านหินเป็นอาหาร?. *THECITIZEN.PLUS THAI PBS*. https://thecitizen.plus/node/6919

Jeungsmarn, P. (2022, June 29). Unity needed to fight ‘waste colonialism’. *Bangkok Post*. https://www.bangkokpost.com/opinion/opinion/2336023/unity-needed-to-fight-waste-colonialism

Yoshida, A. (2022). China’s ban of imported recyclable waste and its impact on the waste plastic recycling industry in China and Taiwan. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, 24:73–82.

ลำดับเหตุการณ์สำคัญโดยย่อของกรณี “พนมสารคาม”

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
2525	แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก หรืออีสต์เทิร์นซีบอร์ดเริ่มต้นขึ้น โดยมี จ. ฉะเชิงเทราเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เป้าหมายการพัฒนาอุตสาหกรรม
2542	มีการจัดตั้งโรงไฟฟ้าชีวมวลขนาด 47.4 เมกะวัตต์ ของเครือบริษัทดับเบิ้ล เอ ใน ต. เขาหินซ้อน ซึ่งต่อมาประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงเริ่มประสบปัญหากลิ่นเหม็น ฝุ่นละออง และน้ำบ่อตื้นเสื่อมสภาพ
2550	มีโครงการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินขนาด 600 เมกะวัตต์ ของบริษัทในเครือดับเบิ้ล เอ ที่ ต. เขาหินซ้อน
ต้นทศวรรษ 2550	ประชาชน ต. เขาหินซ้อน เคลื่อนไหวคัดค้านโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้วยการประท้วง ปิดถนน ร้องเรียนไปยังหน่วยงานรัฐ ฟ้องศาลปกครอง และถวายฎีกา กระทั่งโครงการยุติไป
2555	พบการลักลอบทิ้งน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมในบ่อดินลูกรังขนาด 15 ไร่ ในพื้นที่ ต. หนองแหน อ. พนมสารคาม
25 ก.พ. 2556	ประจบ เนาวโอภาส ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 14 ต. หนองแหน หนึ่งในแกนนำที่ต่อต้านและเรียกร้องการแก้ไขปัญหาการลักลอบทิ้งของเสียในพื้นที่ ถูกยิงเสียชีวิต
13 ม.ค. 2560	หจก. บานาน่า ดีสโพเซิล ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานรีไซเคิลน้ำมันและตัวทำละลาย ในพื้นที่หมู่ 3 บ้านโคกหัวข้าว ต. ท่าถ่าน อ. พนมสารคาม และเริ่มประกอบกิจการในเดือนมีนาคม
ก.ค. 2560	ประเทศจีน ผู้นำเข้าของเสียรายใหญ่ของโลก ประกาศนโยบายที่จะห้ามนำเข้าของเสียกว่า 24 ชนิด ซึ่งรวมถึงขยะอิเล็กทรอนิกส์ ตั้งแต่ปี 2561 เป็นต้นไป เป็นเหตุให้การส่งออกของเสียและการลงทุนด้านรีไซเคิลเคลื่อนย้ายปลายทางมาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วย
1 ม.ค. 2561	นโยบายยุติการนำเข้าของเสียของประเทศจีนเริ่มมีผลบังคับใช้
21 มี.ค. 2561	บจ. เหอ เจีย เอ็นเตอร์ไพร์ส ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานรีไซเคิลของเสียจากอุปกรณ์ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ ในพื้นที่หมู่ 3 บ้านโคกหัวข้าว ต. ท่าถ่าน อ. พนมสารคาม

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
2561	น้ำในบ่อบาดาลที่ใช้อุปโภคบริโภคของชาวบ้านที่อยู่ใกล้ที่ตั้งโรงงานของ หจก. บานาน่าฯ เริ่มมีสภาพเปลี่ยนไป และผลจากการตรวจด้วยอุปกรณ์เบื้องต้น พบความผิดปกติ ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน ประชาชน ต. ท่าถ่าน และ ต. บ้านซ่อง ได้เริ่มร้องเรียนว่าได้รับกลิ่นเหม็นรุนแรงจากการคัดแยกและเผาขยะอิเล็กทรอนิกส์ของ บจ. เหอเจียฯ จึงร้องเรียนไปยังหน่วยงานรัฐ ซึ่งได้มีคำสั่งให้โรงงานหยุดประกอบกิจการชั่วคราวเพื่อปรับปรุง แต่ต่อมาพบว่า บริษัทฯ ฝ่าฝืนคำสั่งดังกล่าว
15 พ.ค. 2561	โครงการระเบียงเขตเศรษฐกิจภาคตะวันออก หรือ EEC (Eastern Economic Corridor) เริ่มต้นขึ้น โดย จ. ฉะเชิงเทรายังคงเป็นพื้นที่เป้าหมาย
12 ธ.ค. 2561	ประชาชนในพื้นที่ ต. ท่าถ่าน และ ต. บ้านซ่อง ที่ได้รับผลกระทบจากโรงงานของ หจก. บานาน่าฯ และ บจ. เหอเจียฯ รวมตัวกันในนาม “กลุ่มรักษ์ท่าถ่าน-บ้านซ่อง” มีสมาชิก 1,078 ราย ยื่นหนังสือถึงผู้ว่าฯ ฉะเชิงเทรา ให้แก้ปัญหามลพิษจากโรงงานรีไซเคิลของเสียทั้งสองแห่ง
24 ธ.ค. 2561	หน่วยงานของรัฐ ที่ปรึกษา หจก. บานาน่าฯ และมูลนิธิบูรณะนิเวศ เก็บตัวอย่างน้ำในบ่อสังเกตการณ์ของ หจก. บานาน่าฯ ไปตรวจ ผลออกมาว่าพบการปนเปื้อนของโลหะหนัก แต่พบในระดับที่แตกต่างกัน
ปลายปี 2561	สถิติการนำเข้าของเสียอิเล็กทรอนิกส์สู่ประเทศไทยเพิ่มขึ้น 7 เท่า
25 มี.ค. 2562	ประชาชน หมู่ 1 และ 3 ต. เขาหินซ้อน ร้องเรียนปัญหาการลักลอบทิ้งของเสียบริเวณบ่อข้าง ๆ อ่างเก็บน้ำลุ่มน้ำโจน 16 ซึ่งประชาชนเกิดปัญหาสุขภาพจากการใช้น้ำในอ่าง
24 พ.ค. 2562	สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดฉะเชิงเทราทำบันทึกข้อความถึงปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม ระบุว่า บจ. เหอเจียฯ เจตนาฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของหน่วยงานรัฐหลายครั้ง เห็นควรให้ปิดโรงงาน
25 ก.ค. 2562	“กลุ่มรักษ์ท่าถ่าน-บ้านซ่อง” ร่วมกับมูลนิธิบูรณะนิเวศ จัดแถลงผลการตรวจตัวอย่างสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องและตัวแทน หจก. บานาน่าฯ เข้าร่วมรับฟัง นี่จึงเป็นจุดเปลี่ยนให้เกิดการตรวจสอบและแก้ไขปัญหา

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
2563	กรมทรัพยากรน้ำบาดาลแจ้งผลการตรวจน้ำใต้ดิน ทั้งบ่อสังเกตการณ์ของโรงงาน หจก. บานาน่าฯ และบ่อน้ำตื้นของประชาชน ต. ท่าถ่าน ที่อยู่ใกล้โรงงาน พบว่าปนเปื้อนสาร VOCs และโลหะหนักเกินค่ามาตรฐาน โดยเฉพาะสารไวนิลคลอไรด์ (Vinyl Chloride) ซึ่งเป็นสารก่อมะเร็ง จึงแนะนำอุตสาหกรรมจังหวัดประสานกรมโรงงานอุตสาหกรรมระงับใบอนุญาตของ หจก. บานาน่าและ บจ. เหอเจียฯ
2563 - 2564	หน่วยงานราชการตรวจสอบกรณีลอบทิ้งของเสียบริเวณอ่างเก็บน้ำลุ่มน้ำโจน 16 พบว่า น้ำเสียมีความเป็นกรดสูงและปนเปื้อนโลหะหนัก โดยกรมควบคุมมลพิษประเมินว่าต้องใช้เงินถึง 1,800 ล้านบาท จึงจะฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของอ่างฯ ได้
ต.ค. 2564	หจก. บานาน่าฯ ยื่นขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพจากเทศบาลตำบลท่าถ่าน แต่ถูกชาวบ้านคัดค้าน เทศบาลฯ จึงไม่ออกใบอนุญาต และทางตัวแทน หจก. บานาน่าฯ รับปากว่าจะดำเนินการขนย้ายน้ำมันและของเสียทั้งหมดออกจากโรงงาน
ก.พ. 2565	สมาคมอาร์นิก้าแห่งสาธารณรัฐเช็กและมูลนิธิบูรณะนิเวศร่วมกันเก็บตัวอย่างสิ่งแวดล้อมจากพื้นที่ใกล้ ต. เขาหินซ้อน ไปตรวจ ซึ่งผลพบการปนเปื้อนของสารกลุ่มไดออกซินในระดับที่น่าเป็นห่วง
มิ.ย. 2565	มูลนิธิบูรณะนิเวศนำกรณีปัญหาของ ต. ท่าถ่าน ไปนำเสนอในเวทีย่อยของการประชุมรัฐภาคีของอนุสัญญาบาเซลฯ ณ กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ในฐานะกรณีที่สะท้อนปัญหาการเคลื่อนย้ายขยะข้ามพรมแดน
ธ.ค. 2565	■ บจ. เหอเจียฯ ไม่ได้ประกอบการแล้ว แต่ไม่ชัดเจนว่าสถานะทางกฎหมายเป็นอย่างไร ส่วน หจก. บานาน่าฯ ได้ขนย้ายของเสียออกจากโรงงานเสร็จสิ้นแล้ว โดยตลอด 8 เดือนก่อนหน้านั้น ประชาชนในพื้นที่มีการติดตามกำกับการดำเนินงานของโรงงานต่อเนื่อง

ป้ายคัดค้านโรงงานรีไซเคิลของประชาชน หมู่ 5 ต. ธาตุทอง อ. บ่อทอง จ. ชลบุรี
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

5 ความพยายามปกป้อง “ธาตุทอง” จากการเป็นที่รองรับขยะ

ปัจจุบันหลายพื้นที่ในประเทศไทยประสบปัญหาการลิดรอนหรือกีดกันสิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ภาคอุตสาหกรรมเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อจัดตั้งโรงงานในพื้นที่ชุมชน ในหลายกรณีเช่นนี้จะเห็นได้ว่า เสียงทัดทานของชุมชนมักไม่มีผล หรือมีผลเพียงเล็กน้อย ต่อการพิจารณาของหน่วยงานราชการที่มีหน้าที่อนุญาตให้โรงงานเข้ามาในพื้นที่

สภาวการณ์ดังกล่าวเรียกได้ว่าเป็นการ “ขับไล่” ชุมชนออกจากพื้นที่แห่งการมีส่วนร่วมทางสังคม และกลายเป็น “ด่านหน้า” แห่งความเสี่ยง

นี่คือสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในพื้นที่หมู่ที่ 5 ตำบลธาตุทอง อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี เมื่อบริษัทเค็น ยูไนเต็ด (ประเทศไทย) จำกัด (บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ) เข้ามาจัดตั้งโรงงานผลิตเม็ดพลาสติกจากเศษพลาสติกที่ใช้แล้วท่ามกลางพื้นที่เกษตรของชุมชน และได้มีแผนจัดตั้ง “เขตปลอดอากร” ซึ่งอาจจะรองรับโรงงานอีกหลายแห่ง

ตลอด 2 ปีก่อนที่บริษัทแห่งนี้จะได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน ชุมชนหมู่ที่ 5 ตำบลธาตุทอง (ต่อไปนี้จะเรียกว่า “ชุมชนธาตุทอง”) ได้พยายามคัดค้านการจัดตั้งโรงงานในพื้นที่มาตลอด แม้พวกเขาไม่สามารถยับยั้งการจัดตั้งโรงงานได้ แต่ทุกวันนี้ พวกเขายังยืนหยัดที่จะใช้สิทธิในการมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นที่ตนอยู่อาศัย

โรงงานรีไซเคิลและพลาสติกนำเข้า กับการต่อสู้ของชุมชน

จักรกฤช กันทอง ประกอบอาชีพเป็นอาจารย์ภาควิชาวิศวกรรมไฟฟ้าที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี และอีกหนึ่งบทบาทใหม่หมาดของเขาคือการเป็นแกนนำในการเรียกร้องสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนธาตุทอง ในกรณีการเข้ามาของโรงงานผลิตเม็ดพลาสติก บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ

“ผมจักรกฤช กันทอง เป็นชาวบ้านในอำเภอบ่อทอง ตำบลธาตุทอง จังหวัดชลบุรีมาได้ 10 กว่าปีแล้ว คือจริง ๆ แล้วผมเป็นคนศรีราชา แล้วก็มาซื้อที่ดินที่ธาตุทองทำเป็นค่ายลูกเสือได้ 10 ปีแล้ว ซึ่งค่ายลูกเสือนี้อยู่ติดกับโรงงานรีไซเคิลพลาสติกของบริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ เลย เรียกว่า ข้ามถนนไปก็ถึง

“ที่ดินที่บริษัทนี้เข้ามาตั้งโรงงาน เดิมทีมันคือป่ามัน ไร่มัน มีไร่ยาง มีไร่อ้อย เป็นพื้นที่เกษตรกรรม มันก็เขียวดีมาก ไม่มีมลภาวะใด ๆ ทั้งเสียง ทั้งกลิ่น ทั้งน้ำ”

ดังที่จักรกฤชกล่าวไว้ เมื่อเดินทางเข้ามาในพื้นที่ก็เห็นได้ว่า โรงงานของบริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ตั้งอยู่ท่ามกลางพื้นที่สีเขียว นอกจากมันสำปะหลัง ยางพารา และอ้อย ประชาชนในพื้นที่บางส่วนยังปลูกใบกะเพราเป็นจำนวนมาก จักรกฤชเองก็ใช้พื้นที่ในค่ายลูกเสือปลูกมะนาวและเลี้ยงไก่ด้วย

“นอกจากจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่แถบนี้ยังเป็นระบบนิเวศสำคัญ มีคลองมือไทรไหลผ่าน คลองนี้มีต้นน้ำมาจากวนอุทยานน้ำตกเขาเจ้าบ่อทอง ซึ่งตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จริง ๆ น้ำที่ออกมาจากพื้นที่นี้มีสองสาย มันไหลโอบล้อมพื้นที่หมู่ 5 ตำบลธาตุทอง ซึ่งคนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ใช้น้ำจากสายน้ำพวกนี้ นี่คือพื้นที่ที่โรงงานเข้ามาตั้ง”

บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ จดทะเบียนจัดตั้งเมื่อเดือนมีนาคม 2561 ระบุที่ตั้งชัดเจนว่าเป็นที่หมู่ที่ 5 ตำบาลธาตุทอง โดยแรกจดทะเบียนระบุวัตถุประสงค์ว่า เพื่อประกอบกิจการผลิตเม็ดพลาสติก แต่เมื่อส่งงบการเงินปี 2562 มีการระบุเปลี่ยนการประกอบกิจการเป็น “การนำวัสดุที่ใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่ พิจารณาจากชื่อ คาดว่ากรรมการบริษัทเป็นคนจีน

ราวปี 2561 ที่ดินตรงข้ามค่ายลูกเสือเริ่มมีกิจกรรมการก่อสร้าง หลังจากนั้น คนในชุมชนรอบข้างเริ่มได้ยินข่าวว่าจะมีการจัดตั้งโรงงานในที่ดินดังกล่าว คนในชุมชนยังเริ่มเกิดความสงสัยว่า พื้นที่ตรงนี้จะมีการสร้างอะไร ต่อมาปรากฏว่ามีการพยายามโน้มน้าวคนในหมู่บ้านให้ “ยกมือเห็นชอบ”

จักรกฤช กันทอง
อาจารย์มหาวิทยาลัยและหนึ่งในประชาชนที่คัดค้านการจัดตั้งโรงงานรีไซเคิลในพื้นที่ หมู่ 5 ต. ธาตุทอง
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

ต่อการจัดตั้งโรงงานในพื้นที่ ซึ่งประชาชนหลายรายไม่ยอมทำตาม นอกจากนี้ ยังได้มีการนำประเด็นดังกล่าวเข้าสู่ที่ประชุมในระดับหมู่บ้าน ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังไม่เห็นด้วยกับการจัดตั้งโรงงานในพื้นที่ จักรกฤชกล่าวถึงการประชุมครั้งนั้นว่า

> *“เหตุผลที่เขาคัดค้านกันตอนนั้นคือ มันเป็นโรงงานรีไซเคิล มีชาวบ้านในพื้นที่ที่เคยมีประสบการณ์ทำงานในโรงงานรีไซเคิล รับจ้างอะไรสักอย่าง เขาก็บอกว่ามันไม่ดีสำหรับหมู่ 5 คราวนี้ชาวบ้านก็ไม่เห็นด้วย”*

จักรกฤชเล่าอีกว่า ในช่วงนั้นตนได้ยินข่าวเรื่องปัญหามลพิษจากโรงงานรีไซเคิลมากมาย โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดระยอง ทำให้เกิดความหวาดระแวงว่าจะเกิดปัญหาแบบเดียวกันในพื้นที่นี้

ในขณะที่ชาวชุมชนธาตุทองแสดงตัวคัดค้านการจัดตั้งโรงงานในพื้นที่อยู่นั้นเอง บริษัท เค็น ยูไนเต็ดฯ ก็ได้เริ่มก่อสร้างโรงงานบนที่ดินตรงข้ามค่ายลูกเสือ โดยที่ยังไม่ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน

ระยะห่างระหว่างที่ดินของ บจ. เค็น ยูไนเต็ดฯ (ซ้าย) และค่ายลูกเสือของจักกกฤช (ขวา)
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่ควรต้องขยายความไว้ก็คือ การที่บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ก่อสร้างโรงงานทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานไม่เข้าข่ายผิดกฎหมาย เนื่องจากตาม พ.ร.บ. โรงงาน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562 ได้มีการนิยามคำว่า “การตั้งโรงงาน” ให้หมายถึงการนำเครื่องจักรมาติดตั้งเท่านั้น ซึ่งเป็นการแก้ไขจากความหมายเดิมตาม พ.ร.บ. โรงงาน พ.ศ. 2535 ที่เคยกำหนดครอบคลุมไปถึงการก่อสร้างอาคารด้วย ภายใต้กฎหมายใหม่ แม้มีการปลูกสร้างอาคารโรงงานจนเสร็จสิ้นแล้ว แต่ความหมายในทางกฎหมายจึงยังไม่ใช่การตั้งโรงงาน ตราบเท่าที่ไม่มีการนำเครื่องจักรเข้ามาติดตั้ง

ในช่วงที่มูลนิธิบูรณะนิเวศ ร่วมกับภาคประชาสังคม ทั้งที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนด้วยกัน กลุ่ม/องค์กรวิชาการ และกลุ่มประชาชน แสดงออกคัดค้านร่างกฎหมายโรงงานฉบับแก้ไขนี้ มูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม (EnLAW) เคยให้ความเห็นไว้ว่า การแก้กฎหมายนี้ทำให้การตรวจสอบและพิจารณาความเหมาะสมของทำเลที่ตั้งโรงงานหละหลวมกว่าเดิม

“ผ่านไปประมาณสองเดือน โรงงานก็เริ่มปรับพื้นที่ กลุ่มชาวบ้านเลยเรียกประชุมอีกครั้งเพื่อพูดคุยเรื่องนี้ เราตกลงกันว่าจะทำหนังสือคัดค้าน แต่เมื่อเราไปที่อำเภอบ่อทอง เราได้พบกับนายอำเภอ นายอำเภอก็บอกว่า เขายังไม่ได้ทำอะไรเลย เขายังไม่ได้ขออนุญาตอะไรเลย แล้วจะมาคัดค้านเขาได้อย่างไร ขอให้ชาวบ้านรอไปก่อน บอกเราว่าไม่ต้องทำอะไรทั้งสิ้น เดี๋ยวจะช่วยดูให้” จักรกฤชเล่าถึงสถานการณ์การเคลื่อนไหวในช่วงแรก ซึ่งทางกลุ่มชาวบ้านยังคงเชื่อมั่นหน่วยงานราชการ

ไม่กี่เดือนต่อมา นายอำเภอคนดังกล่าวก็ถูกย้ายออกไป ในขณะที่บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ยังคงเดินหน้าก่อสร้างโรงงานอย่างต่อเนื่อง

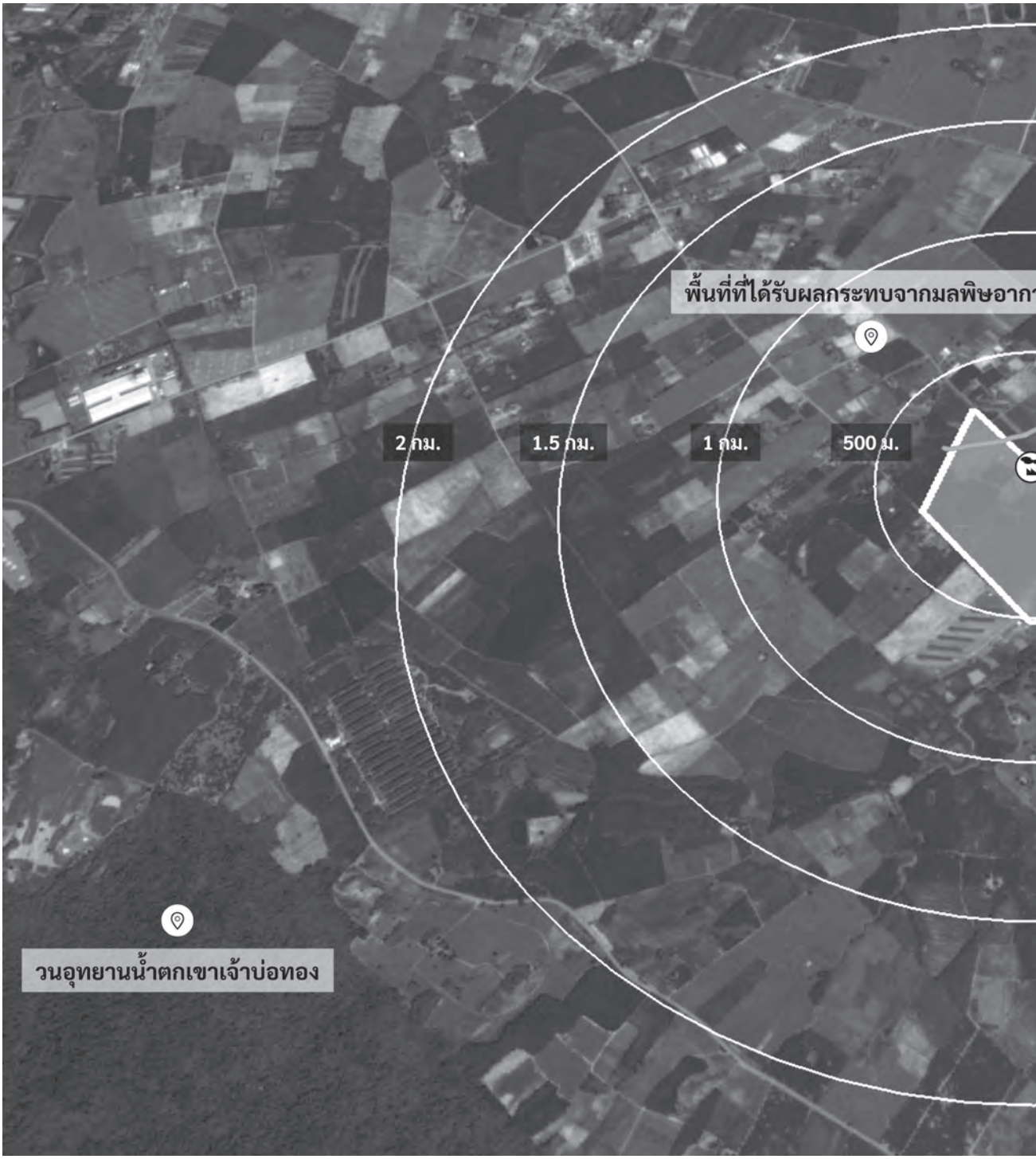
จักรกฤชเล่าต่อว่า *“พอนายอำเภอย้ายออกไป เราก็ไม่รู้จะเดินเรื่องยังไงต่อ แต่เราก็มีความเห็นตรงกันในหมู่คณะ เราก็รวมตัวกันในนาม “กลุ่มรักษ์คลองมือไทร” แล้วก็ทำหนังสือขอข้อมูลไปทาง อบต. อำเภอ อุตสาหกรรมจังหวัด แล้วก็ศูนย์ดำรงธรรม ช่วงแรกไม่มีหน่วยงานไหนตอบเราเลย*

“ในหนังสือเหล่านั้น เราเรียกร้องให้โรงงานจัดการประชุมกับคนในพื้นที่เพื่อสื่อสารข้อมูลทั้งหมดให้ครบถ้วน”

เมื่อชาวชุมชนธาตุทองที่มีข้อสงสัยหรือไม่เห็นด้วยกับการจัดตั้งโรงงานของบริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ได้รวมตัวกันในนาม “กลุ่มรักษ์คลองมือไทร” แล้ว ต่อจากนั้น หนังสือที่ส่งไปถึงหน่วยงานต่าง ๆ ก็ส่งภายใต้ชื่อนี้

ในวันที่ 31 สิงหาคม 2563 นายอำเภอบ่อทองได้ส่งหนังสือถึงประชาชนหมู่ที่ 5 ตำบลธาตุทอง ความว่า ในวันที่ 19 กันยายน 2563 จะมีการจัดประชาคมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานลำดับที่ 105 (โรงงานคัดแยกขยะ) และลำดับที่ 53 (1), (5), (9) (โรงงานผลิตเม็ดพลาสติกและทำผลิตภัณฑ์ จากพลาสติกที่ใช้แล้ว) ของบริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ

จักรกฤชเล่าว่า ในตอนนั้นประชาชนทุกคนเต็มใจและเตรียมพร้อมที่จะเข้าร่วมการประชุมดังกล่าว แต่สุดท้าย บริษัทฯ กลับยกเลิกการประชุม ทั้งยังยกเลิกการขอใบอนุญาตไปก่อน โดยอ้างว่า *“เนื่องจากมีปัญหาในการรับฟังความคิดเห็นประชาชนในพื้นที่”*

พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษอากา
2 กม.
1.5 กม.
1 กม.
500 ม.
วนอุทยานน้ำตกเขาเจ้าบ่อทอง

แผนที่แสดงที่ตั้งโรงงานและพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ
ที่มา: มูลนิธิบูรณะนิเวศดัดแปลงจาก Google Map

โรงงานรีไซเคิลพลาสติกของ บจ. เค็น ยูไนเต็ดฯ, ธันวาคม 2565
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

ในวันที่ 18 กันยายน 2563 ประชาชนในพื้นที่ได้รวมตัวกันหน้าโรงงานเพื่อชูป้ายคัดค้านโรงงานรีไซเคิลทุกประเภท ก่อนจะกล่าวต่อสื่อมวลชนว่า ที่ผ่านมาไม่เคยได้รับข้อมูลที่แน่ชัดจากทางโรงงาน รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับระบบการจัดการมลพิษด้วย

สามวันต่อมา กลุ่มรักษ์คลองมือไทรได้ส่งหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี นายอำเภอบ่อทอง อุตสาหกรรมจังหวัดชลบุรี และนายกเทศมนตรีธาตุทอง เพื่อคัดค้านการออกใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานแก่บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ

ในวันที่ 29 เดือนเดียวกันนั้น สำนักข่าวไทยพีบีเอสได้นำเสนอคลิปข่าวเรื่องการคัดค้านโรงงานของประชาชนตำบลธาตุทอง ส่งผลให้เรื่องราวของพวกเขาเป็นที่รับรู้ต่อสาธารณะมากขึ้น

ตุลาคม 2563 บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ได้พยายามขอใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานอีกครั้ง แต่คราวนี้ไม่ได้ขอรับใบอนุญาตโรงงานลำดับที่ 105 ขอเพียงโรงงานลำดับที่ 53 (1), (5), (9) ด้านกลุ่มรักษ์คลองมือไทรก็ยังคงทำหนังสือคัดค้านการออกใบอนุญาตดังกล่าวอีกครั้งในเดือนต่อมา

ในวันที่ 2 ธันวาคม 2563 บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ส่งหนังสือเชิญประชาชนหมู่ที่ 5 เข้าร่วมประชุมชี้แจงต่อประชาชนเรื่องมาตรการสิ่งแวดล้อมและสาธารณสุขในวันที่ 7 และ 9 ธันวาคม เมื่อได้ทราบข่าว กลุ่มรักษ์คลองมือไทรก็รีบส่งตัวแทนไปยื่นหนังสือถึงนายอำเภอบ่อทองคัดค้านการเข้าฟังการชี้แจงมาตรการการป้องกันด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุว่าบริษัทฯ แจ้งนัดประชุมในระยะเวลาที่กระชั้นชิด ทั้งวันและเวลาที่กำหนดยังเป็น

> เรารู้สึกว่าบริษัทฯ ไม่มีความจริงใจต่อเรา
> เหมือนเขาจัดการประชุมให้ครบกระบวนการ
> เพื่อจะได้ใบอนุญาต เขาไม่พยายามให้เราได้มีส่วนร่วม
> พอเราสอบถามว่า คุณมีกระบวนการป้องกันด้านสิ่งแวดล้อม
> สิ่งที่จะกระทบชาวบ้านไหม เขาตอบว่า ยังไม่มีข้อมูล
>
> - จักรกฤช ทันทอง -
>
> เจ้าของค่ายลูกเสือในตำบลธาตุทอง ผู้ลุกขึ้นต้านการเข้ามาของโรงงาน

ช่วงที่คนในพื้นที่ต้องเข้างาน อันจะทำให้สมาชิกกลุ่มรักษ์คลองมือไทรส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าร่วมการประชุมดังกล่าวได้ แต่สุดท้าย บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ก็ยังดึงดันจัดการประชุมในวันและเวลาเดิม

ความรู้สึกในตอนนั้นของจักรกฤชที่ไม่แตกต่างจากชาวชุมชนทั่วไป นั่นก็คือ

“เรารู้สึกว่าบริษัทฯ ไม่มีความจริงใจต่อเรา เหมือนเขาอยากทำให้ครบกระบวนการเพื่อจะได้ใบอนุญาต เขาไม่พยายามจัดการประชุมให้เราได้มีส่วนร่วม พอเราสอบถามว่าคุณมีกระบวนการป้องกันด้านสิ่งแวดล้อม สิ่งที่จะกระทบชาวบ้าน เขาตอบว่า ยังไม่มีข้อมูล พอถามอีกครั้งก็บอกวิศวกรไม่อยู่ ไม่สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกได้

“คือเรามองว่าข้อมูลเหล่านี้มีความจำเป็นที่เราจะใช้ตัดสินใจได้อย่างรอบด้าน แต่เขาก็ไม่สื่อสารให้เราอย่างโปร่งใส”

ความไม่โปร่งใสของกระบวนการขออนุญาตของโรงงานเป็นที่ประจักษ์ชัดยิ่งขึ้นในวันที่ 14 ธันวาคม 2563 เมื่อกรมศุลกากรออกประกาศอนุญาตให้บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ จัดตั้ง “เขตปลอดอากร” เพื่อการประกอบอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม

“เราไม่มั่นใจว่าเขาไปยื่นขอจัดตั้งเขตปลอดอากรตั้งแต่เมื่อไหร่ เขาก็ไม่ได้บอกข้อมูลเราตั้งแต่แรก แต่ที่เรารู้มาคือจะมีการจัดตั้งโรงงานในเขตปลอดอากรนี้ถึง 13 โรง รวมกับโรงของเค็นยูไนเต็ดก็คือ 14 โรง อยู่ดี ๆ เหมือนผลกระทบที่เรากลัวอยู่แล้วคูณสิบเข้าไปอีก” จักรกฤชย้อนเล่าถึงความรู้สึกที่ยกระดับขึ้นอย่างมากในช่วงเวลาที่ได้รับรู้เกี่ยวกับเรื่องเขตปลอดอากร

เขตปลอดอากร – ช่องโหว่แห่งการนำเข้าเศษพลาสติก

เขตปลอดอากรเป็นพื้นที่ที่อธิบดีกรมศุลกากรอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นสำหรับการประกอบอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม หรือกิจการอื่นที่เป็นประโยชน์แก่การเศรษฐกิจของประเทศ[1] และเพื่อส่งเสริมการลงทุนและการส่งออก โดยโรงงานในเขตฯ จะได้รับสิทธิพิเศษในการยกเว้นอากรนำเข้า จึงเปรียบเสมือนว่าอยู่ใน “ดินแดนต่างประเทศ”

ในกรณีของบริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ การจัดตั้งเขตปลอดอากรยังมีประเด็นสำคัญพิเศษยิ่งกว่านั้น ซึ่งสัมพันธ์กับกรณีการออกประกาศของกรมศุลกากรเมื่อเดือนมีนาคม 2564 ซึ่งระบุว่า โรงงานในเขตปลอดอากรสามารถนำเข้าเศษพลาสติกภายใต้พิกัดศุลกากร HS3915[2] เข้ามาใช้ในการประกอบกิจการ ขอเพียงว่า เศษพลาสติกดังกล่าวมีลักษณะสอดคล้องกับที่กำหนดในประกาศ

บริบทที่สำคัญเกี่ยวกับประกาศฉบับนี้คือ ในช่วงเวลานั้น ภาคประชาสังคมกำลังเรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิกการนำเข้าเศษพลาสติกภายใต้พิกัดศุลกากร HS3915 ด้วยเหตุผลที่ว่า การนำเข้าเศษพลาสติกก็คือการนำเข้าขยะชนิดหนึ่งซึ่งเป็นต้นตอของปัญหามลพิษ เช่นนี้จึงขัดกับหลักเศรษฐกิจหมุนเวียนที่รัฐบาลกำลังผลักดัน โดยล่าสุดภาครัฐมีกรอบแนวคิดที่จะยกเลิกการนำเข้าเศษพลาสติกอย่างช้าที่สุดคือภายในปี 2568 ทั้งนี้ เนื่องจากได้รับการกดดันอย่างหนักจากสังคมส่วนใหญ่

แต่ด้วยประกาศศุลกากรฉบับดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นบริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ หรือผู้ประกอบการอื่นใดที่จัดตั้งโรงงานในเขตปลอดอากร ย่อมจะยังสามารถนำเข้าเศษพลาสติกภายใต้พิกัดศุลกากร HS3915 ได้ แม้หลังจากที่รัฐบาลสั่งยกเลิก หรือห้ามการนำเข้าเศษพลาสติกไปแล้วก็ตาม

จึงกล่าวได้ว่า เขตปลอดอากรคือ “ข้อยกเว้นทางนโยบาย” ที่สามารถจะกลายเป็น “ช่องโหว่หรือโอกาส” ที่เอื้อประโยชน์ให้ภาคอุตสาหกรรมพลาสติกในประเทศไทยสามารถนำเข้าเศษพลาสติกมาใช้เป็นวัตถุดิบต่อไปได้ แม้ในวันที่มีการห้ามในทางนโยบายเชิงภาพรวมของประเทศ ที่น่าสนใจอย่างยิ่งก็คือ “ข้อยกเว้นนี้” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนการเกิดนโยบาย จึงเสมือนเป็น “ช่องโหว่” ที่ถูกตระเตรียมไว้ล่วงหน้า

ประเด็นเรื่องการนำเข้าขยะพลาสติกเป็นเรื่องของความยินยอมหรือการสมประโยชน์ระดับโลก กล่าวคือ ประเทศซึ่งมีขยะพลาสติกที่อยากให้มีการนำมาใช้ใหม่ก็มิได้ต้องการให้เกิดกระบวนการรีไซเคิลภายในประเทศตนเอง จากเหตุที่ว่ากระบวนการดังกล่าวนั้น แม้อยู่บน

---

[1] มาตรา 136 แห่งพระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560

[2] HS3915 คือพิกัดศุลกากรที่ใช้จำแนกสินค้าชนิด “เศษ เศษตัด และของที่ใช้ไม่ได้ซึ่งเป็นพลาสติก”, ข้อมูลค้นคว้าจาก: https://www.dft.go.th/th-th/index

หลักการ “รักษ์โลก” แต่ในทางการดำเนินการจริงกลับเป็นต้นตอหนึ่งของการก่อมลพิษอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม สำหรับนักประกอบการรีไซเคิลแล้ว ขยะพลาสติกถือเป็นวัตถุดิบราคาถูกที่สามารถนำมาผ่านกระบวนการแปรรูปเป็นสินค้าใหม่จากการรีไซเคิลเพื่อทำกำไร และสำหรับรัฐบาลของประเทศที่มุ่งเน้นเรื่องการหารายได้เหนืออื่นใด ก็อาจหน้ามืดตามัวไม่รับรู้ หรือยอมรับ “ความเสี่ยง” ที่มีอยู่ได้ เรื่องนี้ยังเป็นอีกภาพปรากฏหนึ่งของความเหลื่อมล้ำระหว่างประเทศร่ำรวยกับประเทศกำลังพัฒนาด้วย ดังเห็นได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า ปัจจุบันผู้ที่ส่งออกเศษพลาสติกมาประเทศไทยในปริมาณที่สูงส่วนใหญ่คือประเทศพัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย จีน และประเทศในสหภาพยุโรป

สภาวการณ์ดังกล่าวสืบเนื่องจากการที่ประเทศจีนได้มีนโยบายยกเลิกการนำเข้าของเสียหลายชนิดในปี 2561 ส่งผลให้ขยะพลาสติกและขยะอิเล็กทรอนิกส์ปริมาณมากถูกส่งมายังภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ รวมถึงประเทศไทย และยังส่งผลให้มีโรงงานรีไซเคิลสัญชาติจีนผุดขึ้นมาในประเทศไทยเป็นจำนวนมากด้วย ทั้งนี้ บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ เองก็มีคนจีนเป็นหนึ่งในผู้ถือหุ้นรายใหญ่และกรรมการ

ในขณะเดียวกัน เมื่อเศษพลาสติกเหล่านี้มาถึงประเทศไทย คนที่มีทรัพย์สินเงินทอง คนมีอำนาจ และคนที่มีโอกาสสูงในสังคม ย่อมจะไม่ใช่กลุ่มที่เสี่ยงประสบปัญหา เนื่องจากการประกอบกิจการรีไซเคิล แม้ต้องการทำเลที่มีความสะดวกต่อการขนส่ง แต่ถ้าอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมซึ่งมีราคาถูกก็จะดีกว่าย่านชุมชนหรือเขตเมือง ซึ่งในกรณีชุมชนธาตุทองเข้าข่ายเป็นเช่นนั้นทุกประการ กล่าวคือ แม้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม แต่ก็อยู่ไม่ไกลจากทางหลวงพิเศษหรือมอเตอร์เวย์ และอยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุนตามนโยบายอีอีซี หรือโครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

ควรกล่าวอีกว่า บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งเขตปลอดอากรก่อนที่จะได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานนานกว่า 6 เดือน สะท้อนถึงอีกหนึ่งช่องโหว่ทางกฎหมายที่อาจนำไปสู่ความหละหลวมในการตรวจสอบและพิจารณาความเหมาะสมของการจัดตั้งโรงงานในพื้นที่ดังกล่าว

ปัจจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความอยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนไม่รู้อีโหน่อีเหน่อย่างธาตุทอง

เพื่อหยุดยั้งโครงสร้างอยุติธรรมที่ว่านี้ไม่ให้ก่อตัวใหญ่กว่าเดิม ภาคประชาสังคมและนักวิชาการที่มีสำนึกเรื่องความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อม จึงได้ออกมาเรียกร้องให้รัฐบาลออกนโยบาย

> “เขตปลอดอากรคือ
> “ข้อยกเว้นทางนโยบาย”
> ที่สามารถจะกลายเป็น “ช่องโหว่หรือโอกาส”
> ที่เอื้อประโยชน์ให้ภาคอุตสาหกรรมพลาสติกในประเทศไทย
> สามารถนำเข้าเศษพลาสติกมาใช้เป็นวัตถุดิบต่อไปได้
> แม้ในวันที่มีการห้ามในทางนโยบายเชิงภาพรวมของประเทศ”

ห้ามการนำเข้าเศษพลาสติกเข้ามาในประเทศ โดยชุมชนธาตุทองก็ได้เข้ามามีบทบาทในการเรียกร้องประเด็นดังกล่าวด้วย ในฐานะตัวแทนประชาชนที่จะได้รับผลกระทบจากการนำเข้าเศษพลาสติกในเขตปลอดอากร

ล่าสุด หลังการเรียกร้องที่ต่อเนื่องของภาคประชาชน คณะอนุกรรมการบริหารจัดการขยะพลาสติกและขยะอิเล็กทรอนิกส์ที่มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นประธาน ได้มีมติในวันที่ 16 กันยายน 2565 ให้มีการยกเลิกการนำเข้าเศษพลาสติกทั้งในเขตปลอดอากรและในพื้นที่อุตสาหกรรมทั่วไปภายในปี 2568

โดยในช่วงสองปีก่อนหน้านั้น จะมีการผ่อนผันให้โรงงานที่ได้รับอนุญาตนำเข้าเศษพลาสติกยังคงนำเข้าได้ภายใต้ปริมาณที่กำหนดไว้ สำหรับในกรณีของเขตปลอดอากร มีโรงงาน 14 แห่งที่ได้รับอนุญาตให้นำเข้าเศษพลาสติกได้อีกสองปี โดยในปีแรก (พ.ศ. 2566) ให้นำเข้าในปริมาณ 100% ของกำลังการผลิตจริง ปีที่สอง (พ.ศ. 2567) ให้นำเข้าในปริมาณ 50% ของกำลังการผลิตจริง

แน่นอนว่า บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ คือหนึ่งใน 14 โรงงานที่ว่านี้ด้วย

ปัจจุบัน บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ได้เริ่มประกอบกิจการโรงงานแล้ว แต่สำหรับจักรกฤชและกลุ่มรักษ์คลองมือไทร นี่ยังไม่ใช่จุดจบของการต่อสู้

“ตอนนี้โรงงานเริ่มทำงานแล้ว แต่เราคงต้องสู้กันไปอีกนาน มันคงไม่จบกันง่าย ๆ ผมว่าถ้าเราไม่หยุดสู้ เราไม่แพ้หรอก เราจะชนะรึเปล่านี่ไม่รู้ แต่ถ้าเราไม่หยุด เราก็ไม่แพ้”

เตือนใจ คำศรี ประชาชนหมู่ 5 ต. ธาตุทอง ที่ถูกโรงงานฟ้องคดีหมิ่นประมาท
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

การฟ้องปิดปาก

วันที่ 2 มิถุนายน 2564 บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ได้ยื่นฟ้องประชาชนในพื้นที่จำนวนหนึ่ง พร้อมทั้งนักข่าวและผู้บริหารไทยพีบีเอส ในข้อหาหมิ่นประมาท โดยอ้างถึงคลิปข่าวที่มีการเผยแพร่เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2563 ปัจจุบันประชาชนในพื้นที่รวมถึงนักข่าวไทยพีบีเอสกำลังอยู่ในขั้นตอนการต่อสู้คดีนี้

เตือนใจและ**กุญชร คำศรี** คือสองแม่ลูกที่ถูกบริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ฟ้องในข้อหาหมิ่นประมาท ทั้งคู่เป็นเกษตรกรปลูกกะเพรา และตัดสินใจร่วมคัดค้านการจัดตั้งโรงงานในพื้นที่ เพราะกลัวว่าจะก่อให้เกิดมลพิษ สร้างความเสียหายแก่ที่ทำกินของพวกเขา

> *“ตอนนี้ป้าอายุ 70 กว่า ป้าอยู่ที่นี่มาตลอด ตั้งแต่ตอนที่รอบ ๆ นี้ยังเป็นป่าอยู่เลย หลัง ๆ พื้นที่ตรงนี้มันก็เปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แต่บ้านนี้เราก็ยังปลูกกะเพรา ขายของชำไปเรื่อย ๆ*

กุญชร คำศรี ประชาชนหมู่ 5 ต. ธาตุทอง ที่ถูกโรงงานฟ้องคดีหมิ่นประมาท
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

"ช่วงที่เขามาแรก ๆ เราได้ยินว่าจะมีโรงงานมาตั้ง ก็มีคนมาบอกให้เราไปช่วยยกมือให้หน่อย ยกมือให้ตั้งโรงงานได้ แต่ป้าก็บอกว่าไม่เอา"

เตือนใจกล่าวเริ่มเล่าเรื่องราว ก่อนกุญชรจะเสริมว่า ในช่วงแรก คนในชุมชนบางส่วนเห็นด้วยกับการเข้ามาของโรงงาน จึงมีความไม่ลงรอยกันอยู่บ้าง

"บางคนเขาก็เอา เขาบอกเขาเอาความเจริญมาให้ เลยเอา เราจะได้ค้าขายของ ถ้ามีโรงงานเกิดขึ้น ที่มันเป็นร้อย ๆ ไร่ เขาก็หวังว่าเป็นโรงงานใหญ่โต"

สองแม่ลูกกล่าวว่า จักรกฤชเป็นคนที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้ชุมชนธาตุทองร่วมกันสู้ เพราะเป็นคนที่สามารถสื่อสารข้อมูลทั้งในแง่กฎหมายและเทคนิคให้คนในพื้นที่เข้าใจ โดยกุญชรเล่าว่า

"ช่วงนั้นมันก็ตาม ๆ กันไปนะ แห่กันไป พอมีอย่าง ดร. จักรกฤช มาให้ข้อมูล เราก็ไปกัน เราก็ช่วย ๆ กันนะ อัปเดตกันว่าโรงงานเขามีความเคลื่อนไหวยังไงบ้าง"

> การฟ้องปิดปาก
> เป็นอีกหนึ่งกลไกที่ใช้ในการขับไล่ชุมชน
> ออกจากพื้นที่แห่งการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้น
> และแน่นอนว่า อย่างรุนแรงขึ้นด้วย

ในวันที่ 18 กันยายน 2563 เตือนใจยืนอยู่หน้าขบวนประชาชนที่ไปชูป้ายคัดค้านโรงงาน ภาพที่เธอยืนชูป้ายจึงปรากฏในวิดีโอข่าวที่ไทยพีบีเอสนำไปเผยแพร่ ในขณะที่กุญชรได้ให้สัมภาษณ์ออกกล้องในสวนกะเพรา คลิปนี้เองที่บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ยกเป็นเหตุในการฟ้อง

เตือนใจกล่าวถึงตอนที่ได้ยินข่าวเรื่องตนถูกฟ้องว่า

“ตอนนั้นได้ยินจากคนอื่นมาอีกทีหนึ่ง เราตกใจกลัวมาก คิดแต่ว่า นี่เราอายุขนาดนี้แล้วต้องไปเข้าคุกอีกเหรอ”

“ตอนนั้นก็มี ดร. จักรกฤช นี่แหละมาช่วยคุย นัดไปหาเขาที่บ้านตรงข้ามโรงงาน แกก็บอกว่า ชาวบ้านไม่ทิ้งป้าหรอก ไม่ต้องกลัว เราก็รู้สึกดีขึ้น”

ด้านกุญชรเปิดเผยความรู้สึกของเขาว่า

“ผมรู้สึกโมโหนะ มาฟ้องเราแบบนี้ ผมก็คิดว่า เขาฟ้องขู่เรารึเปล่า ให้เราหยุดคัดค้านรึเปล่า เพราะบ้านนี้มันมีคนมากันเยอะ กลัวว่าเราจะปลุกคนอะไรรึเปล่า เพราะที่นี่มันเป็นร้านค้าชุมชน คนก็มานั่งคุยกัน มีคนมานั่ง ไม่รู้เหมือนกัน”

ชำนัญ ศิริรักษ์ ทนายความด้านสิ่งแวดล้อมที่มีประสบการณ์ในการว่าความให้กับชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษอุตสาหกรรมมามาก ได้เข้ามาเป็นทนายฝ่ายจำเลยสำหรับประชาชนในพื้นที่และไทยพีบีเอส เขาระบุว่า

“คดีนี้แสดงให้เห็นถึงความบกพร่องในโครงสร้างความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย คือภาระในการสู้คดีที่ตกอยู่กับประชาชน ไม่ว่าจะชอบธรรมหรือไม่ แม้ในกรณีที่ประชาชนเป็นฝ่ายฟ้องโรงงานที่ก่อมลพิษ ภาระในการดำเนินคดีก็ยังตกอยู่ที่ประชาชน” ชำนัญกล่าว

ความเหลื่อมล้ำทางสังคมคือรากฐานของความอยุติธรรมนี้ ความขาดแคลนในทุนทรัพย์ของประชาชนที่ถูกฟ้องทำให้พวกเขามีแนวโน้มที่จะไม่สู้ต่อ ดังที่เตือนใจกล่าวว่า หากจักรกฤชไม่ได้ประสานมูลนิธิบูรณะนิเวศ และทนายชำนัญเข้ามาช่วยครอบครัวคำศรี ประชาชนในพื้นที่อาจเกิดความเกรงกลัวโรงงาน และล้มเลิกความตั้งใจในการเรียกร้องสิทธิของตนก็เป็นได้

กล่าวได้ว่า การฟ้องปิดปากในลักษณะนี้เป็นอีกหนึ่งกลไกที่ใช้ในการขับไล่ชุมชนออกจากพื้นที่แห่งการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้น และแน่นอนว่า อย่างรุนแรงขึ้นด้วย

ปัจจุบัน โรงงานของบริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ได้เริ่มประกอบกิจการแล้ว ในขณะที่คนในชุมชนรอบข้างหลายคนได้ให้สัมภาษณ์ว่า ตนได้รับกลิ่นเหม็นอยู่บ่อยครั้ง

> *“ทุกวันนี้ ป้าก็คิดวนไปเรื่อย ๆ ตอนนี้เขาเปิดโรงงานแล้ว ป้าก็คิดว่าจะย้ายออกดีไหม ถ้าย้ายออกก็ต้องขายที่ดิน แล้วจะมีใครมาซื้อไหม เราจะไปทำอะไรต่อ คิดวนแบบนี้ไปเรื่อย ๆ นอนแทบไม่หลับ”*

นี่คือ “เสียงหนึ่ง” ซึ่งสะท้อนสภาพบางประการของคนที่ตกเป็นเหยื่อของการเบียดขับรุกไล่ให้ต้องยอมรับ “ความเสี่ยง” เพื่อแลกกับ “กำไร” ของคนอื่น หรืออาจจะของประเทศ ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังคงเป็นที่ถกเถียงและควรจะต้องมีการพิสูจน์กันจริงจังต่อไป

บางคนอาจเรียกสิ่งนี้ว่า “ชะตากรรม” แต่ไม่ว่าจะนิยามอย่างไร ที่แน่ ๆ คือพวกเขามิได้กำหนด... มันเป็นสิ่งที่เกิดจากน้ำมือของคนอื่น...ที่รวมถึงรัฐราชการด้วย

บรรณานุกรม

กรมโรงงานอุตสาหกรรม หนังสือที่ อก 0303/(ส.3) 6260 ลงวันที่ 21 มิถุนายน 2564 ถึง สมาชิกกลุ่มรักษ์คลองมือไทร เรื่อง ร้องเรียนและคัดค้านการขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานของ บริษัท เค็น ยูไนเต็ด (ประเทศไทย) จำกัด.

กลุ่มรักษ์คลองมือไทร หนังสือที่ รบ 002/64 ลงวันที่ 19 มกราคม 2564 ถึง อธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม เรื่อง คัดค้านการจัดตั้งโรงงานรีไซเคิลของบริษัท เค็น ยูไนเต็ด (ประเทศไทย) จำกัด อ. บ่อทอง จ. ชลบุรี.

กองข้อมูลธุรกิจ กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์. เอกสารแนบท้ายหนังสือที่ ร. 016298 ลงวันที่ 5 ตุลาคม 2563 เรื่อง ตรวจสอบรายการในหนังสือรับรอง

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2564, 12 สิงหาคม). *สัมภาษณ์ จักรกฤช กันทอง*.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2564, 15 สิงหาคม). *สัมภาษณ์ กุญชร คำศรี และเตือนใจ คำศรี*.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2565, 5 กรกฎาคม). *สัมภาษณ์ กุญชร คำศรี และเตือนใจ คำศรี*.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2565, 5 กรกฎาคม). *สัมภาษณ์ จักรกฤช กันทอง*.

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2565, 5 กรกฎาคม). สัมภาษณ์ ประชาชนตำบลธาตุทอง ไม่ประสงค์ระบุนาม.

ณิชา เวชพานิช. (2564, 2 กันยายน). คพ.แย้มเตรียมเสนอบอร์ด สวล. ตุลานี้ แนวโน้มขยายเศษพลาสติกนำเข้าถึง 2565. *Green News*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://greennews.agency/?p=25276

บริษัท เค็น ยูไนเต็ด (ประเทศไทย) จำกัด หนังสือลงวันที่ 17 กันยายน 2563 ถึง อุตสาหกรรมจังหวัดชลบุรี นายอำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี นายกเทศบาลตำบลธาตุทอง อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี เรื่อง คำขอทั่วไป

ประกาศกรมศุลกากร ที่ 192/2563 เรื่อง การเปิดดำเนินการเขตปลอดอากร เค็น ยูไนเต็ด (ประเทศไทย) ของบริษัท เค็น ยูไนเต็ด (ประเทศไทย) จำกัด, ลงวันที่ 14 ธันวาคม 2563.

ประกาศกรมศุลกากร ที่ 59/2564 เรื่อง แก้ไขเพิ่มเติมประกาศกรมศุลกากร ที่ 114/2561, ลงวันที่ 29 มีนาคม 2564.

มูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม (EnLAW). (2562, 28 ตุลาคม). *พ.ร.บ.โรงงานฉบับใหม่บังคับใช้แล้ว: ย้อนฟังเสียงคัดค้านของประชาชน (ที่ สนช. ไม่สนใจรับฟัง)*. มูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม (EnLAW). https://enlawfoundation.org/faclaw62-01/

มูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH). (2564, 5 สิงหาคม). *การแถลงข่าว "คัดค้านการผ่อนปรนการนำเข้าเศษพลาสติก"* [Video]. Facebook. https://fb.watch/fMSPCPJJfe/

มูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH). (2565, 18 กันยายน). *ทส. เคาะ ห้ามนำเข้า #เศษพลาสติก #เขตปลอดอากร และ #พื้นที่อุตสาหกรรมทั่วไป ในปี 2568*. Facebook. https://www.facebook.com/108056682577538/posts/pfbid02Y1vrXbp4yjfTuSz3hyPzBfN4B9cUoLETU6doWdPkCHMFoRDisPmtCh6Zgm2GaNq8l/?d=n

รักชาติ แจ่มจันทร์. (2554). *ตัวแบบการพัฒนาการตลาดเขตปลอดอากร: กรณีศึกษาเขตปลอดอากรท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดชลบุรี หนังสือที่ ชบ 0033(2)/29574 ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน 2563 ถึง นายกเทศมนตรีตำบลธาตุทอง เรื่อง ขอปิดประกาศ เรื่อง สรุปผลการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในการพิจารณาเกี่ยวกับการขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน

อำเภอบ่อทอง หนังสือที่ ชบ 1018/ว1107 ลงวันที่ 31 สิงหาคม 2563 ถึง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (ประชาชน หมู่ที่ 5๕ ตำบลธาตุทอง) เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมการประชาคมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในการพิจารณาเกี่ยวกับการขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานของ บริษัท เค็น ยูไนเต็ด (ประเทศไทย) จำกัด

Thai PBS News. (2563, 29 กันยายน). *THE EXIT : พิรุธเปิดโรงงานขยะทุนจีน* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=SRz4cebueoo&t=80s

The EXIT Thaipbs. (2563, 21 กันยายน). *ถอน ! เวทีรับฟังความเห็น ‘โรงงานรีไซเคิล’ หลังชาวบ้านบ่อทอง จ.ชลบุรี คัดค้านหนัก หวั่นผลกระทบจากมลพิษ !!*. Facebook. https://www.facebook.com/TheEXITThaiPBS/posts/2600532463610722/

ลำดับเหตุการณ์สำคัญโดยย่อของกรณี “ธาตุทอง”

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
2563	บจ. เค็น ยูไนเต็ด (ประเทศไทย) เข้าจัดตั้งโรงงานผลิตเม็ดพลาสติกจากเศษพลาสติกที่ใช้แล้ว ในพื้นที่หมู่ที่ 5 ต. ธาตุทอง อ. บ่อทอง จ. ชลบุรี
17 ก.ย. 2563	บจ. เค็น ยูไนเต็ดฯ ขอยกเลิกคำขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานไปก่อน เนื่องจากเกิดกระแสการคัดค้านจากประชาชน
18 – 21 ก.ย. 2563	ประชาชนในพื้นที่ชุมนุมคัดค้านบริเวณหน้าโรงงาน และทำหนังสือแจ้งคัดค้านต่อหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องในนาม “กลุ่มรักษ์คลองมือไทร” ซึ่งสถานีไทยพีบีเอสได้เผยแพร่เรื่องราวเหล่านี้ด้วย
พ.ย. 2563	บจ. เค็น ยูไนเต็ดฯ ขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการเฉพาะการผลิตเม็ดพลาสติกและผลิตภัณฑ์พลาสติกจากเศษพลาสติกที่ใช้แล้ว โดย “กลุ่มรักษ์คลองมือไทร” ยังคงทำหนังสือยืนยันคัดค้านเช่นเดิม
14 ธ.ค. 2563	กรมศุลกากรออกประกาศอนุญาตให้ บจ. เค็น ยูไนเต็ดฯ จัดตั้ง “เขตปลอดอากร” เพื่อการประกอบอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม ซึ่งมาตรการนี้มีการให้สิทธิพิเศษในเรื่องการยกเว้นอากรนำเข้า
มี.ค. 2564	กรมศุลกากรมีประกาศให้โรงงานในเขตปลอดอากรสามารถนำเข้าเศษพลาสติกมาใช้ประกอบกิจการ
มิ.ย. 2564	บจ. เค็น ยูไนเต็ดฯ ยื่นฟ้องประชาชนที่ชูป้ายคัดค้านหน้าโรงงานเมื่อช่วงเดือน ก.ย. 2563 พร้อมทั้งฟ้องสถานีไทยพีบีเอสที่เผยแพร่ภาพดังกล่าว
5 ส.ค. 2564	ตัวแทนกลุ่มรักษ์คลองมือไทรร่วมกับภาคีภาคประชาชนออกแถลงการณ์คัดค้านการนำเข้าเศษพลาสติก รวมถึงการนำเข้าในเขตปลอดอากรด้วย
16 ก.ย. 2565	คณะอนุกรรมการบริหารจัดการขยะพลาสติกและขยะอิเล็กทรอนิกส์ที่มี รมว. กระทรวงทรัพยากรฯ เป็นประธาน มีมติให้ยกเลิกการนำเข้าเศษพลาสติกทั่วประเทศภายในปี 2568 แต่ในช่วงปี 2566 และ 2567 ยังผ่อนผันให้โรงงานที่ได้รับอนุญาตอยู่ก่อนนำเข้าได้ รวมถึงโรงงานในเขตปลอดอากร 14 แห่ง
ม.ค. 2566	มติคณะอนุกรรมการบริหารจัดการขยะพลาสติกฯ ผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติแล้ว แต่ยังต้องผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี จึงจะมีผล

ศรีวรินทร์ บุญทับ หรือ “ผู้ใหญ่ชิ้ม” อดีตผู้ใหญ่บ้านเขาไม้โค่น ผู้นำเรียกร้องการแก้ไขปัญหามลพิษจากหลุมฝังกลบขยะอันตราย
ภาพ: มูลนิธิบูรณะนิเวศ

6 “ผู้ใหญ่ชิ้ม” หญิงแกร่งผู้ไม่เคยหยุดต่อสู้

> “กรณีความขัดแย้งระหว่างประชาชนในพื้นที่สามตำบลของจังหวัดสระบุรีและบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน ถือเป็นหนึ่งใน “มหากาพย์” ที่ควรจารึกไว้ในประวัติศาสตร์แห่งขบวนการสิ่งแวดล้อมไทย โดยเฉพาะชื่อของ “ผู้ใหญ่ชิ้ม” ศรีวรินทร์ บุญทับ ซึ่งมีบทบาทหลักในการต่อสู้มายาวนานถึง 30 ปี”

เป็นเวลากว่า 20 ปีมาแล้วที่ชื่อของ **“ผู้ใหญ่ชิ้ม”** หรือ**ศรีวรินทร์ บุญทับ** กับบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด (มหาชน) มักปรากฏเคียงคู่กัน โดยที่ฝ่ายแรกเป็นผู้ยืนหยัดต่อสู้และร้องเรียนการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากหลุมฝังกลบขยะของอีกฝ่าย

บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ตั้งอยู่ใกล้เคียงชุมชนดั้งเดิมในสามตำบล ได้แก่ ตำบลห้วยแห้ง อำเภอแก่งคอย ตำบลหนองปลาไหลและตำบลกุดนกเปล้า อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี (ต่อไปนี้จะเรียกว่า พื้นที่สามตำบล) ในขณะที่ผู้ใหญ่ชิ้มเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 บ้านเขาไม้โค่น ตำบลหนองปลาไหล อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี

แม้จะเป็นเรื่องราวที่คนส่วนใหญ่ของประเทศนี้ไม่เคยได้ยิน แต่กรณีความขัดแย้งระหว่างประชาชนในพื้นที่สามตำบลและบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน ถือเป็นหนึ่งใน “มหากาพย์” ที่ควรจารึกไว้ในประวัติศาสตร์แห่งขบวนการสิ่งแวดล้อมไทย โดยเฉพาะชื่อของผู้ใหญ่ชิ้ม ผู้หญิง

9/29/2015 9:50 am
คลองตะเข้
หมู่ 2 ต.กุดนกเปล้า
ต.กุดน้ำเปล้า อ.เมือง
หมู่ 8 ต.กุดนกเปล้า
362
วัดหนองน้ำเขียว
หนองน้ำเขียว
บ้านหนองปลาไหล
หมู่ 5 ต.หนองปลาไหล
โรงเรียนวัดเขาสำปา
ต.หนองปลาไหล อ.เมือง
BWG
หมู่ 8 ต.หนองปลาไหล
© 2016 Google
Image © 2016 CNES / Astrium
Image © 2016 DigitalGlobe
2415 m
2006
Imagery Date: 4/2/2016

ตัวเล็ก ๆ คนหนึ่งซึ่งเข้ามามีบทบาทในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิของประชาชนในพื้นที่สามตำบล ไม่นานหลังจากที่เธอได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2541

ปัจจุบัน ผ่านมาแล้วราว 25 ปี ผู้ใหญ่ซิ้มในวัยกว่า 70 ปี ยังคงเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหามลพิษและผลกระทบทางสุขภาพที่ประชาชนในพื้นที่ประสบ และยังคอยติดตามคดีที่เธอและผู้ที่ได้รับผลกระทบรายอื่นได้ร่วมกันฟ้องเรียกร้องค่าเสียหายจากบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ซึ่งเป็นคดีแพ่งทางสิ่งแวดล้อมครั้งแรกของประเทศไทย ปัจจุบันคดีดังกล่าวได้มีการพิพากษาในศาลชั้นต้นไปแล้ว โดยผู้ฟ้องเป็นฝ่ายชนะ แต่คดียังไม่เป็นที่สุด เนื่องจากทั้งโจทก์และจำเลยต่างอุทธรณ์คำพิพากษาของศาล

ในหลาย ๆ ครั้งที่เราได้เดินทางไปเยี่ยมเยียนเธอที่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากหลุมฝังกลบขยะ เราจะได้ยินคำพูดหนึ่งจากปากของเธออยู่บ่อยครั้ง – *“ผู้ใหญ่ขอพระเจ้าอยู่ตลอด ขอให้ลูกอย่าเพิ่งตาย จนกว่าคดีนี้จะสิ้นสุด”*

แผนที่แสดงที่ตั้งโครงการและชุมชน 3 ตำบล
ที่มา: มูลนิธิบูรณะนิเวศดัดแปลงจาก Google Map

วัยเด็กที่หนองยาว สู่ผู้ใหญ่บ้านเขาไม้โค่น

ผู้ใหญ่ชิ้ม เดิมชื่อประวิทย์ บุญทับ เกิดที่ตำบลหนองยาว อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ก่อนจะย้ายมาอาศัยที่หมู่ 8 บ้านเขาไม้โค่น ตำบลหนองปลาไหล อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ในวัยเก้าขวบตอนนั้น พ่อแม่ของเธอได้ซื้อที่ดินที่บ้านเขาไม้โค่นเพื่อทำการเกษตร ในวัยผู้ใหญ่ หลังจากที่ได้ไปเรียนตัดเสื้อผ้าที่กรุงเทพมหานครและได้เปิดร้านในเมืองหลวงอยู่ช่วงหนึ่ง ผู้ใหญ่ชิ้มก็ย้ายกลับมาอยู่ที่บ้านเขาไม้โค่น เพื่อดูแลพ่อแม่ในวัยชรา

ในความทรงจำของผู้ใหญ่ชิ้ม ตำบลหนองปลาไหลในวัยเด็กต่างกับปัจจุบันอย่างมาก

> *“แต่ก่อนพื้นที่หนองปลาไหลมีสภาพธรรมชาติสวยงาม... สวยงามและอุดมสมบูรณ์ พวกอาหารการกินก็หาได้ทางธรรมชาติ คือไม่ค่อยได้ซื้อกับข้าวกันนะคะ ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ทำนา ทำสวน ปลูกมะม่วง แล้วก็มันสำปะหลังอะไรพวกนี้ค่ะ แต่ก่อนใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาตินะคะ พื้นที่นี้จะมีห้วยอยู่สองแห่ง - ห้วยหนองน้ำเขียว และห้วยลึก... เดิมชื่อห้วยลึก ตอนผู้ใหญ่เป็นผู้ใหญ่บ้านเปลี่ยนชื่อเป็นห้วย “เขาไม้โค่น” – ชาวบ้านก็อาศัยแหล่งน้ำนี้ ก็ขุดบ่อน้ำตื้นไว้เก็บน้ำ ไว้กินไว้ใช้ อะไรพวกนี้”*

ก่อนที่จะเป็น “ผู้ใหญ่ชิ้ม” เธอคือ “ผู้ช่วยชิ้ม” โดยเธอได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเขาไม้โค่น เมื่อราวปี พ.ศ. 2537

> *“ผู้ใหญ่บ้านเดิมเขา... เป็นผู้ชายเนอะ เพราะว่าเห็นเรามีความตั้งใจ ก็ให้เรามาเป็นผู้ช่วย...หลังจากนั้นเราลงแข่งผู้ใหญ่บ้าน ก็ได้รับเลือก วันที่ 24 มิถุนายน 41 หลังจากนั้นประมาณช่วง 47, 48, 49 มั้ง ก็ได้รับเลือกอีก รวมแล้วสามวาระ”*

เพียงหนึ่งเดือนหลังจากที่ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านในวาระแรก ผู้ใหญ่ชิ้มก็ต้องเผชิญบททดสอบ เมื่อลูกบ้านของเธอได้รับผลกระทบจากกิจการกำจัด-บำบัดขยะอันตราย

ประเดิมผลกระทบ... หลุมฝังกลบขยะอันตราย

วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 อุตสาหกรรมจังหวัดสระบุรีได้ออกใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานประเภท 101 แก่บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด เป็นการอนุญาตประกอบกิจการรับฝังกลบวัสดุที่ไม่ใช้แล้ว**ที่ไม่มีอันตราย**[1] มีที่ตั้งและพื้นที่ดำเนินการในตำบลท่ามะปราง อำเภอแก่งคอย แต่ต่อมาบริษัทฯ ได้ทำหนังสือขอเปลี่ยนที่อยู่เป็นหมู่ที่ 8 ตำบลห้วยแห้ง อำเภอแก่งคอย ซึ่งเป็นที่ตั้ง

[1] เน้นคำโดยผู้เขียน

ปัจจุบันของบริษัท โดยแจ้งเหตุผลว่าได้เกิดการสับสนตอนกรอกคำอนุญาต แต่ก็มีแหล่งข่าวที่ระบุว่าเหตุผลแท้จริงของการเปลี่ยนที่อยู่เป็นเพราะชุมชนในพื้นที่เดิมคัดค้านโรงงาน

ปี 2541 ได้มีนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินในพื้นที่ตำบลห้วยแห้ง โดยบอกกับประชาชนในพื้นที่ว่า จะสร้างโรงงานทำปุ๋ยหมักเพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ปุ๋ยในราคาที่ถูกลง ต่อมาบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ได้เข้ามาในพื้นที่ดังกล่าวเพื่อทำการขุดบ่อ ทำถนนลูกรัง และปักเสาไฟเดินสายไฟฟ้าแรงสูงจากถนนใหญ่ระยะทางราว 3 กิโลเมตร ต่อมาประมาณกลางปี 2541 บริษัทดังกล่าวได้เริ่มนำของเสียเข้ามาทิ้งและฝังกลบในบ่อที่ขุดไว้ วัสดุที่ถูกขนมาทิ้งมีทั้งเคมีผง เศษพลาสติก น้ำกรด ฯลฯ

ประชาชนรายหนึ่งกล่าวว่า ได้สอบถามคนขับรถบรรทุกว่า ของเหล่านี้มาจากไหน ได้ความว่ามาจากโรงงานทางภาคตะวันออกแถวชานกรุง รวมถึงจังหวัดที่มีโรงงานอุตสาหกรรม เช่น พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี ปราจีนบุรี นครราชสีมา

วันที่ 26 มีนาคม 2542 ท่ามกลางเสียงร้องเรียนเรื่องการทิ้งขยะพิษ ผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงในเรื่องดังกล่าว นี่ถือเป็นคณะกรรมการชุดแรกๆ ที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อสืบหาข้อเท็จจริงหรือหาทางออกต่อปัญหาความขัดแย้งระหว่างประชาชนในพื้นที่กับบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ซึ่งตลอดเวลากว่า 20 ปีของความขัดแย้งดังกล่าว มีการจัดตั้งคณะกรรมการลักษณะนี้รวมแล้วไม่น้อยกว่า 20 ชุด

ต่อมาในปี 2542 หน่วยงานรัฐได้เข้าตรวจสอบพื้นที่ฝังกลบขยะของบริษัทฯ หลังจากที่ได้รับการร้องเรียนจากประชาชนที่ได้รับผลกระทบ ผลคือพบว่ามีการนำ**ขยะที่เป็นอันตราย**[2]มาฝังกลบในพื้นที่ด้วย และพื้นที่ฝังกลบขยะอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขา น่าจะเป็นแนวเขตป่า ควรต้องระวังประเด็นเรื่องการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ ทั้งนี้ พื้นที่ฝังกลบขยะยังเป็นที่สูง ช่วงฤดูฝนจะเกิดการชะล้างของเสียลงสู่พื้นที่ต่ำ ส่งผลให้ที่นาของประชาชนที่อาศัยอยู่รอบข้างได้รับการปนเปื้อนจากน้ำเสีย

ผู้ใหญ่ชิ้มเล่าถึงสถานที่ฝังกลบขยะอันตรายนี้ว่า

> *“ตอนเขามาครั้งแรก เขาไม่ได้สร้างระบบป้องกัน ไม่อะไรเลย เขามาขุด ๆ แล้วก็เท มันเป็นที่สูง หุบเขาใช่ไหมคะ... เขาขุด ๆ ๆ ขุดเป็นบ่อ ๆ แล้วก็เอาขยะมาทิ้ง บางทีก็ไปทิ้งกลางพื้นข้างนอก ในพื้นที่ที่อยู่แถวนั้น พอฝนตกมันก็มาแบบเต็ม ๆ เลย มาสู่พื้นที่ทำการเกษตร ลำห้วยสาธารณะ*

[2] เน้นคำโดยผู้เขียน

“ตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ที่เกิดผลกระทบ ผู้ใหญ่ไปร้องเรียนที่ อบต. หนองปลาไหลค่ะ ก็ร้องด้วยวาจา เสร็จแล้วทางนายกฯ เขาก็ทำหนังสือไปถึงอำเภอ ก็มาลงพื้นที่ ลงพื้นที่แล้วก็มีหนังสือโต้ตอบว่า แก้ไขปัญหา... คือที่เขาเอามาทิ้งมันเป็นขยะอันตราย แต่ว่าเขาขออนุญาตขยะไม่เป็นอันตราย แล้วทางราชการพบก็มีการตั้งคณะทำงานระดับจังหวัด ต่อมามีคำสั่งให้ขนออก แต่ไม่รู้เขาขนรึเปล่า”

12 เมษายน 2542 อุตสาหกรรมจังหวัดสระบุรีได้มีหนังสือถึงกรรมการผู้จัดการบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ แจ้งว่า การประกอบกิจการของบริษัทฯ ไม่ถูกต้องตามเงื่อนไข ซึ่งอาจก่อให้เกิดเหตุเดือดร้อนอันตรายต่อผู้ที่อยู่ใกล้เคียง และมีคำสั่งให้บริษัทฯ ห้ามรับของเสียอันตรายตามประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2540) และฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2541) ออกตามความในพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 จากนั้นในวันที่ 23 เมษายน 2542 ก็ได้ออกคำสั่งให้บริษัทฯ ทำการคัดแยกของเสียอันตรายออก เพื่อนำไปกำจัดที่อื่นอย่างเหมาะสมและถูกต้องตามกฎหมาย

ถึงกระนั้น ไม่แน่ว่าคำสั่งนี้หวังผลเพียงใด แต่ที่แน่ ๆ คือไม่เป็นผลใด ๆ

การอยู่พ้นเขตกำกับของกฎหมาย!?

ในเดือนสิงหาคมปี 2543 – ผ่านไปแล้วกว่าหนึ่งปี – กรมควบคุมมลพิษและสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 2 ได้เข้าตรวจสอบสถานที่ฝังกลบอีกครั้ง หลังสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 2 ได้รับการร้องเรียนเพิ่มเติม การตรวจสอบครั้งนี้พบว่า บริษัทฯ ยังมีการนำของเสียนอกเหนือจากที่ประกาศกำหนดมากำจัดในพื้นที่ โดยบางประเภทเข้าข่ายเป็นของเสียอันตรายร้ายแรง เช่น แผงวงจรอิเล็กทรอนิกส์ น้ำมันเครื่องใช้แล้ว เศษฟิล์ม ฯลฯ ซึ่งเป็นการดำเนินการโดยไม่ได้รับอนุญาตจากกรมโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งนี้ยังพบว่าบริษัทฯ ยังไม่ได้ดำเนินการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย (คณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงได้แนะนำให้บริษัทเร่งก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียตั้งแต่เดือนมีนาคมปีก่อนหน้า) แต่กลับกำลังดำเนินการขยายหลุมฝังกลบขยะเพิ่มเติม

หลังจากนั้น ในวันที่ 14 พฤศจิกายน ปีเดียวกัน กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ได้ทำหนังสือถึงปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม สรุปผลการตรวจสอบของกรมควบคุมมลพิษและสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 2 เมื่อเดือนสิงหาคมที่ผ่านมา พร้อมทั้งมีข้อเสนอแนะให้กรมโรงงานอุตสาหกรรมพิจารณาสั่งการให้บริษัทฯ แก้ไขการดำเนินงานฝังกลบขยะ เพราะที่ผ่านมาไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่ราชการกำหนด และอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนและคุณภาพสิ่งแวดล้อม และให้บริษัทฯ จัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment – EIA) ก่อนที่จะเริ่มดำเนินการหลุมฝังกลบหลุมต่อไปด้วย

พื้นที่หลุมฝังกลบของ บริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ปี 2546
ภาพ: แฟ้มภาพของศรีวรินทร์ บุญทับ

หลังจากที่หนังสือกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ฉบับนี้ถูกส่งไปยังปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม ราว 2 เดือน กรมโรงงานอุตสาหกรรมก็ได้ส่งหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี ระบุว่า บริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ได้มีคำขออนุมัติในหลักการขยายกิจการประกอบการเพื่อรับกำจัดกากอุตสาหกรรมปนเปื้อนหรือกากอุตสาหกรรมอันตราย และได้ขอให้จังหวัดสระบุรีพิจารณาตรวจสอบทำเลที่ตั้ง สภาพแวดล้อม และความเหมาะสมของที่ตั้งโครงการ หนังสือฉบับนี้ส่งในวันที่ 19 มกราคม 2544

ในวันเดียวกันนั้น ประเด็นการขออนุมัติขยายกิจการของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ถูกนำเข้าสู่การพิจารณาของที่ประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแห้ง ซึ่งได้มีมติเห็นชอบการขยายกิจการของบริษัทฯ ในวันที่ 23 มกราคม 2544 ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแห้งได้แจ้งมติการประชุมไปยังบริษัทฯ ในวันรุ่งขึ้น จังหวัดสระบุรีก็ได้ส่งหนังสือถึงอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อแสดงความเห็นชอบในการขยายกิจการโดยทันที โดยหนังสือจังหวัดสระบุรีฉบับดังกล่าวลงนามโดยอุตสาหกรรมจังหวัดสระบุรี ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้ว่าราชการจังหวัด

ขณะที่คำขออนุมัติขยายกิจการของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ผ่านขั้นตอนการพิจารณาของหน่วยงานต่างๆ อย่างรวดเร็ว ประชาชนในพื้นที่ยังคงประสบความเดือดร้อนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกลิ่นเหม็นฉุนรุนแรงจากของเสีย ผู้ใหญ่ชี้มอธิบายลักษณะและผลกระทบของกลิ่นว่า

> *"...มันบอกไม่ถูกนะ บางครั้งมันมาเหมือนกลิ่นก๊าซอะไรพวกนี้ มันเหม็น มันเหม็นบอกไม่ถูก เหม็น พอเราได้รับกลิ่นเราจะมีอาการมึนงง เดินเซ บางครั้งก็อาเจียน อ่อนเพลียหมดแรงค่ะ เดี๋ยวนี้คนป่วยก็เยอะ จากที่แข็งแรงก็เป็นภูมิแพ้กันน่ะค่ะ"*

หลุมฝังกลบขยะที่อยู่ใกล้ลำห้วยบ้านหนองน้ำเขียวที่เชื่อมถึงแม่น้ำป่าสัก
ภาพ: แฟ้มภาพของศรีวรินทร์ บุญทับ

นี่ยังไม่รวมไปถึงปัญหาน้ำเสีย ซึ่งส่งผลกระทบต่อเกษตรกรในพื้นที่โดยตรง ดังที่มีการบรรยายไว้ในหนังสือองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหลถึงผู้อำนวยการสิ่งแวดล้อมภาค 2 ว่า ประชาชนหมู่ที่ 8 บ้านเขาไม้โค่นได้ร้องเรียนว่าได้รับผลกระทบจาก *"ปัญหาน้ำเน่าเสียไหลเข้าไร่นา บ่อน้ำสำหรับใช้อุปโภคบริโภคและเพื่อทำการเกษตร ทำให้ปลาและสัตว์น้ำตายเป็นจำนวนมาก สาเหตุเกิดจากการปล่อยทิ้งขยะและกากวัสดุสารเคมีของเหลวมีพิษ ของบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด... ขอรายงานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับทราบและดำเนินการตรวจสอบเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนดังกล่าว"*

ในปี 2545 บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ก้าวสู่ขั้นต่อไปในการขยายกิจการอีกครั้ง คราวนี้มีการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรือ EIA ซึ่งในช่วงปี 2545 บริษัทฯ ได้ส่งรายงาน EIA ให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ถึงสี่ฉบับ

ทั้งนี้ ในเดือนสิงหาคม 2545 ระหว่างที่บริษัทฯ ยังอยู่ในขั้นตอนของการพยายามจัดทำ EIA ฉบับเพิ่มเติมฉบับที่สองอยู่นั้น ประชาชนในตำบลหนองปลาไหลและตำบลกุดนกเปล้าได้มี

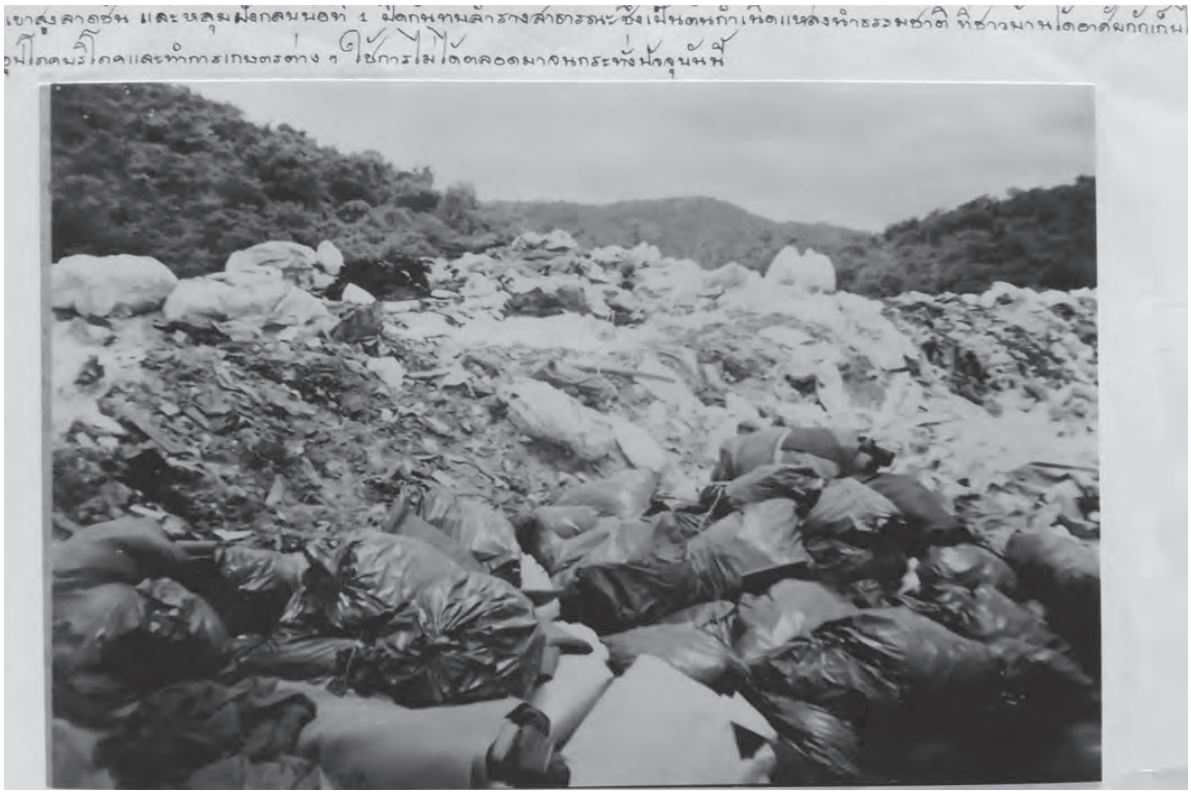

แหล่งน้ำอุปโภคใกล้บ่อขยะได้รับความเสียหายและมีสีดำคล้ำ
ภาพ: แฟ้มภาพของศรีวรินทร์ บุญทับ

หนังสือถึงประธานคณะกรรมาธิการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สภาผู้แทนราษฎร ร้องเรียนถึงผลกระทบที่ได้รับจากน้ำเน่าเสียจากพื้นที่โรงงาน รวมถึงกลิ่นเหม็นจากกากขยะ ต่อมาในวันที่ 20 พฤศจิกายน ปีเดียวกันนั้นเอง คณะกรรมการผู้ชำนาญการของ สผ. ได้มีมติเห็นชอบ EIA ฉบับเพิ่มเติมล่าสุดของบริษัทฯ

หลังจากนั้นราวหนึ่งสัปดาห์ ผู้ใหญ่ซิ้มได้ยื่นหนังสือแนบรายชื่อผู้ได้รับผลกระทบ 80 คน ต่อองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล ระบุว่า ประชาชนหลายหมู่บ้านได้มีการประชุมกันที่วัดอรัญวาสี และมีมติว่าไม่ต้องการให้โรงงานสร้างบ่อกำจัดขยะอุตสาหกรรมในพื้นที่นี้อีกต่อไป

ท่ามกลางเสียงคัดค้านจากชาวบ้านที่ยังดังอื้ออึง... แต่ในวันที่ 22 พฤษภาคม 2546 ด้วย EIA ที่ผ่านการเห็นชอบของคณะกรรมการผู้ชำนาญการแล้ว บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ก็ได้รับใบอนุญาตขยายโรงงานในส่วนของการฝังกลบของเสียอันตรายไปในที่สุด

บน: หลุมฝังกลบแห่งแรกตั้งอยู่บนเขตต้นน้ำและทำให้แหล่งน้ำปนเปื้อน, ล่าง: พื้นที่หลุมฝังกลบ
ภาพ: แฟ้มภาพของศรีวรินทร์ บุญทับ

ประชาชนจำต้องพึ่งตนเอง

จากสถานภาพของผู้กระทำผิดที่เริ่มต้นด้วยการรับขยะอันตรายมาฝังกลบโดยไม่ได้รับอนุญาตมาตั้งแต่ปี 2541... ในปี 2546 บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ก็ฟอกตัวกลายเป็นผู้ประกอบการภายใต้กฎหมาย โดยได้รับอนุญาตจากทางราชการให้ประกอบกิจการปรับคุณภาพของเสียรวมและรับฝังกลบสิ่งปฏิกูลหรือวัสดุที่ไม่ใช้แล้วที่เป็นของเสียอันตราย ในขณะที่ประชาชนในพื้นที่นั้นประสบความเดือดร้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยหน่วยงานราชการไม่สามารถหาทางแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาใด ๆ ได้

ความอัดอั้นของประชาชนในพื้นที่เป็นที่รับรู้ของผู้ใหญ่ซิ้ม บ้านของเธอกลายเป็นสถานที่ร้องทุกข์ไปโดยปริยาย เมื่อถูกถามว่าทำไมประชาชนหลายคนจึงเลือกมาหาผู้ใหญ่ซิ้มอยู่เรื่อย ๆ ทั้ง ๆ ที่บางคนก็ไม่ใช่ลูกบ้านเธอ เธอได้แต่หัวเราะ และตอบสั้นว่า “ไม่รู้เหมือนกัน”

รู้แต่เพียงว่า... ในปี 2546 ความเจ็บปวดของประชาชนได้สั่งสมใกล้ถึงขีดสุด

> *“ช่วงปี 46 คือมันทนไม่ไหวแล้วไง ตั้งแต่ปี 41 ได้รับความเดือดร้อน ชาวบ้านก็ทนมาถึงปี 46 มีการตั้งคณะทำงานในการตรวจสอบและแก้ไข เสร็จแล้วก็เงียบไปหมด คือมันแก้ไม่ได้หรือยังไง เราก็ไม่รู้นะ นั่นแหละ มันทนไม่ไหวแล้ว เด็กเล็กเด็กแดงมันเหม็นนะ ป่วยกัน คนแก่คนเฒ่าลำบากกัน เจ็บกัน”*

ด้วยความเจ็บป่วยและเจ็บปวด ทำให้ประชาชนในพื้นที่เริ่มรวมตัวกัน เพื่อหาทางผลักดันการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นเอกภาพ การรวมตัวในปี 2546 นำไปสู่พัฒนาการครั้งสำคัญในเรื่องราวการต่อสู้ลักษณะเผชิญหน้าของกรณีนี้...

> *“คือชาวบ้านมันรวมตัวกันจริง ๆ ปี 46 ค่ะ เรามาคุยกันเอง รู้จักกันไง ปรึกษาหารือกัน... เราก็เห็นว่า ชาวบ้านเจ็บป่วยทนไม่ไหวกันแล้ว มันเหม็นรุนแรงค่ะ ทั้งวันทั้งคืน ...ก็เลยรวมตัวกันปิดทางเข้าออกสองฝั่ง ฝั่งหมู่ 8 ตำบลห้วยแห้ง และหมู่ 8 ตำบลหนองปลาไหล”*

วันที่ 30 กันยายน 2546 ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการประกอบกิจการของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ได้ชุมนุมปิดถนนด้านหน้าทางเข้าบริษัทฯ เพื่อเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง การชุมนุมครั้งนี้ดำเนินไปต่อเนื่องเป็นเวลากว่า 5 เดือน

หลังจากที่ประชาชนตัดสินใจเคลื่อนไหวชุมนุม อุตสาหกรรมจังหวัดสระบุรี ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมืองสระบุรี อัยการจังหวัดสระบุรี และนายอำเภอเมืองสระบุรี จึงได้ร่วมประชุมกับตัวแทนของบริษัทฯ และตัวแทนประชาชนที่รวมตัวชุมนุม โดยที่ประชุมมีข้อยุติร่วมกัน ใน

ลูกควายพิการตายเมื่อคลอด
ภาพ: แฟ้มภาพของศรีวรินทร์ บุญทับ

ข้อตกลงระบุว่า *"ชาวบ้านยินยอมให้รถขนขยะที่ได้ขนมาเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2546 นำไปทิ้งกองรวมกันเพื่อตรวจสอบว่ามีขยะพิษหรือปนเปื้อนสารพิษหรือไม่ โดยให้ตำรวจเป็นผู้นำรถขยะเข้าไปในบริษัทได้ในวันที่ 2 ตุลาคม... **ในกรณีที่ตรวจสอบพบขยะเป็นพิษหรือปนเปื้อนสารพิษ ทางอุตสาหกรรมจังหวัดจะสั่งปิดบริษัทฯ โดยทันที**"*[3]

2 ตุลาคม 2546 กรมควบคุมมลพิษได้มีหนังสือถึงอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรมระบุว่า จากการเก็บตัวอย่างน้ำจากบ่อสังเกตการณ์บริเวณบ่อฝังกลบของบริษัทฯ มาตรวจวิเคราะห์ที่ผ่านมานั้น ได้ตรวจพบค่าโลหะหนัก ได้แก่ นิกเกิล (Ni) แมงกานีส (Mn) ตะกั่ว (Pb) และสารหนู (As) เกินเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำใต้ดินตามประกาศของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 20 (พ.ศ. 2543) และมาตรฐานคุณภาพน้ำบ่อสังเกตการณ์ ตามประกาศกรมโรงงานอุตสาหกรรม ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2531)

[3] การเน้นความทำโดยผู้เขียน

ตอนหนึ่งของหนังสือดังกล่าวระบุชัดเจนว่า *"...การฝังกลบสิ่งปฏิกูลฯ ของบริษัทฯ อาจมีการปนเปื้อนของสิ่งปฏิกูลฯ ที่เป็นอันตรายปะปนอยู่ในบ่อฝังกลบ... รวมทั้งอาจมีการรั่วซึมของบ่อฝังกลบ"*

ทั้งนี้ หนังสือรายงานผลตรวจดังกล่าวยังตั้งข้อสังเกตว่า โรงงานแห่งนี้เข้าข่ายต้องทำรายงาน EIA แต่จากการตรวจสอบ ไม่พบว่าบริษัทฯ ได้ทำรายงาน EIA แต่อย่างใด[4]

ในวันที่ 15 ตุลาคม 2546 ประชาชนในพื้นที่ซึ่งนำโดยผู้ใหญ่ชิ้มได้ส่งหนังสือถึงปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ตรวจสอบข้อเท็จจริงเรื่องการขออนุญาตจัดตั้งโรงงานกำจัดกากอุตสาหกรรมปนเปื้อนและกากอุตสาหกรรมอันตรายของบริษัทฯ การขนย้าย กำจัด และขีดความสามารถในการกำจัดของเสียของบริษัทฯ แหล่งที่มาของขยะ การปนเปื้อนในแหล่งน้ำผิวดินและใต้ดิน และประเด็นการรุกล้ำที่สาธารณะ โดยหากพบว่าบริษัทฯ ไม่ได้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และเงื่อนไขที่กำหนด ขอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องปิดโรงงานโดยถาวร ขนย้ายของเสียออกจากพื้นที่ และให้บริษัทฯ ชดใช้ค่าเสียหายแก่ประชาชนและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมด้วย ต่อมา กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้มีคำสั่งแต่งตั้ง "คณะทำงานเฉพาะกิจแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม กรณีบ่อฝังกลบกากอุตสาหกรรมของบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด"

ในเดือนพฤศจิกายน 2546 ขณะที่การชุมนุมของประชาชนยังดำเนินอยู่นั้น กรมควบคุมมลพิษก็ได้มีหนังสือด่วนที่สุดไปถึงอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม ระบุว่า ตามที่ได้มีการจัดตั้ง "คณะทำงานเฉพาะกิจแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม กรณีบ่อฝังกลบกากอุตสาหกรรมของบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด" กรมควบคุมมลพิษในฐานะเลขานุการของคณะทำงานดังกล่าวได้เข้าตรวจสอบปัญหาระหว่างวันที่ 15 – 29 ตุลาคม 2546 พบสารโลหะหนักคือ นิกเกิล (Ni) และโครเมียม (Cr) ในน้ำชะกากในบ่อฝังกลบที่ 1 และ 2 "ในปริมาณค่อนข้างสูง" และพบสารโลหะหนัก นิกเกิล (Ni) โครเมียม (Cr) ตะกั่ว (Pb) และสารหนู (As) ในห้วยหนองน้ำเขียว ซึ่งเชื่อมต่ออยู่กับพื้นที่ฝังกลบ

จากการตรวจสอบน้ำใต้ดินบริเวณพื้นที่ฝังกลบและพื้นที่ใกล้เคียงโดยกรมทรัพยากรน้ำบาดาลและสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 7 ปรากฏผลตรวจที่ ***"แสดงว่ามีการกระจายตัวของโลหะหนักจากบริเวณบ่อฝังกลบออกสู่พื้นที่ภายนอก"***[5]

นอกจากนี้ยังมีการตรวจ**พบการปนเปื้อนของเสียอันตราย** คือ กากสีและถังบรรจุสารเคมีในบ่อฝังกลบที่ 2 นอกจากนี้ยังพบร่องรอยที่บ่งชี้ว่าอาจมีการรั่วซึมของน้ำเข้าหรือออกจากบ่อฝังกลบที่ 1[6]

4 หมายถึงในส่วนของใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานฉบับแรก ไม่ใช่ในกรณีของการขยายกิจการในปี 2546

5 การเน้นความทำโดยผู้เขียน

6 การเน้นความทำโดยผู้เขียน

ประชาชนในพื้นที่พบปัญหาน้ำเสียในห้วยหนองน้ำเขียว, ปี 2544
ภาพ: แฟ้มภาพของศรีวรินทร์ บุญทับ

หนังสือดังกล่าวมีการอ้างอิงถึงลักษณะทางธรณีวิทยาในพื้นที่ไว้ด้วย ว่า

"มีรอยแตกน้อย ยกเว้นบริเวณตอนกลางของพื้นที่ฝังกลบ จะพบว่าเป็นรอยหินที่มีรอยแตกสลับกับหินผุ ในระดับความลึก 15-40 เมตร มีความยาวประมาณ 200 เมตร วางตัวอยู่ในแนวทิศเหนือ-ใต้ ระหว่างบ่อฝังกลบที่ 1 (บ่อแรกที่โรงงานเริ่มขุดราวปี 2541[7]) กับบ่อบำบัดน้ำเสีย... ***สภาพดังกล่าวหากมีการรั่วซึมจากบ่อฝังกลบที่ 1 และ 2 อาจเกิดการปนเปื้อนในแหล่งน้ำใต้ดินและน้ำผิวดินได้ นอกจากนั้น พื้นที่บริเวณที่ตั้งโครงการมีลักษณะเป็นพื้นที่เติมน้ำบาดาล"***[8]

หนังสือฉบับนี้ทิ้งท้ายว่า บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ไม่ปฏิบัติตามรายละเอียดใน EIA ซึ่งเป็นหนึ่งในเงื่อนไขในใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานของบริษัทฯ

7 ความในวงเล็บเป็นการขยายความโดยผู้เขียน
8 การเน้นความทำโดยผู้เขียน

การต่อสู้ครั้งสำคัญและ “ความรุนแรง”

จึงเป็นที่ชัดเจนว่า เสียงเรียกร้องของประชาชนถึงความเดือดร้อนที่พวกตนประสบนั้นดังชัดเจนอยู่ท่ามกลางหลักฐานข้อเท็จจริงมากมายที่แสดงถึงปัญหาการปนเปื้อนในพื้นที่ การประกอบกิจการเถื่อนโดยไม่ได้รับอนุญาต และการกระทำผิดเงื่อนไขการอนุญาตของบริษัทฯ รวมไปถึงข้อกังวลเกี่ยวกับความเหมาะสมของพื้นที่ในการสร้างบ่อฝังกลบขยะ ซึ่งประเด็นเหล่านี้ตรงตามที่ประชาชนในพื้นที่ระบุมาตั้งแต่แรก แต่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องไม่ได้สนใจรับฟัง

ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเคลื่อนไหวเมื่อปี 2546 นั้น ผู้ใหญ่ซิ้มและประชาชนในพื้นที่รวม 87 คนจึงได้ยื่นฟ้องอุตสาหกรรมจังหวัดสระบุรี อธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม และนายก อบต. ห้วยแห้ง (โดยมีบริษัทฯ เป็นผู้ร้องสอด) ต่อศาลปกครอง โดยขอให้ศาลพิพากษาหรือสั่งให้มีการเพิกถอนใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานและใบอนุญาตประกอบกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของบริษัทฯ ให้บริษัทฯ ชดเชยค่าเสียหายแก่ประชาชนที่เดือดร้อน ให้มีการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้กลับมาดังเดิม นอกจากนี้ ให้หน่วยงานราชการลงโทษพนักงานเจ้าหน้าที่ที่กระทำผิดตามกฎหมายด้วย

แต่ก่อนที่ศาลปกครองจะมีคำพิพากษา และก่อนที่ผลการตรวจสอบของคณะทำงานเฉพาะกิจฯ จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืนใด ๆ ก็ได้เกิดเหตุไม่คาดฝันขึ้น

ในวันที่ 2 มีนาคม 2547 ขณะที่ประชาชนยังชุมนุมอยู่หน้าโรงงาน กลุ่มชายฉกรรจ์กว่า 100 คนได้บุกเข้าทำร้ายผู้ชุมนุม โดยมีรายงานข่าวระบุว่า เป็นเพราะต้องการจะนำรถบรรทุกที่ขนของเสียเข้าไปในโรงงาน ระหว่างที่เกิดเหตุนั้น มีเจ้าหน้าที่ตำรวจรักษาการณ์อยู่ 100 นาย แต่พวกเขาก็ไม่อาจปกป้องประชาชนหรือป้องปรามเหตุความรุนแรงได้

> *“ช่วงปี 46 – 47 ประมาณถึงมีนา 47... 2 มีนานั่นแหละ มีชายฉกรรจ์มา ๆ อยู่หน้าร้าน อยู่ตรงหน้าปากทาง มาเฝ้าผู้ใหญ่ ไม่ให้ผู้ใหญ่ออกไป เสร็จแล้วชาวบ้านก็วิ่งเข้าวิ่งออก กลัวผู้ใหญ่ออกไปแล้วโดนอุ้มไง ชาวบ้านก็วิ่งเข้าวิ่งออก อย่าออกไปนะ ๆ เกิดตีกันปะทะกัน... แบบ รุนแรงนะคะ รุนแรงแต่ไม่ถึงชีวิตนะ แทงกันอะไรกัน มีรถตู้... รถตู้มาหลายสิบคัน ชาวบ้านเขาบอกในนั้นมีแต่ปืนทั้งนั้นเลย ก็คือสลายชุมนุมเลย”*

เหตุการณ์นั้นเป็นความรุนแรงครั้งใหญ่ แต่ปัจจุบันความทรงจำของเหตุการณ์นี้ในสื่อสาธารณะดูจะเลือนหายไปพอสมควร หลายคนอาจคิดว่า ความรุนแรงจะเป็นจุดจบของการต่อสู้ของผู้ใหญ่ซิ้ม แต่ความจริงกลับตรงกันข้าม

1 ตุลาคม 2546 ประชาชนในพื้นที่รวมตัวกันประท้วงปัญหาจากหลุมฝังกลบขยะอันตราย
ภาพ: แฟ้มภาพของศรีวรินทร์ บุญทับ

เมื่อถูกถามว่าหลังการสลายการชุมนุมในวันที่ 2 มีนาคม ตนรู้สึกท้อบ้างหรือไม่ ผู้ใหญ่ซิ้มตอบอย่างหนักแน่นว่า

“ไม่ค่ะ ช่วงแรก ๆ เราเห็นการกระทำของเขา ที่เขาได้ใบอนุญาตอะไรของเขามันดีหมด EIA ก็ทำถูกต้องหมดทุกอย่าง... แต่เราก็เดือดร้อนมาตลอดใช่ไหมคะ เสร็จแล้วเรามุ่งมั่นน่ะค่ะ ทุ่มเท ทุ่มเททั้งชีวิตค่ะ ไม่ได้กลัวอะไรเลย ไม่ได้กลัว เราถือว่าหน้าที่ของเราด้วย เดือดร้อนด้วย”

การต่อสู้ของประชาชนในพื้นที่จึงดำเนินต่อไป ในขณะเดียวกัน บริษัทฯ ก็ได้ออกมาตอบโต้แรงกดดันของประชาชนในชั้นศาล

การไล่ต้อนประชาชน กับความอับจนของภาครัฐ

ก่อนที่จะเกิดเหตุสลายการชุมนุมในปี 2547 บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ได้เคยยื่นฟ้องผู้ใหญ่ซิ้มและแกนนำประชาชนอีกสองคนมาก่อนแล้ว โดยระบุว่าจำเลยได้ร่วมกันปิดถนนขัดขวางรถบรรทุกขยะของบริษัทฯ ทำให้บริษัทฯ สูญเสียประโยชน์ ชื่อเสียง และความน่าเชื่อถือ โดยมีการเรียกร้องค่าเสียหายเป็นเงินทั้งสิ้น 395 ล้านบาท และกำหนดดอกเบี้ยในอัตรา 7.5% ต่อปี

“ตอนนั้นเขาฟ้องผู้ใหญ่ ทั้งคดีแพ่ง ทั้งคดีอาญา ชาวบ้านสามตำบล ฟ้องตำบลละคน ฟ้องคดีแพ่งเรียกค่าเสียหาย 395 ล้าน แล้วก็ฟ้องคดีอาญา ผู้ใหญ่ก็ไม่ยอม ผู้ใหญ่ก็สู้ไง”

หลังจากที่ถูกฟ้อง ชีวิตของผู้ใหญ่ซิ้มวุ่นวายขึ้นมาก เธอต้องเดินทางไกลข้ามภาคเพื่อไปศาล พร้อมขนเอกสารมากมายเพื่อไปสู้คดี

“มันแบบ... โอ้โห แต่ตอนนี้เราเหนื่อยไง มัน โห ผู้ใหญ่ถูกกระทำเยอะมากนะ แต่เราทนค่ะ คิดดูสิ ไปฟ้องเชียงใหม่”

“ไกล่เกลี่ยสองสามครั้ง แล้วก็ศาลเรียกอีก บอกว่า ไม่ไกล่เกลี่ยแล้วค่ะท่าน จะสู้ สู้ตามข้อเท็จจริง”

ในปี 2559 ศาลฎีกาได้มีคำพิพากษายกฟ้องคดีดังกล่าว แต่กว่าจะถึงจุดนั้นได้ ผู้ใหญ่ซิ้มก็ต้องศึกษารวบรวมข้อมูลหลักฐานของเหตุการณ์ที่เกิด ความเดือดร้อนของประชาชน ผลตรวจจากหน่วยงานรัฐต่างๆ นานา จนเธอสามารถจดจำข้อมูลในเอกสารบางส่วนได้อย่างแม่นยำ เธอเล่าว่า

> ชัดเจนว่า
> เสียงเรียกร้องของประชาชนถึงความเดือดร้อนที่พวกตนประสบนั้น
> ดังชัดเจนอยู่ท่ามกลางหลักฐานข้อเท็จจริงมากมาย
> ที่แสดงถึงปัญหาการปนเปื้อนในพื้นที่
> การประกอบกิจการเถื่อนโดยไม่ได้รับอนุญาต
> และการกระทำผิดเงื่อนไขการอนุญาตของบริษัทฯ
> แต่กลับไม่ได้รับการใยดี

มีหลายครั้งที่เธอต้องหอบเอาเอกสารเหล่านี้ขึ้นรถเพื่อเดินทางไปสู่คดี ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการสูญเสียด้านทรัพย์สินและเวลา นั่นเป็นสิ่งที่เธอต้องแบกรับด้วยตนเองอย่างไม่มีทางเลี่ยง

ซึ่งในขณะที่การต่อสู้นี้กำลังดำเนินในชั้นศาล เริ่มปรากฏข้อโต้แย้งระหว่างหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมกับหน่วยงานในสังกัดกระทรวงอุตสาหกรรมเกี่ยวกับการปนเปื้อนของสารโลหะหนักในบริเวณรอบหลุมฝังกลบขยะของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ

เดือนสิงหาคม 2547 กรมควบคุมมลพิษ ในฐานะเลขานุการคณะทำงานเฉพาะกิจฯ ได้มีหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี เพื่อแจ้งผลตรวจทางสิ่งแวดล้อม ระบุว่า แหล่งน้ำผิวดิน รวมไปถึงบ่อน้ำผิวดินของประชาชนและตะกอนดินในอุทยานแห่งชาติเขาพระฉายมีสารโลหะหนักเกินเกณฑ์มาตรฐานและเกณฑ์พื้นฐานการปนเปื้อนของสารโลหะหนักในดินประเทศไทย ตามลำดับ[9] ในส่วนของบ่อสังเกตการณ์ของโรงงาน พบสารโลหะหนักในระดับที่สูงเกินเกณฑ์มาตรฐาน[10] ในบ่อสังเกตการณ์ถึง 6 บ่อ

วันที่ 30 กันยายน 2547 สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีได้มีหนังสือถึงรองนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น นั่นคือจาตุรนต์ ฉายแสง เกี่ยวกับปมปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนจากการทิ้งขยะที่ จ. สระบุรี ของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด โดยแจ้งว่านายกรัฐมนตรีในขณะนั้น คือทักษิณ ชินวัตร *“ได้สั่งการให้ติดตาม เร่งรัด กรณีปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน”*

[9] ในกรณีของน้ำผิวดินจะเทียบกับมาตรฐานคุณภาพแหล่งน้ำผิวดินประเภทที่ 3 ตามประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2537) แต่ในกรณีของตะกอนดินจะเทียบกับเกณฑ์พื้นฐานของการปนเปื้อนโลหะหนักในดินประเทศไทย

[10] หมายถึงมาตรฐานคุณภาพน้ำใต้ดิน ตามประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 20 (พ.ศ. 2543)

หนังสือฉบับนี้ระบุข้อมูลการดำเนินงานของคณะทำงานเฉพาะกิจฯ โดยอ้างถึงผลตรวจล่าสุดที่ถูกส่งไปถึงผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีและอุตสาหกรรมจังหวัดสระบุรีในเดือนสิงหาคมที่ผ่านมาว่า *"จากผลการติดตามตรวจสอบคุณภาพน้ำบ่อสังเกตการณ์ น้ำผิวดิน และน้ำใต้ดิน รวมทั้งตะกอนดินในแหล่งน้ำผิวดินที่ผ่านมา ปรากฏว่า* ***น่าจะมีการแพร่กระจายของโลหะหนักจากบ่อฝังกลบกากอุตสาหกรรมของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด โดยเฉพาะจากบ่อฝังกลบที่ 1 ออกสู่ภายนอกพื้นที่ฝังกลบ****"*[11]

วันที่ 6 ตุลาคม 2547 รองนายกรัฐมนตรีจาตุรนต์จึงได้มีคำสั่งให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมดำเนินการแก้ไขปัญหา และแจ้งความก้าวหน้าให้ทราบ

แต่แล้ว ในวันที่ 16 ธันวาคม 2547 กรมโรงงานอุตสาหกรรมได้มีหนังสือถึงกรมควบคุมมลพิษอ้างถึงผลตรวจของคณะทำงานเฉพาะกิจฯ ในลักษณะตอบโต้และด้อยค่าว่า *"ผลการวิเคราะห์คุณภาพน้ำและตะกอนดินยังไม่สมบูรณ์พอที่จะสรุปได้ว่ามีการแพร่กระจายของมลพิษจากบ่อฝังกลบออกสู่ภายนอก ที่สำคัญยังขาดความสมบูรณ์ที่จะนำมาอธิบายหรือวิเคราะห์หาสาเหตุของการแพร่กระจาย"*

ข้อโต้แย้งของกรมโรงงานอุตสาหกรรมข้อนี้ กระทรวงอุตสาหกรรมได้อ้างถึงในหนังสือที่ส่งไปหารองนายกรัฐมนตรีจาตุรนต์ในวันที่ 18 มกราคม 2548 ระบุว่า กระทรวงอุตสาหกรรมได้สั่งให้กรมโรงงานอุตสาหกรรมตรวจสอบเอกสารการรับกำจัดของเสียของบริษัทฯ เสนอทางเลือกให้บริษัทฯ ปรับปรุงแก้ไขหลุมฝังกลบที่ 1 ที่ได้ทำการปิดหลุมไปแล้ว ก่อนจะอ้างถึงข้อโต้แย้งของกรมโรงงานอุตสาหกรรมที่มีต่อผลตรวจของคณะทำงานเฉพาะกิจฯ

ภายใต้สถานการณ์ขัดแย้งที่คาราคาซังเช่นนี้ ปัญหาการปนเปื้อนของสารโลหะหนักในพื้นที่จึงไม่มีการดำเนินการแก้ไขอย่างจริงจัง อย่าว่าแต่ดำเนินการแก้ไข กระทั่งการจะยืนยันแหล่งกำเนิดก็ยังเป็นประเด็นที่มีข้อกังขามากมายไร้จุดสิ้นสุด

เรื่องราวนี้ราวกับมีเส้นเรื่องสามเส้นวิ่งขนานกันไป... เส้นที่หนึ่งคือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนต่อเนื่อง ซึ่งเป็นเรื่องจริงที่จับต้องได้ เส้นที่สองคือหน่วยงานรัฐที่ตกลงหาทางแก้ไขปัญหาจริงจังไม่ได้ โดยยังคงถือข้อมูลและความจริงคนละชุด ทั้งนี้อาจจะรวมถึงจุดยืนด้วย ส่วนเส้นเรื่องที่สามคือ บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ที่ขยายกิจการและเติบใหญ่ไปเรื่อย ๆ กระทั่งในเดือนมีนาคม 2548 บริษัทฯ ก็ได้จดทะเบียนเป็นบริษัทมหาชน โดยมีทุนจดทะเบียน 175 ล้านบาท เป็นที่เรียบร้อย

---

[11] การเน้นความทำโดยผู้เขียน

> สามเส้นวิ่งขนานกันไป...
> เส้นที่หนึ่งคือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนต่อเนื่อง
> เส้นที่สองคือหน่วยงานรัฐ
> ที่ตกลงหาทางแก้ไขปัญหาจริงจังไม่ได้
> โดยยังคงถือข้อมูลและความจริงคนละชุด
> ทั้งนี้อาจจะรวมถึงจุดยืนด้วย
> ส่วนเส้นเรื่องที่สามคือ
> บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ที่ขยายกิจการ
> และเติบใหญ่ไปเรื่อย ๆ

ความเจ็บป่วยของประชาชน สู่จุดแตกหักครั้งที่สอง

ล่วงเข้าปลายทศวรรษ 2540 นอกจากผลตรวจของหน่วยงานรัฐที่พบการปนเปื้อนของสารโลหะหนักในสิ่งแวดล้อมรอบโรงงาน ประชาชนในพื้นที่เองก็เริ่มประสบปัญหาการปนเปื้อนในแหล่งน้ำและแหล่งทำกิน

พฤษภาคม 2548 ประชาชนในพื้นที่ได้รวมตัวกันชุมนุมประท้วงอีกครั้ง โดยมีการยื่นหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีว่า พวกตนได้รับความเดือดร้อนจากกลิ่นเหม็นและปัญหาน้ำ ทั้งน้ำในบ่อผิวดิน น้ำในลำห้วยสาธารณะ และน้ำประปา ล้วนไม่สามารถนำมาอุปโภคบริโภคได้

สองเดือนให้หลัง สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 7 แจ้งผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีว่า จากการตรวจสอบพบว่า น้ำก่อนผ่านการกรองของประปาบาดาลองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล หมู่ที่ 5 และน้ำจากท่อสูบบาดาลหมู่ที่ 8 ตำบลหนองหลาไหล ไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำบริโภคในชนบท โดยมีดัชนีชี้วัดคือระดับการปนเปื้อนของสารปรอท (Hg) ซึ่งเป็นสารโลหะหนัก

ครูโรงเรียนวัดเขาจำปาล้มป่วยจากปัญหากลิ่นเหม็นรุนแรง
ภาพ: แฟ้มภาพของศรีวรินทร์ บุญทับ

หนึ่งปีหลังจากนั้น สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 7 ส่งรายงานถึงองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแห้ง แจ้งว่า จากการตรวจสอบคุณภาพน้ำในห้วยหนองน้ำเขียว พบว่า คุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรมมาก พบสารโลหะหนัก ไม่เหมาะต่อการอุปโภค บริโภค หรือใช้ในการเกษตร นอกจากนี้ปริมาณออกซิเจนที่ต่ำทำให้ไม่เหมาะต่อการดำรงชีวิตของสัตว์น้ำด้วย

ผู้ใหญ่ซิ้มกล่าวถึงสถานการณ์ในตอนนั้นว่า

“ช่วงปี 46-47 พบการปนเปื้อนในน้ำ ชาวบ้านต้องเริ่มซื้อน้ำกิน แต่บางคนมีฐานะยากจน เขาซื้อน้ำไม่ได้หรอก เขาก็ต้องใช้น้ำนั่นแหละ เพราะมันกินแล้วไม่ได้ตายเลยใช่ไหมคะ คือเขาลำบากนะ หาเช้ากินค่ำ หลายครอบครัว ส่วนใหญ่เลย บางครอบครัวก็ไปประกอบอาหารขาย แต่เราก็พยายามเตือน ช่วงห้าปีแรกที่มีการตรวจพบสารปนเปื้อน ผู้ใหญ่จะไปใส่บาตรแล้วก็แจ้งคนมาทำบุญที่วัดว่า น้ำตรงไหนมีข้อห้าม น้ำใต้ดินผิวดินอะไรพวกนี้ค่ะ”

นอกจากน้ำที่ปนเปื้อน ประชาชนในพื้นที่บางส่วนเริ่มประสบปัญหาทางสุขภาพ ผู้ใหญ่ซิ้มเล่าถึงปัญหาในด้านนี้ว่า

> *"ชาวบ้านบางคนที่สุขภาพแข็งแรงดี ต่อมาเป็นภูมิแพ้ คือรักษา... คนเคยเป็นเล็ก ๆ น้อย ๆ ยิ่งเป็นหนัก แล้วก็ทานแต่ยา ทานยาเป็นประจำ มันก็ลดปัญหาไม่ได้นะคะ พอได้กลิ่นเขาก็มีอาการ อาการเหมือนเดิม บางคนเมื่อได้กลิ่นมันก็จะมีอาการอ่อนเพลียนะคะ บางคนก็ช็อกไปเลย ต้องเข้าโรงบาลเยอะมากค่ะ พวกผู้สูงอายุ นักเรียนนี่ บางครั้งเคารพธงชาติอยู่ก็ล้มกลางอากาศเลยค่ะ"* นักเรียนที่ผู้ใหญ่ซิ้มกล่าวถึงคือกรณีโรงเรียนวัดเขาจำปา (เทียนราษฎร์อุทิศ)

ในกรณีดังกล่าว พบว่า ผู้อำนวยการโรงเรียนได้ทำหนังสือลงวันที่ 27 พฤศจิกายน 2549 ร้องเรียนถึงผู้อำนวยการเขตการศึกษาสระบุรี เขต 1 ว่า นักเรียนและครูในโรงเรียนได้รับผลกระทบจากกลิ่นเหม็นจากบ่อขยะของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ทำให้มีอาการปวดหัว/เวียนหัว คลื่นไส้อาเจียน หน้ามืด แสบคอ แสบจมูก น้ำมูกไหล บางรายแน่นหน้าอก กระวนกระวาย หายใจไม่ออก และเป็นลมกะทันหันจนต้องส่งเข้าโรงพยาบาล 4 ราย

ต่อมาในเดือนมกราคม 2550 รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการจึงได้มีหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ขอให้พิจารณาดำเนินการแก้ไขปัญหากรณีความเดือดร้อนของโรงเรียนแห่งนี้

การมีหนังสือจากรัฐมนตรีกระทรวงหนึ่งถึงรัฐมนตรีอีกกระทรวงหนึ่งถือว่าไม่ใช่เรื่องเล็ก แต่กระนั้น ปัญหาเดิม ๆ ก็ยังคงดำเนินต่อไป

ส่วนทางด้านประชาชน จากการที่ผู้มีอาการเจ็บป่วยบางส่วนพากันเข้ามาหาผู้ใหญ่ซิ้มเพื่อขอคำแนะนำ ทำให้เกิดความพยายามของผู้ใหญ่ในการหาแนวทางตรวจรักษาปัญหาทางสุขภาพของคนในพื้นที่ ซึ่งนำไปสู่การเข้ามาของบุคคลสำคัญอีกคนหนึ่ง นั่นคือ **แพทย์หญิงอรพรรณ์ เมธาดิลกกุล**

ในช่วงปลายปี 2551 แพทย์หญิงอรพรรณ์ได้นำทีมเข้าตรวจเลือดและปัสสาวะของประชาชนในตำบลหนองปลาไหลเกือบ 200 คน และมีการเปิดเผยผลตรวจว่า พบสารเคมีที่เป็นสารก่อมะเร็งในปริมาณสูงในตัวอย่างเลือดของประชาชน

ภายหลังในปี 2552 บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ได้ยื่นฟ้องวิทยา แก้วภราดัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข ไพจิตร์ วราชิต ปลัดกระทรวงสาธารณสุข และพวกรวม 12 คน โดยระบุว่า กระทรวงสาธารณสุขได้นำเสนอข้อสรุปของคณะกรรมการสืบหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหา

ครูโรงเรียนวัดเขาจำปาล้มป่วยจากปัญหากลิ่นเหม็นรุนแรง
ภาพ: แฟ้มภาพของศรีวรินทร์ บุญทับ

สุขภาพของผู้ที่ได้รับผลกระทบกรณีบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ต่อนายกรัฐมนตรี อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ซึ่งระบุว่า ประชาชนได้รับผลกระทบทางสุขภาพจากบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ซึ่งข้อสรุปดังกล่าวเขียนโดยแพทย์หญิงอรพรรณ์เพียงผู้เดียว ในปีเดียวกันนี้ บริษัทฯ ได้ยื่นฟ้องแพทย์หญิงอรพรรณ์ด้วยเช่นกัน

ช่วงต้นปี 2552 กรมควบคุมมลพิษได้มีหนังสือถึงอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม แจ้งผลการติดตามตรวจสอบการปนเปื้อนในน้ำใต้ดิน น้ำผิวดิน และตะกอนดินในบริเวณภายในและนอกพื้นที่บ่อฝังกลบของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด สรุปได้ว่าพบสารโลหะหนักในบ่อสังเกตการณ์ของบริษัทฯ ปีนบางบ่อในบางช่วงเวลา ได้แก่ นิกเกิล (Ni) แมงกานีส (Mn) ตะกั่ว (Pb) สารหนู (As) ปรอทรวม (Hg-total) และซีลีเนียม (Se) เกินเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำใต้ดิน ตามประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 20 (พ.ศ. 2543) และยังตรวจพบนิกเกิล แมงกานีส สารหนู และปรอทรวมในแหล่งน้ำผิวดินรอบโรงงาน เกินเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำผิวดินตามประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2537)

ต่อมาได้มีการตรวจน้ำใต้ดินภายในและภายนอกพื้นที่บ่อฝังกลบของเสียของบริษัทฯ 20 จุด จำนวน 11 ครั้ง พบว่า แหล่งน้ำใต้ดินบางแห่งในบางช่วงเวลา พบโลหะหนัก ได้แก่ นิกเกิล (Ni) แมงกานีส (Mn)

ตะกั่ว (Pb) และปรอทรวม (Hg-total) มีค่าเกินเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำใต้ดิน ตามประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 20 (พ.ศ. 2543)

สุดท้ายได้มีการตรวจตะกอนในแหล่งน้ำผิวดิน 12 แห่ง ในการตรวจช่วงแรก ๆ พบสารหนู (As) มีค่าเกินเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพดินที่ใช้ประโยชน์เพื่อการอยู่อาศัยและเกษตรกรรม ตามประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 25 (พ.ศ. 2547) อนึ่งในการตรวจครั้งล่าสุดในเดือนพฤษภาคม 2551 พบว่าตะกอนดินในแหล่งน้ำผิวดิน 9 จาก 12 แห่ง มีค่าสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่ว่า

จากนั้นในเดือนมีนาคม ยังได้เกิดเหตุครูโรงเรียนวัดเขาจำปาล้มป่วยกันอีกครั้ง ครูเวรประจำวันของโรงเรียนบันทึกข้อความไว้ว่า ขณะนี้ครูและนักเรียนรวมทั้งชาวบ้านหมู่ 5 ตำบลหนองปลาไหล เจ็บป่วยมากขึ้นทุกวัน เนื่องจากกลิ่นเหม็นจากขยะของบริษัทฯ

ในวันที่ 2 เมษายน 2552 ประชาชนในพื้นที่สามตำบลกว่า 100 คนได้รวมตัวกันปิดถนนพหลโยธินเพื่อเรียกร้องให้ผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี สั่งปิดบ่อขยะเป็นการชั่วคราว และตั้งคณะกรรมการตรวจสอบว่าการดำเนินกิจการของบริษัทฯ เป็นไปตามหลักเกณฑ์หรือไม่ ซึ่งในวันที่ 5 เมษายน ผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีก็ได้ตัดสินใจใช้อำนาจตามมาตรา 37 และ 39 แห่งพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 สั่งการให้บริษัทฯ หยุดประกอบกิจการชั่วคราว เพื่อที่จะได้มีการตรวจสอบข้อเท็จจริง วันเดียวกันนั้น ประชาชนยอมเปิดถนนและสลายการชุมนุม

วันที่ 7 เมษายน 2552 พนักงานของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ได้พาครอบครัวรวมกว่า 1,000 คนมาชุมนุมที่กระทรวงอุตสาหกรรม เพื่อเรียกร้องให้เปิดโรงงาน โดยศุภวัฒน์ คุณวรวินิจ ฝ่ายการตลาดของโรงงานกล่าวว่า จะปิดถนนหน้ากระทรวงอุตสาหกรรมหากไม่ได้รับคำตอบที่พอใจ ในวันเดียวกัน กระทรวงอุตสาหกรรมได้มีหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี แจ้งว่า คำสั่งปิดโรงงานมีความไม่ชัดเจนในเรื่องอำนาจสั่งการ จึงขอให้ยกเลิกคำสั่งดังกล่าว

วันที่ 8 เมษายน 2552 ได้มีการแถลงยกเลิกคำสั่งปิดโรงงาน ภายหลังประชาชนในพื้นที่ราว 20 คนได้เอายางรถยนต์กว่า 10 เส้นมาปิดถนนใกล้ทางเข้าบริษัทฯ ต่อกรณีนี้ ผู้ใหญ่ซิ้มระบุว่าประชาชนทำไปเพราะต้องการจะคุยกับข้าราชการในสังกัดกระทรวงอุตสาหกรรมที่จะมาถึงโรงงานในวันนั้น เพื่อเจรจาให้ปิดโรงงานต่อ

ในเวลา 11.30 น. ของวันนั้น กลุ่มบุคคลจำนวนกว่า 100 คนได้บุกเข้าปะทะกับผู้ชุมนุม มีการขับรถเข้าไปในที่ชุมนุม ใช้ไม้ไล่ตีผู้ชุมนุม เผารถจักรยานยนต์ ก่อนจะหนีเข้าโรงงาน มีรายงานข่าวระบุว่า กลุ่มคนดังกล่าวเป็นคนงานของบริษัทฯ ผู้ใหญ่ซิ้มเล่าถึงเหตุการณ์ตอนนั้นว่า

“ทั้งรถแม็คโคร ทั้งรถสิบล้อ มาทุบรถชาวบ้านนะ เผารถจักรยานยนต์ชาวบ้าน ทุบรถพิกอัปสองสามคัน แล้วก็มาตีชาวบ้านในรถเลย แบบปางตายเลยค่ะ คือชาวบ้านไม่รู้ตัว ไล่ตี ไล่อะไร”

นี่จึงกลายเป็นเหตุรุนแรงครั้งใหญ่คราวที่สอง ที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของระบบกฎหมายในการยับยั้งความขัดแย้งและปกป้องสิทธิและความปลอดภัยของประชาชน

การรอคอยด้วยความหวังของ “ผู้ใหญ่ซิ้ม”

สำหรับผู้ใหญ่ซิ้ม เหตุการณ์รุนแรงทั้งในปี 2546 และปี 2552 ต่างเป็นสิ่งที่ตอกย้ำความอยุติธรรมในสังคม แต่แทนที่จะเป็นเหตุให้ท้อถอย กลับเป็นแรงผลักดันให้เธอยืนหยัดสู้ต่อไป

“คือความรุนแรงเกิดขึ้น หนึ่งเราก็ตำหนิพวกที่มีหน้าที่นั่นละ ทำไมไม่ทำหน้าที่ตรงไปตรงมา คุณมีหน้าที่แก้ไขปัญหา แต่เขาไม่กล้ากันไง เรารู้ว่าเขาไม่กล้า ยิ่งรู้ตรงนี้มันยิ่งทำให้เรามีพลัง ว่าเราจะทำยังไง ไอ้พวกที่มีหน้าที่ไม่ทำหน้าที่ แต่กลับไปสนับสนุนผู้ก่อปัญหา มันก็ทำให้ไม่ท้อนะ ผู้ใหญ่ไม่เคยท้อเลย...”

ในปี 2553 ผู้ใหญ่ซิ้มและประชาชนผู้ได้รับผลกระทบรวม 124 คนได้ยื่นฟ้องบริษัทเบตเตอร์เวิลด์ กรีนฯ ต่อศาลแพ่ง โดยต้องการให้บริษัทฯ ยุติการประกอบกิจการ และชดใช้ค่าเสียหาย และค่าเสียหายในอนาคต เป็นเงิน 2,006,228,000 บาท คดีดังกล่าวถือเป็นคดีแรกในแผนกสิ่งแวดล้อมของศาลแพ่งประเทศไทย ในขณะนี้คดีอยู่ในกระบวนการพิจารณาชั้นอุทธรณ์

“...เพิ่งมาท้อปีนี้ มันเหนื่อย มันแก่ แล้วงานเราประดัง ๆ คดีเราก็ยังไม่จบ”

ผู้ใหญ่ซิ้มในวัยกว่า 70 ปีกล่าว ก่อนจะยืนยันอีกครั้งว่า เธออยากจะเห็นประชาชนได้รับชัยชนะในคดีในเร็ววัน ดังที่เธอกล่าวหลายต่อหลายครั้ง ยามที่เราได้ไปเยี่ยมเยียน

เมื่อถามต่อว่า ในการต่อสู้ที่ยังดำเนินอยู่นี้ ผู้ใหญ่ซิ้มเคยรู้สึกกลัวบ้างหรือไม่ ดังที่คาด เธอปฏิเสธอย่างหนักแน่น ก่อนหันไปพูดถึงประเด็นปัญหาที่ต้องแก้ต่อไป

“ไม่ค่ะ ไม่กลัว รู้ว่ามันเสี่ยงอยู่แล้ว ตัวอย่างก็มี พื้นที่บางพื้นที่ที่ผู้นำโดนฆ่า แต่เราไม่คิดตรงนั้น เราคิดแต่ว่า เออ ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง แล้วก็ผู้ประกอบการในด้านนี้ ควรจะมีความจริงใจต่อชีวิตและทรัพย์สินของคนอยู่บริเวณใกล้ ๆ พื้นที่

“คือความรุนแรงเกิดขึ้น
หนึ่งเราก็ตำหนิพวกที่มีหน้าที่นั่นละ
ทำไมไม่ทำหน้าที่ตรงไปตรงมา
คุณมีหน้าที่แก้ไขปัญหา แต่เขาไม่กล้ากันไง
เรารู้ว่าเขาไม่กล้า ยิ่งรู้ตรงนี้มันยิ่งทำให้เรามีพลัง”

- ศรีวรินทร์ บุญทับ หรือ “ผู้ใหญ่ชิ้ม” -

“ปัญหาตรงนี้นะคะ เรื่องสิ่งแวดล้อม ผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีหน้าที่ระดับประเทศหรือระดับท้องที่ท้องถิ่น ในเมื่อที่ผ่านมา กิจการประเภทนี้มันสร้างปัญหาสร้างความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนมาก อย่างมากนะคะ ก็อยากให้แก้ไข คือเขาทำผิดซ้ำซากก็ยัง ๆ เขาเรียกอะไรละ ผ่อนผันน่ะ ผ่อนผันให้เขาทำต่อ พอทำต่อไป ความเสียหายเกิดขึ้นก็ไม่มีปัญญาแก้ไขปัญหานะคะ ก็อยากให้ระบบตรงนี้เปลี่ยน

“ส่วนชุมชนอื่น... อยากให้รู้ว่า การต่อสู้เรื่องสิ่งแวดล้อมน่ะค่ะ ถ้าสภาพพื้นที่ไม่เหมาะสม เราก็ควรจะคัดค้าน ถ้าเราคัดค้านครั้งแรกไม่ได้ เกิดความเสียหายขึ้นแล้วทางหน่วยงานราชการไม่ได้รับผิดชอบ แล้วก็แก้ปัญหาไม่ได้ด้วย ซึ่งสร้างปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมทั้งประเทศนะคะ ตรงนี้ก็ฝากพี่น้องไว้ด้วย”

บรรณานุกรม

กรมควบคุมมลพิษ หนังสือที่ ทส 0307/5769 ลงวันที่ 2 ตุลาคม 2546 ถึง อธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม เรื่อง บ่อฝังกลบสิ่งปฏิกูลและวัสดุที่ไม่ใช้แล้วของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด.

กรมควบคุมมลพิษ หนังสือที่ ทส 0307/5771 ลงวันที่ 2 ตุลาคม 2546 ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี เรื่อง บ่อฝังกลบขยะของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด.

กรมควบคุมมลพิษ หนังสือด่วนที่สุด ที่ ทส 0307/6431 ลงวันที่ 10 พฤศจิกายน 2546 ถึง อธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม เรื่อง ผลการตรวจสอบการฝังกลบกากอุตสาหกรรมของบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด.

กรมควบคุมมลพิษ หนังสือด่วนที่สุด ที่ ทส 0307/5155 ลงวันที่ 23 สิงหาคม 2547 ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี เรื่อง ผลวิเคราะห์น้ำและตะกอนดิน.

กรมควบคุมมลพิษ หนังสือที่ ทส 0307/2152 ลงวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2552 ถึง อธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม เรื่อง ผลการติดตามตรวจสอบการปนเปื้อนจากการประกอบกิจการรับกำจัดกากของเสียอุตสาหกรรมของบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด (มหาชน).

กรมโรงงานอุตสาหกรรม หนังสือที่ อก 0413/538 ลงวันที่ 19 มกราคม 2544 ถึง ผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี เรื่อง ขอความเห็นชอบเพื่อก่อสร้างศูนย์กำจัดกากขยะอุตสาหกรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.

กรมโรงงานอุตสาหกรรม หนังสือที่ อก 0322/16424 ลงวันที่ 16 ธันวาคม 2547 ถึง อธิบดีกรมควบคุมมลพิษ เรื่อง ผลวิเคราะห์น้ำและตะกอนดิน.

กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. รายงานการตรวจสอบกรณีร้องเรียนปัญหาน้ำเน่าเสียจากขยะของบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด ส่งมาพร้อมกับหนังสือที่ วว 0304/16605 ลงวันที่ 14 พฤศจิกายน 2543 ถึง ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม เรื่อง ราษฎรร้องเรียนปัญหาน้ำเน่าเสียจากขยะ.

กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม หนังสือที่ วว 0304/16605 ลงวันที่ 14 พฤศจิกายน 2543 ถึง ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม เรื่อง ราษฎรร้องเรียนปัญหาน้ำเน่าเสียจากขยะ.

กระทรวงอุตสาหกรรม ใบอนุญาตที่ ป. 28/2540 ลงวันที่ 31 กรกฎาคม 2540, ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน, ร.ง. 4 ลำดับที่ 1, ทะเบียนโรงงานเลขที่ จ3-101-2/40 สบ, ประเภทหรือชนิดของโรงงานลำดับที่ 101, อนุญาตให้ บริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด.

กระทรวงอุตสาหกรรม ใบอนุญาตที่ (สบ.)03-168/2546 ลงวันที่ 22 พฤษภาคม 2546, ใบอนุญาตขยายโรงงานครั้งที่ 3, ลำดับที่ 4, ทะเบียนโรงงานเลขที่ จ3-101-2/40 สบ, ประเภทหรือชนิดของโรงงานลำดับที่ 101, 105, อนุญาตให้ บริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด.

กระทรวงอุตสาหกรรม หนังสือที่ อก 0322/148 ลงวันที่ 18 มกราคม 2548 ถึง รองนายกรัฐมนตรี (นายจาตุรนต์ ฉายแสง) เรื่อง การแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนจากบ่อฝังกลบกากอุตสาหกรรมของบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด.

กลุ่มงานอนามัยสิ่งแวดล้อมและชีวอนามัย สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสระบุรี. สรุปรายงานผลการสอบสวนเหตุร้องเรียน เรื่อง มีผู้นำขยะที่มีสารพิษจากโรงงานมาทิ้งในหมู่ที่ 8 ตำบลห้วยแห้ง อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี, ไม่ระบุวันที่

กองบรรณาธิการมูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2565, 28 กันยายน). *สัมภาษณ์ ศรีวรินทร์ บุญทับ*.

คิม ไชยสุขประเสริฐ และ มุทิตา เชื้อชั่ง. (2552, 18 กุมภาพันธ์). รายงานจากบ่อขยะสระบุรี : เสียงจากคนขนขยะอันตราย. *ประชาไท*. สืบค้นวันที่ 1 มกราคม 2566. https://prachatai.com/journal/2009/02/20054

ที่ทำการปกครองอำเภอเมืองสระบุรี บันทึกข้อความส่วนราชการ ลงวันที่ 1 ธันวาคม 2542 ถึง นายอำเภอเมืองสระบุรี เรื่อง ราษฎรร้องทุกข์ (ลงนามโดยปลัดอำเภอ).

ไทยพีบีเอส. (2559, 1 สิงหาคม). ศาลฎีกายกฟ้อง “เบตเตอร์เวิลด์กรีน” เรียก 395 ล้าน เหตุปิดถนนสระบุรีขวางรถขยะ. *ไทยพีบีเอส*. สืบค้นวันที่ 1 มกราคม 2566. https://www.thaipbs.or.th/news/content/254515.

ไทยรัฐ. (2543, 20 กรกฎาคม). โวยนายทุนต่างถิ่นทิ้งสารพิษ. *ไทยรัฐ*.

นางสาวประวิทย์ บุญทับ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 8 ตัวแทนราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อน หนังสือลงวันที่ 15 ตุลาคม 2546 ถึง ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ดร. ปลอดประสพ สุรัสวดี) เรื่อง ราษฎรได้รับความเดือดร้อนจากบ่อขยะ บริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด.

นางสาวสุรินทร์ เปียผล ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดเขาจำปา (เทียนราษฎรอุทิศ) หนังสือที่ ศธ 04155.042/296 ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน 2549 ถึง ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระบุรี 1 เรื่อง รายงานผลกระทบมลพิษทางอากาศจากบ่อขยะของบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด.

บันทึกการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในกระทรวงอุตสาหกรรม ที่ ป. 28/2540 ลงวันที่ 31 กรกฎาคม 2540, ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน, ร.ง. 4 ลำดับที่ 7, ทะเบียนโรงงานเลขที่ จ3-101-2/40 สบ, ประเภทหรือชนิดของโรงงานลำดับที่ 101, อนุญาตให้บริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด.

บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์กรีน จำกัด หนังสือ (ไม่ระบุเลขที่) ลงวันที่ 16 ธันวาคม 2540 ถึง อุตสาหกรรมจังหวัดสระบุรี เรื่อง ขอเปลี่ยนแปลงเลขที่ตั้งโรงงาน.

ประชาไท. (2554, 25 พฤษภาคม). ศาลแพ่งเปิด “แผนกคดีสิ่งแวดล้อม” ประเดิมคดีชาวบ้านสระบุรีฟ้องบ่อขยะ. *ประชาไท*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://prachatai.com/journal/2011/05/34957

ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล หนังสือที่ สบ 76301/ว.0111 ลงวันที่ 26 มีนาคม 2544 ถึง ผู้อำนวยการสิ่งแวดล้อมภาค 2 จ. สระบุรีเรื่อง ราษฎรร้องเรียนปัญหาน้ำเน่าเสีย.

ประธานกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแห้ง หนังสือที่ สบ76601/16 ลงวันที่ 23 มกราคม 2544 ส่งถึง กรรมการผู้จัดการบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด เรื่อง ให้ความเห็นชอบเพื่อการก่อสร้างศูนย์บริการและรับกำจัดกากอุตสาหกรรมปนเปื้อนหรือกากอุตสาหกรรมอันตราย เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.

มูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2560). *ถอดบทเรียน: สิทธิของประชาชนในการเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการของเสีย*. มูลนิธิบูรณะนิเวศ.

สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี บันทึกข้อความลงวันที่ 30 กันยายน 2547 ถึง รองนายกรัฐมนตรี เรื่อง ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนจากบ่อฝังกลบกากอุตสาหกรรมของ บ. เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด.

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีหนังสือที่ นร 0411/ลร.4/พ.390 ลงวันที่ 6 ตุลาคม 2547 ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม เรื่อง ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนจากบ่อฝังกลบกากอุตสาหกรรม ของบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน.

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดสระบุรี หนังสือที่ สบ 0034(3)/363 ลงวันที่ 12 เมษายน 2542 ถึง กรรมการผู้จัดการบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด เรื่อง ให้ปฏิบัติตาม พ.ร.บ. โรงงาน พ.ศ. 2535.

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดสระบุรี หนังสือที่ สบ 0034(3)/394 ลงวันที่ 23 เมษายน 2542 ถึง กรรมการผู้จัดการบริษัท เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด เรื่อง ให้ปฏิบัติตาม พ.ร.บ. โรงงาน พ.ศ. 2535.

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดสระบุรี หนังสือที่ สบ 0034(3)/289 ลงวันที่ 24 มกราคม 2544 ถึง อธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม เรื่อง ให้ความเห็นชอบเพื่อก่อสร้างศูนย์จำกัดกากขยะอุตสาหกรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. ลงนามโดย อุตสาหกรรมจังหวัดสระบุรี ปฏิบัติราชการแทนผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี

MGR Online. (2552, 7 ตุลาคม). บ.เบตเตอร์เวิลด์ ฟ้อง “วิทยา”-“ปลัด สธ.” ส่งข้อมูลเท็จบ่อกำจัดขยะให้นายกฯ. *ผู้จัดการ*. สืบค้นวันที่ 16 มกราคม 2566. https://mgronline.com/politics/detail/9520000118671

ลำดับเหตุการณ์สำคัญโดยย่อของกรณี “ผู้ใหญ่ชิ้ม”

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
31 ก.ค. 2540	บจ. เบตเตอร์ เวิลด์ กรีน ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานประเภทปรับคุณภาพของเสียรวม เฉพาะการรับฝังกลบวัสดุไม่ใช้แล้ว **ที่ไม่มีอันตราย** ใน ต. ท่ามะปราง อ. แก่งคอย
2541	มีนายทุนเข้ากว้านซื้อที่ดินใน ต. ห้วยแห้ง อ. แก่งคอย โดยแจ้งประชาชนในพื้นที่ว่าจะสร้างโรงงานทำปุ๋ยหมัก แต่ต่อมา บจ. เบตเตอร์ฯ ได้เปลี่ยนที่อยู่มาเป็นหมู่ที่ 8 ต. ห้วยแห้ง และได้เริ่มนำของเสียเข้ามาทิ้งและฝังกลบในบ่อที่ขุดไว้ตั้งแต่ช่วงกลางปี
ต้นปี 2542	หน่วยงานรัฐเริ่มเข้าตรวจสอบพื้นที่ และทางจังหวัดตั้งคณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริง พบว่ามีการนำขยะอันตรายเข้ามาฝังกลบในพื้นที่ด้วย อุตสาหกรรมจังหวัดจึงแจ้งและสั่งบริษัทห้ามรับของเสียอันตราย และให้นำของเสียอันตรายที่มีอยู่ออกไปกำจัดที่อื่น แต่คำสั่งไม่ส่งผลใด ๆ
ส.ค. 2543	กรมควบคุมมลพิษและสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 2 ตรวจสอบในพื้นที่ และพบว่า บริษัทฯ ยังมีการนำของเสียนอกเหนือจากที่ได้รับอนุญาตมากำจัดในพื้นที่ และยังไม่ได้ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียตามที่คณะทำงานฯ เคยแนะนำไว้ตั้งแต่เมื่อปี 2542
ม.ค. 2544	บจ. เบตเตอร์ฯ ได้รับอนุญาตให้ขยายการประกอบกิจการรับกำจัดกากอุตสาหกรรมปนเปื้อนหรือกากอุตสาหกรรมอันตรายได้ ท่ามกลางการร้องเรียนปัญหาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะปัญหากลิ่นเหม็นและน้ำเสีย
2544	อบต. หนองปลาไหล ทำหนังสือแจ้งอำเภอว่าราษฎรมีการร้องเรียนเรื่องปัญหาน้ำเสีย กระทบทั้งการอุปโภคบริโภค การเกษตร ตลอดจนมีปลาและสัตว์น้ำตายเป็นจำนวนมาก
2545	บจ. เบตเตอร์ฯ ขอขยายกิจการอีกครั้ง โดยรายงาน EIA ผ่านการอนุมัติในช่วงปลายปี หลังจากแก้ไขถึง 4 ครั้ง ส่วนการร้องเรียนเรื่องปัญหากลิ่นเหม็นและน้ำเสียจากประชาชนยังคงเกิดขึ้นต่อเนื่อง โดยมีการรวบรวมรายชื่อผู้ได้รับผลกระทบเสนอไม่ให้โรงงานสร้างบ่อกำจัดขยะในพื้นที่อีกต่อไป
22 พ.ค. 2546	บจ. เบตเตอร์ฯ ได้รับใบอนุญาตขยายโรงงานในส่วนของการฝังกลบของเสียอันตราย

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
30 ก.ย. 2546	ประชาชนที่ได้รับผลกระทบเริ่มชุมนุมปิดถนนด้านหน้าทางเข้า บจ. เบตเตอร์ฯ เพื่อเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง การชุมนุมครั้งนี้ดำเนินไปต่อเนื่องกว่า 5 เดือน
2 ต.ค. 2546	กรมควบคุมมลพิษมีหนังสือแจ้งกรมโรงงานอุตสาหกรรมเกี่ยวกับผลการตรวจตัวอย่างน้ำบ่อสังเกตการณ์บริเวณบ่อฝังกลบของ บจ. เบตเตอร์ที่เก็บเมื่อกลางปี ว่า พบโลหะหนักหลายชนิด รวมทั้งสารหนู เกินเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำใต้ดิน
พ.ย. 2546	หน่วยราชการเริ่มพบปัญหาการกระจายตัวของสารโลหะหนัก ออกสู่พื้นที่ภายนอก รวมถึงแหล่งน้ำสาธารณะที่อยู่ใกล้เคียง ทั้งยังพบว่าตอนกลางพื้นที่ฝังกลบมีรอยหินแตกสลับกับหินผุ จึงมีความเสี่ยงที่จะเกิดการปนเปื้อนในแหล่งน้ำใต้ดิน และพื้นที่ตั้งโครงการมีลักษณะเป็นพื้นที่เติมน้ำบาดาลอีกด้วย
2546	ประชาชนยื่นฟ้องส่วนราชการต่อศาลปกครอง เพื่อให้เพิกถอนใบอนุญาตทุกชนิดของ บจ. เบตเตอร์ และชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เดือดร้อน รวมถึงฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้กลับมาดังเดิม และลงโทษพนักงานเจ้าหน้าที่ที่กระทำผิดด้วย
2 มี.ค. 2547	เกิดเหตุรุนแรง โดยกลุ่มชายฉกรรจ์ติดอาวุธกว่า 100 คน บุกเข้าทำร้ายผู้ชุมนุมที่ปักหลักปิดถนนหน้าทางเข้า บจ. เบตเตอร์ฯ มาตั้งแต่ปลายเดือน ก.ย. 2546
2547	บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ยื่นฟ้องผู้ใหญ่ซิ้มและแกนนำสองคน เรียกค่าเสียหายเป็นเงินทั้งสิ้น 395 ล้านบาท ฐานสร้างความเสียหายจากการชุมนุมปิดถนน ผลจากการสู้คดีอย่างมุ่งมั่นของผู้ใหญ่ซิ้มส่งผลให้ศาลฎีกาพิพากษายกฟ้องคดีนี้ในเวลาต่อมา
พ.ค. 2548	ประชาชนชุมนุมประท้วงอีกครั้ง เรียกร้องการแก้ไขปัญหาผลกระทบและความเดือดร้อนจากมลพิษ
27 พ.ย. 2549	โรงเรียนในพื้นที่ (โรงเรียนวัดเขาจำปา) ร้องเรียนปัญหานักเรียนและบุคลากรต่างๆ เกิดอาการเจ็บป่วยเนื่องจากได้รับผลกระทบจากมลพิษของโรงงาน

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
ปลายปี 2551	แพทย์หญิงอรพรรณ์ได้นำทีมเข้าตรวจเลือดและปัสสาวะของประชาชนในตำบลหนองปลาไหลเกือบ 200 คน พบสารเคมีที่เป็นสารก่อมะเร็งในปริมาณสูง
ต้นปี 2552	■ กรมควบคุมมลพิษแจ้งอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรมอีกครั้ง ว่าพบการปนเปื้อนในน้ำใต้ดิน น้ำผิวดิน และตะกอนดินในพื้นที่บ่อฝังกลบทั้งหมดโดยผลเกินค่ามาตรฐานที่กำหนด ■ เกิดเหตุครูและนักเรียนโรงเรียนวัดเขาจำปาล้มป่วยกันอีกครั้ง เช่นเดียวกับชาวบ้านหมู่ 5 ต. หนองปลาไหล
2552	บจ. เบตเตอร์ฯ ยื่นฟ้องรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขและปลัดกระทรวงสาธารณสุข จำนวน 12 คน รวมถึงแพทย์หญิงอรพรรณ์จากการที่ได้นำเสนอเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพของผู้ที่ได้รับผลกระทบต่อนายกรัฐมนตรี อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ
เม.ย. 2552	เกิดการเรียกร้องในการเปิดและปิดโรงงานระหว่างประชาชนในพื้นที่สามตำบลกว่า 100 คน กับ ครอบครัวพนักงานของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์กรีนฯ รวมกว่า 1,000 คน จน ผวจ. สระบุรีสั่งปิดโรงงานชั่วคราว แต่ภายหลังกระทรวงอุตสาหกรรมยกเลิกคำสั่งดังกล่าว
8 เม.ย. 2552	เกิดเหตุการณ์รุนแรงครั้งใหญ่คราวที่สอง โดยกลุ่มบุคคลจำนวนกว่า 100 คนได้บุกเข้าปะทะกับประชาชนในพื้นที่สามตำบล มีการทำร้ายร่างกายจนสาหัสและทรัพย์สินส่วนบุคคลเสียหาย
2553	ผู้ใหญ่ซิ้มและประชาชนผู้ได้รับผลกระทบรวม 124 คนได้ยื่นฟ้อง บจ. เบตเตอร์ฯ ต่อศาลแพ่ง ให้ยุติการประกอบกิจการ และชดใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้นและจะเกิดในอนาคต เป็นเงิน 2,006,228,000 บาท
2565	■ คดีที่ผู้ใหญ่ซิ้มและประชาชน 124 คนยื่นฟ้อง บจ. เบตเตอร์ฯ ยังคงอยู่ในการพิจารณาชั้นอุทธรณ์ ■ ผลกระทบยังคงเกิดขึ้น และการต่อสู้ของผู้ได้รับผลกระทบยังคงดำเนินต่อไป

บทส่งท้าย

การต่อสู้ของพลเมืองใน 6 พื้นที่นี้ยังไม่สิ้นสุด และด้วยสถานการณ์ปัญหามลพิษอุตสาหกรรมในประเทศไทยที่รุนแรงขึ้นทุกวัน ในขณะที่กฎหมายกำกับโรงงานและกฎหมายสิ่งแวดล้อมยังคงอ่อนแอ จึงคาดหมายได้ว่าเส้นทางนี้คงยังมีระยะข้างหน้าอีกยาวไกล

ในบทส่งท้ายของหนังสือเล่มนี้ ไม่มีข้อสรุปอะไรที่จะปิดเรื่องราวเหล่านี้ได้อย่างสมบูรณ์ ทำได้เพียงสรุป “บทเรียน” สำคัญที่พลเมืองเหล่านี้ได้เก็บเกี่ยวในการต่อสู้ที่ผ่านมา โดยหวังว่าบทเรียนเหล่านี้อาจเป็นประโยชน์แก่ชุมชนอื่น ๆ ที่เผชิญประสบการณ์ใกล้เคียงกัน หรือไม่ก็ทำให้เกิดกำลังใจหรือความอบอุ่นใจขึ้นบ้าง ก็นับว่ามีคุณค่าไม่น้อย

1. การเฝ้าระวังก่อนปัญหาจะเกิด

นี่เป็นอุทาหรณ์ที่เทียบ สมานมิตร จากหนองพะวา[1] และ “ผู้ใหญ่ชิ้ม” จากสระบุรี[2] ต้องการจะส่งต่อให้ชุมชนอื่น ๆ

เทียบ สมานมิตร กล่าวอย่างลงรายละเอียดระดับกระบวนการว่า *“ผมฝากถึงชาวบ้านที่อื่น ๆ ที่มีโรงงานเข้ามาเหมือนเรา ว่าต้องดูดี ๆ นะ ทำประชาพิจารณ์อะไรเราก็ต้องสอบถามให้แน่ว่ามันเป็นโรงงานประเภทไหน มีเกี่ยวกับสารเคมีไหม ของเสียไหม”* นี่คือขั้นตอนสำคัญในการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ช่วงที่โรงงานเข้ามาทำประชาพิจารณ์ มีการทำประชาคมหมู่บ้าน มีการเปิดรับฟังความคิดเห็น ประชาชนในพื้นที่ต้องทำความเข้าใจโครงการ คิดคำนึงให้ดีถึงผลกระทบที่อาจเกิดกับบ้านของตน และแสดงความเห็นให้เต็มที่

การแสดงความเห็นในที่นี้ควรทำให้เป็นลายลักษณ์อักษร อาจมีการรวบรวมรายชื่อ ที่จะช่วยตอกย้ำถึงความเข้มแข็งของชุมชนให้หน่วยงานรัฐได้เห็น แนวทางนี้ ธมนวรรณจากตำบลท่าถ่าน

---

[1] รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 3 เรื่อง “หนองพะวา – ความพยายามกอบกู้ทุ่งสังหารแห่งมลพิษ”

[2] รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 6 เรื่อง ““ผู้ใหญ่ชิ้ม” หญิงแกร่งผู้ไม่เคยหยุดสู้”

> สมทรง วัฒนา
> เป็นภาพสะท้อนการกำเนิดและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์
> ของแนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองอย่างเป็นรูปธรรม
> โดยหลังจากที่พบว่า
> ตนไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลด้านวิทยาศาสตร์ของหน่วยงานรัฐ
> ทอปรกับความตระหนักว่าข้อมูลเป็นสิ่งสำคัญในการร้องเรียนด้านสิ่งแวดล้อม
> สมทรงจึงเริ่มซื้ออุปกรณ์ตรวจวัดสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มาฝึกใช้เอง

อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้นำไปใช้ในการเรียกร้องปัญหาโรงงานที่เกิดขึ้นแล้ว และในตำบลหนองแหน อันเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้กับของเสียอุตสาหกรรมมาตั้งแต่ตอนที่เกิดโศกนาฏกรรม “ผู้ใหญ่จบ” ก็มีประชาชนที่สามารถยันการเข้ามาของโรงงานของเสียด้วยการรวบรวมรายชื่อเป็นหลักพันเมื่อปี 2565 นี้เอง[3]

ดาวัลย์ จันทรหัสดี ที่ปรึกษาชุมชนของมูลนิธิบูรณะนิเวศ และอดีตพลเมืองนักสู้ในกรณีบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน กล่าว “ความจริง” สำคัญของประเด็นนี้ไว้อย่างรวบรัดว่า *“ก่อนที่เขาจะได้รับอนุญาต อำนาจอยู่ที่ชุมชนเรา หลังจากที่เขาได้รับอนุญาต อำนาจจะไปอยู่ที่ผู้ประกอบการ”*

2. การรวบรวมข้อมูลมลพิษด้วย “วิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง”

ในกรณีที่โรงงานเกิดขึ้นแล้ว และปัญหามลพิษเริ่มปรากฏ นักสู้พลเมืองหลายคนผันตัวเป็น “นักวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง” (Citizen Scientist) หลักการของวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองดังที่กล่าวไว้ในบทนำ ตั้งอยู่บนฐานความคิดว่า ชุมชนผู้ได้รับผลกระทบต้องเข้ามามีบทบาทในการผลิตข้อมูลวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ต้องไม่ใช่สิ่งที่ผูกขาดอยู่แต่เพียงภายใต้อำนาจของหน่วยงานรัฐและนักวิชาการเท่านั้น ที่สำคัญ นักวิทยาศาสตร์พลเมืองสามารถผสานข้อมูลเชิงความรู้สึกและการรับรู้กับหลักฐานทางวิทยาศาตร์เชิงประจักษ์ เข้าด้วยกัน โดยมีจุดแข็งสำคัญคือ การมีประสบการณ์จริงจากการที่ต้องอยู่อาศัยกับปัญหามลพิษทุกวัน

สมทรง วัฒนา[4] เป็นต้นแบบของนักวิทยาศาสตร์พลเมืองที่พัฒนาองค์ความรู้ของตนด้วยการต่อสู้เรียกร้อง เรื่องราวของสมทรงอาจเรียกได้ว่าเป็นภาพสะท้อนการกำเนิดและพัฒนาการทาง

[3] รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 4 เรื่อง “พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม”

[4] รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 4 เรื่อง “พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม”

ประวัติศาสตร์ของแนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ สมทรงเป็นพลเมืองที่ลุกขึ้นมาต่อสู้ปัญหามลพิษอุตสาหกรรมในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม แต่หลังจากที่พบว่าตนไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลด้านวิทยาศาสตร์ของหน่วยงานรัฐ กอปรกับความตระหนักว่าข้อมูลเป็นสิ่งสำคัญในการร้องเรียนด้านสิ่งแวดล้อม สมทรงจึงเริ่มซื้ออุปกรณ์ตรวจวัดสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มาฝึกใช้เอง รวมทั้งพยายามเรียนรู้วิธีใช้จากหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อม

จากนั้น สมทรงก็เริ่มปฏิบัติการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำในอำเภอพนมสารคามอย่างต่อเนื่อง ความพยายามดังกล่าวได้ช่วยขับเคลื่อนประเด็นปัญหาการปนเปื้อนโลหะหนักในอ่างเก็บน้ำลุ่มน้ำโจนแห่งที่ 16 หรือ “อ่างยายแจ่ว” รวมถึงนำไปสู่การค้นพบการปนเปื้อนของสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) ในบ่อบาดาลของพะเยาว์ ประชาชนตำบลท่าถ่าน อำเภอพนมสารคาม ที่กำลังประสบความเดือดร้อนจากการประกอบกิจการของโรงงานรีไซเคิลถึงสองแห่ง[5] ในกรณีหลัง เราเห็นได้ว่า การตรวจสอบเบื้องต้นของสมทรงทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนอย่างมูลนิธิบูรณะนิเวศ เข้ามาสนใจปัญหาและนำไปสู่การขยายระดับการเรียกร้องต่อหน่วยงานรัฐ ทำให้กรมทรัพยากรน้ำบาดาลเข้ามาตรวจสอบการปนเปื้อนในพื้นที่ในที่สุด

สมทรงยังได้นำองค์ความรู้และแนวทางการปฏิบัติต่าง ๆ ไปถ่ายทอดให้กับประชาชนหนองพะวา จนพวกเขาเริ่มมีปฏิบัติการในลักษณะเดียวกัน

3. การรวบรวมเอกสารและการทำความเข้าใจข้อมูล

วิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองไม่ใช่เรื่องของหลอดแก้วและอุปกรณ์ตรวจวัดเพียงเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของเอกสาร ลายเซ็น และตราประทับ อีกหนึ่งมิติของการเรียกร้องด้วยข้อมูลคือเรื่องของการรวบรวมเอกสารข้อมูลต่าง ๆ ตั้งแต่ใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน คำสั่งต่าง ๆ ของหน่วยงานรัฐ และโดยเฉพาะเอกสารการร้องเรียน บันทึกความเดือดร้อน บันทึกการลงพื้นที่ตรวจสอบต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นหลักฐานสำคัญที่จะเป็นประโยชน์ในการร้องเรียนที่ต่อเนื่อง การนำเสนอประเด็นต่อสื่อมวลชนและสาธารณชน จนกระทั่งถึงการฟ้องร้องในชั้นศาล

ตัวอย่างเช่น การร้องเรียนของชุมชนตำบลท่าถ่านอาจไม่เป็นผลสำเร็จเลย หากขาดซึ่งการทำงานของธมนวรรณ ผู้หญิงคนหนึ่งที่อาศัยอยู่ห่างไกลจากมลพิษกว่าผู้อื่นในพื้นที่ท่าถ่าน แต่ถูกกระตุ้นให้เข้ามาสนใจประเด็นปัญหาภายหลังจากที่ได้เห็นความเดือดร้อนของเพื่อนเกษตรกรอย่างพะเยาว์ ธมนวรรณเป็นคนหนึ่งที่ศึกษาและพยายามทำความเข้าใจกฎหมายโรงงานและสิ่งแวดล้อมโดยละเอียด แล้วรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ เราเห็นได้ว่าเอกสารที่เธอรวบรวมถูกยกมาใช้เพื่อเป็น

[5] รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 4 เรื่อง “พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม”

> องค์ความรู้ที่นักวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองควรต้องมี
> คือความรู้เกี่ยวกับผลกระทบทางสุขภาพและสิ่งแวดล้อมของมลพิษ
> และความรู้ด้านกฎหมาย
> เพื่อนำข้อมูลสากลดังกล่าวไปใช้ให้ถูกกับบริบท
> เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว
> นักวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองยังต้องผันตัวเป็นนักสื่อสารจากพื้นที่ด้วย

หลักฐานในการสื่อสารต่อสื่อมวลชน และทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนอย่างมูลนิธิบูรณะนิเวศ (EARTH) สามารถนำเรื่องราวของชุมชนมาใช้เป็นกรณีศึกษาในการรณรงค์นโยบายการเคลื่อนย้ายของเสียระหว่างประเทศ[6]

บทบาทเดียวกันนี้ยังเห็นได้ในตัวของอารีรัตน์จากหนองพะวา ซึ่งในพื้นที่นั้น ข้อมูลเอกสารมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการฟ้องแพ่งเพื่อเรียกร้องค่าเสียหายจากโรงงาน[7]

อย่างไรก็ตาม คนที่น่าจะมีประสบการณ์ชัดเจนที่สุดในเรื่องนี้คือผู้ใหญ่ชิ้ม[8] ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกรณีความขัดแย้งระหว่างประชาชนในพื้นที่สามตำบลของจังหวัดสระบุรีกับหลุมฝังกลบขยะของบริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน (มหาชน) จำกัด กรณีความขัดแย้งนี้เป็นหนึ่งในมหากาพย์ของประวัติศาสตร์ขบวนการสิ่งแวดล้อมไทย จึงไม่น่าแปลกที่ห้องทำงานของผู้ใหญ่ชิ้มเต็มไปด้วยเอกสารนับไม่ถ้วน ทั้งที่กองอยู่หน้าคอมพิวเตอร์และที่เก็บไว้ในแฟ้ม ผู้ใหญ่ชิ้มต้องขึ้นศาลหลายต่อหลายครั้ง แต่ละครั้งเธอสามารถอ้างอิงข้อมูลเอกสารแต่ละชิ้นได้อย่างฉะฉาน เธอเข้าใจ EIA เข้าใจเงื่อนไขการประกอบกิจการ เธอสามารถต่อรองกับผู้ก่อมลพิษและหน่วยงานรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ แน่นอนว่า ข้อมูลเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เธอและประชาชนได้รับชัยชนะในการฟ้องบริษัทฯ ในศาลชั้นต้น โดยปัจจุบันคดีดังกล่าวอยู่ในชั้นอุทธรณ์

...

6 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 4 เรื่อง “พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม”

7 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 3 เรื่อง “หนองพะวา – ความพยายามกอบกู้ทุ่งสังหารแห่งมลพิษ”

8 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 6 เรื่อง ““ผู้ใหญ่ชิ้ม” หญิงแกร่งผู้ไม่เคยหยุดสู้”

หากจะสรุปสองข้อที่ผ่านมาสั้น ๆ อาจกล่าวได้ว่า องค์ความรู้ที่นักวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองควรต้องมีคือความรู้เกี่ยวกับผลกระทบทางสุขภาพและสิ่งแวดล้อมของมลพิษ และความรู้ด้านกฎหมายเพื่อนำข้อมูลสากลดังกล่าวไปใช้ให้ถูกกับบริบท จากเรื่องราวที่ยกไว้ เห็นได้ว่า การสร้าง “ประชาธิปไตยทางข้อมูลและความรู้” มักเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการต่อสู้ของชุมชน และอาจเรียกได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในประชาธิปไตยทางตรงอีกด้วย

4. การสื่อสารสาธารณะ

เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว นักวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองยังต้องผันตัวเป็นนักสื่อสารจากพื้นที่ การสื่อสารจากพื้นที่มีพลังกว่าการสื่อสารของสื่อมวลชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งในแง่ของตัวสารที่จะสื่อ ซึ่งย่อมมีความเข้มข้น ชัดเจน และเที่ยงตรงต่อประสบการณ์จริง คือเป็นข้อมูลปฐมภูมิอย่างแท้จริง และในแง่ของการดึงดูดความสนใจของสาธารณะ การที่ได้ยินเรื่องราวจากปากของชุมชนย่อมมีภาพลักษณ์ของความบริสุทธิ์มากกว่าบุคคลที่สาม การสื่อสารจากพื้นที่โดยตรงเห็นได้จากการที่ผู้ใหญ่ซิ้มและผู้นำชุมชนได้ให้สัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์ไทยรัฐเกี่ยวกับการลักลอบทิ้งของเสียเมื่อปี พ.ศ. 2543 ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยสื่อสารปัญหาต่อสาธารณะในตอนนั้น แต่ปัจจุบันรายงานข่าวดังกล่าวยังเป็นฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ จนมาถึงยุคปัจจุบันที่สื่อออนไลน์เข้ามามีบทบาท เราเห็นประชาชนในพื้นที่หนองพะวาถ่ายวิดีโออธิบายปัญหาที่ตนประสบ พื้นที่ตำบลน้ำพุสามารถนำเสนอเรื่องราวของตนได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น ฯลฯ ปัจจุบัน ในแทบทุกพื้นที่ต่างมีคนในชุมชนที่มีความสามารถในการสื่อสารกับนักข่าวมากขึ้น สิ่งเหล่านี้กลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญอีกประการหนึ่งของชุมชน ดังที่อารีรัตน์จากหนองพะวาเล่าว่า *“จุดสำคัญคือพอเราเผยแพร่ภาพทางสื่อ จากการทำข่าวของนักข่าว ทำภาพนู่นนี่นั่น หน่วยงานรัฐบาลเริ่มวิ่งกันใหญ่ละ ที่เป็นผลหน่อยก็คงเป็นการเอานักข่าวเข้ามานี่แหละ มันเป็นจุดที่นำไปสู่การฟ้องศาล”*

ในกรณีที่ยกมาทั้ง 6 กรณีนี้ แม้จะเห็นการสื่อสารจากปากของชุมชน แต่ก็มักต้องมีสื่อมวลชนเป็นสื่อกลางในการนำเสนอ ซึ่งอาจใช้วิธียกคำพูดชุมชนมานำเสนอ การถ่ายวิดีโอสัมภาษณ์ การรับฟังเรื่องราวแล้วนำไปเรียบเรียง ฯลฯ ทั้งหมดล้วนทำให้ขอบเขตของผู้อ่าน ผู้ชม และผู้ฟังกว้างขวางขึ้น นั่นหมายถึงการรับรู้ที่แพร่ขยายมากกว่า ซึ่งเมื่อเทียบกับการที่ชุมชนสื่อสารด้วยช่องทางของตัวเอง เช่นทางกลุ่มไลน์ เพจเฟซบุ๊ก ยูทูป หรือแม้แต่ติ๊กต็อก ขอบเขตความแพร่หลายย่อมแคบกว่า การสื่อสารจากพื้นที่จึงไม่ต่างกับปฏิบัติการด้านวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองอื่น ๆ นั่นคือต้องมีการประสานกับภาครัฐและภาคประชาสังคมต่าง ๆ ให้ช่วยขยายผล ดังที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไป

5. การประสานเครือข่ายให้กว้างไกล

จุดเปลี่ยนสำคัญในการต่อสู้ของประชาชนในพื้นที่ตำบลน้ำพุคือการได้เชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่น ๆ[9] บางครั้งเป็นเครือข่ายชุมชนที่ประสบปัญหาเดียวกันและมีประสบการณ์ในการพยายามแก้ไขปัญหา ดังที่ธนูเล่าว่า *"เขาทำตรงนี้สำเร็จ เราก็เลยได้ตรงนี้ไปศึกษา เขาก็เลยมาช่วยเหลือเราหลายกลุ่ม"* ในกรณีน้ำพุ การได้รู้จักกับชุมชนอื่นทำให้พวกเขาเห็นหนทางในการฟ้องคดี ซึ่งนำไปสู่ชัยชนะในคดีแพ่งแบบกลุ่มด้านสิ่งแวดล้อมคดีแรกของประเทศไทย

พื้นที่อื่น ๆ มีพัฒนาการในลักษณะเดียวกัน การเข้ามาของเครือข่ายในจังหวัด เช่นกลุ่มเฝ้าระวังน้ำผิวดินของภาราดร ชนะสุนทร มีส่วนสำคัญในการทำให้ชุมชนหนองพะวารู้สึกไม่เดียวดาย[10] ส่วนในพื้นที่ท่าถ่าน การได้เชื่อมโยงกับคนต่างตำบลอย่างสมทรง เป็นปัจจัยในการผลักดันการต่อสู้ไปข้างหน้า[11] ในพื้นที่ตำบลธาตุทอง อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี ตัวแทนชุมชนที่ลุกขึ้นมาคัดค้านโรงงานพลาสติกก็มีการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายที่คัดค้านการนำเข้าขยะพลาสติก ขณะที่ในพื้นที่อำเภอน้ำพอง มีการเชื่อมโยงกับองค์กรข้ามประเทศอย่างสมาคมอาร์นิก้า (Arnika Association) จากสาธารณรัฐเช็ก ผ่านทางการประสานของมูลนิธิบูรณะนิเวศ เมื่อสมาคมอาร์นิก้าลงพื้นที่ตรวจสอบมลพิษ คนในชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้ชี้จุดและร่วมสังเกตการณ์การเก็บตัวอย่างสิ่งแวดล้อมโดยตลอด ระหว่างนั้น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันก็เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ และเมื่อผลการตรวจจากห้องตรวจทางวิทยาศาสตร์ออกมาแล้ว ด้วยแนวทางการเปิดเผยข้อมูลคืนกลับแก่ชุมชนที่ทั้งสมาคมอาร์นิก้าและมูลนิธิบูรณะนิเวศยึดถือ (แน่นอนว่า นี่เป็นแง่มุมสำคัญหนึ่งของงานวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง) ก็ช่วยให้ชุมชนสามารถเข้าถึงข้อมูลการปนเปื้อนในพื้นที่ ได้รู้ว่าบึงโจดมีสารโลหะหนักปนเปื้อน ได้รู้ว่าไข่ไก่ในพื้นที่มีสารไดออกซิน

ในทางกลับกัน คำพูดของคนท้องถิ่นอย่างธมนวรรณ[12]ยังส่งผลกระทบไปถึงกฎหมายระหว่างประเทศ เมื่อคำพูดของเธอปรากฏบนโปสเตอร์ที่นำเสนอในนิทรรศการของการประชุมรัฐภาคีอนุสัญญาบาเซลว่าด้วยการควบคุมการเคลื่อนย้ายข้ามแดนของของเสียอันตรายและการกำจัดเมื่อช่วงกลางปี พ.ศ. 2565

---

9 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 2 เรื่อง "ความหวังของ "ห้วยน้ำพุ" ในวันที่ความเป็นธรรมไม่ส่งผลในทางปฏิบัติ"

10 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 3 เรื่อง "บ้านหนองพะวา – ความพยายามกอบกู้พุ่งสังหารแห่งมลพิษ"

11 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 4 เรื่อง "พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม"

12 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 4 เรื่อง "พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม"

6. การฟ้องคดีในชั้นศาล

ในหลายกรณีที่ยกไว้ในหนังสือเล่มนี้ จุดสูงสุดในการต่อสู้เรียกร้องของชุมชนคือการฟ้องศาล ไม่ว่าจะเป็นศาลแพ่งในกรณีสระบุรี น้ำพุ หนองพะวา ศาลปกครองในกรณีน้ำพุและสระบุรี และการฟ้องคดีของหน่วยงานรัฐเองในกรณีน้ำพองและอ่างน้ำโจนแห่งที่ 16 น่าสนใจว่า เมื่อกล่าวมาถึงเรื่องการฟ้องศาล แทบทุกบทเรียนที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ต่างมีบทบาทสำคัญยิ่ง หลักฐานเอกสารคัดค้าน บันทึกความเดือดร้อน ภาพถ่ายการทิ้งของเสียหรือน้ำเสีย ล้วนเป็นหลักฐานและสาระสำคัญในการพิจารณาของศาล เครือข่ายต่าง ๆ ก็มีความสำคัญ ผ่านการเป็นพยานผู้เชี่ยวชาญในชั้นศาล เช่น กรมควบคุมมลพิษในกรณีหนองพะวา จังหวัดระยอง นักวิชาการในกรณีน้ำพุ จังหวัดราชบุรี กระทั่งองค์กรพัฒนาเอกชนเช่นมูลนิธิบูรณะนิเวศในกรณีจังหวัดสระบุรี ส่วนสื่อมวลชนถือเป็นเครือข่ายสำคัญด้านการช่วยนำเสนอประเด็นความเดือดร้อนของชุมชนในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของคดี

ถึงกระนั้น บทเรียนที่สำคัญที่สุดคือชัยชนะในชั้นศาลไม่ใช่จุดจบของการต่อสู้ ดังที่กรณีน้ำพุแสดงให้เห็น แม้ชุมชนจะได้รับชัยชนะแล้ว การจะปฏิบัติตามคำสั่งศาล ทั้งในแง่ของการเยียวยาความเสียหาย การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม หรือเพียงแค่การกำจัดต้นตอของมลพิษ ยังเป็นไปได้ยาก ข้อจำกัดของชัยชนะในชั้นศาลเป็นภาพสะท้อนของปัญหาเชิงโครงสร้างทั้งทางการเมืองและสังคมที่ทำให้หลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายยังอยู่เฉพาะในโลกของตัวอักษร ไม่ว่าจะเป็นตำราวิชาการ กฎหมาย ข้อตกลงระหว่างประเทศ แต่ไร้ตัวตนในโลกความเป็นจริง

ขณะเดียวกัน ระบบความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยยังมีปัญหาอยู่มาก การที่ผู้ใหญ่ซิ้ม[13]และธนู[14]ต้องใช้เงินและเสียแรงไปกับการต่อสู้คดีมากมาย จนแทบจะหมดเนื้อหมดตัว ทำให้เห็นจุดด่างพร้อยของระบบความยุติธรรม ในทางกลับกัน ผู้ประกอบการเองสามารถใช้ระบบยุติธรรมมาทำร้ายซ้ำ ด้วยการเป็นผู้ฟ้องหมิ่นประมาทชุมชน เช่น กรณีที่บริษัทเค็น ยูไนเต็ดฯ ฟ้องประชาชนในตำบลธาตุทอง รวมไปถึงนักข่าวไทยพีบีเอส และกรณีที่บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีนฯ ฟ้องผู้ใหญ่ซิ้มและผู้นำชุมชน

7. ความเข้มแข็งของชุมชน

บทเรียนสุดท้ายกล่าวได้สั้น ๆ ว่า การแก้ไขปัญหามลพิษในประเทศไทยคงยังต้องใช้เวลาอีกยาวนาน และเป็นเรื่องยากสำหรับชุมชนผู้ได้รับผลกระทบ เนื่องจากยังคงตกอยู่ในสถานะเบี้ยล่างของผู้ประกอบการที่สามารถเข้าถึงทุน ทรัพยากร และอำนาจต่าง ๆ ได้มากกว่า ในขณะที่ภาครัฐมีแนวโน้ม

---

[13] รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 6 เรื่อง ““ผู้ใหญ่ซิ้ม” หญิงแกร่งผู้ไม่เคยหยุดสู้”

[14] รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 2 เรื่อง “ความหวังของ “ห้วยน้ำพุ” ในวันที่ความเป็นธรรมไม่ส่งผลในทางปฏิบัติ”

> “บทเรียนที่สำคัญที่สุดคือ
> ชัยชนะในชั้นศาลไม่ใช่จุดจบของการต่อสู้
> การจะปฏิบัติตามคำสั่งศาล ทั้งในแง่ของการเยียวยาความเสียหาย
> การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม หรือเพียงแค่การกำจัดต้นตอของมลพิษ ยังเป็นไปได้ยาก
> ปัญหาเชิงโครงสร้างทางการเมืองและสังคม
> ยังทำให้การหลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายยากจะเป็นจริง”

ให้ความสำคัญกับการลงทุนและเกรงใจนักลงทุน มีทัศนะเป็นปฏิปักษ์กับการร้องเรียนของประชาชน จึงไม่เพียงไม่ธำรงบทบาทการเป็นผู้คุมกติกาในสมรภูมิ หรือรักษาสถานะเป็นกลาง หากหลายต่อหลายครั้งกระโจนลงไปสมทบกับฟากฝั่งที่อยู่ตรงกันข้ามกับชุมชน เพราะฉะนั้น การที่คนในชุมชนสนับสนุนซึ่งกันและกันจึงเป็นปัจจัยความเข้มแข็งสำคัญที่ไม่อาจหลีกเลี่ยง

ความเข้มแข็งของชุมชนอาจปรากฏได้ในหลายรูปแบบ อาจปรากฏเป็น “ความทรงจำร่วม” เกี่ยวกับประวัติศาสตร์บาดแผล เพื่อนพ้องที่ถูกพรากไปในความรุนแรงที่เกิดจากการต่อสู้ ดังเช่นที่ชื่อของสำเนา ศรีสงคราม ยังเป็นที่รู้จักในหมู่นักสู้ลำน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น[15] หรือหุ่นขี้ผึ้งของผู้ใหญ่จบที่ตั้งอยู่ในที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 14 ตำบลหนองแหน จังหวัดฉะเชิงเทรา[16] ในทั้งสองพื้นที่ จิตวิญญาณการต่อสู้ยังเข้มแข็ง ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจเกิดจากการพิธีกรรมบางอย่างที่มีสัญญะทางวัฒนธรรมและสังคมร่วมด้วย กระทั่งพื้นที่บางแห่ง – วัดหนองพะวา จังหวัดระยอง[17] วัดโคกหัวข้าว จังหวัดฉะเชิงเทรา[18] ผิวน้ำพองที่สงบนิ่งและซุกซ่อนการปนเปื้อน[19] อาจมีความหมายลึกซึ้งในฐานะจุดศูนย์รวมจิตใจ

ความเข้มแข็งชุมชนอาจปรากฏในลักษณะการพบปะ สื่อสาร และปะทะสังสรรค์ภายในชุมชน ซึ่งมีผลกระทบไม่เพียงแต่ในด้านสังคม หากรวมถึงในเชิงกายภาพและสุขภาพ ตัวอย่างเช่น ผู้ใหญ่ซิ้ม

---

15 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 1 เรื่อง “ประวัติศาสตร์บาดแผล และปมปัญหามลพิษ “แม่น้ำพอง””

16 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 4 เรื่อง “พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชน ต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม”

17 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 3 เรื่อง “บ้านหนองพะวา – ความพยายามกอบกู้ทุ่งสังหารแห่งมลพิษ”

18 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 4 เรื่อง “พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม”

19 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 1 เรื่อง “ประวัติศาสตร์บาดแผล และปมปัญหามลพิษ “แม่น้ำพอง””

เดินทางไปที่วัดเพื่อสื่อสารกับคนในพื้นที่ถึงการปนเปื้อน เพื่อให้ทุกคนรักษาสุขภาพ[20] สมทรงใช้พื้นที่เฟซบุ๊กของตนสื่อสารอันตรายของสารโลหะหนัก[21] ธมนวรรณสื่อสารถึงอันตรายของสารมลพิษต่าง ๆ ในขณะที่พยายามรวบรวมรายชื่อเพื่อจัดตั้งกลุ่มรักษ์ท่าถ่าน-บ้านซ่อง[22] รวมไปถึงการสื่อสารเพื่อให้กำลังใจชุมชน อาทิ กลุ่มสิ่งแวดล้อมจังหวัดระยองไปพูดคุยปลุกใจประชาชนในพื้นที่หนองพะวา[23] จักรกฤชให้กำลังใจแม่ลูกตำบลธาตุทอง หลังจากที่พวกเขาถูกโรงงานฟ้องหมิ่นประมาท[24]

ยิ่งชุมชนเข้มแข็งและกลมเกลียว ยิ่งสามารถที่จะทนทานแรงกดดันจากทุกด้านตลอดเส้นทางการต่อสู้ ดังที่อารีรัตน์สรุปไว้ว่า *“ต้องอดทนจริง ๆ ความอดทนอย่างเดียวจริง ๆ ถึงจะไปได้ไกล”*

...

การต่อสู้ของพลเมืองในสมรภูมิมลพิษมักยืดเยื้อชวนให้ท้อถอย บ่อยครั้งที่นักสู้หวนมองเส้นทางที่ตนได้ก้าวเดินมาหลายปี เพียงเพื่อจะหันกลับมาเจอเป้าหมายที่ยังไกลสุดลูกหูลูกตา หรือบางครั้งอาจไม่มีหนทางให้ก้าวเดินเสียด้วยซ้ำ...

ความอดทนและมุมานะเป็นคุณสมบัติที่เห็นได้ในตัวของพลเมืองนักสู้ทุกคน แต่ความอดทนนี้มีขีดจำกัดหรือไม่ ? นั่นอาจเป็นคำถามที่คำตอบยังคงล่องลอยอยู่ในสายลม ทั้ง ๆ ที่น้ำหนักของมันดุจดังภูผาหินที่มิควรลอยล่องได้

ผู้ใหญ่ซิ้มที่ยังคงยืนหยัดเรียกร้องความเป็นธรรมในพื้นที่สามตำบลแห่งจังหวัดสระบุรีน่าจะเป็นนักสู้ที่ช่ำชองเส้นทางที่สุดคนหนึ่ง ในการพูดคุยครั้งล่าสุด เธอยอมรับว่า บัดนี้เธออายุมากแล้ว และเริ่มเหนื่อยล้าจากการต่อสู้ที่ไม่รู้จบ[25]

บางครั้งความอดทนของพลเมืองก็ไม่เพียงพอ กี่ครั้งแล้วที่ธนูได้ยื่นหนังสือเรียกร้องความเป็นธรรม กี่แสนกี่ล้านบาทที่เขาต้องเสียกับการต่อสู้คดี *“ต่อสู้มาเราเหนื่อยเราท้อ แถมหมดทั้งเงินหมดทั้งอะไร”* ธนูกล่าวตอนที่เราสัมภาษณ์เขา *“ผลสุดท้ายเนี่ย เราไม่ได้อยากให้เขามาเยินยอเรา ถ้าเขาเห็นกับแนวทางเรา เราพอใจละ”*[26]

---

20 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 6 เรื่อง ““ผู้ใหญ่ซิ้ม” หญิงแกร่งผู้ไม่เคยหยุดสู้”

21 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 4 เรื่อง “พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม”

22 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 4 เรื่อง “พนมสารคาม – การก่อตัวของเครือข่ายชุมชนต้านการขยายตัวของมลพิษอุตสาหกรรม”

23 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 3 เรื่อง “บ้านหนองพะวา – ความพยายามกอบกู้ทุ่งสังหารแห่งมลพิษ”

24 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 5 เรื่อง “ความพยายามปกป้อง “ธาตุทอง” จากการเป็นที่รองรับขยะ”

25 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 6 เรื่อง ““ผู้ใหญ่ซิ้ม” หญิงแกร่งผู้ไม่เคยหยุดสู้”

26 รายละเอียดอยู่ในกรณีที่ 2 เรื่อง “ความหวังของ “ห้วยน้ำพุ” ในวันที่ความเป็นธรรมไม่ส่งผลในทางปฏิบัติ”

หนังสือเล่มนี้ไม่ต้องการที่จะแซ่ซ้องชื่อเสียงของนักสู้พลเมืองเหล่านี้ เพียงแต่มุ่งสื่อสารเรื่องราวของพวกเขา ซึ่งแม้ว่าเราจะสามารถถอดบทเรียนต่าง ๆ ออกมาจากการต่อสู้ของชุมชนเหล่านี้ต่อให้ทุกชุมชนปฏิบัติตามแนวทางการต่อสู้อย่างเคร่งครัด พวกเขาจะชนะจริงหรือ... ในเมื่อแม้กระทั่ง 6 ชุมชนนี้ก็ยังไม่มีกรณีใดที่ได้รับชัยชนะอย่างแท้จริง

นี่ก็เพราะว่า เพียงชุมชนที่เข้มแข็งมิอาจแก้ปัญหาที่หยั่งรากในความเหลื่อมล้ำ ซึ่งค้ำจุนอยู่ด้วยกฎหมายที่เอื้อประโยชน์กลุ่มทุน และความล้มเหลวของภาครัฐและนักการเมืองในการควบคุมภาคธุรกิจ ปัญหาเชิงโครงสร้างควรต้องแก้ไขในระดับโครงสร้าง ความรับผิดชอบในการก้าวสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ควรเป็นภาระของชุมชนเพียงลำพัง และไม่ควรที่จะมีเฉพาะผู้ประสบปัญหาเท่านั้นที่เป็นเจ้าของปัญหา หรือเป็นผู้ต้องรับผิดชอบดิ้นรนและพยายามแก้ไขปัญหาแต่เพียงลำพัง

เราหวังเพียงว่า เรื่องราว “พลเมืองสู้มลพิษ” จะเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้สังคมไทยหันมาสนใจปัญหามลพิษอุตสาหกรรมอย่างแท้จริง และอาจฉุกใจขึ้นได้ว่า เมื่อใดที่ชุมชนยังคงพ่ายแพ้หรือไม่ได้รับชัยชนะในสมรภูมิปนเปื้อนมลพิษ ทุกคนในประเทศและในโลกก็ล้วนเป็นผู้สูญเสียร่วมด้วย และแท้ที่จริงแล้ว ในพื้นที่มลพิษนั้นควรมีฝักฝ่ายเกิดขึ้นในลักษณะเดียว นั่นคือ ฝ่ายของปัญหากับฝ่ายที่พยายามแก้ไขและป้องกันการลุกลามของปัญหา

เชื่อว่า เมื่อใดที่ฉันทามติเช่นนี้เกิดขึ้น ผู้มีอำนาจและพวกเราในภาพรวมก็จะสามารถตัดสินใจก้าวเดินสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเคารพทั้งต่อหลักสิทธิมนุษยชนและระบบนิเวศทางธรรมชาติกันอย่างแท้จริงเสียที

ภาพรวมลำดับการเกิดเหตุการณ์หลักของ 6 กรณีในแต่ละปี ระหว่าง พ.ศ. 2525 - 2566

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
2525	พนมสารคาม	จ. ฉะเชิงเทราเป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายของแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก หรืออีสต์เทิร์นซีบอร์ด ซึ่งรัฐบาลได้เริ่มบรรจุแผนนี้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) เป็นครั้งแรก
	น้ำพอง	โรงงานเยื่อกระดาษของ บมจ. ฟินิคซ พัลพ แอนด์ เพเพอร์ ซึ่งตั้งใน อ. น้ำพอง จ. ขอนแก่น เริ่มดำเนินการผลิต
2529	น้ำพอง	เริ่มปรากฏข่าวปัญหาลำน้ำพองเน่าเสีย
2535	น้ำพอง	เกิดเหตุปลาตายจำนวนมากครั้งใหญ่ จากปัญหาลำน้ำพองเน่าเสีย
2536	น้ำพอง	- แม่น้ำพองเน่าเสียยังคงรุนแรง มีเหตุการณ์ปลาตายจำนวนมากเป็นระยะ ๆ - Pasteur Institute of Lyon ประเทศฝรั่งเศสศึกษาผลกระทบของน้ำทิ้งจากโรงงานผลิตเยื่อกระดาษ พบการปนเปื้อนของสาร Dioxin ชนิด *2,3,7,8-TCDD ปริมาณ 4 ไมโครกรัม/ลิตร*
2537	น้ำพอง	ยังคงเกิดเหตุน้ำเสียและปลาตายในระดับรุนแรงในแม่น้ำพอง
2538	น้ำพอง	ชาวบ้านเริ่มร้องเรียนผลกระทบของ “โปรเจคกรีน”
2540	บจ. เบตเตอร์ฯ	บจ. เบตเตอร์ฯ ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการปรับของเสียรวม เฉพาะการฝังกลบของเสียไม่มีอันตราย ที่ ต. ท่ามะปราง อ. แก่งคอย จ. สระบุรี

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
2541	บจ. เบตเตอร์ฯ	บจ. เบตเตอร์ฯ ย้ายมาดำเนินการกักเก็บและฝังกลบของเสียที่ ต. ห้วยแห้ง อ. แก่งคอย จ. สระบุรี
2540 - 2542	น้ำพอง	เกิดเหตุปลาในแม่น้ำพอง ทั้งปลาธรรมชาติและปลาเลี้ยงในกระชัง ตายระลอกใหญ่ รวม 7 ครั้ง
2542	พนมสารคาม	มีโรงไฟฟ้าชีวมวลขนาด 4.7 เมกะวัตต์ ตั้งขึ้นในพื้นที่ ต. เขาหินซ้อน อ. พนมสารคาม จ. ฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นเหตุให้ประชาชนในพื้นที่ประสบปัญหากลิ่นเหม็น ฝุ่นละออง และบ่อน้ำตื้นเสื่อมสภาพ
	บจ. เบตเตอร์ฯ	เริ่มพบว่า บจ. เบตเตอร์ฯ นำของเสียอันตรายเข้ามาเก็บและฝังกลบในพื้นที่ด้วย เป็นการผิดเงื่อนไขใบอนุญาต
2543	น้ำพุ	ต.ค. - มีโรงงานประกอบกิจการสีทาบ้าน อัดเศษกระดาษ/เม็ดพลาสติก ซ่อมถังน้ำมันและถังอื่น ๆ ของ บจ. นิ้วเจริญฯ เข้ามาตั้งในพื้นที่ใกล้เขตต้นน้ำของห้วยน้ำพุ และเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่าง ต. รางบัว อ. จอมบึง กับ ต. น้ำพุ อ. เมือง จ. ราชบุรี
2544	น้ำพุ	ประชาชนในพื้นที่ ต. รางบัว และ ต. น้ำพุ เริ่มร้องเรียนผลกระทบ ด้านกลิ่นเหม็นและน้ำเสียที่เกิดจากโรงงาน
	บจ. เบตเตอร์ฯ	บจ. เบตเตอร์ฯ ได้รับอนุญาตให้ขยายโรงงาน และรับกำจัดกากอุตสาหกรรมอันตรายได้ ขณะที่ประชาชน ต. ห้วยแห้ง และ ต. หนองปลาไหล ร้องเรียนปัญหากลิ่นเหม็นและน้ำเสียอย่างต่อเนื่อง
2545	น้ำพุ	อุตสาหกรรมจังหวัดราชบุรีมีหนังสือแจ้ง บจ. นิ้วเจริญฯ เกี่ยวกับปัญหาในการประกอบการเป็นระยะ ตามการร้องเรียนของประชาชน เช่น มีการฝังกลบของเสียอันตรายโดยยังไม่ได้รับอนุญาต ก่อปัญหากลิ่นเหม็นจาก ไอระเหยสารเคมีที่สร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชน และมีการสั่งเปรียบเทียบปรับจากการทำผิดหลายครั้งรวมกัน
	บจ. เบตเตอร์ฯ	บจ. เบตเตอร์ฯ พยายามขอขยายกิจการ ท่ามกลางเสียงคัดค้านและการร้องเรียนปัญหามลพิษของประชาชน

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
2546	น้ำพอง	สำเนา ศรีสงคราม หนึ่งในแกนนำประชาชนที่ร้องเรียนปัญหาลำน้ำพอง ถูกลอบยิงจนเสียชีวิต
	น้ำพุ	- ประชาชนหลายร้อยคนใน ต. รางบัวและ ต. น้ำพุ ชุมนุมในพื้นที่ เรียกร้องให้ปิดโรงงาน - โรงงานได้รับอนุญาตให้เพิ่มการประกอบกิจการรีไซเคิล และกิจการคัดแยกและฝังกลบสิ่งปฏิกูล - บจ. นิ้วเจริญฯ เปลี่ยนชื่อเป็น บจ. แวกซ์ กาเบ็จฯ
	บจ. เบตเตอร์ฯ	- พ.ค. - บจ. เบตเตอร์ฯ ได้รับใบอนุญาตขยายโรงงานในส่วนการฝังกลบของเสียอันตราย - 30 ก.ย. - ประชาชนเริ่มต้นการชุมนุมปิดถนนหน้าทางเข้า บจ. เบตเตอร์ฯ นาน 5 เดือน เพื่อเรียกร้องการแก้ไขปัญหา ก่อนยุติการชุมนุมลงเพราะเกิดเหตุการทำร้ายชาวบ้านที่ชุมนุม - ต.ค. - กรมควบคุมมลพิษแจ้งผลตรวจน้ำบ่อสังเกตการณ์ของ บจ. เบตเตอร์ฯ ว่า พบโลหะหนักหลายชนิด รวมทั้งสารหนู (As) และนิกเกิล (Ni) เกินเกณฑ์มาตรฐาน - พ.ย. หน่วยราชการเริ่มพบการกระจายตัวของนิกเกิลออกสู่พื้นที่ภายนอกโรงงาน - ประชาชนยื่นฟ้องศาลปกครองให้เพิกถอนใบอนุญาตทุกประเภทของ บจ. เบตเตอร์ฯ และให้บริษัทฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และลงโทษเจ้าหน้าที่ที่ทำผิดกฎหมาย

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
2547	บจ. เบตเตอร์ฯ	บจ. เบตเตอร์ฯ ฟ้อง “ผู้ใหญ่ซิ้ม” และพวก 2 คน เรียกค่าเสียหาย 395 ล้านบาท จากเหตุชุมนุมปิดถนน / คดีนี้มีการดำเนินการจนถึงชั้นศาลฎีกา และศาลตัดสินยกฟ้อง
	น้ำพุ	- ก.พ. บจ. แวกซ์ กาเบ็จฯ ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการรีไซเคิล น้ำยาล้างฟิล์ม และน้ำยาชุบโลหะทุกชนิด - เม.ย. อำเภอจอมบึงตรวจสอบพบว่า บจ.แวกซ์ กาเบ็จฯ มีการฝังกลบขยะอุตสาหกรรมโดยไม่ได้รับอนุญาตเป็นการทำผิดกฎหมาย และสั่งให้ อบต.รางบัว ดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด แต่ อบต.รางบัวไม่แจ้งความเพื่อไม่ดำเนินคดีใด ๆ - ก.ค. ผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรีแต่งตั้งคณะกรรมการประสานงาน ติดตามแก้ไขปัญหาน้ำเสียและกลิ่นจากบริษัทแวกซ์ กาเบ็จ รีไซเคิล เซ็นเตอร์ จำกัด
2547 - 2552	น้ำพุ	- ประชาชนจากทั้งสองตำบลร้องเรียนต่อหน่วยงานราชการทั้งระดับท้องถิ่นและส่วนกลางเกี่ยวกับปัญหากลิ่นเหม็นหลายครั้ง - กรมควบคุมมลพิษตรวจพบการปนเปื้อนของโลหะหนักสูงในแหล่งน้ำสาธารณะ บ่อน้ำใช้ของประชาชน และบ่อสังเกตการณ์ของโรงงาน รวมถึงการกระทำผิดหลายอย่าง และส่งรายงานความเห็นให้กรมโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อดำเนินการตรวจสอบและแก้ปัญหา ในช่วงปีดังกล่าว กรมควบคุมมลพิษลงพื้นที่ตรวจสอบหลายครั้ง พบว่าปัญหามีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
2548	น้ำพอง	SCG เข้าบริหารโรงงานผลิตเยื่อกระดาษฟินิคซฯ
	บจ. เบตเตอร์ฯ	- มี.ค. - แจ้งเปลี่ยนแปลงสภาพนิติบุคคลจาก บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด เป็น บริษัทเบตเตอร์ เวิลด์ กรีน จำกัด (มหาชน) - พ.ค. - ประชาชนชุมนุมประท้วงเรียกร้องการแก้ไขปัญหาอีกครั้ง - พ.ย. - เด็กนักเรียนและบุคลากรของโรงเรียนในพื้นที่ ได้รับผลกระทบจากกลิ่นเหม็นจากบ่อขยะของ บมจ.เบตเตอร์ฯ ทำให้มีอาการปวดหัว/เวียนหัว คลื่นไส้อาเจียน หน้ามืด แสบคอ แสบจมูก และเจ็บป่วยด้วยอาการต่าง ๆ บางรายต้องนำส่งโรงพยาบาล
2550	พนมสารคาม	มีโครงการจะจัดตั้งโรงไฟฟ้าถ่านหินเขาหินซ้อน ขนาด 600 เมกะวัตต์ ซึ่งทำให้เกิดกระแสการคัดค้านของประชาชนในเวลาต่อมา การคัดค้านใช้เวลายาวต่อเนื่องหลายปี จนกระทั่งโครงการยุติลง
2551	บมจ. เบตเตอร์ฯ	แพทย์และเจ้าหน้าที่จากกระทรวงสาธารณสุขตรวจเลือดและปัสสาวะของประชาชนใน ต. หนองปลาไหล เกือบ 200 คน พบสารเคมีที่เป็นสารก่อมะเร็งปริมาณสูงในเลือดของประชาชนในพื้นที่
2552	บมจ. เบตเตอร์ฯ	- มีรายงานประชาชนในพื้นที่เจ็บป่วยเพิ่มขึ้นจากปัญหากลิ่นเหม็นรุนแรง และมีการร้องเรียนหน่วยงานรัฐให้แก้ไขปัญหา รวมถึงการชุมนุมประท้วงให้ปิดโรงงาน - บมจ. เบตเตอร์ฯ ได้ยื่นฟ้องรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขและพวกรวม 12 คน จากกรณีที่แพทย์รายงานว่าพบสารก่อมะเร็งปริมาณสูงในเลือดของประชาชน - มีเหตุการณ์ทำร้ายประชาชนผู้ชุมนุมประท้วงให้ปิดโรงงานของ บมจ. เบตเตอร์ฯ

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
2553	บมจ. เบตเตอร์ฯ	“ผู้ใหญ่ซิ้ม” หรือนางสาวศรีวรินทร์ บุญทับ และพวก 124 คน ยื่นฟ้อง บมจ. เบตเตอร์ฯ ให้ยุติประกอบกิจการ และให้ชดใช้ค่าเสียหายจำนวน 2,006 ล้านบาทเศษ และขอให้มีคำสั่งห้ามมิให้ BWG ประกอบกิจการทั้งปวงอันเป็นการก่อให้เกิดมลพิษ หรืออันเป็นการสร้างเหตุเดือดร้อนรำคาญแก่ผู้ฟ้องคดีอีกต่อไป
2554	หนองพะวา	บจ. วิน โพรเสสฯ เข้าตั้งโรงงานคัดแยกของเสียที่บ้านหนองพะวา อ. บ้านค่าย จ. ระยอง ซึ่งประชาชนในพื้นที่แสดงเจตนาคัดค้านแต่ต้น
	บมจ. เบตเตอร์ฯ	- พ.ค. - ศาลแพ่งเปิดแผนกคดีสิ่งแวดล้อมขึ้นครั้งแรกของประเทศ พิจารณาคดีของ ”ผู้ใหญ่ซิ้ม” และชาวบ้านรวม 124 คน เป็นโจทก์ร่วมฟ้อง บมจ.เบตเตอร์ฯ เป็นคดีแรก
2555	หนองพะวา	พ.ค. - กรมโรงงานฯ ไม่ออกใบอนุญาตให้ บจ. วิน โพรเสสฯ
	พนมสารคาม	พบการลักลอบทิ้งน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ต. หนองแหน อ. พนมสารคาม
2556	หนองพะวา	ประชาชนในพื้นที่เริ่มร้องเรียนปัญหากลิ่นเหม็นรุนแรงจากกิจกรรมของโรงงาน บจ. วิน โพรเสสฯ และมีการชุมนุมครั้งใหญ่
	น้ำพุ	- เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ในโรงงานของ บจ. แวกซ์ กาเบ็จฯ ซึ่งก่อให้เกิดมลพิษอากาศในพื้นที่ - ประชาชนใน ต. รางบัว และ ต. น้ำพุ เกือบหลายร้อยคนชุมนุมใหญ่ที่ศาลากลางจังหวัดราชบุรี เรียกร้องให้ปิดโรงงานของ บจ. แวกซ์ กาเบ็จฯ
	พนมสารคาม	ก.พ. - ประจบ เนาวโอภาส ผู้ใหญ่บ้านใน ต. หนองแหน แกนนำการเคลื่อนไหวเรื่องการลักลอบทิ้งของเสียถูกสังหารเสียชีวิต

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
2557	น้ำพุ	- พ.ย. กรมควบคุมมลพิษแจ้งผลต่อสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินตรวจตัวอย่างสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกโรงงานของ 3 หน่วยงาน รวมกรมทรัพยากรน้ำบาดาล และกรมโรงงานอุตสาหกรรม พบโลหะหนักและสาร VOCs ในบ่อสังเกตการณ์ของโรงงานและบ่อน้ำใช้ของประชาชนในพื้นที่สูงเกินเกณฑ์มาตรฐานทางกฎหมาย และอาจจะเป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชน รวมถึงการเสี่ยงเป็นโรคมะเร็ง จึงเสนอให้ประกาศห้ามประชาชนใช้น้ำบ่อในพื้นที่นี้
2557 - 2559	หนองพะวา	บจ. วิน โพรเสสฯ พยายามขอใบอนุญาตประกอบกิจการ พร้อมกับลักลอบประกอบกิจการที่ยังไม่ได้รับใบอนุญาต ขณะที่ประชาชนในพื้นที่ยื่นหนังสือคัดค้านการออกใบอนุญาตฯ และร้องเรียนปัญหาสิ่งแวดล้อมต่อเนื่อง
2558	น้ำพุ	กรมควบคุมมลพิษร่วมกับหลายหน่วยงานตรวจสอบตัวอย่างสิ่งแวดล้อมภายในโรงงานและบริเวณรอบ ๆ โรงงาน รวมถึงการตรวจวัดไอสารอินทรีย์ระเหยในดิน (Soil Gas) หลายจุด พบสารโลหะหนักและสาร VOCs หลายจุดสูงเกินเกณฑ์มาตรฐานของกฎหมาย และมีการแพร่กระจายของมลพิษเป็นบริเวณกว้างยิ่งขึ้น ทุกครั้งที่มีการตรวจสอบจะพบการกระทำผิดของฝ่ายบริษัท

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
2559	น้ำพอง	มูลนิธิบูรณะนิเวศตรวจตัวอย่างสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ และพบการปนเปื้อนของสารโลหะหนักในตะกอนดินและสารไดออกซินในไข่ไก่ที่เก็บจากชุมชนในพื้นที่
	หนองพะวา	- ชาวบ้านหนองพะวายื่นหนังสือคัดค้านการออกใบอนุญาตโรงงานรีไซเคิลของเสียอันตราย ขณะที่ บจ. วินโพรเสสเริ่มนำของเสียอุตสาหกรรมอันตรายจำนวนมากมาเก็บภายในโรงงานสำหรับรีไซเคิล
	น้ำพุ	- กรมควบคุมมลพิษมลพิษและกรมทรัพยากรน้ำบาดาลยืนยันว่าโรงงานของ บจ. แวกซ์ กาเบ็จฯ เป็นแหล่งกำเนิดมลพิษ - รวมผลตรวจสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกโรงงาน รวมบ่อน้ำของประชาชนโดยกรมควบคุมมลพิษจากปี 2556-2559 รวม 5 ครั้ง ตรวจพบสาร VOCs เกินเกณฑ์มาตรฐาน 5 ชนิด คือ ซิส-1,2-ไดคลอโร-เอทธิลีน เบนซีน 1,1,2-ไตรคลอโรอีเทน 1,2-ไดคลอโรอีเทน ไตรคลอโรเอทธิลีน และกรมทรัพยากรน้ำบาดาลยังตรวจพบสารไวนิลคลอไรด์ที่บ่อสังเกตการณ์ของโรงงานและบ่อน้ำใช้ของประชาชน รวมถึงสาร VOCs อื่นด้วย ได้แก่ โบรโมไดคลอโรอีเทน, คาร์บอนไดซัลไฟด์, คลอโรเบนซีน และคลอโรฟอร์ม - ผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรีแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนฯ ชุดใหม่ - หน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเริ่มหารือเรื่องแนวทางการฟื้นฟูคุณภาพน้ำใต้ดินที่ปนเปื้อนและทิศทางการไหลของน้ำใต้ดิน

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
	บมจ. เบตเตอร์ฯ	- ก.ค. - ศาลฎีกาพิพากษายกฟ้องคดีแพ่ง กรณี บมจ.เบตเตอร์ฯ เป็นโจทก์ฟ้องจำเลย 3 คน ได้แก่ นางสาวประวิทย์ บุญทัพ, นายสายรุ้ง วันดาคุณ, นายธนพล บัวดี เรียกค่าเสียหายรวม 395 ล้านบาท จากเหตุการณ์ร่วมกันปิดถนนขัดขวางรถบรรทุกของบริษัทนาน 5 เดือน - พ.ย. - ศาลแพ่ง แผนกคดีสิ่งแวดล้อมจัดประชุมคณะผู้เชี่ยวชาญ เพื่อหารือแนวทางการแก้ไขปัญหาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม กรณีโรงงานกำจัดกากอุตสาหกรรม จังหวัดสระบุรี และได้ขอข้อมูลเพิ่มเติมจากหน่วยงานกำกับดูแลโรงงาน หน่วยงานสิ่งแวดล้อมและหน่วยงานด้านสุขภาพ รวมถึงมูลนิธิบูรณะนิเวศ
2560	หนองพะวา	- กรมโรงงานฯ ออกใบอนุญาตประกอบการและถือครองวัตถุอันตราย แก่ บจ. วิน โพรเสสฯ - มลพิษรอบโรงงานเริ่มปรากฏชัดมากขึ้น โดยเฉพาะน้ำในสระหนองพะวา ทั้งส่งกลิ่นเหม็น เปลี่ยนเป็นสีส้ม มีฟอง ผลการตรวจคุณภาพของหน่วยงานพบว่าอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรมมาก - ธ.ค. - โรงงานถูกสั่งหยุดดำเนินการชั่วคราว เพื่อแก้ปัญหาน้ำเสีย กลิ่นเหม็น และเสียงดัง
	น้ำพุ	- เม.ย. - ประชาชน ต. น้ำพุฟ้องคดีแพ่งแบบกลุ่ม (class action) ด้านสิ่งแวดล้อมคดีแรกของประเทศไทย และยังได้ร่วมกับประชาชน ต. รางบัว ฟ้องศาลปกครอง ให้เพิกถอนใบอนุญาตประกอบกิจการของ บจ. แวกซ์กาเบ็จฯ พร้อมเรียกร้องการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและการเยียวยาประชาชน
	พนมสารคาม	- ม.ค. - หจก. บานาน่าฯ ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานรีไซเคิลน้ำมันและตัวทำละลาย ในพื้นที่บ้านโคกหัวข้าว ต. ท่าถ่าน อ. พนมสารคาม จ. ฉะเชิงเทรา และเริ่มประกอบกิจการในเดือนมีนาคม ปีเดียวกัน - ก.ค. - ประเทศจีนประกาศนโยบายห้ามนำเข้าของเสีย มีผลตั้งแต่ 1 ม.ค. 2561 เป็นต้นไป ทำให้การส่งออกของเสียระหว่างประเทศและการลงทุนด้านรีไซเคิลมุ่งหน้ามายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมประเทศไทยด้วย โดยในปี 2561 มีการนำเข้าของเสียอิเล็กทรอนิกส์เข้ามาในประเทศไทยเพิ่มขึ้นจากปีก่อนหน้านี้ถึง 7 เท่า

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
2561	ธาตุทอง	- บจ. เค็น ยูไนเต็ดฯ เริ่มการก่อสร้างโรงงานผลิตพลาสติกรีไซเคิล ใน ต. ธาตุทอง อ. บ่อทอง จ. ชลบุรี
	พนมสารคาม	- มี.ค. - บจ. เหอเจียฯ ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานรีไซเคิลอุปกรณ์ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ ในพื้นที่บ้านโคกหัวข้าว ต. ท่าถ่าน อ. พนมสารคาม - บ่อบาดาลสำหรับอุปโภคบริโภคของประชาชนที่อยู่ใกล้ หจก. บานาน่าฯ เริ่มเปลี่ยนสภาพและตรวจพบความผิดปกติ - ประชาชนใกล้ บจ. เหอเจียฯ เริ่มร้องเรียนเรื่องปัญหากลิ่นเหม็น หน่วยงานรัฐสั่งโรงงานปรับปรุงและหยุดประกอบกิจการชั่วคราว แต่โรงงานฝ่าฝืนคำสั่ง - โครงการระเบียงเขตเศรษฐกิจภาคตะวันออก หรือ EEC เริ่มต้นขึ้น โดย จ. ฉะเชิงเทราอยู่ในพื้นที่เป้าหมายโครงการด้วย - ธ.ค. - ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจาก หจก. บานาน่าฯ และ บจ. เหอเจียฯ กว่า 1,000 ราย ร่วมกันยื่นหนังสือเรียกร้อง ผวจ. ฉะเชิงเทราให้แก้ปัญหาจากโรงงานทั้งสองแห่ง - ธ.ค. เก็บตัวอย่างน้ำใต้ดินจากบ่อสังเกตการณ์ หจก. บานาน่า โดยมี 4 หน่วยงานร่วมตรวจวิเคราะห์ตัวอย่าง พบสารปิโตรเลียมไฮโดรคาร์บอนและโลหะหนักบางชนิดสูงกว่าเกณฑ์การปนเปื้อนของคุณภาพน้ำใต้ดินฯ

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
2562	พนมสารคาม	- มี.ค. - ประชาชนหมู่ 1 และ 3 ต. เขาหินซ้อน ร้องเรียนปัญหาการลักลอบทิ้งของเสียใกล้อ่างเก็บน้ำลุ่มน้ำโจน 16 โดยหาโรงงานลักลอบทิ้งไม่ได้ - พ.ค. - อุตสาหกรรมจังหวัดฉะเชิงเทราเสนอปลัดกระทรวงอุตสาหกรรมปิดโรงงาน บจ. เหอเจียฯ
	บมจ.เบตเตอร์ฯ	ก.พ. ศาลแพ่งมีคำพิพากษาให้บมจ. เบตเตอร์ฯ ชำระเงินให้แก่โจทก์ทั้งหมด รวมเป็นเงิน 32,140,000 บาท ไม่รวมดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 7.5 ต่อปี จนกว่าจะชำระเสร็จสิ้น (จนถึงปี 2565 คดีนี้ยังอยู่ในการพิจารณาของศาลอุทธรณ์)
2563	น้ำพุ	ธ.ค. - ศาลแพ่งพิพากษาในคดีแบบกลุ่มให้บจ.แวกซ์ กาเบ็จฯ จำเลยที่ 1 และนายสมพงษ์ ลิ้มพัฒนสกุล จำเลยที่ 2 เยียวยาประชาชนหมู่ 1 ต. น้ำพุ อ. เมือง จ. ราชบุรี ที่ได้รับผลกระทบ รวมทั้งต้องฟื้นฟูสภาพแวดล้อม
	ธาตุทอง	- ก.ย. - ประชาชน ต. ธาตุทอง ชุมนุมคัดค้านการเกิดขึ้นของโรงงานของ บจ. เค็น ยูไนเต็ดฯ ที่หน้าโรงงาน - ต.ค. - บจ. เค็น ยูไนเต็ดฯ ยื่นขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการ ขณะที่ประชาชน ต. ธาตุทอง ยังคงแสดงออกคัดค้านด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง - ธ.ค. - กรมศุลกากรอนุญาตให้ บจ. เค็น ยูไนเต็ดฯ จัดตั้ง “เขตปลอดอากร” เพื่อการประกอบอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมได้
	พนมสารคาม	ธ.ค. - ผลตรวจของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลพบว่า น้ำใต้ดินที่ ต. ท่าถ่าน ปนเปื้อนสาร VOCs และโลหะหนักบางชนิดเกินมาตรฐาน

ปี พ.ศ.	กรณี	เหตุการณ์สำคัญ
2564	หนองพะวา	- มี.ค. ศาลจังหวัดระยองพิพากษาให้ บจ.วิน โพรเสส จำเลยที่ 1 และนางสาววิชชุดาหรือใหม่ ไกรพงษ์ ในฐานะกรรมการ กระทำผิดต่อพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 มีโทษทั้งปรับและจำคุก แต่ให้รอการลงโทษจำคุกและคุมความประพฤติ - มิ.ย. - ประชาชนหนองพะวา 15 คน ยื่นฟ้อง บจ. วิน โพรเสสฯ เรียกร้องการเยียวยาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ
	ธาตุทอง	- มี.ค. - กรมศุลกากรมีประกาศให้โรงงานในเขตปลอดอากรสามารถนำเข้าเศษพลาสติกมาใช้ประกอบกิจการ - มิ.ย. - บจ. เค็น ยูไนเต็ดฯ ฟ้องประชาชนที่ชุมนุมชูป้ายคัดค้านหน้าโรงงานเมื่อ ก.ย. 2563 และฟ้องนักข่าวและสถานีไทยพีบีเอสที่เผยแพร่เรื่องดังกล่าวด้วย - ส.ค. - ประชาชน ต. ธาตุทอง ร่วมกับภาคประชาสังคมแถลงคัดค้านเรื่องการอนุญาตนำเข้าเศษพลาสติก รวมถึงเรียกร้องห้ามการนำเข้าในเขตปลอดอากรด้วย
2565	หนองพะวา	ธ.ค. - ศาลพิพากษาให้ บจ. วิน โพรเสสฯและเจ้าของ ชดใช้ความเสียหายแก่โจทก์ รวมประมาณ 20 ล้านบาท และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม
	น้ำพุ	มิ.ย. - เกิดเหตุไฟไหม้รุนแรงในโรงงาน บจ. แวกซ์ กาเบ็จฯ ซึ่งทำให้เกิดข้อห่วงใยเรื่องการแพร่กระจายมลพิษมากขึ้น พ.ย. - กรอ. เสนอของบกลางของรัฐบาล 70 ล้านบาท เพื่อใช้ในการกำจัดกากเคมีภายในโรงงาน บจ.แวกซ์ กาเบ็จฯ และฟื้นฟูแหล่งน้ำใต้ดินเบื้องต้น
ม.ค. 2566	ทุกกรณี	มลพิษยังคงอยู่ในพื้นที่ และการต่อสู้ของผู้ได้รับผลกระทบยังคงดำเนินต่อไป ในลักษณะต่าง ๆ

จากบรรณาธิการ

ปุณญธร จึงสมาน ลงมือเขียนหนังสือเล่มนี้ในวัย 23 ปี อันเป็นช่วงปีที่สองของการร่วมงานกับ**มูลนิธิบูรณะนิเวศ** ในระยะเวลาปีเศษก่อนหน้านั้น เขาได้เข้าไปในพื้นที่ประสบมลพิษอุตสาหกรรมหลายแห่งที่ทางมูลนิธิฯ ทำงานติดตามปัญหาและสนับสนุนประชาชน/ชุมชน ปุณญธรได้พบปะ-พูดคุยกับผู้คนในพื้นที่เหล่านั้น มีโอกาสรับรู้เรื่องราวทั้งจากการบอกเล่าและเอกสาร จนอาจกล่าวได้ว่าเขากลายเป็นคนหนึ่งที่ “รู้กว้างอย่างเป็นระบบ” เกี่ยวกับแต่ละกรณีมากกว่าใคร เนื่องจากเขาสนใจทั้งฟัง บันทึก อ่านเอกสารที่มี และค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติม ซึ่งคุณสมบัติการเป็นนักอ่านของปุณญธรมีความโดดเด่นอย่างเป็นปกติวิสัย ดังที่คนใกล้ชิดต่างทราบและมักพบเห็นเขาอยู่คู่กับหนังสือเสมอ

ในงานเขียนชิ้นนี้ ปุณญธรใช้ทั้งข้อมูลของชาวบ้าน ที่เป็นคำบอกเล่า การแสดงอารมณ์ความรู้สึก คำอธิบาย และการให้เหตุผลเฉพาะบุคคล ร่วมกับข้อมูลจากเอกสารทางการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเอกสารราชการ หนังสือของหน่วยงานราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีการบันทึกข้อเท็จจริงหรือสื่อสารการดำเนินงาน รวมถึงเอกสารวิชาการ รายงานการศึกษา หรือรายงานการตรวจสอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

จากจุดกำเนิดในฐานะงานขององค์กรที่มีโจทย์ตั้งต้นเป็นเรื่องการ “ถอดบทเรียน” เกี่ยวกับการทำงาน “ต่อต้าน” มลพิษและสารพิษ ปุณญธรขอปรับการเขียนหนังสือเล่มนี้มาเป็นเรื่องของการ “เล่าความจริง” ว่าด้วยการเผชิญและต่อสู้กับปัญหามลพิษและสารพิษที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ รวมจำนวน 6 กรณี โดยเน้นเรื่องราวในมุมของผู้ประสบปัญหาและผู้ที่ “ลุกขึ้นสู้”

ในการเล่าความจริง ด้านหนึ่งปุณญธรเลือกที่จะถ่ายทอด “เรื่องราวและเสียง” ของผู้คนเหล่านั้นโดยตรง ผสมผสานกับการลำดับเรื่องโดยสรุปและฉายข้อมูลสำคัญต่าง ๆ ที่ได้มาจากการค้นคว้าและการอ่านเอกสาร ซึ่งความเป็นนักศึกษาโปรแกรมนานาชาติช่วยทำให้เขาขยายพรมแดนการค้นคว้าข้อมูลได้ จนมี “ข้อมูลแน่นและกว้าง” เพียงพอ

เมื่อข้าพเจ้าเข้าทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการให้แก่งานนี้ เราทำงานแบบค่อย ๆ ทยอยทำไปด้วยกัน นั่นคือ เมื่อไรที่มีชิ้นงานเขียนเสร็จออกมา ข้าพเจ้าก็อ่าน ปรับแก้ และวิพากษ์วิจารณ์กลับไป ซึ่งประการหลังทำน้อยมาก ส่วนหนึ่งเพราะงานของเขาค่อนข้างดีและลงตัวอยู่แล้ว แต่ที่สำคัญเป็นเพราะข้าพเจ้านั้นมีจิตใจเอนเอียงไปในทางเป็นกองเชียร์ให้แก่ปุณญธรอย่างมากในหลายมิติ ทั้งเรื่องงานเขียน รวมถึงการเรียนรู้จักโลกและสังคม เนื่องจากข้าพเจ้าตระหนักดีว่า ในเนื้องานของมูลนิธิบูรณะนิเวศมีแนวโน้มจะเผยให้เห็นโลกและสังคมด้านที่หดหู่และมีสีคล้ำอย่างชัดเจน

ยิ่งอ่านงานเขียนของปุณญธรมากชิ้นเข้า ข้าพเจ้ายิ่งมีความรู้สึกทั้งบวกและลบหลากหลายต่อเจ้าของงาน แน่นอนว่า มวลความรู้สึกหลักที่ชัดเจนยังอยู่ที่การเอาใจช่วย บวกเพิ่มเติมด้วยความชื่นชม แต่ในเบื้องลึกลงไปกลับเต็มไปด้วยความเห็นใจคละเคล้าความละอายใจ

ความเลวร้ายที่เกิดขึ้นต่อสภาพแวดล้อมและผู้คนใน 6 พื้นที่ (และมากกว่านั้นที่ไม่ได้นำเสนอในหนังสือเล่มนี้) กลายเป็นเรื่องที่เด็กหนุ่มคนหนึ่งนี้ต้องเข้าไปรับรู้และร่วมแบกรับ ทั้งที่คนรุ่นข้าพเจ้าต่างหากที่เป็นผู้ก่อ เขายังต้องเผชิญหน้ากับ “ความจริง” ต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงระบบและกลไกทั้งหลายของประเทศบ้านเกิดที่พิกลพิการและเต็มไปด้วยความไม่สุจริต

รูปธรรมของ “ความจริง” ที่พบซ้ำ ๆ ใน 6 กรณี ไม่ว่าจะเป็น

- การประกอบกิจการก่อนการได้รับอนุญาต (ซึ่งในภาคทางการและสำหรับราชการอาจเข้าลักษณะ “ลักลอบ” แต่ในเชิงของพื้นที่และสำหรับชาวบ้านคือการกระทำที่ทั้งโจ่งครึ่มและโฉ่งฉ่าง เป็นที่รับรู้กันทั่วไป) ทว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้น ผู้ประกอบกิจการที่ละเมิดไม่ถูกจัดการและไม่ต้องรับผิดชอบใด ๆ (แม้ในกรณีที่ “จับได้และมีหลักฐานชัดเจน” ส่วนกรณีที่ “ลักลอบโดยไม่มีใครจับได้ไล่ทัน” ยิ่งไม่ต้องพูดถึง)
- การร้องเรียนของประชาชนและภาคประชาชนเพื่อขอความช่วยเหลือให้ขจัดความทุกข์อันเกิดจากการถูกละเมิดหรือการกระทำไม่เป็นธรรมจากภาคทุนหรือภาคราชการซึ่งไม่ได้รับการแยแส
- การประกอบกิจการท่ามกลางการมีคำสั่งจากทางการให้หยุดหรือพัก เกิดขึ้นกรณีแล้วกรณีเล่า และ “ไม่เป็นไร” อันหมายถึง “ไม่มีอะไรเกิดขึ้น” ซึ่งสื่อว่า คำสั่งเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องศักดิ์สิทธิ์หรือมีความหมาย
- คำพิพากษาชี้ขาดของศาลที่คืนความเป็นธรรมให้ผู้ถูกละเมิด แต่ไม่ส่งผลใด ๆ ในทางปฏิบัติ กำลังสะสมจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ

ฯลฯ

“ความจริง” เหล่านี้ ผู้เกี่ยวข้องส่วนใหญ่มักไม่เอาใจใส่ หรือเลือกที่จะ “ดูเบาและมองข้าม” ในขณะที่คนทั่วไปอาจถูกปิดกั้นการรับรู้ ทั้งด้วยการจงใจปกปิดของผู้อื่นและจากความเพิกเฉยของตนเอง แต่ข้าพเจ้ามองเห็นปุณญธรก้าวข้ามมาจากแดนของคนทั่วไป เขากลายเป็นผู้เกี่ยวข้องซึ่ง “รู้สึกรู้สา” และต้องการการเปลี่ยนแปลง

ในงานสองสามชิ้นแรกที่เขียนออกมาช่วงกลางปี 2565 ข้าพเจ้าสัมผัสได้ถึง “พลังฮึกเหิมและพลังความเชื่อมั่น” ของปุณญธรต่อ “นักสู้พลเมือง” ทั้งหลาย แต่ในงานชิ้นหลัง ๆ พลังดังกล่าวกลับแผ่วซา ทั้งที่ช่วงครึ่งหลังของปีมีกรณีที่ศาลพิพากษาให้ชุมชนเป็นฝ่ายชนะคดีเป็นจำนวนถึง 2 กรณี ได้แก่ คดีศาลปกครองที่ชาวบ้านม่วงชุม อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ฟ้องหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องฐานละเว้นปฏิบัติหน้าที่และขอให้เพิกถอนใบอนุญาตการประกอบกิจการหลุมฝังกลบของเสียของบริษัทแห่งหนึ่ง และคดีที่ชาวหนองพะวา อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง ฟ้องเรียกค่าเสียหายและเรียกร้องการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมจากบริษัทและเจ้าของซึ่งประกอบกิจการรีไซเคิลในพื้นที่

ดูเหมือนว่า ปุณญธรเริ่มสั่นคลอนต่อความเชื่อที่ว่า ด้วยความเข้มแข็งและเอาจริงเอาจังของเหล่านักสู้พลเมืองจะสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งยังตระหนักว่า กระบวนการดังกล่าวไม่เป็นธรรมและไม่ถูกต้อง ยิ่งกว่านั้น ต่อให้การขับเคลื่อนของฟากพลเมืองดำเนินไปจนสิ้นสุดและบรรลุผลแล้ว กลไกที่ต้องรับไม้ต่อก็อาจยังคงไม่พร้อมทำหน้าที่ และได้แต่อยู่ในโหมดเพิกเฉยต่อไป

ดังเคย หรือต่อให้มีบางกลไกพยายามดำเนินการ ก็อาจส่งผลเพียงขยายการต่อสู้ออกไปอีก ตราบเท่าที่โครงสร้างอำนาจส่วนบนของประเทศยังคงเป็นเช่นที่เป็นอยู่

ข้าพเจ้าไม่คิดว่า ปุณญธรเดินทางสู่ความสิ้นหวัง แต่ด้วยเหตุที่เขาได้เห็นโลกด้านหดหู่และมีสีคล้ำอย่างค่อนข้างปรุโปร่งแล้ว จึงคงกำลังถูกน้ำหนักนั้นกดทับ

อย่างไรก็ตาม เมื่อใคร่ครวญดู ข้าพเจ้าก็คิดได้ว่า แท้จริงแล้วเรื่องรุ่นและวัยไม่ใช่ประเด็นผู้ถูกกระทำในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็เป็นคนรุ่นราวคราวเดียวกับผู้ก่อปัญหา ทั้งระดับนโยบายและปฏิบัติการ แท้แล้วเรื่องนี้ดูเหมือนจะเกี่ยวข้องกับชนชั้น ความเหลื่อมล้ำ ทิศทางการพัฒนาประเทศ ความโลภ และผลประโยชน์ มากกว่า

หากอธิบายแบบง่าย ๆ โรงงานอุตสาหกรรมอาจเปรียบได้กับคนคนหนึ่ง เริ่มจากการเลือกที่อยู่อาศัย โดยทั่วไปพื้นที่อุดมสมบูรณ์ย่อมเป็นที่พึงปรารถนา โดยเฉพาะการมีแหล่งน้ำ (จาก 6 กรณีจะเห็นประเด็นนี้ได้อย่างชัดเจนตั้งแต่ระดับของชื่อพื้นที่ ซึ่งมีทั้งน้ำพอง, น้ำพุ, หนองพะวา อ่างยายแจ่ว เป็นต้น) เหตุเพราะในการประกอบกิจการหรือการดำเนินชีวิตของโรงงานก็มีความจำเป็นต้องใช้น้ำเช่นเดียวกับคนทั่วไป ส่วนใหญ่ต้องใช้ในปริมาณที่มากกว่าด้วยซ้ำไป (ซึ่งในหลายกรณีทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงน้ำใช้) ส่วนอาหารการกินสำหรับโรงงานก็คือวัตถุดิบ ซึ่งยิ่งบริโภคมากก็ยิ่งก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์มาก อันหมายถึงรายได้และกำไร แต่จากกระบวนการผลิตนั้นเองก็ทำให้โรงงานต้องมีการขับถ่าย อาจออกมาในรูปของกากของแข็งต่าง ๆ ที่เรียกกันว่ากากของเสียอุตสาหกรรม โดยที่บางชนิดอาจเป็นกากอันตราย นั่นคือมีสารพิษเจือปน หรือเป็นตัวสารพิษเอง ส่วนน้ำที่ปล่อยออกเป็นไปได้ทั้งในรูปน้ำเน่าเสีย น้ำปนเปื้อนสารพิษ น้ำร้อน (ในกรณีมีการหล่อเย็น) รวมทั้งมีการผายลมเป็นอากาศเสีย หรือแม้เพียงขั้นหายใจก็ปลดปล่อยอากาศหรือก๊าซที่ไม่ดีได้เช่นกัน

ปัญหาคือ โรงงานส่วนใหญ่มักไม่มี “ส้วม” หรือระบบการจัดการของเสียที่ตัวเองขับถ่ายออกมา เป็นของตนเอง หรือถึงแม้มีก็ยังมีโจทย์เรื่องค่าใช้จ่ายที่สูงและประสิทธิภาพของระบบนี่เองจึงเป็นช่องโหว่ที่ทำให้เกิดการปลดปล่อยสู่สิ่งแวดล้อม ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ โดยเฉพาะในส่วนของอากาศและน้ำที่ยากและไม่สมเหตุสมผลที่จะขนย้ายไปจัดการนอกพื้นที่ ในขณะที่ส่วนของกากนั้นระบบกฎหมายว่าด้วยการกำกับดูแลของไทยมีการอนุญาตให้ขนย้ายออกไปบำบัดจัดการภายนอกได้ ซึ่งก็ส่งผลให้มีทั้งส่วนที่ดำเนินการอย่างถูกต้อง และที่ขนส่งออกไปลักลอบทิ้งโดยไม่มีการบำบัด ดังที่เกิดขึ้นที่พนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และอีกหลายพื้นที่ในหลายจังหวัดทั่วประเทศ

ถึงที่สุดแล้ว เรื่องของมลพิษจึงเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับค่าใช้จ่ายที่มียอดสูง นับตั้งแต่ในขั้นตอนการก่อเกิดจนถึงขั้นตอนการฟื้นฟู จุดแตกต่างอยู่ตรงที่ว่า หากจะจัดการ ณ จุดก่อเกิด ค่าใช้จ่ายนั้น

ต้องเป็นของผู้ประกอบกิจการ แต่ในขั้นตอนต่อจากนั้นแล้ว ส่วนใหญ่จะกลายเป็นภาระของธรรมชาติ ผู้คนในพื้นที่ และอาจตกแก่สาธารณะผ่านการใช้เงินงบประมาณของรัฐในการฟื้นฟู รวมทั้งการสูญเสียสภาพแวดล้อมหรือทรัพยากรสาธารณะไปกับการปนเปื้อนมลพิษ ซึ่งหมายถึงว่า ไม่เพียงกระทบต่อผู้คนโดยรวมในรุ่นนี้ แต่คนรุ่นถัด ๆ ไปผู้ไม่รู้อีโหน่อีเหน่ก็ถูกกระทำด้วย

ในเรื่องมลพิษ ถึงที่สุดแล้ว สังคมในภาพรวมจึงเป็นผู้ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกันกับประชาชนในพื้นที่ที่เกิดการปนเปื้อน เพียงแต่ผู้คนในพื้นที่ต้องเผชิญปัญหาในฐานะด่านหน้า และมักได้รับผลกระทบตรง ๆ ที่เห็นได้ชัดมากกว่าและอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ดังนั้นจึงยากที่จะไม่เข้าสู่สมรภูมิ

ปุณญธรก็อาจเป็นเช่นเดียวกัน ในเมื่อเขาก้าวข้ามแดนมาสู่การตระหนักรู้แล้ว ก็ยากที่จะไม่เกี่ยวข้องกับการสู้รบในเรื่องนี้

ข้าพเจ้าไม่ได้รู้สึกยินดีกับปุณญธร เพียงแต่อยากที่จะแสดงความยินดีกับนักสู้พลเมืองทั้งหลายที่ได้เขาเข้ามาร่วมเส้นทาง

สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์
กรรมการมูลนิธิบูรณะนิเวศ
และผู้ร่วมก่อตั้ง “กลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม”
มกราคม 2566